

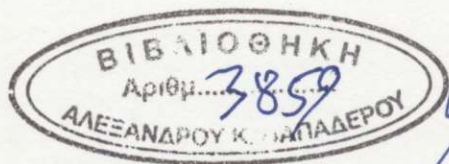
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β. ΖΟΡΜΠΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σύγχρονες οικολογικές προσεγγίσεις,
ἐκκλησιαστικές ἐπισημάνσεις, διακηρύξεις, διασκέψεις,
βοηθητικό ὑλικό
γιά τό μάθημα τῆς περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς

Ἐκδόσεις ΤΕΡΤΙΟΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Μαρίμης κληρίκους
ἀναβλέποντες εὐχέμεθα
ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦ εὐχέλ-
βους καὶ πρὸς ἐβίᾳ καὶ
ἐν ὁρίοις. ἡμετέριᾳ κτήνῃ
γιγινώσκῃ ἐκκλήσιᾳ καὶ
προβλεπόντες πρὸς τὴν
κοινωνίᾳ ἡμετέρα 198

Συβ
ΖΩΡΜΙΑΣ ΚΩΝΝΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β. ΖΟΡΜΠΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σύγχρονες οικολογικές προσεγγίσεις,
ἐκκλησιαστικές ἐπισημάνσεις, διακηρύξεις,
διασκέψεις, βοηθητικό ὕλικό
γιά τό μάθημα τῆς περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς

Ἐκδόσεις ΤΕΡΤΙΟΣ

Σειρά: Ἑκκλησιαστικά-ποιμαντικά-κοινωνικά θέματα
Τίτλος βιβλίου: «Ἑκκλησία καί Φυσικό Περιβάλλον»

Συγγραφέας: Κωνσταντῖνος Β. Ζορμπᾶς

ISBN: 960-8449-15-4

Ἔκδοση 1η: Φεβρουάριος 1998

© «ΤΕΡΤΙΟΣ» - Κωνσταντῖνος Β. Ζορμπᾶς

Διορθώσεις: Κωνσταντῖνος Β. Ζορμπᾶς - Ἀναστασία Βουλγαρίδου

Ἐπιμέλεια: Ἀναστασία Βουλγαρίδου

DTP: Ἄννα Τριανταφυλλίδου

Φωτό ἐξωφύλλου: «Ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς», ἔργο τοῦ Κώστα Ξενόπουλου

Μοντάζ - Ἐκτύπωση: «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ», τηλ. 542940

Π. Γιαννούλης - Κ. Τσολερίδης, Ἀχελώου 6, Θεσ/νίκη

Βιβλιοδεσία: Ἰωακείμ Τρικαλιάρης

τηλ. 0392-63407 Καρδία, Θεσ/νίκη

Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ»

Κων/νος Παπαγιαννούλης & ΣΙΑ οε

2ο χλμ. Κατερίνης - Ν. Κεραμιδίου, 601 00 Κατερίνη

Τηλ. & FAX: 0351-22098

«Χρηστομαθῆς ἐκεῖνος, ὁ ποικιλωτέρων μαθημάτων ἀψάμενος,...
οὕτω κἀνταῦθα χρηστομαθῆ φημι τόν πάντα ἐπί τήν ἀλήθειαν
ἀναφέροντα, ὥστε καί ἀπό γεωμετρίας, (προσθέτουμε καί
περιβαλλοντολογίας),... καί φιλοσοφίας αὐτῆς, δρεπόμενον
τό χρήσιμον, ἀνεπιβούλευτον φυλάσσειν τήν πίστιν»
(Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ, 1,9,59, P.G., 8:740C)

Τῇ Α.Θ.Π., Τῷ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚῷ ΠΑΤΡΙΑΡΧῇ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙῷ,
ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑΝ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΑΠΕΙΝΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Ἀντί Προλόγου

Ὁ κίνδυνος ἑνός παγκοσμίου οἰκολογικοῦ ὀλέθρου ἀποτελεῖ σήμερα ἀναπόσπαστο μέρος τῆς καθημερινῆς ἀνθρώπινης ἀγωνίας. Πολλοί ὑποστηρικτές τῆς σωτηρίας τῆς φύσης δέ διστάζουν μάλιστα νά ἐντάξουν τίς προσπάθειές τους σέ κάθε εἶδους οἰκολογικές πρωτοβουλίες καί κινήματα. Ἀπό τά ἀντιπολεμικά κινήματα μέχρι τίς διάφορες οἰκολογικές ὁμάδες - ἀκόμη καί αὐτοῦ τοῦ οἰκοφεμινισμοῦ - συνθέτουν τό νέο σκηνικό μέσα στό ὁποῖο ἀναπτύσσεται ἡ σημερινή οἰκολογική συνείδηση.

Ἀνάμεσα στά κινήματα αὐτά ὑπάρχει καί μία μειονότητα, πού οἱ ἀνησυχίες τῶν ὁπαδῶν τους ταυτίζονται μέ τίς ἀποκαλυπτικές ἀντιλήψεις διαφόρων θρησκειῶν. Πρότασή τους ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό κάθε οἰκονομικο-πολιτική ἰδεολογία. Στόχος τους ἡ ἀρμονική συμβίωση μέ τό οἰκοσύστημα. Οἱ κοινότητες αὐτές, διαφορετικές ἀπό τίς γνωστές παραδοσιακές ἀγροτικές κοινότητες, ἀποτελοῦν τό “μικρό ὑπόλοιπο”, τό ὁποῖο εἶναι ἔτοιμο νά καθορίσει τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τοῦ πλανήτη μας μέ θεμιτούς ἀκόμη καί ἀθέμιτους τρόπους.

Στό Κεφάλαιο Α' τοῦ βιβλίου μέ τίτλο “Σύγχρονες προσεγγίσεις τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος” γίνεται μία προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς θρησκευτικότητας τῶν οἰκολογικῶν κινήματων. Ἡ θρησκευτικότητα αὐτή ἐκφράζεται μέσα ἀπό ἕνα “ἀμάλγαμα” διαφόρων θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων (Νέα Ἐποχή, Ἀντιβεντιστές, Ἰνδικές θρησκείες κ.λπ.), ἐνῶ ὁ Χριστιανισμός ἀποτελεῖ συμπλή-

ρωμα ὅλων τῶν ὑπολοίπων*. Οἱ ὁπαδοί τους δέν ἀποδέχονται τόν ὁμολογιακό χαρακτήρα τῆς Θρησκείας. Ἀπεναντίας ἐπιλέγουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια θεωροῦν ἀπαραίτητα γιά τόν σεβασμό τῆς βιόσφαιρας καί ὁδηγοῦν στήν παγκόσμια καταλλαγή τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον.

Τό μοναστικό κοινοβούλιο ἀποτελεῖ γιά πολλές οἰκολογικές ὁμάδες τό κατ' ἐξοχήν πρότυπο λειτουργίας τους. Ἡ ἀποδοχή τῶν πνευματικῶν κανόνων πού διέπουν τήν μοναστική κοινότητα εἶναι καθαρά ἐπιφανειακή καί πολλές φορές ἐπιπόλαιη. Ἀποτελεσμα ἡ δημιουργία νέων οὐτοπικῶν κοινοτήτων**, ὅπου ἡ λιτότητα, ἡ ὀλιγοδεῖα καί ἡ ὀλιγάρχεια εἶναι ἔννοιες χωρίς οὐσιαστικό περιεχόμενο. Ἀπεναντίας, στήν πατερική καί ἀσκητική παράδοση ἡ κτίση ἀποτελεῖ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ὁ κόσμος εἶναι εὐλογία καί δῶρο Θεοῦ πρός τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του τήν ἐπιστρέφει στόν ἴδιο τόν Δημιουργό: “Τά σά ἐκ τῶν σῶν, σοί προσφέρωμεν, κατά πάντα καί διά πάντα”. Ἡ παραπάνω προβληματική τῆς εὐχαριστιακῆς καί δοξολογικῆς διάστασης τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ μία νέα προσέγγιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος ἀπό τήν πλευρά τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας. Ἡ καθιέρωση ἀπό τό σεπτό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τῆς πρώτης Σεπτεμβρίου, ἡμέρας τῆς Ἰνδίκτου καί ἐνάρξεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, ὡς ἡμέρα προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, δέν προσδίδει στόν ἄνθρωπο τόν ρόλο τοῦ ἀπλοῦ καταναλωτῆ ἀλλά τοῦ “ἱερέα τῆς δημιουργίας καί οἰκονόμου της”.

Ἡ ὀργάνωση διαφόρων σεμιναρίων, συνεδρίων, σέ συνεργασία μέ τήν ἐπιστήμη, τήν πολιτεία καί ἄλλους φορεῖς ἀποτελοῦν πλέον μία ἀναγκαία πραγματικότητα. Στίς διάφορες

* Βλ. τίς εἰσαγωγικές παρατηρήσεις τοῦ J. Seguy στό ἔργο τῶν D. Leger-B. Hervieu, *Des communautés pour les temps difficiles*, Paris 1983, σελ. 7-11.

** Κ. Ζορμπά, *Ἡ ἀνθρώπινη ἀξία στίς κοινωνικές οὐτοπίες*, Κατερίνη 1997, σελ. 218.

συναξείς μπορεί νά διακρίνει κανείς τήν ανάγκη μίας σύγκλισης τῆς ἐπιστήμης καί τῆς Ἐκκλησίας πρός μία κοινή ἀντιμετώπιση τῶν προ(σ)κλήσεων τῆς περιβαλλοντικῆς κρίσης. Διαβάζοντας ὁ ἀναγνώστης τά βασικά κείμενα - τουλάχιστον ὅσα εἶναι δημοσιευμένα - πού παρουσιάζονται στό Κεφάλαιο Β' τοῦ βιβλίου μπορεί νά ἀντιληφθεῖ πλήρως τή θεολογική βάση τῶν κειμένων αὐτῶν, μέσα ἀπό τήν ὁποία μποροῦν νά ἀναπτυχθοῦν οἱ παράμετροι ἐκεῖνες, πού θά ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τήν καλύτερη προσέγγιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Καί οἱ προσπάθειες αὐτές εἶναι ἀρκετές τόσο στό χῶρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Μηνύματα, Σεμινάρια, Πατριαρχικές ἐπισημάνσεις κ.λπ.) ὅσο καί σέ διορθόδοξο καί διαχριστιανικό ἐπίπεδο (Συνέδρια, Διακηρύξεις κ.λπ.). Κάποια ἀπό τά παραπάνω κείμενα ἔχουν μεταφραστεῖ στήν ἐλληνική γλῶσσα ἐνῶ ἄλλα διορθόδοξα κείμενα παρέμειναν στήν ἀγγλική γλῶσσα γιά τούς μὴ ἐλληνοφώνους, πού ἐπιθυμοῦν νά ἔχουν μία σχετική ἐνημέρωση.

Στό Κεφάλαιο Γ' τοῦ βιβλίου μέ τίτλο “Ἐκπαίδευση καί Περιβάλλον” γίνεται μία πρώτη προσπάθεια ἀνάλυσης τοῦ ὅρου “περιβαλλοντική ἀγωγή” σύμφωνα μέ τίς συστάσεις τῶν διαφόρων διασκέψεων τῆς UNESCO***. Στήν ἐλληνική ἐκπαιδευτική πραγματικότητα ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψη ὅτι τό μάθημα τῆς περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς μπορεί νά διδάσκεται ἀπό εἰδικούς, ὅπως φυσικούς ἢ μαθηματικούς, ἐκτός ἀπό τόν θεολόγο****. Μία τέτοια

*** UNESCO, *Trends in Environmental Education since the Tbilisi conference*, UNESCOUNEP, 1983. Ἀκόμη, *Environmental Education for our common future. A handbook for teachers in Europe*, Norwegian University Press, 1991.

**** Βλ. τίς σχετικές μελέτες Κ. Ἀθανασίου, *Περιβαλλοντική Ἐκπαίδευση καί Θρησκευτική Ἀγωγή*. Μία ἀντιφατική συνύπαρξη, *Ἐκπαιδευτική Κοινότητα* 24(1993)14-16 καί Νικ. Χρονόπουλου, *Ἀντιστρατεύεται ἡ θρησκευτική ἀγωγή τήν Περιβαλλοντική Ἐκπαίδευση*, *Ἐκπαιδευτική Κοινότητα*, 27(1994)14-16.

ἀντίληψη εἶναι ἐσφαλμένη, ἀφοῦ κανεῖς δέν μπορεί νά ἀποκλείσει τό φυσικό περιβάλλον ἀπό τίς πνευματικές του διαστάσεις. "Ὅπως βέβαια ἐσφαλμένη θεωρεῖται καί ἡ ἀντίληψη ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα μπορεί νά ἀντιμετωπισθεῖ χωρίς τή βοήθεια τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι κάθε ἐπιτυχία μίας κοινωνίας ὀφείλεται στή δημιουργική σύγκλιση τῆς διανοητικῆς ἀναζήτησης τῆς ἐπιστήμης, τῆς πολιτικῆς εὐθύνης καί τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τόν ἄνθρωπο. Γιά τόν λόγο αὐτόν ἡ περιβαλλοντική ἀγωγή εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος ὅλων τῶν ὑπολοίπων μαθημάτων καθὼς καί τῆς συνεχοῦς ἐμπειρίας τοῦ νέου στήν οἰκογένεια, τήν κοινωνία καί τήν ἐνορία. Τά μαθήματα- προτάσεις πού παρουσιάζονται στό βιβλίο ἀποτελοῦν ἓνα βοηθητικό ἐγχειρίδιο γιά τόν θεολόγο - καθηγητή, τόν κατηχητή, τόν δάσκαλο ἀκόμη καί τόν φοιτητή ἢ μαθητή, πού θά ἤθελαν νά ἀσχοληθοῦν μέ τή διδασκαλία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος στό σχολεῖο ἢ στήν ἐνορία κ.λπ.

Τά παρακάτω κείμενα πού ἀκολουθοῦν εἶναι καρπὸς προσωπικῆς μελέτης καί ἔρευνας τῶν διαφόρων οἰκολογικῶν κινήματων στήν Ἑλλάδα καί τήν Εὐρώπη. Σίγουρα ὑπάρχουν ἐλλείψεις. Οἱ φίλοι ἀναγνώστες ἄς κρίνουν μέ ἐπιείκεια τίς ἀτέλειες καί τοὺς εὐχαριστοῦμε ἐκ τῶν προτέρων γιά τίς καλόπιστες παρατηρήσεις τους. Εὐχαριστοῦμε τέλος, ὅλους ὅσους βοήθησαν στήν ἔκδοση τοῦ βιβλίου καί κυρίως τόν ἐκδοτικό οἶκο ΤΕΡΤΙΟΣ γιά τήν πρόθυμη καί ἀπρόσκοπτη ἐκδοτική συνεργασία.

Κωνσταντῖνος Βασ. Ζορμπᾶς
+ Ἑορτή Ἀγίου Νεκταρίου,
Ἐπισκόπου Πενταπόλεως τοῦ θαυματουργοῦ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

1. Ἠθικά διλήμματα στό τέλος τῆς β' ἐν Χριστῷ χιλιετίας

Βρισκόμαστε στό τέλος τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, μόλις ἓνα βῆμα πρὶν ἀπό τὴν ἀνατολή τῆς τρίτης ἐν Χριστῷ χιλιετίας¹. Εἶναι παγκόσμια ἡ διαπίστωση ὅτι μέ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας, ὁ ἄνθρωπος zeῖ ἀνάμεσα στό πρότυπο μίας ἐπικείμενης ἀποκαλυπτικῆς καταστροφῆς καὶ στό πρότυπο μίας νέας φανταστικῆς κοινωνίας. Καί αὐτός ὁ αἰώνας τελειώνει μέ συσσωρευμένα προβλήματα καὶ νέα ἐρωτηματικά, γιὰ τὰ ὁποῖα δέν ὑπάρχουν πειστικές λύσεις καὶ προοπτικές.

Ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν ἀναζητοῦσε τό ὄραμα ενός νέου κόσμου, τῇ δημιουργίᾳ μιᾶς παγκόσμιας ἀδελφότητας, πού ἡ ὑλοποίησή της παρέμεινε μέχρι σήμερα ἀπραγματοποιήτο ὄνειρο. Ἡ μετακομμουνιστική ἐποχή, τὴν ὁποία πολλοὶ ὑπερασπίστηκαν, ὄχι μόνον δέν μπόρεσε νά ἀποκαταστήσει τὴν νέα πραγματικότητα ἀλλὰ ἀπεναντίας ἐνθάρρυνε τὴν κατανάλωση καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς φιλαυτίας². Ἡ ἀποτυχία αὐτὴ τῶν διαφόρων

1. Ὁ Σεβ. Μητρ. Ἐφέσου κ. Χρυσόστομος προσδίδει στὴν ἔννοια τοῦ χρόνου ἓνα Χριστοκεντρικὸ προσανατολισμό. "Σύν" καὶ "ἐν" Χριστῷ σημαίνει ὅτι σέ κάθε "φάση τῆς ἐφ' ἑξῆς ζωῆς θά εἶναι παρών ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος καὶ θά κατευθύνει τὴ βιωτὴ καὶ πολιτεία μας καὶ τὴν κάθε θετικὴ προσπάθειά μας πρὸς τό καλλίτερο". Βλ. περισσότερα στὴν ὁμιλία κατὰ τὴν ἐπίσημη ὑποδοχὴ τοῦ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (10.12.1996), μέ θέμα Ὁρθοδοξία καὶ Ὁρθόδοξος Πολιτισμός εἰς τό τέλος μιᾶς χιλιετίας, ΔΡΩΜΕΝΑ, Ἰανουάριος 1996, σελ. 13.

2. Βλ. Ὁμιλία τοῦ Προέδρου τῆς Τσεχίας Vaclav Havel στὴν Washington τό 1993, μέ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐγκαινίων τοῦ Holocaust Memorial Museum.

ιδεολογιῶν ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο γιατί στηρίχθηκαν μονό- πλευρα στὸν **ἀνθρωποκεντρισμό**, πού ἦταν μοιραῖος γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Οἱ ἀποτυχίες τῶν ἀνθρωπο- κεντρικῶν ιδεολογιῶν δημιούργησαν στὸν ἄνθρωπο ἀνασφάλεια καὶ φόβο γιὰ τὸ μέλλον του, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναζητήσει τὴ σωτηρία του σέ *“νέα θρησκευτικά καὶ παραθρησκευτικά κινήματα”* καὶ *“εἰς μίαν εἰδωλολατρικὴν σχεδὸν προσκόλλησιν εἰς τὰς ὑλικάς ἀξίας τοῦ κόσμου τούτου”*³.

Ἡ παγκοσμιότητα τῶν προβλημάτων καὶ ἡ συστηματο- ποίησή τους σέ διεθνές πλέον ἐπίπεδο εἶναι τὰ βασικά χαρακτη- ριστικά τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία βρίσκεται μπροστά σέ μία τεχνική λογικοποίηση τοῦ κόσμου, ὅπου τὰ ἠθικά διλήμματα εἶναι πλέον ἐμφανῆ:

- Οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις καὶ μάλιστα αὐτές τῶν μεταμοσχεύσεων τῶν ἀνθρωπίνων ὀργάνων, τῆς τεχνικῆς γονι- μοποίησης (in vitro καὶ in vivo κυοφορία), τὰ πειράματα σέ ἀνθρώπους δημιουργοῦν καθημερινά ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἠθικῶν προβλημάτων, πού τόσο ὁ νομοθέτης ὅσο καὶ ὁ θεολόγος ἀδυνα- τοῦν νά δώσουν μία πλήρη ἀπάντησιν⁴.

- Κάθε νέα τεχνολογία βασίζεται καὶ σέ μία νέα λογικὴ πού συγκρούεται μέ τὴν πολιτιστικὴ ταυτότητα τοῦ τόπου πού μεταφέρεται. Κάθε μορφή νέας τεχνολογίας ἀναγκαστικά μετα- βάλλει τὴ σκέψη καὶ τὸν τρόπο συμπεριφορᾶς, τόσο τοῦ φυσικοῦ, ὅσο καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ χώρου πού τὸ φιλοξενεῖ, κυρίως στίς

3. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι, 13-15.3.1992, *Ἐνήμερωσις*, 3-4(1992)3.

4. Νά σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι στὴν Ἑλλάδα δέν υπάρχουν ἀκόμη συγκεκριμένες ρυθμίσεις, ἐκτός ἀπὸ τὸν Ἀστικό Κώδικα, ἄρθρο 1471, παρ. 2, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ἀποκλείεται ἡ προσβολὴ τῆς πατρότητας ἂν ὁ σύζυγος συγκατατέθηκε στὴν γονιμοποίηση. Βλ. περισσότερα Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, Θεσσαλονίκη, 1995, σελ. 450-2, 476, 505. Μέ τὸ εἰδικὸ θέμα “Βιοηθικά διλήμματα καὶ Ὁρθοδοξία” ἀσχολήθηκε τὸ Διεπιστημονικὸ Διορθόδοξο Συνέδριο, τὸ ὁποῖο συνδιοργάνωσαν ἡ Παγκόσμια Ὁμοσπονδία Ὁρθοδόξων Νεολαίων «ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ» καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης ἀπὸ 31.10.-3 Νοεμβρίου 1997.

χῶρες τού τρίτου κόσμου⁵.

- Ἡ αὐτόνομη ἀνάπτυξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἄνθρωπο καί ἀπό κάθε συμβολισμό, - παρά μόνο τόν μαθηματικό -, βρίσκει τόν ἄνθρωπο μπροστά σέ ἓνα νέο χῶρο, τοῦ σημερινοῦ 'κυβερνοχώρου' (cyber-space) τοῦ Internet, πού ἀποβλέπει περισσότερο στό ἀποτέλεσμα παρά στό ἴδιο τό πρόβλημα. Οἱ Ἑκκλησίες, οἱ θρησκεῖες καί οἱ αἱρέσεις χτίζονται πλέον στά δίκτυα τοῦ INTERNET⁶.

- Οἱ 'ἠλεκτρονικές ἐκκλησίες' βρίσκονται πλέον μέσα στό ἠλεκτρονικό δίκτυο γιά νά μπορέσουν νά ἀνταποκριθοῦν στίς νέες ἀνάγκες τῶν πιστῶν τους μέ τήν ON LINE ἐπικοινωνία. Οἱ νέες κοινωνικές ἀνάγκες τῶν πιστῶν δίδουν τή δυνατότητα στους 'κυβερνο-προφήτες' νά ἐπικοινωνοῦν μέ ὅλο τόν κόσμο. "Ὅλες οἱ ὁμολογίες ἔχουν κατανοήσει ὅτι τό παγκόσμιο ἠλεκτρονικό δίκτυο μπορεῖ νά γίνει ὁ μόνιμος συνεργάτης τους, μιά καί ὅλοι πιστεύουν ὅτι ἡ τρίτη χιλιετία θά εἶναι 'κυβερνο-πνευματική'⁷.

5. Βλ. T. Verhlest, *Racines pour vivre. Sud-Nord: Identités culturelles et développement*, Bruxelles, 1978.

6. Βλ. S. Bonis, *INTERNET REPORTER*, 3(1995)16-21.

7. "Ἄν καί εἶναι ἀκόμη δύσκολο νά ἀκούσει κανεῖς τήν ὁμιλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν μπορεῖ ὅμως νά ἐξομολογηθεῖ στόν προσωπικό ἠλεκτρονικό ὑπολογιστή ἢ νά μάθει νά χρησιμοποιεῖ τό ροζάριο (κοινῶς κομποσκοῖνι). Εἶναι ἀπλό! Γράφεις τό ὄνομά σου, τή διεύθυνσή σου καί ἀφήνεις τή ψυχή σου στά χέρια τοῦ προσωπικοῦ ὑπολογιστή. Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν ἔρχεται ἀμέσως χωρίς νά πονᾶνε τά γόνατά σου! Τά θρησκευτικά κείμενα πού κυκλοφοροῦν στό Internet εἶναι πολλά. Οἱ Δομινικανοί μοναχοί π.χ. ἔχουν τή δική τους ομάδα, οἱ Φραγκισκανοί προτείνουν μία ξενάγηση στους θησαυρούς τῆς Ἀσίας, ἐνῶ οἱ Ἰησοῦτες προβάλλουν τίς ἱεραποστολικές τους ἐπιτυχίες στήν Κίνα. Οἱ Μορμόνοι ἔχουν ἐδῶ καί καιρό εἰσαγεῖ ὅλα τους τά συγγράμματα στόν κυβερνοχῶρο καί μπορεῖ κανεῖς μέ μιά λέξη 'κλειδί' νά ἀπαντήσει σέ ὅλα του τά ἐνδιαφέροντα.

Ὑπάρχει ὅμως καί ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ νομίσματος. Ἡ 'scientologie'-τό γνωστό στήν Ἑλλάδα ΚΕΦΕ - προσφέρει στά 8 ἑκατομμύρια (!!!) μέλη της νά βρεῖ τρόπους γιά νά ξεπεράσουν τά προσωπικά τους προβλήματα, ὅπως τά ναρκωτικά, τό ἀλκοόλ ἢ νά ἀνταποκριθοῦν στίς νέες ἀνάγκες τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, τόν ἀναλφαβητισμό καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὅμως μπορεῖ νά βρεῖ κανεῖς ἓνα μεγάλο κατάλογο ἐπιλογῶν ἀπό διάφορες

• Δέν θά πρέπει νά παραλείψουμε καί τίς νέες μορφές αἱρέσεων πού δέν ταυτίζονται μέ τούς παλαιούς τρόπους δράσης. Ἡ πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος ἔχει λάβει σήμερα μορφή ἐπιδημίας. Ἀστρολόγοι, μάντεις καί μελλοντολόγοι ἔχουν κυριεύσει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό τήν ἐρωτική του τύχη ὡς τά πολιτικά πράγματα τοῦ τόπου καί ἀπό τήν ἔκβαση τῆς οἰκονομίας μέχρι τούς πολέμους πού μᾶς ἀπειλοῦν. Οἱ νέες θρησκείες διέπονται ἀπό ἕνα ἀπολύτως πρακτικό καί φονταμενταλιστικό πνεῦμα^{7α}. Οἱ τελετάρχες τους δέν κυριαρχοῦνται ἀπό μία μεταφυσική ἀγωνία. Ἐπικοινωνοῦν μέ τούς πιστούς τους μέ κανόνες δοσοληψίας. Οἱ ἐξουσιαστικές φαντασιώσεις τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, πού συναντῶνται μέ τή διαφημιστική λογική τῶν νέων, προσελκύουν τό νεόφυτο ἀξιοποιώντας τίς πιό λαμπρές παραδόσεις τοῦ θεάματος, γιά νά τόν μετατρέψουν στή συνέχεια σέ ἄτομο χωρίς συνείδηση καί ἐλευθερία.

• Στό τέλος τοῦ αἰῶνα ὁ σύγχρονος πολιτισμός ἐπιδιώκει τήν ἐνοποίηση καί τήν ὁμοιομορφία τῶν πάντων μέσῳ τῶν νέων ἀντιλήψεων περί τῆς παγκοσμιότητας (universalismus)⁸. Ὁραματίζεται τό μέλλον τοῦ κόσμου μέσα ἀπό νέα ἰδεολογικά συστήματα. Ἡ ἀνάπτυξη ἐνός παγκοσμίου κράτους, ἡ ἰδεολογική παγκοσμιότητα τῆς θρησκείας μέ τίς ἀρχές τῆς νέας ἐποχῆς, οἱ παγκόσμιες πολιτικές καί οἰκολογικές πρωτοβουλίες διαφόρων κινήματων, ἐναποθέτουν τίς ἐλπίδες τους στήν παγκοσμιότητα τοῦ ὑπέρ-ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὑπέρ - κόσμου.

“Ὅλα τά παραπάνω μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς μία ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στόν αὐστηρό κοινωνικο-πολιτικό

ὁμολογίες, ὑπάρχει καί ἡ ἄμυνα. Τό πρόγραμμα τοῦ R. Sender Barayon, ἡ κόρη τοῦ ὁποίου χάθηκε στά δίκτυα μιᾶς αἵρεσης στήν Ἀμερική, προσφέρει τή δυνατότητα μιᾶς κοινῆς ἀποστολικῆς δράσης ἀπέναντι σέ κάθε εἶδους αἵρεσης ἢ ὁλοκληρωτικοῦ θρησκευματοῦ. Ἀποστέλλει ἐνημερωτικές ἐπιστολές στά μέλη του καί δίδει πληροφορίες γιά ὅλες τίς αἱρέσεις καί τίς θρησκείες.

7α. Βασ. Γιούλτην, *Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας*, Θεσ/νίκη, 1996³, σελ. 239 κ.ἐξ.. Πρβλ. J. Trouslard, Ἡ Πρόκληση τῶν αἱρέσεων, *Σύγχρονα θήματα*, 102(1997)65-72.

8. Βλ. Σεβ. Μητρ. Δημητριάδος Χριστοδούλου, Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡ νέα τάξη, *Τό Βῆμα*, 16 Μαρτίου 1997.

συντηρητισμό. Παράλληλα αποδεικνύουν την ανικανότητα του σημερινού ανθρώπου για καρποφόρα σκέψη και δράση. Κάτω από την αιγίδα της επιστήμης ο άνθρωπος διέκοψε κάθε σχέση με τον δημιουργικό **οὐ-τόπο**, αλλά και από τό όνειρο της απλής επιστροφής στην αρχέγονη κατάσταση του **εὐ-τόπου** επιθυμώντας να δημιουργήσει μία νέα κοινωνική πραγματικότητα⁹.

Οί νέες προκλήσεις φέρνουν και πάλι την 'Ορθόδοξη 'Εκκλησία μπροστά στο δίλημμα της χρήσης του λόγου στη σημερινή εποχή¹⁰. Κανείς δέν μπορεί να άμφισβητήσει τη χρήση - και όχι την κατάχρηση - της τεχνολογίας. 'Αλλά και κανείς δέν μπορεί να ξεφύγει από τούς στόχους του γραπτού και προφορικού λόγου. 'Η παρακάτω μαρτυρία του Μ. Βασιλείου εΐναι χαρακτηριστική: "τό γάρ μή παρέργως άκούειν τῶν θεολογικῶν φωνῶν, αλλά πειρᾶσθαι τόν έν έκάστη λέξει και έν έκστη συλλαβῇ κεκρυμμένον νοῦν έξιχνεύειν, οὐκ άργῶν εἰς

9. Βλ. περισσότερα, Κ. Ζορμπά, *'Η ανθρώπινη άξία στις κοινωνικές ούτοπίες*, Τέρπος, Κατερίνη 1997.

10. Για τίς προσπάθειες προβολής του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως στο Internet, με τη βοήθεια του 'Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου, βλ. *'Η Καθημερινή*, 15.9.1996. 'Ακόμη, 'Η τεχνολογία στην ύπηρεσία της 'Εκκλησίας, *'Η 'Ορθοδοξία στην 'Ελλάδα και τόν κόσμο*, 'Οκτώβριος, 5(1995)3. 'Α. Καλογήρου, 'Εκκλησία, Κληρικοί και Internet, βλ. σχετικά και *'Ο 'Εφημέριος*, 2(1997)40-41. Για τίς άρνητικές επιπτώσεις της Πληροφορικής βλ. Μαθήματα τρόμου από τό INTERNET, *'Ελεύθερος Τύπος*, 3.2.1996. Μέ την εύκαιρία αυτή δημοσιεύουμε μερικές 'διευθύνσεις' στο Internet 'Ορθοδόξων μηνυμάτων:

- Νέα του Οικουμενικού Πατριαρχείου: <http://www.patriarchate.org/NEWS>.

- 'Ορθόδοξα Παγκόσμια Νέα: <http://www.goarch.org>.

- 'Αρχιεπισκοπή 'Αμερικής: <http://www.goarch.org>.

- Διευθύνσεις 'Ελληνο-'Ορθοδόξων 'Ενοριών: <http://www.goarch.org/access/parish directory>.

- 'Αγιολόγιο: <http://www.goarch.org/access/calendar>.

- Περί της 'Ορθοδόξου Πίστεως: <http://www.goarch.org/access/orthodoxy>.

- 'Ορθόδοξο βιβλιοπωλείο Τιμίου Σταυρού: <http://www.goarch.org/access/hebkts>. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. και *'Ο 'Εφημέριος*, 10(1997) 184-186.

εὐσέβειαν, ἀλλά γνωρίζοντων τὸν σκοπὸν τῆς κλήσεως ἡμῶν. "Ὅτι πρόκειται ἡμῖν ὁμοιωθῆναι Θεῷ, κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπου φύσει". Καί συνεχίζει: "Ὁμοίωσις δέ, οὐκ ἄνευ γνώσεως. Ἡ δέ γνώσις οὐκ ἐκτὸς διδαγμάτων (...) ἐπειδὴ δυσθήρατος ἡ ἀλήθεια, πανταχόθεν ἡμῖν ἐξιχνευτέα"¹¹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάθε προσπάθεια πού ἀποσκοπεῖ στὴ σωστή γνώση εἶναι θεμιτή. Μία νέα ἠθικὴ διάσταση στὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας εἶναι ἂν ὄχι ἀπαραίτητη ἴσως ἀναγκαία γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ὅτι ἡ ζωὴ του ἀποτελεῖ μία προέκταση ἢ επέκταση τοῦ Λόγου γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ὡς "εἰκόνας τοῦ Θεοῦ"¹².

11. *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, 2, P. G., 32:69.

12. Βλ. περισσότερα στὸ Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Πάτμο, *Ἐπίσκεψις*, 522(1995)8.

“Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἀπαρχή τῆς νέας Ἰνδικτιῶνος, ὥρισεν ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία πρῶτον ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων καί ὑπὲρ προστασίας καί διαφυλάξεως τῆς περιβαλλούσης ἡμᾶς φύσεως ἀπό φθορᾶς καί ἀλλοιωσεων”.

(Ἀπό τό Συναξάρι τῆς Πρώτης Σεπτεμβρίου)

2. Οἰκολογικές παρατηρήσεις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 2.000 μ.Χ.

Τό οἰκολογικό κίνημα παρουσιάζεται σήμερα ὡς ἓνα πολιτιστικό, πολιτικό καί κοινωνικό κίνημα πού ξεπερνᾷ τήν ἀπλή ἔννοια τῆς οἰκολογίας¹³. Οἱ παρακάτω παρατηρήσεις ἐπιβεβαιώνουν τό γεγονός ὅτι παρά τίς προσπάθειες τῶν διαφόρων οἰκολογικῶν κινήματων γιά τή διάσωση τῆς δημιουργίας, καθημερινά γινόμαστε μάρτυρες μιᾶς νέας οἰκολογικῆς πραγματικότητας μέ ἀβέβαιο τό μέλλον τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Παρατήρηση πρώτη:

Αἴγυπτος. Ὁ Ἰωσήφ καλεῖται νά ἐρμηνεύσει τά ὄνειρα τοῦ Φαραῶ. *“Καί ἰδού ὥσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀνέβαινον ἐπτά βόες καλαί τῷ εἶδει καί ἐκλεκταί ταῖς σαρκίν καί ἐβόσκοντο ἐν τῷ ἄχει. Ἄλλαι δέ ἐπτά βόες ἀνέβαινον μετὰ ταύτας ἐκ τοῦ ποταμοῦ αἰσχυραί τῷ εἶδει καί λεπταί ταῖς σαρκίν καί ἐνέμοντο παρά τὰς βόας παρά τό χεῖλος τοῦ ποταμοῦ. Καί κατέφαγον αἱ ἐπτά βόες αἱ αἰσχυραί καί λεπταί ταῖς σαρκίν τὰς ἐπὶ τὰς βόας τὰς καλὰς τῷ εἶδει καί τὰς ἐκλεκτάς”* (Γεν. 41:2-3). Καί ἀκολουθεῖ ἡ δεύτερη πληγὴ τοῦ Φαραῶ μέ τήν ἐπιδρομὴ τῶν βατράχων:

13. Τόν ἐπιστημονικό κλάδο τῆς οἰκολογίας θεμελίωσε ἐπιστημονικά ὁ Θεόφραστος (373-228 π.Χ.) ἀπὸ τὴν Ἑρεσό, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καί διάδοχός του στὴν περιπατητικὴ σχολή τοῦ Λυκείου. Κατὰ τόν Θεόφραστο ὁ σκοπὸς τῆς φύσης εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ καί ἡ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων νέων γενεῶν σὲ ὅλα τὰ εἶδη καί τὰ γένη. Βλ. περισσότερα Ἀ. Κανελλόπουλου, *Οἰκολογία καί Οἰκονομικὴ τοῦ Περιβάλλοντος*, Ἀθήνα 1985. Πρβλ. L' Ecologie, *Encyclopédie du Monde Actuel*, Paris 1980.

“εἰ δέ μή βούλει σύ ἐξαποστεῖλαι, ἰδοὺ ἐγὼ τύπτω πάντα τὰ ὅριά σου τοῖς βατράχοις” (Ἐξ. 7:27).

Εὐρώπη 1996. Ἡ Ἀγγλία καταστρέφει καί καταστρέφεται. Καταστρέφει τὰς βόας καί καταστρέφεται ἡ οἰκονομία της. Ἡ Γαλλία τὸν τελευταῖο καιρὸ ζητᾷ ἐμπόρους γιὰ τὴν παραγωγή βατράχων, πού ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ πιάτο τοῦ Γάλλου ἀστοῦ. Ὁλος ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ζητᾷ ἐρμηνεῖα. Γιατί αὕτη ἡ καταστροφή; Ἀπάντηση: Τρελλές ἀγελάδες ἢ τρελλὸς κόσμος;

Τὸ πρόβατο ἐμφανίζει μιὰ μορφή ἐγκεφαλικῆς ἐξασθένησης (νόσος Scrapie) γνωστή ἐδῶ καί 200 χρόνια, πού δέν μεταδίδεται στὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἀγελάδα μολύνεται ἀπὸ τὶς τροφές τῶν προβάτων, πού χρησιμοποίησαν οἱ γεωργοί. Ἡ ἀρρώστια εἶναι ἀνθεκτικὴ καί παραμένει στό κρέας, τὸ ὁποῖο καταναλώνουν τὰ κατοικίδια ζῶα καί ὁ ἄνθρωπος. Περιπτώσεις Creutzfeldt-Jacob ἰδιαίτερα σέ νεαρῆς ἡλικίας ἄτομα δημιουργοῦν φόβους ὅτι πρόκειται γιὰ μόλυνση πού προέρχεται ἀπὸ τὶς ἀγελάδες.

Παρατήρηση **δεύτερη**:

Ἐξοδος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Μωϋσῆς πορεύεται μέ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἔρημο. Ἡ φωνὴ τοῦ Φαραῶ, μετὰ τὶς ἐπτὰ πληγές, δυνατὴ καί ἀπελπισμένη: “*Ἀνάσπτε καὶ ἐξέλθετε ἐκ τοῦ λαοῦ μου*” (Ἐξ. 12:29).

Εὐρώπη 1996. Ἡ φωνὴ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας ἐπαναλαμβάνεται: Let my people go (on the market). Ὁ λαὸς πεινᾷ. Καί ἐνῶ ὁ μόσχος ὁ σιτευτὸς γίνεται χρυσός (Ἐξ. 12:32) ἀπὸ τοὺς καταναλωτές, πού δέν θὰ τὸν ξαναδοῦν στὰ μάτια τους, οἱ κρεοπῶλες ψάχνουν νά γεμίσουν τὶς βιτρίνες τους μέ τὸ ‘μάννα’ καί τὰ ‘ὀρτύκια’ τῆς ἐρήμου.

Εὐρώπη 1996. Ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας μπροστὰ μας.

Ἡ Γενετικὴ μηχανικὴ στό ἀποκορύφωμά της. Καί αὐτὸ σημαίνει δυνατότητα ἐπέμβασης στό DNA τῶν κυττάρων, νά τὸ συνδυάζεις, νά τὸ μεταλλάσσεις καί νά μετατρέπεις τὰ γονίδια πού φέρουν τὴν κληρονομικότητα τοῦ ὀργανισμοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μπορεῖς νά δημιουργήσεις:

- γιγάντιο κοτόπουλο μέ γονίδια μοσχαριοῦ,

- πατάτες μέ γονίδια από σκορπιό,
- φράουλες καί ντομάτες μέ γονίδια από ψάρι πού άντέχει στο κρύο.

Μέ τήν αλλαγή τών γονιδίων δημιουργοῦνται ὀργανισμοί μέ νέες ιδιότητες, άνεξέλεγκτες στή φύση καί στόν άνθρωπο. Ἡ Γενετική μηχανική μπορεῖ νά ὑποκαταστήσει σέ μεγάλο βαθμό τά οἰστρογόνα, τά φυτοφάρμακα μέ μεταλλαγμένα DNA τών ιδίων προϊόντων πού νά μποροῦν νά άντιστέκονται στο άνοσοποιητικό τους σύστημα στίς σημερινές ασθένειες, πού μέχρι τώρα έπεμβαίναμε έξωτερικά¹⁴. Ἡδη ὑπάρχουν αποφάσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσης πού θεωροῦν τά προϊόντα αὐτά οἰκολογικά. Καί ένῶ ὁ κίνδυνος από τά λιπάσματα, τά φυτοφάρμακα κ.λπ. απομακρύνεται, στή σημερινή γῆ τῆς επαγγελίας τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης ένας άλλος κίνδυνος εμφανίζεται. Εἶναι ὁ κίνδυνος τῆς αλλαγῆς τῆς φύσης, τών φυτῶν καί τών ζῶων μέ τήν νέα τεχνολογία τῆς κλωνοποίησης¹⁵. Ἴσως ὁ ὅρος ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά 'γενετική Χιροσίμα' δέν εἶναι τόσο ξένος ὥστε νά μπορέσει νά καθιερωθεῖ πλέον στή συνείδησή μας. Πάντως σίγουρα βιώνουμε τήν 'οἰκολογική τρομοκρατία', ὅπως πολύ εὔστοχα παρατήρησε ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος Α' σέ Μήνυμά του ἐπί τῇ Ἡμέρᾳ προστασίας τοῦ

14. Στή Βρετανία κυκλοφόρησαν βιοτεχνολογικές ντομάτες στήν αγορά, στίς ὁποῖες ἔχει ὑποστεί μετάλλαξη τό ένζυμο πού προκαλεῖ φυσιολογική σήψη ὥστε νά γίνει πιό σκληρή καί νά μήν σαπίζει εὔκολα. Μεταλλάχθηκαν από ὁμάδα ἐπιστημόνων, ανάμεσά τους καί ὁ Ντόν Γρίερσον, εἰδικός σέ θέματα Γενετικῆς, τοῦ Πανεπιστημίου Νότιγχαμ τῆς Ἀγγλίας. Τό πρόβλημα εἶναι ὅτι δέν ἔχει ἀκόμη διερευνηθεῖ ἂν τά καινούργια προϊόντα βιοτεχνολογίας προκαλοῦν ἀλλεργίες στόν άνθρωπο ἢ ἂν εὐνοοῦν τήν ἀνάπτυξη βακτηριδίων ἀνθεκτικῶν στά συνήθη ἀντιβιοτικά. Γιά τό ἴδιο πρόβλημα τών μεταλλαγμένων προϊόντων, κυρίως τῆς ντομάτας, πού ἐπιδιώκει ἡ Ἑταιρεία Zeneca στήν Ἑλλάδα, δέν ὑπάρχουν ἀκόμη ἐπίσημες αποφάσεις από τήν πλευρά τών ὑπεύθυνων Ὑπουργείων. Βλ. περισσότερα Κλωνοποίηση. Ἐφιάλτης ἡ πρόδος, ΜΕΤΡΟ, 6(1996)71-75. Πρβλ. τή σχετική πληροφόρηση τῆς Οἰκολογικῆς Πρωτοβουλίας Χανίων γιά τό ἴδιο θέμα στήν ἐφημερίδα *Χανιώτικα Νέα*, 27.4.1996.

15. Βλ. σχετική βιβλιογραφία στήν Ὑποσημείωση 84.

Περιβάλλοντος¹⁶.

Παρατήρηση **τρίτη**:

Βρισκόμαστε μπροστά στους Κριτές. 'Ο λαός τοῦ Θεοῦ ὑποστηρίζεται ἀπό τοὺς Κριτές. "Ἀκούσατε, βασιλεῖς, ἐνωτίζεσθε, σατράπαι δυνατοί. Ἐγὼ τῷ Κυρίῳ ἄσσομαι, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ" (Κριταί, 5:3). Οἱ Κριτές τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως ὅμως δέν ἀντιδρῶν.

Ἀσφαλῶς τό ἐρώτημα πού θέτει ὁ καθένας εἶναι ἂν μπορεῖ πράγματι νά κάνει κάτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι. Πρόσφατα τό Συμβούλιο Ὑπουργῶν Ὑγείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως ἀποφάσισε ὅτι τὰ βιοτεχνολογικά προϊόντα πρέπει νά ἔχουν εἰδική ἐπισήμανση. Ἀλλά γιὰ νά ἰσχύσει αὐτό πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κάτι πού δέν ἔγινε μέχρι σήμερα. Αὐτό σημαίνει ὅτι τὰ προϊόντα αὐτά κυκλοφοροῦν τώρα στήν ἀγορά, ἀλλά καί ἂν ἐγκριθοῦν ποιός θά γνωρίζει τήν ὑπαρξή τους γιὰ νά ἐνδιαφερθεῖ περισσότερο;¹⁷

16. Ἀποτέλεσμα τῆς οἰκολογικῆς σκοτίας "εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ οἰκολογικὴ ἀναλήθεια ὑπὸ μορφὴν σκοπίμου ἀποκρύψεως, ἀκόμη καὶ διαστροφῆς, τῆς περὶ τὰ οἰκολογικά ζητήματα ἀληθείας. Ἡ οἰκολογικὴ τρομοκρατία ὑπὸ μορφὴν ὑπερβολῆς ἢ καταχρηστικῆς παρεμβάσεως ἐπὶ τῶν φυσικῶν δεδομένων ἐνίστε πρὸς ἄσκησιν ἀκόμη καὶ διακρατικῆς ἀπειλῆς καὶ βίας. Ἡ ὠμὴ παραβίασις διεθνῶν συμβάσεων ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων οἰκολογικῶν ρυθμίσεων. Ἡ ἐπίμονος ἄρνησις ἀποδοχῆς τῶν οἰκονομικῶν βαρῶν τῆς στοιχειώδους ἔστω οἰκολογικῆς πειθαρχίας καὶ πληθὸς ἄλλων παραβιάσεων, αἵτινες ἀπειλοῦσιν εὐθέως ἀκόμη καὶ αὐτοὺς τοὺς αἰθέρας" (1.9.1996). Τὰ παραπάνω ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τό γεγονός ὅτι οἱ τρομοκρατικὲς ἐνέργειες, τόν τελευταῖο καιρό, ἔχουν πάψει νά εἶναι 'παραδοσιακές'. Νέες μορφές τρομοκρατίας, ὅπως ἡ χρῆση χημικῶν στήν Ἰαπωνία, δημιουργοῦν νέα ἐρωτήματα. Ἀπὸ τήν ἄλλην οἱ νέες μορφές πολέμου θά εἶναι μᾶλλον 'οἰκολογικές'. Πρὶν λίγα χρόνια ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ Ο.Η.Ε. Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι, ὡς Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Αἰγύπτου εἶχε κάνει τήν ἐξῆς διαπίστωση: "Ὁ ἐπόμενος πόλεμος στήν περιοχὴ μας θά γίνῃ γιὰ τό νερό. Δέν θά ἔχει σχέση μέ τήν πολιτική". Καί ἓνας τέτοιος πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀφοῦ κανεὶς δέν μπορεῖ νά ἀπαντήσῃ πολιτικά σέ ποιόν ἀνήκει ὁ ποταμός Νεῖλος. Πρβλ. Ἄ. Δροῦγος, Οἱ τρομοκράτες 'ὀπλίζονται' καί μέ.... πυρηνικά, Ἀπογευματινὴ, 23.2.1997.

17. Βλ. *Οἰκολογικὴ Γεωργία*, 42-43(1996)6. Πρβλ. Γίνετε 'πράσινοι' καταναλωτές, Ἀπογευματινὴ, 16.3.1997.

Καλοῦμεν “σύμπαντα τὸν Ὁρθόδοξον καὶ Χριστιανικὸν κόσμον, ὅπως, ὁμοῦ μετὰ τῆς Μητρός Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀναπέμῃ κατ’ ἔτος κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην δεήσεις καὶ ἱκεσίας πρὸς τὸν τῶν ὅλων Κτίστιν, εὐχαριστηρίους μὲν διὰ τὸ μέγα δῶρον τῆς δημιουργίας, ἱκετηρίους δέ διὰ τὴν προστασίαν καὶ σωτηρίαν αὐτῆς ἀπὸ παντός κακοῦ”.

(Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α', 1989).

3. Οἰκολογικά κινήματα. Μιά προσπάθεια συμφιλίωσης με τὴ Δημιουργία;

Τὰ σημερινὰ οἰκολογικά κινήματα¹⁸, πού διαγράφονται ὡς συνείδηση προστασίας καὶ συμφιλίωσης με τὴ φύση, καὶ ἐμφανίζονται ὅλο καὶ περισσότερο στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι οἱ οἰκολογικές ὁμάδες τῆς ὁποῖας θὰ μπορούσαμε νὰ τῆς

18. Σέ μελέτη πού ἔγινε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων τὸ 1989, μέ θέμα “Οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ τὸ Περιβάλλον τους”, διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ 120 περίπου οἰκολογικῶν κινήματων. Σήμερα θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τουλάχιστον 200 μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Φύση. Ἡ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση πού ἔγινε στὴ συνέχεια ἔδωσε τὴν παρακάτω τυπολογία:

α. **Ρομαντικά** κινήματα. Ἡ ὁμορφία τῆς φύσης, ἡ ἁρμονία τῶν χρωμάτων, ἡ οἰκολογικὴ ἰσορροπία θὰ ὀδηγήσει πολλοὺς νέους νὰ πλησιάσουν τὸ φυσικὸ περιβάλλον μέσα ἀπὸ τῆς καλλιτεχνικῆς τοῦ ὁμορφιῆς. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κινήματα αὐτὰ ἔχουν ἐντάξει τῆς θεωρίες τους κάτω ἀπὸ μιὰ μυστικιστικὴ σχέση με τὴ φύση. Ἀποτέλεσμα ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς ἄλλης κατηγορίας τῶν

β. **Θρησκευτικῶν** κινήματων. Ἡ φύση ἐδῶ λατρεύεται γιὰ τῆς κρυφῆς διαστάσεις τῆς προσδίδοντας μιὰ θρησκευτικὴ ἀναφορὰ σέ αὐτήν. Στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη ἡ ἐπιστροφὴ πολλῶν νέων πρὸς τὴ φύση ἔχει δημιουργήσει νέους τόπους λατρείας καὶ πίστεως πρὸς τὴν ἄγνωστη θεά. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ παρακάτω φράση τοῦ τραγουδιστῆ Στίνγκ: “Ἡ Οἰκολογία εἶναι ἡ νέα θρησκεία. Εἶναι ὅλα αὐτὰ πού πρέπει νὰ κάνουμε γιὰ τὸ μέλλον”. *Τὰ Νέα*, 20.4.1995.

γ. Τέλος, ἔχουμε τὰ **ἀντι-ἐπιστημονικά** κινήματα. Δηλαδή τῆς ὁμάδες ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες βλέπουν στὴν τεχνολογία τὸ ἐργαλεῖο καταστροφῆς τοῦ κόσμου, κυρίως ἀπὸ τὴν ἀμέλεια καὶ τῶν πειραματικῶν ἐπεμβάσεων καὶ

χαρακτηρίσουμε ως **νεο-αγροτικά** και **νεο-μοναστηριακά** κινήματα¹⁹. Καί οί δύο αντιλήψεις είναι τάσεις δημιουργίας ή καλύτερα προστασίας του αγροτικού πολιτισμού και της αγροτικής υπαίθρου. Η προστασία αυτή έχει πολλές φορές ταυτισθεί και με την αγορά της γης στην Ελλάδα²⁰. Τα κινήματα αυτά έχουν ως βάση τον οικολογικό τρόπο ζωής σε αντιπαράθεση από αυτόν του 'οικοφάγου' (όχι φυτοφάγου) του σημερινού πολιτισμού. Αντιπαράθετον έναν νέο τρόπο ζωής που ταυτίζεται με την αρμονία της φύσης, σε αντίθεση με αυτόν που προβάλλει ο συγκεκριμένος χαρακτήρας ανάπτυξης της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας μας.

Οί βασικές θέσεις τους είναι οί εξής:

1. "Όταν είσαι φυτοφάγος, αρχίζεις να έρευνās για τό πρόβλημα της ζωής και τό μέλλον του κόσμου. Μέ τον τρόπο αυτόν καταλαβαίνεις ότι δέν είσαι ένα τυχαίο καταναλωτικό προϊόν. Είσαι κάτι. Αυτό τό κάτι μās κρατά στη ζωή που κάνουμε. Φθάνουμε στον Θεό χωρίς να περάσουμε από την Έκκλησία,

παρεμβάσεων του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον. Δέν πρέπει να αγνοήσουμε τη διάσταση αυτή όταν, σύμφωνα με δημοσιογραφικά στοιχεία, στη Γερμανία χρειάστηκε να επέμβει ή αστυνομία - ή μεγαλύτερη έπιχείρηση μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο (!) - για να απομακρυνθούν οί χιλιάδες νέοι, οί όποιοι εμπόδιζαν τη μεταφορά τοξικών αποβλήτων στα κρατίδια της Γερμανίας.

19. Είναι χαρακτηριστική ή παρακάτω περιγραφή ενός άπλου Κρητικού: "Δέκα νομάτοι έμείναμε. Νά, εκεί κάθεται ένας Ίταλός, πιο κάτω ένας άλλος, παραέρα ένας Γερμανός. Μās έχουν ζώσει γύρω-γύρω στο Λίστρατο και δουλεύουν τη γη (...). Στο Πέρι κατοικεί ένας Γερμανός κοινωνιολόγος, γνωστός με τό όνομα Βέρνερ, που βαπτίστηκε και πήρε τό όνομα Μιχάλης. Αγόρασε τά 12 κτίσματα του χωριού, τά όποια έχει μετατρέψει σε μικρές βίλες και στα ύπόλοιπα στεγάζει ζωα. Αγόρασε και 15 στρέμματα με ελαιόδεντρα και άλλα δέντρα που τά καλλιεργεί". Βλ. Γερμανοί και Ίταλοί αγοράζουν σπίτια στην Κρήτη, *Τά Νέα*, 27.2.1993. Πρβλ. Κ. Χαραλαμπίδου, Οικολογία της Έκκλησίας ή οικολογία των κινήματων, *Έκκλησιαστική Αλήθεια*, 26.7.1996.

20. Οί παραδοσιακοί οικισμοί σε νησιά "παραδίδονται" στους ξένους..., *Η Καθημερινή*, 29.8.1993. Μπροστά στην νέα αυτή πραγματικότητα ή Όρθόδοξος Ακαδημία Κρήτης όργάνωσε Παγκρήτιο Φοιτητικό Συνέδριο με θέμα: "Προστασία και διασφάλιση της Κρητικής γης". Βλ. *Διάλογοι Καταλλαγής*, 42(1996)336. Πρβλ. περισσότερα στα *Νέα*, 6.7.1996, σελ. 37.

τήν προσευχή, αλλά μόνον μέσα από τήν ιερότητα τῆς ἴδιας τῆς φύσης.

2. Ἡ ἐργασία καί ἡ ἐπαφή μέ τό περιβάλλον μᾶς δίδουν τό ἀληθινό νόημα τῆς ζωῆς. Ἡ γῆ, ὅταν τήν προσέχεις, γίνεται ἠθικό μάθημα. Μιλᾷ στήν καρδιά καί σοῦ μαθαίνει τήν ἁρμονία καί τή συμφιλίωση μέ τή ζωή.

3. Ἀνάμεσα στήν Οἰκολογία καί τή Βίβλο ὑπάρχει μία ἀλήθεια. Καί οἱ δύο μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἀνακαλύψει τοὺς νέους καιροὺς καί νά στραφεῖ πρὸς τήν ἀγροτική ἐργασία. Ὁ οἰκολόγος ἐρμηνεύει τό βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως μέ τόν δικό του τρόπο: “Ὁ κόσμος θά καταστραφεῖ ὅπως ἀκριβῶς περιγράφεται ἀπὸ τόν Ἰωάννη στήν Ἀποκάλυψη. Ὁ Ἀρμαγεδὼν τῆς πυρηνικῆς δύναμης, ἡ καταστροφή τῆς ἀτμόσφαιρας, ὁ βιασμός τῶν ἀδυνάτων θά μᾶς φέρει μπροστά στή δύναμη τῆς καταστροφῆς τοῦ δολλαρίου καί τοῦ ματεριαλισμοῦ”²¹.

Τόν τελευταῖο καιρό ἔχει ἀναπτυχθεῖ σέ πολλοὺς ἀνθρώπους, καί ἰδιαίτερα στοὺς νέους, μιά ἔντονη προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς Ἀποκάλυψης συνδεδεμένη μέ τοὺς συμβολισμοὺς τοῦ Βιβλίου, πού τήν καθιστᾷ ἓνα σχεδόν τρομακτικό κείμενο²². Τό

21. Theodore Roszak, *Où finit le désert?* Paris 1973, σελ. 31. Στό ἴδιο θέμα πρβλ. Alan Watts, *Amour et Connaissance. Une nouvelle manière de vivre*, Paris 1966. *Bienheureuse Insécurité. Une réponse à l'angoisse de notre temps*, Paris 1977. *Etre Dieu. Au-Delà de l' Au-Delà*, Paris 1977.

22. Μέ τήν ἀνακήρυξη ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τοῦ 1994 ὡς Ἔτος Ἀποκαλύψεως, (βλ. τήν Πατριαρχική ἀπόδειξη ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις, Ἐκκλησία, 1(1995)3-5) ὅλο καί περισσότερα δημοσιεύματα μιλοῦν γιά τήν ἐπικείμενη καταστροφή τοῦ πλανήτη. Βλ. τίς σχετικές μελέτες ἐβδομαδιαίου ἐνημερωτικοῦ δελτίου μέ τόν γενικό τίτλο, Ὁ κόσμος πέρα ἀπὸ τό 2.000 μ.Χ., Ἐπτά Ἡμέρες, 1.1.1995 καί 17.9.1995. Ἔτος Ἀποκάλυψης, Νέες Ἐποχές, Τό Βῆμα, 15.6.1995. Κ. Ζορμπά, 1995: Ἔτος (τῆς) Ἀποκαλύψεως γιά τά σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, Καθ' ὁδόν, Θεσσαλονίκη, 7-8(1994)95-98. Πρβλ. τίς παρακάτω μελέτες σχετικά μέ τό βιβλίον τῆς Ἀποκάλυψης: Σ. Ἀγουρίδης, Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου, Θεσσαλονίκη 1994. Δ. Κυρτάτα, Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου καί οἱ ἐπτά Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας, Ἀθήνα 1994. Χ. Βαρβογλῆ, Κοσμικές καταστροφές, Τό Βῆμα, 2.2.1997. Ρ. Prigent, *L' Apocalypse de saint Jean*, Lausanne - Paris 1981. *Apocalypse et*

μέλλον του καταναλωτικού πολιτισμού μας και ό κίνδυνος άφανισμού του είναι τό σημείο αναφοράς σχεδόν όλων τών οικολογικών ομάδων. Άγαπημένο τους θέμα τό τέλος του κόσμου²³. Ή κολλεκτιβίστικη φαντασία μεταφράζεται σέ μοντέρνα μυθολογία, όπου σκιαγραφείται τό σχέδιο πού μοιάζει μέ εκείνο της Άποκάλυψης. Ή ίδια γλώσσα της Άποκάλυψης επαναλαμβάνεται σέ παγκόσμιο επίπεδο. Πιστεύουν ότι ή καταστροφή δέν θά άργήσει νά έλθει, ένω πολλοί είναι εκείνοι πού βλέπουν νά έρχεται τό τέλος του κόσμου και θά εξαφανίσει από προσώπου της γης τούς 'κακούς' και θά σωθούν οι 'καλοί' - προστάτες - της φύσης²⁴. Για τήν νεο-αποκαλυπτική σκέψη, ό μοντέρνος άνθρω-

théologie de l' espérance, *Congrès de l' Association Catholique française pour l' étude de la Bible*, Paris 1977. L. Thompson, *The Book of Revelation, Apocalypse and Empire*, Oxford - New York 1990.

23. Βλ. L. Thomas, *Civilisation et Divagation*, Paris 1979. Πρβλ. και τό ειδικό αφιέρωμα του Περιοδικού *Naturopa*, 83(1997) του Συμβουλίου της Εϋρώπης.

24. Τό αξιοπρόσεκτο, όπως τό αποκαλεί ή έφημερίδα *Guardian*, βιβλίο του Ντάμιαν Τόμσον μέ τίτλο, *Τό τέλος του χρόνου. Πίστη και φόβος στή σκιά της χιλιετίας*, έκδ. Σίνκλερ-Στίβενσον, 365 σελ., επισύρει τήν προσοχή στό γεγονός ότι τά τελευταία χρόνια της β' χιλιετίας πολλά οικολογικά κινήματα συμμερίζονται όρισμένα χαρακτηριστικά από τίς έσχατολογικές κρίσεις παλαιότερων εποχών. Αυτά συνδέονται ακόμη και μέ τήν όργή και τήν απογοήτευση κατά του κατεστημένου, τήν έλλειψη ίσχυρών και χαρισματικών ήγετών. Ή ύπαρξη των μικρών ομάδων από τή βομβιστική ενέργεια στό Τόκιο, στό Γουάκο του Τέξας μέχρι τήν Άτλάντα έμφανίζονται ως μία 'τραγική κανονικότητα'. Τά μέλη των ομάδων αυτών είναι πεπεισμένα ότι έχουν εκλεγεί για νά σώσουν τόν κόσμο από τίς κατακλυσμικές καταστροφές πού θά τόν εξαφανίσουν. Τό τέλος του 2.000 μ.Χ. εμπνέει άτομα και ομάδες πού ποθούν νά απαλλαγούν από έναν κόσμο πού τόν βρίσκουν έχθρικό. Βλ. περισσότερα 'Η. Λουκά, *Λατρείες καταστροφικές. Ίατροκοινωνικό πρόβλημα μέ έθνικές διαστάσεις*, Άθήνα 1992. Ή πρόσφατη τραγωδία της αυτοκτονίας των 39 μελών της αίρεσης στό Σάν Ντιέγκο της Καλιφόρνιας (28 Μαρτίου 1997) είναι ένα ακόμη στοιχείο πού επιβεβαιώνει τήν ύπαρξη και μις άλλης διάστασης των κινήματων αυτών, πού θά τήν χαρακτηρίζαμε ως 'οϋφολογική έσχατολογία'. Σε συνέντευξή του ό καθηγητής θεολόγος Λάρι Τρέιτσε, ειδικός στις σύγχρονες θρησκείες και αίρέσεις στό Πανεπιστήμιο του Ουόρτμπουργκ (Αϊόβα), σημειώνει μεταξύ άλλων: "Όσο περίεργο κι αν φαίνεται σέ μās,

πος ἀποτελεῖ τό θῦμα τῆς ἴδιας τῆς ἀνάπτυξης. Ἀπό τή στιγμή πού ἔχασε τήν ἐπαφή του μέ τό φυσικό περιβάλλον, ὁ φόβος αὐτός ἔχει τόν πρῶτο λόγο στήν ἀποκαλυπτική συνείδηση: “*Παίζουμε μέ τή φωτιά*”, “*Κανείς δέν μπορεῖ νά μᾶς σώσει*”, “*Ὁ ἄνθρωπος τυφλώθηκε καί δέν βλέπει τά λάθη του*”, εἶναι μερικές μόνο φράσεις πού προσδιορίζουν τήν οἰκολογική συνείδηση τῶν διαφόρων οἰκολογικῶν κινήματων. Ὁ Lanza del Vasto σημειώνει: “*Βλέπετε ὅτι οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν νά κατασκευάσουν ὅ,τιδήποτε μπορεῖ νά καταστρέψει ἀπό αὐτά πού ὁ ἴδιος δημιούργησε*”²⁵.

Ἡ οἰκολογική συνείδηση τῶν μελῶν τῆς Νέας Ἐποχῆς

εἶμαι σίγουρος ὅτι θεωροῦν τόν θάνατό τους ὡς μετάβαση σέ μιά ἄλλη διάσταση τῆς ὑπαρξης. Ὅπως θά ἔκανε καί ἕνας Ἰνδουϊστής ἢ ἕνας βουδιστής, μέ τήν ἔννοια τῆς μετενσάρκωσης ἢ τῆς μετακόμισης σ’ ἕνα ἄλλο βασίλειο τῆς ὑπαρξης. Ὁ Βουδισμός θεωρεῖ τήν αὐτοκτονία εὐγενή πράξη. Ὁ θάνατος δέν ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐχθρός, κάτι τό ὁποῖο πρέπει κανείς νά φοβᾶται. Γιατί ὅμως τό Internet ἐλκύει τόσο πολύ αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους; Καί συνεχίζει:

“Ἐπειδή προσθέτει μιά νέα διάσταση στόν προσπλητισμό καί τήν πρόσβαση στίς αἰρέσεις. Πολλοί ἀπό ἐκείνους πού ὀδηγοῦνται σ’ αὐτές ἀναζητοῦν ἀπόλυτες ἀπαντήσεις. Συχνά εἶναι λαμπρά μυαλά, ἀλλά κοινωνικά ἐσωστρεφεῖς. Ἔτσι, ἡ προσέγγιση τῆς θρησκείας μέσω τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ εἶναι ἰδανική γι’ αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους. Παρέχει ἄμεση πρόσβαση, δέν γνωρίζει γεωγραφικούς περιορισμούς καί ἐπιτρέπει τήν ἀνωνυμία. Ὅπως ὀρισμένοι ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν τό τηλέφωνό τους γιά νά κάνουν ἔρωτα, ἔτσι μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ὁ ἠλεκτρονικός ὑπολογιστής γιά τή θρησκεία”.

Ὁ Τρέιστε δέν θεωρεῖ τυχαῖο τό γεγονός ὅτι πολλοί ἀπό τοὺς ἀνθρώπους πού κλίνουν πρὸς τίς ἐπιστῆμες καταλήγουν νά γίνουν χριστιανοί ‘φονταμενταλιστές’. Εἶναι ἰδεαλιστές, πού ἔχουν βαρεθεῖ τίς κύριες θρησκείες καί ἀναζητοῦν περιπέτεια. Στίς αἰρέσεις ἀναζητοῦν τήν οἰκογένεια πού δέν γνώρισαν, τή στενή σχέση πού δέν συνῆψαν στήν προσωπική τους ζωή, τόν ‘πατέρα’ πού δέν τοὺς καθοδήγησε ποτέ. Ὁ ὀρισμός μιᾶς αἵρεσης εἶναι ὅτι ἔχει ἕναν ἀπόλυτο ἡγέτη πού ἀσκεῖ ἀπόλυτη ἐξουσία στά μέλη. *Τά Νέα*, 29.3.1997. Πρβλ. *Τό Βῆμα*, 30.3.1997 καί *Καθημερινή*, 30.3.1997.

25. *Pour éviter la fin du monde*, Paris 1979, σελ. 140. Ὁ οἰκολογικός ὀλεθρος εἶναι πρό τῶν πυλῶν, ἂν συνεχισθεῖ ἡ χωρίς σωφροσύνη ἀνθρώπινη δραστηριότητα, στήν ὁποία ὀφείλεται τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου. Βλ. Ὁ ἄνθρωπος ὑπεύθυνος γιά τήν ἀποκάλυψη, *Καθημερινή*, 15.10.1995, σελ. 24. Πρβλ. Πλανήτης Γῆ. “Εἶδος” πρὸς ἐξαφάνιση, *Ἡ Καθημερινή*, 23.4.1995, σελ. 13.

(New Age) έχει επηρεάσει κατά πολύ τα περισσότερα οικολογικά κινήματα. Σύμφωνα με τις οικολογικές αντιλήψεις τους προτείνουν στο σύνολό τους μία ολοκληρωτική μετατροπή της ανθρωπίνης κοινωνίας. Έτσι μπορούμε να διαβάσουμε τα εξής: “Ο άνδρας και η γυναίκα της Νέας Έποχής θεωρούνται δημιουργήματα του κόσμου (...) προτείνουν μία νέα Διαθήκη με τη Φύση, (...) σέβονται τη Γη ως ένα ζωντανό οργανισμό, συμβιώνουν μαζί της και συμμετέχουν με τον τρόπο αυτόν στην κοσμική συνείδηση”²⁶. Η οικολογία είναι η αγαπημένη απασχόληση όλων σχεδόν των κοινοτήτων της Νέας Έποχής. Δέν θά μπορούσε άλλοτε να επιβιώσει 30 ολόκληρα χρόνια η κοινότητα του Findhorn της Σκωτίας, χωρίς την απασχόληση των μελών της με την οικολογία και με πολλά θρησκευτικά στοιχεία όπως π.χ. του άνιμισμου²⁷.

Ο σύμβουλος της Νέας Έποχής David Spangler τονίζει ότι τελικά θά μπορούσε τό απλό ενδιαφέρον γιά τό φυσικό περιβάλλον νά μετατραπεί σέ ένα νέο παγκόσμιο πολιτισμό. Γράφει σχετικά: “Η οικολογία θεωρείται ως μία νέα όραση της σχέσης ανάμεσα στό μέρος και τό όλον. Η οικολογία θεωρείται ως βάση της νέας μεταβιομηχανικής κοινωνίας”²⁸. Η έννοια της Γαίας²⁹ κυριαρχεί στην οικολογική αντίληψη της Νέας Έποχής. Η Γη είναι η αρχή και τό τέλος πάσης ύπαρξεως και

26. L. Petit - R. Aucoin, *Guide du Nouvel Age*, Paris 1990, σελ. 17.

27. Ο άνιμισμός (anima = ψυχή) πρόκειται γιά θρησκεία μέ έμφαση στή θεοποίηση της φύσης. Οί όπαδοί της πιστεύουν ότι υπάρχουν άόρατες μουσικές δυνάμεις πού κυριαρχούν στή φύση, μέ αποτέλεσμα ό άνθρωπος νά όδηγείται στή μαγεία ως μέσον έξίλεασμου του κόσμου. Αυτή ή θεώρηση άναπτύχθηκε στην Άφρική και ειδικότερα στή φυλή των Μασσαΐ της Άνατολικής Άφρικής, όπου βιώνεται έντονα ό άνιμισμός.

28. D. Spangler, *Emergence. Quand grandissent les enfants du Verseau*, Paris 1985, σελ. 46.

29. Θεά της άρχαίας έλληνικής μυθολογίας, προσωποποίηση της Γης. Κατά τον Ησίοδο παρουσιάσθηκε πρώτη από τους Θεούς μετά τό Χάος, παντρεύτηκε τον Ουρανό από τον όποιο έγέννησε τους Τιτάνες, τους Γίγαντες, τους Κύκλωπες και τους Έκατόγχειρες. Ο Όμηρος δίδει τον καλύτερο όρισμό γιά τη Γη και την όνομάζει “Γαίαν παμμήτειραν” (“Υμνοι, 30) και ό Αίσχύλος “παμμήτορα Γην” (Προμηθεύς Δεσμώτης, 88).

ζωῆς: “Ἐκ Γαίης γάρ πάντα καί εἰς Γῆν πάντα τελευτᾷ”³⁰. Ἕνας ἄλλος σύμβουλος ὁ James Lovelock πιστεύει ὅτι κάθε καταστροφή ἑνός μέρους τοῦ πλανητικοῦ συστήματος σημαίνει καί τήν καταστροφή τῆς Γαίας δηλαδή μέρους τοῦ πλανητικοῦ συστήματος ἄρα καί τήν καταστροφή τοῦ ἀνθρώπινου γένους³¹. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι μέσα σέ αὐτή τήν ‘γαιανική ταυτότητα’ ἡ ἀνθρωπότητα δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά “τό μέσον μέσα ἀπό τό ὁποῖο ἡ Γαία λαμβάνει τήν ὄντοτήτά της”. Γι’ αὐτό καί τά μέλη τῆς Νέας Ἐποχῆς δέν ἀρκεῖ μόνον νά σκέπτονται π.χ. τόν πλανήτη, ἀλλά νά γίνονται τά ἴδια ‘πλανήτης’, νά ταυτίζονται μέ αὐτόν. Οἱ κῆποι τῆς κοινότητας τοῦ Findhorn, οἱ οἰκολογικές πολιτεῖες, ἡ μουσική τῆς Νέας Ἐποχῆς, ἡ λατρεία τῆς θεᾶς Γαίας ὅλα μαζί ὁδηγοῦν στήν οἰκολογική συνειδηση τῶν μελῶν τους³².

Καταλαβαίνουμε ἀπό τίς παραπάνω ἀναφορές τό ἀδιέξοδο τῶν δοξασιῶν τῶν διαφόρων προσεγγίσεων γιά τή φύση. Πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη μας, σέ ὅτι ἀφορᾷ τό θέμα αὐτό, πῶς ἡ ἔμπρακτη αὐτή θεωρία, ἀπό τήν πλευρά τῆς ἠθικῆς τουλάχιστον, δέν μπορεῖ νά γίνει ἀποδεκτή ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα ὄργανο ἑνός ἀπρόσωπου κόσμου, πού ὁδηγεῖ μέ γρήγορους ρυθμούς τή φιλοσοφία τῶν σύγχρονων οἰκολόγων σέ ἕνα ‘πνευματικό ὁλοκληρωτισμό’³³.

“Ὅλα τά παραπάνω ἀποτελοῦν σίγουρα μιά φωνή ἀπελπισίας καί διαμαρτυρίας μπροστά στά ἀδιέξοδα τοῦ ὀρθολογικοῦ τρόπου ἀνάπτυξης³⁴. Ἡ οἰκολογία ἀπό τή συνειδητοποίηση τῆς

30. Βλ. Ξενοφάνους, *Περί Φύσεως*, 27. Πρβλ. Μ. Φαράντου, *Ἡθική τοῦ φυσικοῦ κόσμου*, Ἀθῆναι 1977.

31. J. E. Lovelock, *Gaia*, Oxford 1989 καί σέ γαλλική μετάφραση *Les âges de Gaia*, Paris 1990.

32. P. Russel, *La Terre s' éveille. Les sauts évolutifs de Gaia*, Paris 1989, σελ. 233.

33. M. Lacroix, *La spiritualité totalitaire. Le New Age et les sectes*, Paris 1995.

34. Στό Μήνυμά του ὁ μακαριστός Πατριάρχης Δημήτριος Α' τό 1989 σημειώνει: “Ἀτυχῶς εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁ ἄνθρωπος, ὑπό τήν ἐπίδρασιν ἑνός ἄκρου ὀρθολογισμοῦ καί εὐδαιμονισμοῦ, ἔχει χάσει τήν αἴσθησιν τῆς

σκληρῆς πραγματικότητας τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος, ἐμφανίζεται σήμερα ὡς ὁ προάγγελος ἢ καλύτερα ὡς ὁ φορέας μιᾶς καινούργιας ἐποχῆς, ὅπου ἐξασκεῖ πλήρως μιὰ κυρίαρχη ἐπιρροή στίς κοινωνικές διεργασίες. Ἡ προβληματική αὐτή τῆς παγκόσμιας καταστροφῆς ἔχει ὀδηγήσει πολλούς σέ μιὰ νέα ἀντίληψη γιά τή Φύση, τά μοναστικά κοινόβια καί τίς πρῶτες ἀποστολικές κοινότητες³⁵. Ἡ κοινή γλώσσα ὅλων σχεδόν τῶν

ιερότητος τῆς δημιουργίας καί ἐνεργεῖ ὡς αὐθαίρετος ἐξουσιαστής καί θάναυσος καταπατητής της. Ἀντί τοῦ εὐχαριστιακοῦ καί ἀσκητικοῦ πνεύματος, μέ τό ὅποῖον ἐγαλούχησεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τά τέκνα της ἐπὶ αἰῶνας, παρατηρεῖται σήμερον βιασμός τῆς φύσεως πρός ἱκανοποίησιν ὄχι βασικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μιᾶς ἀτελευτήτου καί διαρκῶς αὐξανομένης σειρᾶς ὀρέξεων καί ἐπιθυμιῶν, τὰς ὁποίας ἐνθαρρύνει ἡ ἐπικρατοῦσα φιλοσοφία τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας”.

35. Οἱ παρακάτω περιπτώσεις εἶναι χαρακτηριστικές: “Πρέπει νά μάθουμε τί εἶναι τά μοναστήρια. Ἡ δομή τους εἶναι συγκεκριμένη καί δέν μπορούμε νά τήν ἀλλάξουμε. Τό μοναστήρι εἶναι βίωμα. Γιά μᾶς αὐτό πού κάνουμε εἶναι μιὰ ἐπανάσταση πού πρέπει νά δείξουμε στόν κόσμο τή βαρβαρότητά του καί νά συμφιλιωθούμε μέ τή φύση. Τό μοναστήρι εἶναι ἓνα σπίτι πού ἀντιστέκεται στόν κόσμο. Αὐτή ἡ ἀντινομία μᾶς ἐπηρεάζει καί αὐτός ὁ συγκεκριμένος τρόπος ζωῆς ἀποτελεῖ γιά μᾶς στόχο ὑποστήριξης τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιών γιά νά ἐγκατασταθεῖ ἡ χαρά στή γῆ”. Ὁ Ντίτερ Μπάχμαν καί ἡ Μαρία Ἀἰζανμπλάτερ ἀπό τό Μόναχο ἐπέλεξαν τό Ἀκρωτήρι Ἀκρίτας τῆς Μεσσηνίας γιά νά κτίσουν πέτρα μέ πέτρα τό δικό τους παράδεισο. Χωρίς ἠλεκτρικό, χωρίς τηλέφωνο καί τηλεόραση καί μέ τό νερό νά ἀπέχει χιλιόμετρα μακριά, τό ζευγάρι βιώνει τήν ἀπόλυτη ἔνωση μέ τή φύση, παρέα μέ δέκα συντρόφους του, πέντε βουνίσια ἄλογα, ἓναν γάϊδαρο, δύο σκυλιά καί δύο γάτες. “Τό καλοκαίρι”, λένε, “ἀσασχολούμαστε μέ τούς τουρίστες πού ἔρχονται ἐδῶ νά κάνουν ἵππασία. Ἔτσι μαζεύουμε λίγα χρήματα καί τόν χειμῶνα ἀσασχολούμαστε μέ τίς ἐλιές καί ἄλλες γεωργικές ἐργασίες. Μένουμε ἐδῶ καί παρακολουθοῦμε στίς φωτεινές νύχτες τά μηνύματα τῶν ἀστεριῶν”. Καί ἡ Μαρία μιᾶ γιά τήν μεγάλη ἀπόφαση. “Ὅταν ἤρθαμε ἐδῶ κάτι μίλησε στήν καρδιά μας. Ἀποφασίσαμε νά τά παρατήσουμε ὅλα καί νά μεταναστεύσουμε ἐδῶ. Πουλήσαμε καί τά υπάρχοντά μας καί ἐγκατασταθήκαμε ἐδῶ, ὅπου ἀγοράσαμε αὐτή τή γῆ μέ λίγα χρήματα. Φτιάχναμε τό σπίτι, ἀνοίγαμε μονοπάτια καί ὀνομάσαμε τήν ὑποτυπώδη φάρμα “Ἀρίων”. Τυπώσαμε καί διαφημιστικά φυλλάδια γιά τούς ξένους καί οἱ νέοι μας ἐπισκέπτονται συχνά ἀπό

οικολογικῶν κινήματων προσδιορίζεται ἀπό τήν ἀποκαλυπτική καταστροφή σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Πιστεύουν ὅτι ἡ ἀναρχία πού ἐπικρατεῖ στόν κόσμο δέν εἶναι ἄσχετη μέ τήν καταστροφή τῆς φύσης. Ἀποδέχονται τήν ἰδέα ὅτι ἡ μόνη λογική διέξοδος εἶναι ὁ 'φυσικός' τρόπος ζωῆς τῶν οικολογικῶν ομάδων μέ τή λατρεία τῆς φύσης. Γι' αὐτό καί ὁ ὅρος 'κοινωνική οικολογία', σύμφωνα μέ τούς ὁπαδούς τους, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά τό μέσον γιά νά "ξεπεράσουν τή βιομηχανική, καπιταλιστική κοινωνία τῆς κυριαρχίας καί στή θέση της νά οἰκοδομήσουν μία οικολογική κοινωνία αὐτόνομων κοινοτήτων καί ἀνθρώπων"³⁶.

Ὁ οικολόγος προτείνει κώδικες συμπεριφορᾶς ἡ σειρά

τή Μεσσηνία".

Ἀλλά ὑπάρχουν καί οἱ πῶ συνειδητοί οικολόγοι οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν: "Στήν ἀρχή δέν γνωρίζαμε τά βιολογικά προϊόντα. Ἀγοράζαμε τά κοινά ὅπως ὅλοι μας. Κάποια στιγμή ἀρχίσαμε νά κοιτάζουμε τή σύνθεσή τους. Διαπιστώσαμε πώς πολλὰ ἀπό αὐτά τά συνθετικά πού περιείχαν στή σύνθεσή τους χρησιμοποιοῦνται στό ἐργαστήρι καί γιά νά τά πλησιάσεις χρειάζεται μάσκα καί γάντια. Ἐμεῖς τά ἀγοράζαμε καί τά τρώγαμε. Ἀπό τότε ἀρχίσαμε νά καλλιεργοῦμε τόν κῆπο μας. Φτειάξαμε τά δικά μας προϊόντα, ἀλλά δέν εἴμασταν καί τόσο εὐχαριστημένοι. Ἀρχίσαμε νά ψάχνουμε, νά ρωτοῦμε καί νά ταξιθεύουμε. Βρήκαμε κι ἄλλους, ἀγοράσαμε ἕνα κτῆμα καί τώρα ζοῦμε ὅλοι μαζί καλλιεργώντας τή γῆ!".

Καί ἄλλοι: "Τό δυσκολότερο γιά μᾶς", διαβάζουμε σέ ἐφημερίδα, "ἦταν νά πάρουμε τήν ἀπόφαση ὅτι θά ζήσουμε ἐδῶ. Τό ἀρχικό μας κεφάλαιο συγκεντρώθηκε ἀπό τούς μισθούς μας καί ἀπό τήν ἐκποίηση κάποιων περουνισιακῶν μας στοιχείων στό Μόναχο. Φροντίζουμε τά ἄλογα πού ἀγοράσαμε φτηνά ἀπό ἕναν Τσιγγάνο καί παίρνουμε τό γάλα ἀπό τά κατοικοπρόβατα καί τά αὐγά ἀπό τίς κότες καί τά πουλᾶμε στήν ἀγορά". Βλ. Τά Νέα, 24.9.1994.

Βέβαια ὑπάρχει σέ ὅλα αὐτά καί κάποια ἀλήθεια. Ἡ παρακάτω μαρτυρία ἐνός 'συνειδητοῦ οικολόγου' 92 χρονῶν, καί θυμίζουν τίς προφητείες τοῦ ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, εἶναι χαρακτηριστική: "Ἀκοῦς τόσα σήμερα. Τά γελάδια τρελλάθηκαν. Τά φρούτα εἶναι ἄνοστα. Τά πάντα εἶναι ἄρρωστα. Δοξάζω τόν Θεό πού βρέθηκα ἐδῶ. Ὁ παράδεισός μου εἶναι αὐτός. Καί ἕνα νά ξέρουν ὅλοι. Θά 'ρθεῖ ἐποχή πού τά φρούτα θά κρέμονται στά κλαριά σειρά νά τά φᾶς καί δέν θά ἀπλώνεις τό χέρι σου νά φᾶς. Θά σοῦ τά δίνουν τσάμπα καί δέν θά τά παίρνεις". Τά Νέα, 8.4.1996.

36. Βλ. Οἰκολογικό Ἡμερολόγιο, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 3. Πρβλ. Ἡμερολόγιον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, 1991.

μέτρων για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Μαθαίνει να προσεύχεται στη φύση, ζει σε μικρές ομάδες ή σε οργανωμένες κλειστές κοινότητες³⁷.

Φιλοξενεί όσους μπορεί να εμπιστευθεί και θα του φανούν χρήσιμοι και δεν έχει πολλές επαφές με το οργανωμένο σύστημα της κοινωνίας. Απάντηση στο τεχνοκρατικό και καταναλωτικό σύστημα είναι η έμπρακτη λύση με την καλλιέργεια των βιολογικών λαχανικών. Μερικές φορές αναζητούν στα κεραμικά ή στα γυναικεία απλά κοσμήματα με την επιγραφή 'χειροποίητα', τρόπους για να επικοινωνήσουν και να ευαισθητοποιήσουν νέα μέλη.

Δεν έχουν πολιτικά συνθήματα και δεν επιδιώκουν να συμπαραταχθούν με κάποιο πολιτικό κόμμα³⁸. Στόχος τους ή ανοικοδόμηση νέων διαπροσωπικών σχέσεων, που βασίζονται στην αναζήτηση της αμοιβαίας θέλησης, αναγκαίας για την αντιπροσωπευτική πάλη ενός ευρύτερου οικολογικού κινήματος. Ένός κινήματος χωρίς 'ποιητικούς' οραματισμούς³⁹, και αυτόνομης παρέμβασης στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Το αποτέλεσμα είναι η κατάληξή του σε ένα "άπλο συμπλήρωμα πολιτικών σχηματισμών"⁴⁰. Και αυτό είναι εύκολο να αποδειχθεί αν ανατρέξει κανείς στα επίσημα στοιχεία των υποψηφίων, στίς εκλογές της

37. Βλ. Δαμασκηνού Παπανδρέου, Μντρ. 'Ελβετίας, 'Ορθοδοξία και Κόσμος, Κατερίνη 1993, σελ. 100.

38. B. Lalonde - D. Simonet, *Quand vous voudrez*, Paris 1978, σελ. 224.

39. "Αν υπάρχει, συλλογίζομαι, για τον καθένα μας ένας διαφορετικός, προσωπικός Παράδεισος, ανεπανόρθωτα ο δικός μου θα πρέπει να 'ναι σπαρμένος με δένδρα λέξεων που τ' άσπμώνει ο άνεμος καθώς λευκες από ανθρώπους, που βλέπουν να επαναστρέφει επάνω τους το δίκιο που τους είχε αφαιρεθεί, από πουλιά που ακόμα και μέσα στην αλήθεια του θανάτου επιμένουν να κελαιοδούν ελληνικά και να λέν έρωτας, έρωτας, έρωτας (...)"'. Απόσπασμα από το κείμενο του Όδυσσέα Ελύτη "Πρώτα - Πρώτα", Άνοιχτά Χαρτιά, Ίκαρος, 1982.

40. Βλ. Paul Salomon, *Les nouveaux Aventures de l' Esprit*, Paris 1978.

22ας Σεπτεμβρίου 1996. Σέ σύνολο 27 σχηματισμῶν, 7 πολιτικά κόμματα διεκδικοῦν τήν αὐθεντία τους στήν ὑπηρεσία τῶν μελῶν τοῦ κόμματος γιά τή σωτηρία τοῦ περιβάλλοντος⁴¹.

Διάφορα κινήματα προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, παράλληλα μέ ποικίλα κινήματα οἰκολογικῆς προστασίας καί ὁμάδες 'ἀνένταχτων', 'φεμινιστική οἰκολογία' ἢ 'Eco-Feminism = Οἰκοφεμινισμός'⁴² κ.λπ. εἶναι τό σκηνικό ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ οἰκολογική συνείδηση. Ὡς δοῦμε ὅμως μέ ποιόν τρόπο ἀντιλαμβάνεται ἡ Ὁρθόδοξος παράδοση τίς ἔννοιες καταλλαγῆς, κοινόβιο καί δημιουργία.

41. Στίς βουλευτικές ἐκλογές τοῦ 1996 ἐμφανίσθηκαν 5 διαφορετικοί πολιτικοί οἰκολογικοί συνδυασμοί. Ἀξίζει ἀκόμη νά σημειωθεῖ καί ἡ ὑποψηφιότητα κομμάτων μέ ἐσχατολογική προοπτική (π.χ. Κόμμα Ἑλληνισμοῦ, Χριστοπιστία, κ.λπ.). Βλ. Θαν. Ἀργυράκη, Οἱ ... λοιποὶ τῆς ἐκλογικῆς μάχης, *Ἐλεύθερος Τύπος*, 9.9.1996, σελ. 23.

42. A. Primavesi, *From Apocalypse to Genesis. Ecology, Feminism and Christianity*, Great Britain 1991. D. Hallman, *Ecotheology*, WCC, 1994, κυρίως τό Κεφ. Insights from Eco-feminism, σελ. 175-199. Πρβλ. καί σχετικά ἄρθρα στό περιοδικό *Ecotheology*, 3(1997) καί *Ecofeminism and Theology*, European Society of women in Theological Research, 2/94.

“Ἰδωμεν δέ ὅμως καί πρὸς τούτοις καί αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καί διδασκαλίαν καί πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δέ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καί οἱ πατέρες ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελιώται, καί ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὐτ’ ἂν εἴη, οὐτ’ ἂν ἔτι λέγοιτο Χριστιανός”.

(S. Athanasii, *Opp. Pars I-Historica et Dogmatica*, P.G., 26, 593D-596A).

4. Ἡ ὁρθόδοξος ἀπάντησις τοῦ κοινοβίου

Ὁ βίος τῶν μοναχῶν στό κοινόβιο, ὅπως τονίσαμε καί παραπάνω, ἀποτελεῖ γιά τίς περισσότερες οἰκολογικές ομάδες τό κατ’ ἐξοκὴν μοντέλο μίμησης. Αὐτὴ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ μία μονόπλευρη ἀποδοχή τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων τοῦ κοινοβίου, χωρὶς νά γίνεται μία βαθύτερη κατανόηση τῶν βασικῶν ἀρχῶν πού τό διέπουν⁴³. Ὁ Γάλλος περιηγητής Pierre Belon, πού ἐπισκέφθηκε τό Ἅγιο Ὄρος τό 1546, περιγράφει μέ ἓνα θαυμάσιο τρόπο τὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν. “Ἡ ζωὴ τῶν μοναχῶν”, γράφει, “εἶναι πολὺ παράξενη. Ὅλοι μαζί καί ὁ καθένας ξεχωριστὰ ἔχουν μέ κάτι νά ἀσχοληθοῦν. Νά κλαδέψουν τ’ ἀμπέλια, νά ὀργώσουν τὰ χτήματα, νά κόψουν τὰ ξύλα, νά σκαλίσουν τὰ περιβόλια, νά ψαρέψουν. Ἄλλοι εἶναι παπουτσίδες, ἄλλοι ραφτάδες, ἄλλοι μαραγκοί, ἄλλοι ναυπηγοί, ἄλλοι μυλωνάδες, ἄλλοι χτιστάδες, μέ δύο λόγια δουλεύουν σέ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα. Χαράματα βγαίνουν ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ μοναστηριοῦ, καθένας μέ τό ἐργαλεῖο του στό χέρι καί τό σακκούλι στὸν ὦμο, μέ μερικά παξιμάδια καί κανένα κρεμμύδι (...). Ἡ βασικὴ τους τροφὴ εἶναι ἀλατισμένες ἐλιές, βρεχτοκούκια καί λάχανα”^{43a}. Ἕνας

43. Γιά τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ μοναστικοῦ κέντρου βλ. Δ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἀθωνικὸς μοναχισμός*, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τράπεζας, Ἀθήνα 1992, σελ. 54 κ.ἐξ.

43a. Βλ. περισσότερα γιά τό ἴδιο θέμα ΠΡΩΤΑΤΟΝ, 63(1997)5.

ἄλλος περινηγῆς ὁ Christophore Buoldemonti συμπληρώνει: “Καθισμένοι οἱ μοναχοὶ στά κελιά τους, ἄλλοι ὑφαίνουν ἐνδυμασίες, ἄλλοι ράβουν ὑποδήματα, ἄλλοι ἐτοιμάζουν δίχτυα, ἄλλοι κατεργάζονται τὸ μαλλί, πλέκουν καλάθια μέ βέργιες λιγαριᾶς ἢ πλάθουν πῆλινα πιθάρια γιὰ τὸ κρασί, ἄλλοι φτιάχνουν καλυμμαύκια. Καί στὴν ὀρισμένη ὥρα, ὅλοι σπεύδουν νὰ δοξολογήσουν τὸ Θεό. Κι ἀνάμεσά τους βασιλεύει αἰώνια εἰρήνη”⁴⁴.

Αὐτὴ ἡ δοξολογικὴ κατάσταση στὴν ὁποία ζεῖ ὁ μοναχὸς ἔχει ὑψίστη σημασία γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ κοινοβίου^{44α}. Εἶναι

44. “Οπ. παρ., σελ. 3. Παρόμοια περιγραφή τῆς μοναστικῆς κοινότητας μᾶς δίδει καὶ ὁ Σωτ. Μπαλατσούκας: “Στόν Ἄθωνα στό ‘Περιβόλι τῆς Παναγιάς’, οἱ μοναχοὶ εὐχαριστοῦν θερμὰ τὸ Θεό γιὰ κάθε δωρεὰ καὶ εὐλογία σεβόμενοι τὴν κτίση. Ὁ μοναχός, ἐδῶ ἀντίθετα πρὸς τὰ κοσμικὰ πλαίσια, θεωρεῖ τὴν πενία, πλοῦτο, ὡς δόξα τὴν ἀδοξία, τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴν ἀσκησι, σέ ὅλες τίς μορφές της, χαρά, τὴν ἀκτημοσύνη, ἄνεση, το φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὴν κτίση πηγές καὶ ἀφορμὴ δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Κτίστη. Ὁ κελιώτης, ὁ θουρδουνάρης μοναχός (διακονητὴς τῶν ζώων), ὁ μπαξεβάνης (κηπουρός), ὁ ἄρσανάρης (διακονητὴς τοῦ λιμανιοῦ), ὁ ψαράς, ὁ μελισσοκόμος, ὁ μοναστηριακὸς μοναχὸς προσεγγίζουν τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὴν κτίση ὁλόκληρη μέ διάκριση, σεβασμὸ καὶ ἀγάπη.

Στό πρότυπο αὐτὸ τῆς κοινωνίας πού διέπεται ἀπὸ τίς ἀρχές του σεβασμοῦ, τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἀγάπης στίς σχέσεις τῶν μοναχῶν μεταξὺ τους, ἀλλὰ καὶ μέ τὸν περιβάλλοντα κόσμο, δέν παρατηρεῖ κανεὶς ἓνα ἀντιυλικὸ καὶ ἀντιφυσικὸ πνεῦμα ἀλλὰ μιὰ σύζευξη καὶ ἀλληλεξάρτηση ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐνδεικτικὰ ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τὴν ὥρα τῆς τράπεζας. Οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ προσκυνητὲς τοῦ Ἄθω, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ γεύματος, παίρνουν καὶ πνευματικὴ τροφή, κατὰ τὴν ἀνάγνωσι κάποιου κειμένου ἀπὸ τὸ συναξάρι ἢ τὰ πατερικὰ κείμενα.

Ἐκτός τούτου, στόν ἅγιο τόπο τῆς Ἀθωνικῆς πολιτείας ὁ ἀσκητὴς μοναχὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ θεῖο σεβασμὸ καὶ δικαιοσύνη, ἀπὸ στοργικὴ μέριμνα καὶ ἀγάπη γιὰ τὴ διατήρηση τῆς φυσικῆς ἰσορροπίας καὶ ἁρμονίας. Ὁ μοναχὸς δέν ἀρκεῖται σέ τεχνικὲς λύσεις, ἀλλὰ μέ τὸν τρόπο του, ἀδυσώπητα, κινεῖται σέ ἀνώτερα πνευματικὰ καὶ σωτηριολογικὰ πλαίσια γιὰ νὰ παραδειγματίζει στὴ δυνατότητα ἀποκατάστασης ἁρμονικῆς - εἰρηνικῆς συμφιλίωσης καὶ συμβίωσης στὴ σχέση μέ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τὸ φυσικὸ περιβάλλον γενικότερα”. Βλ. “Ἅγιον Ὅρος, Ἡ Καθημερινή 17.8.1997, σελ. 19 κ.ἐξ.

44α. Πρέπει νὰ τονίσουμε στό σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἡ δημιουργία μίας ὁμάδας ἀναχωρητῶν συνδέεται πάντοτε καὶ μέ τὴν οἰκοδόμησι τῆς ἐκκλησίας

ἀδιανόητο νά μιλήσει κανείς για μία οικολογική λειτουργία τοῦ κοινοβίου χωρίς νά ἀναφερθεῖ στήν ἐκκλησιολογική κοινωνία τῶν μοναχῶν, ὅπου τό "Ἅγιο Πνεῦμα "συνάγει καί οἰκοδομεῖ". Μέσα στήν Χριστοκεντρική αὐτή κοινότητα, δοξολογία καί δημιουργία δέν ἀποτελοῦν δύο ἀντιφατικές ἔννοιες. Ὁ προορισμός τῆς ὅλης δημιουργίας συνδέεται ἄμεσα μέ τήν Ἐκκλησία, ὅπου καί ἡ ἴδια ἡ φύση βρίσκει τήν πραγματική της σημασία καί σωτηρία. Μέ τόν τρόπο αὐτόν τό τριαδολογικό δόγμα τῆς Ἐκκλησίας μας ἀποτελεῖ, σύμφωνα μέ τόν Καθηγητή Γ. Μαντζαρίδη, τό κατ' ἐξοχήν κοινωνικό δόγμα⁴⁵. Ἡ συνύπαρξη τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μᾶς μεταφέρει στήν κοινωνία μέ τό φυσικό περιβάλλον. Καθώς ἡ ἐκδήλωση αὐτή δέν εἶναι ἐκδήλωση ἀνάγκης ἀλλά ὁλοκλήρωση, ἔτσι καί ἡ συνύπαρξη τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν φύση εἶναι καί πρέπει νά εἶναι ἐκδήλωση ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης.

"Ὅλη ἡ φύση, ὅλος ὁ κόσμος γίνεται δεκτός καί ἀγιάζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Δημιουργό. Χρόνος καί ὕλη ἀνάγονται στό Θεό ὁ ὁποῖος ἤλθε στόν κόσμο "ἵνα πληρώσει τά πάντα"⁴⁶. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος μάλιστα τονίζει ὅτι "Τριάς τοίνυν ἁγία

(βλ. Βίος Θεοφάνη, σελ. 21, παρ. 33, Βίος Παύλου, σελ. 51, Βίος Λαζάρου, σελ. 512, παρ. 11). Μέ τήν ἐγκατάστασή τους σέ ἕνα κῶρο, οἱ μοναχοί θεωροῦσαν καθῆκον τους νά ἀσχοληθοῦν πρῶτα ἀπ' ὅλα μέ τό κτίσιμο μιᾶς μικρῆς ἐκκλησίας (Π.χ. ὁ Νικηφόρος τοῦ Μηδικίου καί ὁ Φώτιος ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἔκτισε μία ἐκκλησία στήν κορυφή τοῦ Χορταῖτη καθώς καί σέ πολλά σπῆλαια). Βλ. Arsenij, *Pohvalnoe slovo sv. Fotiju*, Novgorod 1987, σελ. 20.

45. Γ. Μαντζαρίδη, Τό ἠθικόν νόημα τοῦ περί Τριάδος δόγματος, *Μέθεξις Θεοῦ*, Θεσ/νίκη 1979. Β. Γιούλτσιν, *Θεολογία καί διαπροσωπικές σχέσεις κατὰ τόν Μέγαν Φώτιον*, Θεσ/νίκη 1974. Πρβλ. G. Larentzakis, *La dimension théologique de la réconciliation dans une perspective Orthodoxe*, Service Orthodoxe de Press, Paris 209(1996)18-23. M. Vogt, *Verantwortung für die Schöpfung*, Herder-Korrespondenz, 8(1996)402-407.

46. Ἐφ. 4:11. Μέ τό γενικό θέμα "Ἐλθέ, Πνεῦμα Ἅγιον, ἀνακαίνισον πᾶσαν τήν κτίσιν", πραγματοποιήθηκε στήν Καμπέρα τῆς Αὐστραλίας ἡ Ζ' Γενική Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ἀπό 7-20.2.1991. Ὁ μακαριστός Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

καί τελεία ἐστίν, ἐν Πατρί καί Υἱῷ καί ἀγίῳ Πνεύματι θεολογούμενη, οὐδέν ἀλλότριον ἢ ἔξωθεν ἐπιμιγνύμενον ἔχουσα, οὐδέ ἐκ δημιουργοῦ καί γεννητοῦ συνισταμένη, ἀλλ' ὅλη τοῦ κτίζειν καί δημιουργεῖν οὕσα. Ὁμοία δέ ἐαυτῇ καί ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει, καί μία ταύτης ἡ ἐνέργεια. Ὁ γάρ Πατήρ διά τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ. Καί οὕτως ἡ ἐνότης τῆς Ἁγίας Τριάδος σώζεται. Καί οὕτως εἷς Θεός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύττεται, ὁ ἐπὶ πάντων, καί διά πάντων, καί ἐν πᾶσιν. Ἐπὶ πάντων μέν ὡς Πατήρ, ὡς ἀρχή καί πηγή 'διά πάντων' δέ διά τοῦ Λόγου καί 'ἐν πᾶσι' δέ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ. Τριάς δέ ἐστίν οὐκ ἕως ὀνόματος μόνον καί φαντασίας λέξεως, ἀλλὰ ἀληθεία καί ὑπάρξει Τριάς⁴⁷.

Τό μυστήριον τῆς δημιουργίας καί τῆς ὑπάρξεως ἔχει τίς ρίζες του στό θέλημα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ κόσμος ὑπάρχει ἐπειδή ὁ ἴδιος ὁ τριαδικός Θεός, θέλησε καί θέλει τήν ὑπαρξή

Δημήτριος Α' εἰς τό Μήνυμά του τόνισε τή σημασία τῆς Ἁγίας Τριάδος στό ἔργο τῆς Δημιουργίας καί τῆς σωτηρίας, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ἡ Σύναξη πρέπει νά ἀπαντήσῃ "διορθωτικῶς εἰς τὰ παγκόσμια καί πάσης ἀποχρώσεως οἰκολογικά κινήματα τῶν ἡμερῶν ὅτι ἐξαντλῶνται εἰς τήν ὀριζόντιαν καί λησμονοῦν τήν κατακόρυφον, εἰς οὐδέν ἀπολύτως θά ὀφελήσουν τήν ἐπ' ἐσχάτων ἰδιαίτέρως ὀδυνωμένην δημιουργίαν, ἔμψυχον καί ἄψυχον".

Ὁ δέ μακαριστός Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Παρθένιος Γ' μεταξύ ἄλλων τόνισε καί τὰ ἑξῆς: "Ἐχουμε χρέος νά κρατοῦμε τήν κτίση 'καλήν λίαν', ὅπως τήν δημιούργησε ὁ Θεός, γιατί ἐπάνω της ἐπιφέρεται τό "Ἅγιο Πνεῦμα. Νά μή λερώνομε, νά μή μολύνομε, νά μή σπιλῶνομε τήν φύση καί τόν ἄνθρωπο. Νά ἀγαπᾶμε πάντοτε τόν ἄνθρωπο καί τήν κτίση", ἐνῶ ὁ Πατριάρχης Μόσχας καί πάσης Ρωσίας κ. Ἀλέξιος Β' τόνισε ὅτι "ἡ ἀνακαίνισις ἐν Πνεύματι δέν ἀπαιτεῖ μόνον οἰκολογία στήν 'κτίση', στό περιβάλλον καί στό διάστημα, ἀλλά πρῶτα ἀπ' ὅλα οἰκολογία στό πνεῦμα, οἰκολογία στό κοινωνικό περιβάλλον πού διέπει τίς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ἐνῶ δεόμεθα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νά ἀνανεώσει ὅλη τήν Κτίση, ἐμεῖς ὡς τήν 'ἀπαρχήν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες' (Ρωμ., 8:23), καλούμεθα νά ἀναλάβουμε τίς εὐθύνες μας καί τίς ὑποχρεώσεις μας, διότι 'Θεοῦ ἐσμέν συνεργοί' (Α' Κορ. 3:9)". Βλ. περισσότερα Γ. Λαϊμόπουλου, Ἐλθέ, Πνεῦμα Ἅγιον, Ἀνακαίνισον πᾶσαν τήν κτίσιν, Τέρτιος, 1991 καί τοῦ ἰδίου, Ἡ Ζ' Γενική Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Τέρτιος, 1992.

47. Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολή πρὸς Σεραπίωνα, Ρ.Γ., 26:596Α.

του. Ἡ ἐξάρτηση αὐτή καθιστᾷ τή δημιουργία μία πραγματική κοινωνία ἀγάπης καί ἱκανή νά “*ὑπερβεῖ ὅλους τοὺς περιορισμούς της καί νά μετᾷσχει στήν ζωή τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, στήν ζωή τῆς Ἀγίας Τριάδος*”^{47α}.

Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση ἀγκαλιάζει τόν ἄνθρωπο σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του μέ τίς αἰτήσεις “*ὑπέρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς*”. Ἀντιμετωπίζει εἰρηνικά τοὺς φυσικούς κινδύνους καί εὐχεται ὑπέρ “*καιρῶν εἰρηνικῶν*”, προσεύχεται γιά τὴν ἄρση τῶν κινδύνων ὅπως τίς ξηρασίες, τὴν ἀνομβρία, τίς ἀρρώστιες, τὴν πείνα, τοὺς σεισμούς. Ἡ εὐλογία τῶν ὑδάτων μέ τόν Μεγάλο Ἀγιασμό ἐκφράζει τὴν ἀγάπη τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τόν κόσμο καί τόν καλεῖ στή μεταμόρφωσή του⁴⁸. Ἡ κτίσις ἐλευθερώνεται, μέ τόν τρόπο αὐτόν ἀπὸ τή δουλεία τῆς φθορᾶς στήν ὁποία βρίσκεται καί ἀποτελεῖ στή συνέχεια ἀναπόστατο κομμάτι τῆς ἐλευθερίας “*τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ*”⁴⁹. Μέσα στό λειτουργικό αὐτό βίωμα ὁ ἄνθρωπος - καί ὁ μοναχός- ἀποτελεῖ “*τόν πρίγκηπα τῆς δημιουργίας καί ἐνεργεῖ οἶκον ὡς ἱερεὺς τῆς δημιουργίας*”⁵⁰. Τί σημαίνει ὅμως “*ἱερεὺς τῆς δημιουργίας*;” Ἱερωσύνη σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μεταχειρίζεται τὴν κτίση ὡς κάτι πού προορίζεται γιά τόν Θεό, ὅχι μόνο γιά νά ἐπιζήσει, ὅπως αὐτό τονίζεται ἀπὸ τίς διάφορες οἰκολογικές ομάδες, ἀλλὰ γιά νά ὁλοκληρωθεῖ στά χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σεβ. Μητρ. Περγᾶμου σημειώνει ὅτι ὅταν ὁ ἄνθρωπος γίνεται “*ἱερεὺς τῆς δημιουργίας*”, γίνεται ἐπίσης καί ὁ ἴδιος συνδημιουργ-

47α. Βλ. Πορίσματα τοῦ Συνεδρίου τῶν Ὁρθοδόξων καί τῶν Ἀνατολικῶν Ὁρθοδόξων μὴ Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 25.11-4.12.89.

48. Βλ. περισσότερα Ἰ. Ἀθανασόπουλου, “Τό οἰκολογικόν πρόβλημα” εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, *Ἐκκλησία*, 18(1990)655 κ.ἐξ. Πρβλ. Γ. Γαλίτη, Θεολογική θεώρηση τῆς ὕλης, *Ἀνάτυπο ἀπὸ τόν 320 Τόμο “Ἐπίσημοι Λόγοι” τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα 1996, σελ. 16 κ. ἐξ.

49. Ρωμ. 8:22.

50. Μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Δημήτριου Α' γιά τό Περιβάλλον, τό 1989.

γός⁵¹. Μιλώντας για “*ἱερωσύνη*”, συνεχίζει, “*μιλάμε για μία ευρύτερη υπαρξιακή συμπεριφορά, πού περιλαμβάνει όλες τις ανθρωπίνες ενέργειες στις οποίες υπάγονται οι συνειδητές ή άκομη και οι ασυνείδητες έκδηλώσεις αὐτῶν τῶν δύο ἐκφράσεων τῆς ἱερωσύνης: τῆς ὑποστατικῆς καί τῆς ἐκστατικῆς*”⁵². Μέ τον τρόπο αὐτόν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδιάσπαστο καί οὐσιῶδες μέρος τῆς δημιουργίας, ἀλλά καί βασιλεύς τῆς δημιουργίας καί συγκληρονόμος τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος περιγράφει μέ ἓνα θαυμάσιο τρόπο τή θέση τοῦ ἀνθρώπου ὡς βασιλέα τοῦ κόσμου: “*Ἡ, ἵνα τά μικρά λέγω καί τά ὁρώμενα, τίς ἔδωκε σοι κάλλος οὐρανοῦ βλέπειν, ἡλίου δρόμον, σελήνης κύκλον, ἀστέρων πλῆθος, καί τήν ἐν τούτοις πᾶσιν, ὥσπερ ἐν λύρᾳ, εὐαρμοσίαν καί τάξιν ὡσαύτως ἔχουσιν, ὥρῶν ἀλλαγάς, μεταβολάς καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιόδους, ἡμέρας καί νυκτός ἰσομοιρίαν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη θαλάττης καί λελυμένης καί ἰσταμένης, βάθη ποταμῶν, ἀνέμων ῥεύματα; Τίς ὑετοῦς, γεωργίαν, τροφάς, τέχνας, οἰκήσεις, νόμους, πολιτείας, βίον ἡμερον, οἰκείωσιν πρός τό συγγενές; Πόθεν σοι τῶν ζώων τά μέν ἡμέρωται καί ὑπέζευται, τά δέ τροφῇ παραδέδοται; Τίς σε κύριον καί βασιλέα πάντων κατέστησε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ἵνα μή καθ’ ἕκαστον λέγω, πάντα, οἷς προέχει τῶν ἄλλων ἄνθρωπος, ἔδωκ ῥήσατο;*”⁵³.

Ἡ περί δημιουργίας τοῦ κόσμου βιβλική διήγηση⁵⁴ ἐπιβεβαιώνει τά παραπάνω. Ὁ Ἀδάμ λαμβάνει τήν ἐντολή νά δώσει ὀνόματα στό σύνολο τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν, συνεργώντας μέ τόν δικό του τρόπο στήν ὀλοκλήρωση τῆς βιοποικιλίας τῶν εἰδῶν. Τό ἀξίωμα ὅμως τῶν οἰκολογικῶν κινήματων εἶναι δια-

51. Σεβ. Μητρ. Περγάμου Ἰωάννη, *Ἡ κτίσις ὡς εὐχαριστία. Θεολογική προσέγγιση στό πρόβλημα τῆς οἰκολογίας*, Ἀθήνα 1993, σελ. 119-120.

52. Αὐτόθι.

53. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ιδ', *Περί φιλοπτωχείας*, P.G., 35:888B.

54. Γεν. 2:19-20.

φορετικό: ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται τή φύση, ἀλλά ἡ φύση δέν χρειάζεται τόν ἄνθρωπο. Αὐτό ὅμως ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐντολή τῆς ὀνοματοδοσίας πού δίδει ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο. Χάνεται ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στή δημιουργία. Ἀπεναντίας στήν ὀρθόδοξη παράδοση ἀποτελεῖ εὐθύνη τοῦ κάθε πιστοῦ “ὅχι μόνο γιά τή συντήρηση ἀλλά καί γιά τήν καλλιέργεια τῆς φύσης, ἔτσι ὥστε νά ἀποκαλυφθεῖ τό ἔσχατο νόημα καί ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας καί νά ἐκπληρωθεῖ μέσα ἀπό τά ἀνθρώπινα ὄντα”⁵⁵. Ἀκόμη καί ἡ ἀρχιτεκτονική τοῦ κοινοβίου ἀποκαθιστᾷ τήν ἀρμονική σχέση μέ τό φυσικό περιβάλλον μέσα στό ὁποῖο δομήθηκε μέ αἴσθηση τοῦ μέτρου καί τῆς ἐλευθερίας. Ἀρχιτεκτονικό καί φυσικό κάλλος ταυτίζονται ἀπόλυτα καί προσδίδουν μία ἰσορροπία σχέση ἀνάμεσα στήν κυριαρχία καί τή διαχείριση⁵⁶.

Ἡ Θεία Λειτουργία ἀποτελεῖ τό κριτήριο μεταξύ τῆς αὐθεντικῆς σχέσης μέ τή συμμετοχή μας στήν ἐμπειρία τοῦ γεγονότος καί τήν καταγραφή τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε ἐκκλησιαστική. Στή Θεία Λειτουργία “ἡμῖν δέ σύμφωνος ἡ γνώμη τῆς εὐχαριστίας καί ἡ εὐχαριστία βεβαιοῖ τήν γνώμην”⁵⁷ καί μάλιστα γύρω ἀπό τόν Ἐπίσκοπο “ἵνα ἀσφαλές ᾖ καί βέβαιον πᾶν ὃ πράσσεται”⁵⁸. Ἡ ἀνάμνηση ἀποτελεῖ ἀνάμνηση καί μαρτυ-

55. Σεβ. Μητρ. Περγᾶμου Ἰωάννη, Ἀποκάλυψη καί φυσικό περιβάλλον, *Σύναξις*, 56(1996)19.

56. “Ὁ μοναχός ἔχει βαθειά ἐπίγνωση ὅτι εἶναι ὁ κυρίαρχος τῆς φύσεως καί ὁ διαχειριστής της, ἀλλά δέν λησμονεῖ ὅτι εἶναι καί ὁ ἱερέας τῆς δημιουργίας, ὁ λειτουργός της, πού χρέος ἔχει νά τήν παριστάνει καί νά τήν ὑψώνει μπροστά στόν Δημιουργό της”. Θ. Παπαγιάννη, Ἱερομ. Ἐλισαίου Συμωνοπετρίτη, *Φυσικός χώρος καί μοναχισμός*, Ὁμιλία στό Ἰδρυμα Γουλανδρῆ - Χόρν, Ἀθήνα, 1993, Πρβλ. Ἀρχ. Βασιλείου, *Ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου στήν Μοναχική Ζωή*, Ἅγιο Ὅρος, 5.

57. “Pour nous notre façon de penser s’ accorde avec l’ eucharistie et l’ eucharistie en retour confirme notre façon de penser”, *Adversus Haereses*, IV, 18,5.

58. “Ὅπου ἄν φανῇ ὁ Ἐπίσκοπος ἐκεῖ τό πλῆθος ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἄν ᾖ ἡ Ἰησοῦς Χριστός, ἐκεῖ ἡ καθολική Ἐκκλησία”, Ἰγνατίου Θεοφύ-

ρία τοῦ κάθε Χριστιανοῦ γιά τόν Δημιουργό καί τή δημιουργία. Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει καί πτώση τῆς φύσης καί ὁ ἀγιασμός τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει καί τόν ἀγιασμό τῆς φύσης. Ἡ φύση “*συστενάζει καί συνωδίνει*”⁵⁹ καί τό ἔργο τοῦ κάθε Χριστιανοῦ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἓνα συνεχές κλάμμα γιά τόν κόσμο καί τή σωτηρία του.

Ὁ Ντοστογιέφσκυ γράφει: “*Ἀγάπησε ὅλη τήν κτίση τοῦ Θεοῦ, τά πάντα μέσα σ’ αὐτήν καί κάθε κόκκο ἄμμου. Ἀγάπησε τό κάθε φύλλο, τήν κάθε ἡλιαχτίδα ἀπό τό φῶς τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησε τά ζῶα, ἀγάπησε τά φυτά, ἀγάπησε τό κάθε τι. Καί ὅταν ἀγαπήσεις τά πάντα τότε θά ἀγαπήσεις μέσα σου κάθε τι τό μυστικό τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησε τά ζῶα. Ὁ Θεός τούς ἔχει δώσει σπέρματα σκέψης καί ἀνόθευτης χαρᾶς. Μή τήν ταραξεις. Μήν τά βασανίζεις, μήν τούς στερήσεις τή χαρά τους, μήν βαδίσεις ἐναντία στίς προθέσεις καί τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ*”. Ἡ “*διακονία τῆς καταλλαγῆς*”^{59a} δέν μπορεῖ νά παραμείνει ἀποκλειστικά καί μόνο σέ φιλανθρωπικά ἔργα. Συνεχίζεται σέ ὁλόκληρη τή δημιουργία. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ παρακάτω ἀναφορά τοῦ Ἀγίου Ἰσαάκ τοῦ Σύρου: “*μία καρδιά πού συμπονεῖ εἶναι αὐτή πού φλέγεται γιά ὅλη τή δημιουργία. Γιά τά πουλιά, γιά τά ζῶα τῆς γῆς, γιά ὅλη τήν κτίση. Γι’ αὐτό καί προσεύχεται ἀκόμη καί γιά τά φίδια, μέ αὐτή τήν ἀπέραντη συμπόνοια πού φουσκώνει τήν καρδιά καί πού δέν γνωρίζει ὅρια, γιατί αἰσθάνεται ὄντως ἡ*

ρου, Ἐπιστολή πρὸς Σμυρναίους, VIII 2. “*Ἡ σημασία καί σπουδαιότης τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς κέντρου καί κριτηρίου τῆς ὅλης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προφανής. Πάντα τά ἱερά μυστήρια καί σύμπασα ἡ ἐκκλησιαστική ζωὴ κινοῦνται περὶ τήν Θεϊαν Εὐχαριστίαν καί ἀντλοῦν ὑπόστασιν ἐκ τῆς σχέσεώς των πρὸς αὐτήν. Ἡ Θεία Εὐχαριστία, τελουμένη ἐκάστοτε ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἧ ἐν ὀνόματι τοῦ κανονικοῦ Ἐπισκόπου τοῦ τόπου, ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα καί τό κριτήριον τῆς ὅλης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἀποκαλύπτουσα τό βαθύτερον καὶ ἔσχατον νόημα τῆς ὑπάρξεως ὅλης τῆς κτίσεως, τό ὅποιον εἶναι ἡ κοινωνία ἐν τῇ ζωῇ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ*”. Ἀπὸ τό Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Πάτμο, Σύναξις, 56(1996)10.

59. Ρωμ. 8:22.

59a. Β' Κορ. 5:17-19.

ἴδια κατ' εἰκόνα Θεοῦ⁶⁰. Καί δέν εἶναι ἡ μόνη περιγραφή. Σέ ὅλες σχεδόν τίς ἀγιογραφίες τῆς ἐρήμου τοῦ Σινᾶ, τοῦ Ἀγίου Ὅρους, στήν Ἀλάσκα, στίς στέππες τοῦ Βόλγα, πολύ συχνά ἄγρια θηρία ὑπηρετοῦν καί διαλέγονται μέ τόν τρόπο τους. Εἶναι χαρακτηριστικός μάλιστα, μεταξύ ἄλλων, καί ὁ βίος τοῦ ὁσίου Παχωμίου, ὅπου διαβάζουμε: *“Παχωμῖω δέ τοσαύτη χάρις παρά Θεοῦ δεδῶρητο, (...) ὡς καί ἐπάνω ὄφρων καί σκορπιῶν κατά τό γεγραμμένον πατοῦντα τοῦτον ἀβλαβῇ διαμένειν, ἥδη δέ ποτε καί κροκοδείλῳ χρησάμενον ὡς ὀχήματι διαπερᾶσαι τόν ποταμόν, καί τοῖς λοιποῖς δέ ἀγρίοις θηρίοις συναναστρέφεσθαι ἀδεῶς, μηδέν ὑπ' αὐτῶν βλαβερόν ὑφιστάμενον”*. Παρόμοια εἶναι καί ἡ διήγηση τοῦ Ἀββᾶ Μακαρίου: *“Διηγῆσατο δέ ἡμῖν καί ὁ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ Παφνούτιος ὁ τοῦ γενναίου τούτου μαθητής, ὅτι μιᾶς τῶν ἡμερῶν καθεζομένου τοῦ Μακαρίου οἴκου ἐν τῇ αὐλῇ, καί τῷ Θεῷ προσομιλοῦντος ὕαινα λαβοῦσα τόν ἑαυτῆς σκῦμνον τυφλόν ὄντα ἤνεγκε, καί τῷ θυριδίῳ τῆς αὐλῆς κρούσασα τῇ κεφαλῇ εἰσῆλθεν ἐπὶ αὐτοῦ ἐκεῖ καθεζομένου, καί ρίπτει αὐτόν ὑπὸ τούς πόδας αὐτοῦ. Τοῦτον τόν σκῦμνον λαβὼν ὁ ἅγιος Μακάριος καί ἐπιπύσας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐπνύξατο, καί παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καί θηλάσαντα αὐτόν ὕαινα ἀπῆλθε”*⁶¹. Ἡ κτίσις αὐτή, σύμφωνα μέ τόν Καθηγητή Βασ. Γιούλτση, *“ξεκινᾷ ἀπό τήν αὐτογνωσία καί εἶναι ἀρχικά συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί τόν ἑαυτό του καί στή συνέχεια συμφιλίωση μέ τό συνάνθρωπο καί τό περιβάλλον”*⁶².

Ἡ ἀσκητική χρήση τοῦ κόσμου παρακινεῖ τόν ἄνθρωπο σέ μία δοξολογική κατανόηση τοῦ κόσμου. Δέν εἶναι λίγες φορές πού οἱ μοναχοί διηγοῦνται διάφορες ἱστορίες γιά νά περιγράψουν μέσα ἀπό τή σοφία τῆς φύσης τίς ἀρετές τῆς

60. Πνευματικά Ἔργα, Λόγοι 81, ἔκδ. Θεοτόκη, Ἀθήναι 1985, σελ. 306.

61. *Acta Sanctorum macariorum*, PG., 34:197C.

62. Τό Οἰκολογικό πρόβλημα ὡς κοινωνικό κακό, Καιρός, Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1995, σελ. 350. Πρβλ. Ἀθ. Νίκα, *“Γεροντική Οἰκολογία”*, *Μαρτυρία*, 186(1997)7-12.

χριστιανικῆς ζωῆς⁶³. Ἀκόμη καί ἡ στέρνηση πολλές φορές μπορεῖ νά γίνει ἀπόλαυση τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος καί πάλι τόν ἐναποθέτει στά χέρια τοῦ Θεοῦ. Μέ τήν προοπτική αὐτή, ἡ ἀσκησιμότητα, ὁ περιορισμός στήν “ἀναγκαία χρεια”, δέν ταυτίζεται μέ τήν πειθαρχία σέ κάποιο οἰκολογικό πρόγραμμα μέ τή δημιουργία καθαρῶν προϊόντων φιλικά πρὸς τό περιβάλλον, ἀλλά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐτογνωσίας καί τῆς θεογνωσίας^{63a}. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στήν οἰκολογική συνείδηση καί τήν ἐκκλησιαστική συνείδηση εἶναι ἡ ἐξῆς: “Ὁ ἄνθρωπος μέ τό νά βλέπει τόν ἑαυτό του ὡς κρίκο ἀνάμεσα στή φύση καί τόν Θεό, σέβεται τόν ἀπρόσωπο κόσμο, ὅχι μόνο γιά νά τόν διατηρήσει ἀλλά νά τόν καλλιεργεῖ καί νά τόν ἐνσωματώνει σέ μορφές πολιτισμοῦ, οἱ ὁποῖες τόν ἀνυψώνουν στό δικό του ἐπίπεδο, σέ αἰώνια

63. “Ἐλεγε ὁ ἀββᾶς Μακάριος, ὅτι ὅτε ἤμην νεώτερος, ἀκηδιάσας ἐν τῷ κελλίῳ ἐξῆλθον εἰς τήν ἔρημον, λέγων τῷ λογισμῷ μου, ὅτι ᾧ ἄν ἀπαντήσης, ἐρώτησον αὐτόν ὡφελείας. Καί εὗρον παιδίον βόσκον βοῦς, καί λέγω αὐτῷ. Τί ποιήσω, παιδίον, ὅτι πεινῶ; Λέγει μοι. Φάγε. Πάλιν εἶπον, ὅτι ἔφαγον, καί πάλιν πεινῶ. Πάλιν λέγει μοι. Καί πάλιν φάγε. Καί πάλιν εἶπον, ὅτι πολλάκις ἔφαγον, καί πάλιν πεινῶ. Τότε λέγει μοι. Τάχα ὄνος εἶ, ἀββᾶ, ὅτι πάντοτε τρώγειν θέλεις. Καί ὡφεληθεῖς ἀνεχώρησα”. Ρ.Γ., 34:209C. Καί ἄλλου: “Ἀλλά σύ ὅσον εὐρίσκεις ἄρτον φάγε, καί ἄφες ὅλην τήν γῆν καί ἀπελθε εἰς τό χεῖλος τοῦ ποταμοῦ, καί πῖε ὅσον χρεῖαν ἔχεις, καί πάρελθε, καί μή ζητήσης πόθεν ἔρχεται, ἢ πῶς ῥέει...”. Ὁμιλία 12, Ρ.Γ., 34:564. Πρβλ. Βλ. Φειδᾶ, Μοναχισμός καί κόσμος, Ἐπίσκεψις, 541(1997)17 κ.ἐξ.

63a. Νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στούς βίους τῶν ἀγίων τονίζεται ἡ ἀνάγκη νά περάσει ὁ μοναχός, καί μάλιστα ὁ δόκιμος, ἕνα διάστημα στό κοινόβιο. Τήν ἀναγκαιότητα αὐτή ἐξηγεῖ πρὸς τόν νεαρό μοναχό Ἰωαννίκιο ἕνας γηραιός μοναχός: “Ἡ μέν πρόθεσίς σου, τέκνον, καλή, ἡ δέ πρὸς τήν ἀθλητικήν παλαίστραν ἐπιθυμία μόνοις πρέπουσα τοῖς προπαιδευθεῖσι τά θεῖα καί ἐν ἀσκήσει χρονίσασι. Δεῖ γάρ τε ἐν κοινόβιῳ μοναχῶν πρότερον εἰσελθόντα τήν τῆς πρὸς Θεόν ὑμνωδίας γνῶσιν λαβεῖν, μαθεῖν τε καιρόν καί τάξιν προσευχῶν καί πολέμους δαιμόνων, εἶθ’ οὕτως ἡσυχαστικῶς καί ἐμπείρως εἰς τήν κατά τῶν ἐχθρῶν πάλην χωρῆσαι, μήπως ἀδιδάκτως εἰς τήν κατ’ ἐκείνων παράταξιν προσορμῆσας ἀντί τοῦ βαλεῖν βληθείης καί ἀντί τοῦ ἠττηθῆαι ἐλεεινότατα ἠττηθῆς”. Βίος Ἰωαννικίου Α’, σελ. 339. Σχετικά μέ τό ἴδιο θέμα καί τήν ἀναγκαιότητα τῆς ὑποταγῆς πρβλ. Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, Ρ.Γ., 99:813CD.

ἐπιβίωση καί σωτηρία”⁶⁴. Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ παρακάτω ἀναφορά πού κάνει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καί θά μπορούσε μάλιστα νά θεωρηθεῖ ὡς βασικό ἀξίωμα τῆς χριστιανικῆς οἰκολογικῆς διαφοροποίησης ἀνάμεσα στοὺς οἰκολόγους καί τοὺς Χριστιανούς: “Τούτῳ διεστήκαμεν τῶν ἀπίστων, τῷ κρίσεις ἐτέρας περὶ τῶν πραγμάτων ἔχειν. Ὁρᾷ τόν οὐρανόν ὁ ἄπιστος, καί προσκυνεῖ. Θεόν γάρ εἶναι νομίζει. Ὁρᾷ τήν γῆν, καί θεραπεύει, καί πρὸς τὰ αἰσθητά κέκνηεν. Ἀλλ’ ἡμεῖς οὐχ οὕτως· ἀλλ’ ὁρῶμεν τόν οὐρανόν, καί τόν πεποικῶτα αὐτόν θαυμάζομεν. Οὐ γάρ Θεόν αὐτόν, ἀλλ’ ἔργον εἶναι Θεοῦ πεπιστεύκαμεν. Ὁρῶ τήν κτίσιν ἅπασαν, καί δι’ αὐτῆς χειραγωγοῦμαι πρὸς τόν δημιουργόν (...). Ἐτέρως ἐγὼ βλέπω τὰ πράγματα, καί ἐτέρως ἐκεῖνος”⁶⁵.

64. Ἡ κτίσις ὡς εὐχαριστία, ὅπ. παρ., σελ. 123.

65. *Homiliae de Lazouro* V, P.G., 48:1020.

“Εγκρατείας δέ ὁ κάλλιστος ὅρος καί κανὼν οὕτως ἔστω, τό μήτε πρὸς τρυφήν, μήτε πρὸς κακοπάθειαν τῆς σαρκὸς βλέπειν, ἀλλὰ φεύγειν ἐν ἑκατέρῳ τὴν ἀμετρίαν, ἵνα μήτε πολυσαρκοῦσα ταρασσῇται, μήτε, νοσώδης γενομένη, ἀδυνατῇ πρὸς τὴν τῶν ἐντολῶν ἐργασίαν”.

(Μέγας Βασίλειος, *P.G.*, 31:876)

5. Πρὸς ἓνα ἀσ(κν)τικό πολιτισμό;

Τό μήνυμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς Πρώτης Σεπτεμβρίου ὡς Ἡμέρας Προσευχῆς σέ πανορθόδοξο ἐπίπεδο ἔρχεται σέ μιά δύσκολη στιγμή τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐρχεται γιὰ νά δώσει ἓνα διέξοδο στό οἰκολογικό ἀδιέξοδο τῆς ἐποχῆς μας καί νά ἀποκαταστήσει μιά γιὰ πάντα τὴ θέση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπέναντι στὴν οἰκολογική κρίση καί τὰ διάφορα οἰκολογικά κινήματα. Ἡ εὐθύνη τοῦ κάθε πιστοῦ ξεχωριστά εἶναι μεγάλη, ἀλλὰ καί τῆς ἴδιας τῆς θεολογίας ἡ ὁποία προσφέρει ἓναν πλοῦτο ἰδεῶν στό θέμα τῆς οἰκολογίας⁶⁶.

66. Σέ συνέντευξή του ὁ Σεβ. Μητρ. Περγᾶμου Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἀνέπτυξε τὴ θεολογία τῆς οἰκολογίας (βλ. τὰ ἄρθρα του στό ἐπιστημονικό Περιοδικό *King's Theological Review*, Vol. 12 καί 13, 1989 καί 1990) τονίζει γιὰ τό οἰκολογικό πρόβλημα καί τὰ ἐξῆς: “Ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει ἀποδείξει, χάρη καί πάλι σέ πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅτι θεωρεῖ τό πρόβλημα τῆς προστασίας τοῦ Φυσικοῦ περιβάλλοντος σοβαρό καί ἐπεῖγον. Ἡ πρώτη καί βασικὴ ‘λύση’, χωρὶς τὴν ὁποία καμία λύση τοῦ ἐφιαλτικοῦ αὐτοῦ προβλήματος δέν εἶναι δυνατή, εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τοῦ προβλήματος. Ἡ ἄλλη προϋπόθεση λύσεως τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τῶν πνευματικῶν διαστάσεων του. Ἡ οἰκολογικὴ καταστροφή ὀφείλεται χωρὶς ἀμφιβολία στὴν εὐδαιμονιστικὴ καί ἐγωϊστικὴ στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους του καί στὴν ὑλικὴ φύση.

Ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει δύο κυρίως ἀντίδοτα στὴν κατάσταση αὐτή. Τό ἓνα εἶναι ὁ σεβασμός πρὸς τὴν ὑλικὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ εἰκονογράφηση καί ἡ χρησιμοποίηση τῆς ὑλικῆς δημιουργίας στὴ λατρεία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, κυρίως ὅμως στὴ Θεία Εὐχαριστία, στὴν ὁποία ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀγιάζεται καί ‘ἀναφέρεται’ στό Θεό ὡς ‘σῶμα τοῦ Χριστοῦ’, δείχνουν ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει μιά ἀντίληψη, γιὰ τό φυσικὸ περιβάλλον, ἡ ὁποία ἀποτρέπει τὴν ἀλόγιστη καταστροφή του.

‘Ο άσκητικός πολιτισμός⁶⁷ ἢ ὁ πολιτισμός τῆς ἐγκράτειας -σέ ἀντίθεση μέ τόν άστικό πολιτισμό τῆς κατανάλωσης -στόν ὁποῖο καλεῖται νά ἐπανεέλθει ὁ σημερινός ἄνθρωπος εἶναι μιά ἀκόμη ἐπιβεβαίωση ὅτι τό οἰκολογικό πρόβλημα, ὅπως καί κάθε ἄλλο κοινωνικό πρόβλημα, στό βάθος παραμένει νά εἶναι καί πρόβλημα ἠθικό! Ἀσφαλῶς καί τό οἰκολογικό πρόβλημα

Τό ἄλλο εἶναι ἡ άσκητική παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία στοχεύει στό νά κάμψει τήν ἐγωκεντρικότητα τοῦ ἀνθρώπου, πού τόν κάνει ἱκανό νά ἀγαπᾷ ὅλα τά δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, καί νά μὴ θεωρεῖ τόν κόσμο γύρω του ὑπηρετῆ τῆς δικῆς του εὐδαιμονίας.

Μέ ἄλλα λόγια ἡ Ὁρθοδοξία δέν ἔχει νά προτείνει συγκεκριμένα προγράμματα ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος ἀλλά πιστεύει ὅτι ἡ λύση βρίσκεται στήν καλλιέργεια ἑνός ἥθους, τό ὁποῖο καί μόνο μπορεῖ νά βοηθήσει, ὥστε τά διάφορα προγράμματα διασώσεως τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος νά ἐπιτύχουν”. *Ἡ Καθημερινή*, 5.9.1993, σελ. 8. Πρβλ. Ἡλία Οἰκονόμου, Θεολογική θεώρησης τῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος, Ἑλληνική Ἀνθρωπιστική Ἐταιρεία, Ἀθῆναι 1973. Τοῦ ἰδίου, Ὁρθοδοξία καί Οἰκολογία, Ἀνάτυπον ἀπό τό Περιοδικό *ΕΚΚΛΗΣΙΑ*, Ἀθῆναι 1989. Τοῦ ἰδίου, Θεολογική Οἰκολογία, Ἀθήνα 1994. Οἰκολογία καί Θεολογία, Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, 329(1992)107-108.

67. “Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία προτείνεται νά ἐπιστήση τήν προσοχή τῶν ἀνθρώπων στό ὀρθόδοξο εὐχαριστιακό καί άσκητικό ἥθος, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τό ἐπισφράγισμα τῆς σχέσεως τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας πρός τή φύση. Οἱ Ἐκκλησίες θά πρέπει νά προβάλλουν διαρκῶς στούς πιστούς των, ἀλλά καί στόν κόσμο γενικά, αὐτόν τόν ἀπλό, δίκαιο ἀλλά καί ὀλοκληρωμένο τρόπο ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη ἑνός ἀπλούστερου τρόπου ζωῆς, μιᾶς νέας άσκητικῆς, χάρι τῆς δημιουργίας”. Συμπεράσματα τοῦ Διορθόδοξου Οἰκολογικοῦ Συνεδρίου στήν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης (5-12.11.91).

Ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνός σέ συνέντευξή του λέγει γιά τό ἴδιο θέμα: “Ἡ νηστεία εἶναι κατ’ ἐξοχήν πνευματικό μέσο γιά τή θεραπεία καί ἀποκατάσταση τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως, δηλαδή τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν συνάνθρωπο καί τήν κτίση. Ἡ νηστεία μαζί μέ τήν προσευχή ἀποκαθιστοῦν τήν ἐσωτερική ἰσορροπία τοῦ ἀνθρώπου καί τόν καθιστοῦν δεκτικό τῆς Θείας Χάριτος, τόν ἀνοίγουν στήν ἄκτιστη Θεία Χάρη. Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί δέν βλέπουμε τή σωματική ὑγεία αὐτόνομα, ὡς ἀπλή σωματική εὐεξία ἀλλά σέ συνδυασμό μέ τήν πνευματική διάσταση τῆς ζωῆς μας”. *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, 1-16.11.1992. Πρβλ. Ἡ άσκηση στή ζωή μας, *Σύναξη*, 53 (1995). Θ. Ψαριώτη, Οἰκολογική προσέγγιση στό νόημα τῆς Σαρακοστῆς, *Ἀνάπλασις*, 367(1996)180-181.

δέν μπορεί νά παραμείνει μόνο στήν ἀπλή θέαση τῶν γεγονότων. Ἐπί ποιμαντικῆς πλευρᾶς οἱ ποιμένες βρίσκονται μπροστά σέ μιά νέα πραγματικότητα, ὅταν πρέπει νά μεταφέρουν στούς πιστούς τό μήνυμα ὅτι κάθε καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος θεωρεῖται ὡς “σοβαρωτάτη ἁμαρτία”⁶⁸.

Τά οἰκολογικά κινήματα δημιουργοῦν τίς περισσότερες φορές ‘μάζες ἀτόμων’, πού βασίζονται στίς ἀτομικοποιημένες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαπίστωση τῶν ἰδίων τῶν οἰκολόγων εἶναι σημαντική: “Ἡ οἰκολογία ὡς ἐταῖρος στό κεντρικό πολιτικό παιχνίδι ἔχει ἀποτύχει. Χρησιμοποίησαν τό κίνημα σάν ἀερόστατο πού θά τούς σήκωνε ἀπό τό παρελθόν, ἀλλά ἀπέτυχαν”⁶⁹. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν ταυτίζεται μέ κανένα οἰκολογικό κίνημα ἢ ὀργάνωση. “Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι

68. “Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει πολλούς λόγους νά θεωρῇ τό ζήτημα τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς ἐξαιρετικῶς σοβαρόν καί ἐπεῖγον. Οἱ λόγοι διά τό τοιοῦτον ἔντονον ἐνδιαφέρον ἡμῶν διά τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι βαθύτατοι, εἶναι λόγοι θεολογικοί, τουτέστιν λόγοι πίστεως, καί λόγοι ποιμαντικοί, ἥτοι λόγοι εὐαισθησίας πρός τόν κόσμον καί τήν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν καί διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας. Δι’ ἡμᾶς κάθε καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ προσβολήν κατά τοῦ Δημιουργοῦ καί προξενεῖ θλίψιν, ἐν δέ τῷ μέτρῳ καθ’ ὃ εὐθυνόμεθα οἱ ἄνθρωποι δι’ αὐτό, ἐπιβάλλει εἰς πάντας ἡμᾶς μετάνοιαν. Διά τόν λόγον τοῦτον κάθε ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦσα εἰς τήν καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος δέον νά θεωρῇται ὡς σοβαρωτάτη ἁμαρτία. Πρόκειται περὶ μιᾶς νέας ἠθικῆς, ἡ ὁποία πρέπει νά διδαχθεῖ εἰς τούς πιστούς μας. Οἱ πιστοί πρέπει νά εὐαισθητοποιηθοῦν εἰς τήν σοβαρότητα τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καί νά ἐνστερνισθοῦν τό ἀνάλογον ἥθος. Νά παύσουν νά θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους ὡς ἰδιοκτητῆς τῆς φύσεως καί νά ἀντιλαμβάνονται τήν ἀποστολήν των ὡς ἱερέων τῆς δημιουργίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς καθήκον των νά ἀναφέρουν τήν ὑλικήν κτίσιν εἰς τόν Δημιουργόν. Εἰς τό ἥθος τοῦτο δύναται νά ὑποβοηθῇ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τόσο ἡ λειτουργικὴ ὅσον καί ἡ ἀσκητικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας” (31.3.1992).

69. Τά Νέα, 5.11.1992. Παρόμοια εἶναι καί ἡ διαπίστωση πού γίνεται σέ σχετικὸ Μήνυμα ἀπὸ τήν Α.Θ.Π. τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον Α', ὁ ὁποῖος σημειώνει σχετικά: “Καθ’ ἣν, λοιπόν, ἐποχὴν, ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ, διεθνεῖς ὀργανισμοὶ καί διακρατικαὶ νομοθεσίαι καί ἐπιστημονικά ἐρευνητικὰ προγράμματα ἐνοῦνται εἰς Ἱερεμιάδας καί θρήνους, διά νά κρούσουν τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου εἰς τόν ἄνθρωπον, ὥστε

ἡ Ἐκκλησία καί ἀποτελεῖ παρουσία καί μαρτυρία ἑνός συγκεκριμένου τρόπου υπάρξεως (...) μέ τή φύση καί τόν ἄνθρωπο⁷⁰. Κάθε μορφή ἐπικοινωνίας ἔξω ἀπό τίς διαπροσωπικές σχέσεις τῆς τριαδικῆς κοινωνίας εἶναι καταδικαστέες. Οἱ σύγχρονοι τρόποι ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στούς ἠλεκτρονικούς ὑπολογιστές ἢ τό Internet⁷¹ φέρουν μεγάλη εὐθύνη γιά τήν περιβαλλοντική κρίση, καθώς βασίζονται στή σύγχρονη ἀτομιστική ἀντίληψη γιά τήν κοινωνία καί ἐπι-κοινωνία⁷².

Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση παραμένει ἀμετακίνητη στόν προσωποκεντρικό χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας καί τῆς πίστες. Ἡ μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ἀνακαινίζει τόν κόσμο. Ἀπεναντίας ἡ ἰδεολογία ἐγκλωβίζεται στό χῶρο τοῦ στοχασμοῦ καί ὁ ἰδεολόγος ἔχει στραμμένες τίς ἐνέργειές του πρός τίς προσωπικές του ἀρχές. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἴτε τό οἰκολογικό κίνημα θά ἐκφραστεῖ μέσα ἀπό μία νέα κοινωνική, οἰκονομική καί πολιτική παγκόσμια τάξη εἴτε θά ταφεῖ κάτω ἀπό τίς πέτρες του. Ἡ οἰκολογική παρέμβαση ἢ θά εἶναι οἰκουμενική ἢ δέν θά ὑπάρξει ποτέ⁷³. Μέσα στό πνεῦμα αὐτό ὁ Ἀπόστολος Παῦλος

ἐγκαίρως νά ἀνανήψη πρό τοῦ ἐπερχομένου γενικοῦ χάους, τό ὅποιο ἀπειλεῖ τήν παγκόσμιον τάξιν καί ἰσορροπίαν εἰς τά διάφορα λεγόμενα οἰκοσυστήματα ὅχι μόνον τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ἀλλά καί τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡμεῖς ἀπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρωτίστως εἰς τήν συνείδησιν τοῦ ἐπί μέρους ἀνθρώπου ἀπευθυνόμενοι καλοῦμεν τοῦτον νά γευθῇ καθημερινῶς ἐν ἀφελότητι καρδίας τά ἀγαθά τοῦ Θεοῦ, ὡς κοινωνῶν ἐν φόβῳ καί τρόμῳ, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καί ἐν δοξολογίᾳ καί ἀγαλλιάσει τῶν ἀγαθῶν τῆς κτίσεως" (1.9.1993).

70. Ἀπό τά Πορίσματα τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου γιά τό Φυσικό Περιβάλλον στήν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης, τό 1992.

71. Προσοχή κάποιος σᾶς παρακολουθεῖ στόν κυβερνοχῶρο. *Καθημερινή*, 8.9.1996. Πρβλ. περισσότερα Β. Γιούλτισ, Ἐκκλησία καί Μ.Μ.Ε., Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, 1-16.7.1997, σελ. 7-8.

72. Βλ. περισσότερα στά Πορίσματα τοῦ Τρίτου Οἰκολογικοῦ Σεμιναρίου στό Φανάρι (Ἰούνιος, 1996) μέ θέμα "Ἐπικοινωνία καί κοινωνία. Μιά θεολογική προσέγγιση στή μετάδοση περιβαλλοντικῶν ἀνησυχιῶν".

73. Κ. Τσουκαλά, Οἰκολογικά ὁράματα. Ἡ στιγμή τῆς ἐλευθερίας ἦταν χθές, *Τό Βῆμα*, 27.6.1993.

γράφοντας στους Κορινθίους σημειώνει: “εἰ δέ καί ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλά νῦν οὐκέτι γινώσκομεν, ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδού γέγονε καινὰ τὰ πάντα”⁷⁴. Αὐτό μᾶς φέρνει πιό κοντά στίς οἰκολογικές ἔννοιες ὅπως, ‘υποβάθμιση’ καί ‘καθαρό προϊόν’ καί μᾶς ὑπενθυμίζουν τή διάσπαση τῆς φύσης, τό θάνατο τῆς ζωῆς, τόν ‘ἀκάθαρτο’ τρόπο ζωῆς. Ἄν ἡ ἀνακύκλωση εἶναι ἓνα μέσο εὐαισθησίας ἀπέναντι στήν καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀντίληψη αὐτή δημιουργεῖ σίγουρα νέα ἠθικά προβλήματα ἀπό τή στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά παρεμβαίνει στήν κυκλική ροή τῆς φύσης. Ἀρχίζει νά γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ θέση πῶς σέ ὅλα τὰ πράγματα, ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, μποροῦν νά ‘ἀνα-κυκλωθοῦν’. Ἡ ἀνθρώπινη παρέμβαση στό φυσικό περιβάλλον ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ‘κυκλική’ ζωὴ τοῦ κόσμου πού φέρνει μέσα της τόν θάνατο. Ἡ ζωὴ μπορεῖ νά γίνει καινὴ μόνο μέσα ἀπὸ τό θάνατο. Τό μυστήριον τῆς ζωῆς εἶναι τό μόνο ‘πρόϊόν’ πού δέν μπορεῖ νά ‘ἀνακυκλωθεῖ’. Στό ἀναστημένο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἡ ὑλικὴ δημιουργία εἰσέρχεται στήν αἰωνιότητα τῆς καινῆς ζωῆς. Δέν ὑπάρχει πλέον **ἀνακύκλωση**, ἀλλὰ **ἐπανοικοδόμηση**⁷⁵.

Ὁ ἀββᾶς Δωρόθεος ὑπογραμμίζει μάλιστα ὅτι τίποτε

74. Β' Κορ. 5:17-18. Πρβλ. Νικ. Πρωτόπαπας, 'Ο Ἀπόστολος Παῦλος καί τό οἰκολογικό πρόβλημα. *Ἐκκλησία*, 11(1987)454-456 κ.ἐξ.

75. Στήν προβληματική αὐτή μᾶς μεταφέρει μέ ἓνα θαυμάσιο κείμενό του ὁ ἀββᾶς Μακάριος, ὁ ὁποῖος γράφει: “Οὕτω πάσαις ταῖς φιλοθέοις ψυχαῖς, τοιούτεσι τοῖς ἀληθινοῖς Χριστιανοῖς, ἔστι μὴν πρῶτος Ξανθικός, ὁ καλούμενος Ἀπρίλιος, ὅπερ ἐστίν ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως (...) οὗτος χαράν προσφέρει πάσῃ τῇ κτίσει. Οὗτος ἀμφιέννυσσι τὰ γυμνά δένδρα, τὴν γῆν διανοίγων. Οὗτος πᾶσι τοῖς ζώοις χαράν προσφέρει, οὗτος τὴν ἰλαρότητα πᾶσι δεικνύει, οὗτος ἐστὶ τῶν Χριστιανῶν πρῶτος μὲν Ξανθικός, ὅς ἐστι τῆς ἀναστάσεως καιρὸς, ἐν ᾧ δοξασθήσονται τὰ σώματα αὐτῶν, διὰ τοῦ ἀπὸ νῦν ὄντος ἐν αὐτοῖς φωτός ἀρρήτου, τοιούτεσι τῆς δυνάμεως τοῦ Πνεύματος, ὅπερ ἔσται αὐτοῖς τότε ἔνδυμα, βρῶσις, πόσις, ἀγαλλίασις, χαρά, εἰρήνη, ἄμφιον, ζωὴ αἰώνιος. Πᾶσα γάρ καλλονὴ λαμπρότητος, καὶ ὡραιότητος οὐρανοῦ, εἰς αὐτοὺς τό Πνεῦμα τῆς θεότητος γίνεται τότε, ὅπερ ἀπὸ τοῦ νῦν δέξασθαι κατηξιώθησαν”. P.G., 34:513D. Βλ. περισσότερα K.M. George, *Easter and Ecology, One World*, 193(1994)4-5.

δέν εἶναι γιά πέταγμα. Καί ἡ συνείδησις ἀπέναντι στήν προστασία τῆς φύσης ἔχει ἄμεση σχέση μέ τή βοήθεια πρὸς τόν πλησίον. Γράφει σχετικά: *“Καί αὕτη ἐστίν ἡ πρὸς τόν Θεόν συνείδησις (...) καί τοῦτό ἐστι τό φυλάξαι συνείδησιν πρὸς τόν πλησίον. Τό δέ πρὸς τὰς ὕλας φυλάξαι ἐστίν, ἵνα μή κακῶς κέχρηται τις πράγματι· ἵνα μή ἀφῇ πρᾶγμα ἀχρειωθῆναι, ἢ ρίφῃναι ἀλλὰ κἄν ἴδῃ τί ποτε ἐρρίμμενον, μή παρίδῃ, κἄν εὐτελές ᾖ, ἀλλὰ συστέλλῃ καί θήσῃ εἰς τόν ἴδιον τόπον”*^{75α}.

Πίσω ἀπό τόν οἰκολογικό ὄρο ‘ὑπο-βαθμισμένη’ ποιότητα ζωῆς βρίσκουμε τόν θεολογικό ὄρο τῆς ‘φθαρτῆς’ δημιουργίας, πού ἀποτελεῖ ἀντικείμενο τοῦ θανάτου καί τῆς φθορᾶς. Ὁ οἰκολόγος ξεκνᾷ πὼς ἡ σφραγίδα τῆς φθορᾶς βρίσκεται σέ ὅλο τό σύμπαν. Καμία ἀνακύκλωση δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀποτελεσματική ἔξω ἀπό τήν Ἀνάσταση. Ἡ Ἀνάσταση εἶναι ἡ μόνη ἀληθινή ‘ἀνα-κύκλωση’ τῆς ζωῆς! Ἡ λιτανεία μέ τήν περιφορά τῶν ἀγίων εἰκόνων γίνεται ὄχι μόνον στίς δύσκολες στιγμές ἀντίξωον καιρικῶν φαινομένων, ἀλλά καί γιά τήν προστασία τῆς ἴδιας τῆς φύσης σέ καιροὺς εἰρηνικούς. Ὁ συμβολικός κύκλος πού σχηματίζεται μέ τήν ἐξοδο καί τήν ἐπιστροφή στήν ἐκκλησία ἔχει σωτηριολογικό χαρακτήρα καί προστατεύει ἀπό τό δαιμονικό στοιχεῖο ὅτι βρίσκεται μέσα σ’αὐτόν.

Τά οἰκολογικά κινήματα εἶναι ἐγκλωβισμένα μέσα στό ἰδεολογικό καί ἐξουσιαστικό ἐκείνο ὄχημα, ἱκανό νά κινήσει τήν ἀνθρωπότητα χωρίς Θεό⁷⁶! Κάθε зῆλος γιά τήν οἰκολογία,

75α. S. Dorothei Abbatis, *Διδασκαλία* 3,3, P.G., 88:1656 D. Καί στό *Μικρόν Εὐχολόγιον* στήν περί “*Τάξις γινομένη ὅταν συμβῇ τό μιάρὸν ἢ ἀκάθαρτον προσφάτως ἐμπεσεῖν εἰς ἀγγεῖον ἐλαίου, ... ἢ μέλιτος ἢ ἄλλου τινος*”, σελ. 310 κ.ἐξ. διαβάζουμε σχετικά μέ τήν ἔννοια τοῦ ἀποβλήτου: “*καί μηδέν ἡγεῖσθαι ἀπόβλητον, τό διά θεοῦ λόγου, καί τῆς πρὸς σέ ἐντεύξεως ἀγιαζόμενον*”.

76. Ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος Α' σημειώνει: “*καί εἶναι προφανές ὅτι αἱ ἔννοιαι αὐταί τοῦ λειτουργοῦ καί τοῦ οἰκονόμου ὑπερβαίνουν ἀπείρως τό σύγχρονον διεθνές ἰδεῶδες τοῦ ἀορίστως καλουμένου οἰκολόγου, διά τόν ὅποιον δέν γνωρίζομεν οὔτε πὼς ἀντιλαμβάνεται τόν οἶκον, οὔτε πὼς λατρεῖ τόν λόγον. Διότι ὁμιλοῦμεν μέν σήμερον*

χωρίς γνώση καί επίγνωση είναι ριψοκίνδυνος. Ἐξ ἴσου ριψοκίνδυνη εἶναι καί ἡ ἀρνητική στάσις τῆς θεολογίας ἀπέναντι στήν οἰκολογία.

Ἡ σωτηρία τοῦ περιβάλλοντος δέν μπορεῖ νά ἔλθει μέσα ἀπό ἰδεολογίες καί κομματισμούς. Οἱ ἰδεολογίες δροῦν ἀποσπασματικά στήν λύση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος καί δέν μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι θά λύσουν τό πρόβλημα μέ ἔπιστημονικά τρύκ'. Ὅπως καί ἀντιθέτως δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει θεολογικά μιὰ ἰδέα οἰκολογία'. Ὁ ἀγρότης πού ὑπερπαράγει ἀθέμιτα καί βιάζει τό περιβάλλον, βιάζει καί τό πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Δημιουργοῦ. Κάθε βιασμένη παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στή φύση εἶναι καί μιὰ ὕβρις ἀπέναντι στόν ἴδιο τόν Δημιουργό. Διότι ὁ μόνος φυσικός ἰδιοκτήτης', πού δικαιοῦται τόν χαρακτηρισμό αὐτόν, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός⁷⁷. Κι ὅπως πολύ χαρακτηριστικά γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Θεός δέν βρέχει μόνο γιά τό χωράφι σου καί ἀφήνει ἔξω τό χωράφι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ Θεός εἶναι φιλόανθρωπος καί βρέχει ἐπὶ δικαίους καί ἀδίκους⁷⁸. Τῇ φιλόανθρωπία τοῦ Θεοῦ τῇ γνωρίζει ὁ Χριστιανός ἀπό τὴν πρώτη στιγμή τῆς χριστιανικῆς του ζωῆς. Στὴν εὐχή τοῦ Βαπτίσματος διαβάζουμε: *“Σέ ὑμνεῖ ἥλιος. Σέ δοξάζει σελήνη. Σοὶ ὑπακούει τό φῶς. Σέ φρίττουν αἱ βύσσοι. Σοὶ δουλεύουσιν αἱ πηγαὶ (...). Σὺ πρὸς ἀναπνοάς τόν ἀέρα ἐξέχεας. Ἀγγελικαὶ δυνάμεις σοὶ λειτουργοῦσιν, οἱ τῶν Ἀρχαγγέλων χοροὶ σέ προσκυνοῦσι,*

οἱ πάντες διὰ τοὺς μυρίους κινδύνους εἰς τό οἰκο-σύστημα, χωρίς ὅμως τὴν παραμικρὰν ἀναφορὰν εἰς τόν τά πάντα ὑποστησάμενον” (1.9.1992).

77. *“Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτοῦ”*, Ψαλμ. 24:1.

78. *“Μιμνησόμεθα νόμον Θεοῦ τόν ἀνωτάτω καί πρῶτον, ὅς βρέχει μέν τοὺς δικαίους καί ἁμαρτωλοὺς, ἀνατέλει δέ πᾶσιν ὁμοίως τόν ἥλιον. Γῆν δέ χερσαίους πᾶσιν ἥπλωσεν ἄνετον, καί κρήνας, καί ποταμούς, καί ὕλας. Ἀέρα δέ πτηναῖς φύσεσι, καί ὕδωρ ὅσοις ὁ βίος ἔνυδρος, καί τὰς πρῶτας τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἀφθόνους ἅπασιν ἐχαρίσατο...”*. *Gratio XIV-de Pauperum Amore*, PG., 35:889C. Πρβλ. Μθ., 5:45. Γιά τὴν δικαιοσύνην στὴ φύση μιλά καί ὁ ἀββᾶς Μακάριος, ὁ ὁποῖος σημειώνει: *“Πάντα τὰ φαινόμενα ἐκτίσεν ὁ Θεός, καί ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀνάπαυσιν καί τρυφήν, καί νόμον δικαιοσύνης ἔδωκεν αὐτοῖς”*, *Ὁμιλία ιγ'*, σελ. 569.

τά πολυόμματα Χερουβίμ, καί τά ἐξαπτέρυγα Σεραφίμ, κύκλω ἑσώτα, καί περιιπτάμενα, φόβω τῆς ἀπροσίτου σου δόξης κατακαλύπτεται”⁷⁹.

Συνεχῶς ὅλο καί περισσότερο ἀκούγεται ἀπό τό στόμα τῶν νέων τῆς Εὐρώπης ἡ φράση, ὡς προσπάθεια ἔμπρακτης ἀντιμετώπισης τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος καί τῆς ἐξαφάνισης τῶν εἰδῶν: “Ὁχι, εὐχαριστῶ, εἶμαι φυτοφάγος”⁸⁰. Ἀσφαλῶς κάτι τέτοιο εἶναι ἀληθινό ὅταν σκεφθεῖ κανεῖς ὅτι γιά τήν παραγωγή ενός κιλοῦ μοσχarioῦ χρειάζονται 20 κιλά δημητριακά, 20.000 λίτρα νερό καί σέ ἐνέργεια 5 λύτρα πετρέλαιο. Τό Ἴνστιτούτο Worldwatch Institute ἀναφέρει μάλιστα ὅτι ἡ φυτοφαγία μπορεῖ νά ἀποβεῖ ἓνα στοιχεῖο κλειδί τῆς παγκόσμιας στρατηγικῆς

79. Μικρόν Εὐχολόγιο, σελ. 72. Στά Πορίσματα τοῦ Συνεδρίου Ὁρθοδόξων καί Ἀνατολικῶν Ὁρθοδόξων μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν μέ θέμα: “Ἐλθέ Πνεῦμα Ἅγιον, Ἀνακαίνισον πᾶσαν τήν κτίσιν”, μεταξύ ἄλλων διαβάζουμε καί τά ἑξῆς: “Ἡ μεταμόρφωσις καί ὁ ἁγιασμός τῆς δημιουργίας ἀρχίζει μέ τήν δική μας μεταμόρφωση στό Βάπτισμα, τήν ἀναγέννησή μας ἐξ ὕδατος καί πνεύματος”. Στά ρεῖθρα τοῦ Βαπτίσματος ἀπεκδυόμεθα τόν παλιό ἄνθρωπο καί ἐνδύόμεθα τόν νέο, ἀνακαινιζόμεθα κατὰ τήν εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, γινόμεθα τέκνα φωτός καί κληρονόμοι τῆς αἰωνίου ζωῆς. (...) ἡ Ἐκκλησία κατὰ τόν ἁγιασμό τῶν ὑδάτων τοῦ βαπτίσματος ζητεῖ ἀπό τόν Θεό νά ἀναδείξει τό ὕδωρ αὐτό ὕδωρ ἀπολυτρώσεως” (...). Ἔτσι, στήν μεταμόρφωση καί τόν ἁγιασμό τοῦ βαπτιζομένου συμμετέχει καί ὅλη ἡ φύση”. Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 25.11.4.12.1989. Πρβλ. Ἁγιασμός τοῦ σύμπαντος κόσμου ὡς σκοπός τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, στό Γ. Μεταλληνοῦ, Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, Ἀθήνα 1996, σελ. 305-335.

80. Γιά τούς φυτοφάγους τά ἐστιατόρια βοηθοῦν μέ πρωτότυπες, νόστιμες, ὑγιεινές φυτοφαγικές ἀπολαύσεις, ὅπως λέγει διαφημιστικό σλόγκαν τοῦ Ἐστιατορίου Edem στήν Ἀθήνα. Παρόμοιες εἶναι καί οἱ τουριστικές οἰκολογικές προσφορές ὅπως, Πλωτές Οἰκολογικές Περιηγήσεις, Οἰκολογικός Ἀμαζόνιος, Στενά τοῦ Μαγγελλάνου κ.λπ. Καί ἀλλοῦ διαβάζουμε, “Φυγή ἀπό τήν καθημερινότητα μέ καγιάκ, ἀναρρίχηση, κάνιονιγκ, ὀρειβατική ποδηλασία, ἀλεξίπτωτο πλავιᾶς, πεζοπορία, ράφτινγκ, Ἡ Καθημερινή, 4.4.1997. Ἡ χορτοφαγία εἶχε μεγάλη διάδοση στή Συρία, ὅπου οἱ μοναχοί τρέφονταν μόνο μέ χόρτα καί ἔλαβαν τό ὄνομα ἑσσοκοί”. Βλ. Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Βερολίνο, 1960, GCS 50, σελ. καί Εὐάγγριος, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Λονδίνο, 1898, σελ. 30. Πρβλ. Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de

διατροφῆς. Τί σημαίνει αυτό; Πρέπει ὅλοι μας νά περάσουμε ἀπό τό κρέας στή χορτοφαγία. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἄγνοια ὅπως καί ἡ μόδα, ὅσο καί ἡ καθημερινή ἀδιαφορία μας γιά τό περιβάλλον, ὁδηγεῖται γρήγορα στό ρομαντισμό. Ὁ ρομαντισμός ὡς τυπικό παράδειγμα ἀντικειμενοποίησης οὐτοπικῶν συνθημάτων τῆς σημερινῆς μας ἐποχῆς “ἐπικυρεῖ νά προβάλλει τὰ συναισθήματα, τοῦ ἑαυτοῦ μας αὐτά καθ’ ἑαυτά ὡς ἀντικειμενικές προβολές τοῦ ἐγὼ πάνω στόν κόσμο”⁸¹. Καί σ’ αὐτή τήν ἄγνοια βασίζεται ὁλόκληρη ἡ οἰκολογική συνείδηση τῶν περισσοτέρων οἰκολογικῶν κινήματων τὰ ὁποῖα “ἐνοῦνται εἰς Ἱερουσαλὴμ καί θρήνους”.

Κομματιάσουμε τόν κόσμο καί τήν οἰκουμένη. Καί ἐδῶ πρέπει νά μείνουμε καί νά δοῦμε τή σχέση τοῦ μέρους μέ τό ὅλον τῆς κτίσης. Μήπως καί ἐδῶ δέν ἰσχύει ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου - μέ κάποια ἀλλαγὴ - γιά τίς ἔριδες πού ὑπῆρχαν στήν Κόρινθο; “Λέγω δέ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει. Ἐγὼ μὲν εἰμί Παύλου, ἐγὼ δέ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δέ Κηφᾶ, ἐγὼ δέ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός;”⁸³. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε: “Ἐγὼ εἰμί διά τὴν καρῆτα - καρῆτα, ἐγὼ διά τὴν λευκὴ ἄρκτο, ἐγὼ διά τοὺς ἰχθεῖς, ἐγὼ διά τὰ πιπνά. Μεμέρισται ὁ κόσμος;”. Κανένα τμῆμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ἀπὸ μόνο του, χωρὶς τὴν σχέση του πρὸς τό ὅλον⁸⁴. Ἡ κτίσις περιλαμβάνει τήν

la Liturgie, II 1, σελ. 1084. Σχετικά μέ τίς ὑπερβολές στή νηστεία κατὰ τὴν πρώτην χριστιανικὴν περίοδο βλ. H. Musurillo, *The problem of Ascetical fasting in the Greek Patristic Writers*, *Traditio*, 12(1956)1-64.

81. Βλ. τὴ σύντομη ἀλλὰ πλούσια μελέτη τοῦ Χ. Ἀρβανίτη, *Θεολογία καί οἰκολογικὴ κρίση*. Σημεῖα ἐπαφῆς, *Ἑξοδος*, 12-16(194)16.

83. Α' Κορ. 1:12.

84. Οἱ νέες μορφές τῆς τεχνολογίας καί μάλιστα αὐτὴ τῆς κλωνοποίησης δημιουργοῦν νέα ἠθικά προβλήματα ὡς πρὸς τὴν βιοποικιλία καί τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου ἐν συνόλῳ. Βλ. Κλωνοποίηση: τὸ θαῦμα καί ἡ ἀπειλή, *Τό Βῆμα*, 2.3.1997. Γιατί ὁ κλωνισμός δέν ἔχει μέλλον στοὺς ἀνθρώπους, *Ἡ Καθημερινή*, 2.3.1997. Σ. Τσίρου, Ἡ νομικὴ περιπέτεια τῆς κλωνοποίησης, *Ἡ Καθημερινή*, 16.3.1997. Παιδί ἀπὸ κατὰ λάθος κλωνοποίηση, *Τὰ Νέα*, 11.3.1997. Κλωνισμός καί διλήμματα, *Ἡ Καθημερινή*, 9.3.1997.

ὕλη, τό χῶμα, τά φυτά κ.λπ. καί ὅπως τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἡ δημιουργία δέν πρέπει νά νοηθεῖ “ἐν τόπῳ ἀλλ’ οὐσίᾳ”⁸⁵. Ἄν ἀφαιρεθεῖ ἓνα κομμάτι τοῦ κόσμου καταστρέφεται τό σύνολο. Ὁ Θεός δημιούργησε τήν οἰκουμένην ὡς ἓνα ἐνιαῖο

Τά εἶδη ἀναπτύσσονται ὄχι ἀπομονωμένα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο, ἀλλά μέσα σέ ἓνα δεδομένο οἰκοσύστημα. Ἡ βιολογική ποικιλία ἀποτελεῖ τό ὑπάρχον ἄθροισμα τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ στήν γῆ. Μέ τήν ἔννοια αὕτη ἡ βιοποικιλία εἶναι σημαντική καί στήν πατερική σκέψη. Παραθέτουμε μερικά μόνο κείμενα ὅπου μπορεῖ κανεῖς νά ἀντιληφθεῖ κάλλιστα τή σημασία τῆς πολλαπλότητας τῶν εἰδῶν:

• “Γινώσκουμεν δέ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ Θεοῦ δι’ αὐτοῦ οἰκονομεῖται. Αὐτός γάρ ἐποίησεν οὐρανόν, γῆν, ζῶα, ἐρπετά, θηρία, ἃ βλέπομεν, τόν δέ ἀριθμόν ἀγνοοῦμεν. Τίς γάρ ἀνθρώπων οἶδεν, εἰ μή μόνον ὁ Θεός ὁ ὢν ἐν πᾶσι”. Ἀββᾶ Μακαρίου, Ὁμιλία ιβ’, PG., 34:561D.

• “Οὐ γάρ οὐρανόν ἐποίησε μόνον, ἀλλά καί γῆν, οὐ γῆν μόνον, ἀλλά καί ἥλιον, οὐκ ἥλιον μόνον, ἀλλά καί ἀστέρας, οὐκ ἀστέρας μόνον, ἀλλά καί ἀέρα, οὐκ ἀέρα μόνον, ἀλλά καί νεφέλας, οὐ νεφέλας μόνον, ἀλλά καί αἰθέρα, οὐκ αἰθέρα μόνον, ἀλλά καί λίμνας, καί πηγάς, καί ποταμούς, καί ὄρη, καί νάπας, καί βουνούς, καί λειμῶνας, καί παραδείσους, καί σπέρματα, καί φυτά, βοτάνων εἶδη ποικίλα, καί διάφορα σχήματα καί διαφόροις ἐνεργείας, καί διαφόρους φύσεις, ἃ πανταχοῦ τῷ κόσμῳ περιττῶν ἴδοι τις ἄν...” Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *In illud isae, ego dominus deus feci lumen etc*, PG., 56:142-143.

• “ὅς γε Κύριός ἐστιν οὐρανοῦ καί πάσης διακοσμήσεως, ὥρων καί καιρῶν σοφός οἰκονόμος, κυβερνήτης τῶν πάντων, ὥσπερ τινά χορόν εὐτακτον τὰς ὥρας καί τὰς τροπὰς ἀλλήλαις ὑποχωρεῖν ὀρίσας, ἵνα τῇ ἑαυτῶν ποικιλίᾳ ταῖς διαφοροῖς ἡμῶν ἐπαρκέσωσι χρεῖαις”. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία ρηθεῖσα ἐν λιμῷ, PG., 31:317A.

85. PG., 94:853. *Sources Chrétiennes*, 96(1963)217. Τήν ἔννοια τῆς παγκοσμιότητας τῆς φύσης περιγράφει ὁ ἀββᾶς Μακάριος σέ σχέση μέ τήν πολλαπλότητα τῶν λαῶν ὡς ἐξῆς: “Στόμα οὐρανοῦ οὐ κινεῖ, οὔτε γλῶτταν, οὔδ’ ὑπερώαν, οὔδ’ ὀδόντας, οὔδ’ εἰλην. Πῶς οὖν ἡ φωνή πρόεισι; πῶς δέ ἡ ἡμέρα φθέγγεται; Οὐδέ γάρ ταῦτα ὄργανα φωνητικά ἐστί, ἀλλά δρόμος ἐστίν ἡλίου καί σελήνης, ἡμέρα καί νύξ, καιροῦ πάροδος... ἀλλά καί ὁ Σκύθης, καί ὁ Θρᾷς, καί ὁ Μαῦρος, καί ὁ Ἰνδός, καί ὁ Σταυρομάτης, καί πᾶσα λαλιά, καί πᾶσα γλῶττα, καί πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακούειν τῆς φωνῆς. Πῶς καί τίνι τρόπῳ; Τοῦτο λοιπόν ἄκουε, ἵνα μάθης πῶς σιγῶν ὁ οὐρανός φθέγγεται. Ὅταν γάρ ἴδῃς αὐτοῦ κάλλος, τό μέγεθος, τήν θέσιν, τό διαρκές, τήν φαιδρότητα, καί ταῦτα πάντα συναγαγών παρά σου, δοξάσης τόν Δημιουργόν, εὐφημήσης τόν ποιήσαντα, ὁ οὐρανός φωνήν ἀφῆκε, διά τῆς γλῶττης ἀναπέμψας τῷ Θεῷ δόξαν”, Ὁμιλία ιδ’, PG., 34:141.

σύνολο καί ἡ εὐθύνη τῶν Ἐκκλησιῶν προσβλέπει στό νά δώσουν μιά δίκαιη ὄραση τῆς ἁρμονίας τοῦ κόσμου ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τό περιβάλλον⁸⁶.

Ἡ παρακάτω ἄποψη τοῦ ἐπιστήμονα S. J. Gould θά μπορούσε νά ἔχει νόημα μέσα ἀπό τή θέση αὐτή: “Δέν μπορούμε νά νικήσουμε στή μάχη γιά τή διάσωση τῶν εἰδῶν καί τοῦ περιβάλλοντος χωρίς νά σφυρηλατήσουμε καί ἓνα συναισθηματικό δεσμό ἀνάμεσα σέ μᾶς καί τή φύση - γιατί δέν θά ἀγωνισθοῦμε νά σώσουμε κάτι πού δέν ἀγαπᾶμε - κάτι πού ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἀφηρημένη”⁸⁷.

Καί ἐνῶ συχνά γίνεται λόγος ὅτι ἡ ἐπιστήμη διαθέτει τά μέσα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς καταστροφῆς, οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιστήμονες δέν μποροῦν νά τά ἐφαρμόσουν χωρίς τή θέσπιση εἰδικῶν πολιτικῶν μέσων⁸⁸. Στή “Συλλογική ἔκκληση Ἐπιστήμης καί Θρη-

86. Βλ. τήν πρόταση τῆς Νορβηγικῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἠθική προσέγγιση τῆς σημερινῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, The Consumer Society as an Ethical Challenge, Report for the Norwegian Bishops' Conference 1992, Church of Norway, 1995. Γιά τήν προσέγγιση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στό οἰκολογικό πρόβλημα βλ. *De la Nature. De la Physique classique au souci Ecologique*, Paris 1992 καί W. Cranberg-Michaelson, *Redeeming the Creation*, World Council of Churches (WCC), 1992, D. Hallman, *Ecotheology*, WCC, 1994, L. Rasmussen, *Earth Community, earth ethics*, WCC, 1996.

87. S. J. Gould, *Unenchanted Evening*, *Natural History*, September, 1991, σελ. 14.

88. Στό παγκόσμιο οἰκουμενικό συνέδριο πού πραγματοποιήθηκε ἀπό 12-14.7.1979 μέ θέμα “Πίστη, Ἐπιστήμη καί τό Μέλλον” ἀποφασίσθηκε ἡ ἀνάγκη μιᾶς νέας ἠθικῆς πράξης. Ἡ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου ὀριστικοποιήθηκε μετά τίς ἐργασίες στό Ναϊρόμπι τῆς ἐτήσιας σύσκεψης τῆς ὑποεπιτροπῆς “Ἐκκλησία καί Κοινωνία” καί τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη ἀνάπτυξης μιᾶς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Βλ. G. Voss, *Die Bemeuhungen des Oekumenischen Rates der Kirchen um ein gemeinsames sozialetisches Zeugnis der Kirche*, *Una Sancta*, 34 (1979)202-203. Τό συνέδριο βασίσθηκε σέ κείμενο τοῦ Τρίτου Τμήματος τῆς Δ' Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν στήν Οὐψάλα, μέ θέμα: “Οἰκονομική καί Κοινωνική ἀνάπτυξη τοῦ κόσμου”, ὅπου τονίσθηκε καί ἡ σημασία τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα σέ εἰδικούς γιά ἓναν εἰλικρινή διάλογο μέ σκοπό τήν ἀφύπνιση τῶν Ἐκκλησιῶν καί τῶν Χριστιανῶν στό οἰκολογικό πρόβλημα. Βλ. K. Schmidt, *Wissenschaft und die Zukunft*, *Oekumenisches Forum*, 28(1979)385.

σκείας για τό περιβάλλον” τόν Μάιο του 1992, της οποίας ήγήθηκαν διάσημοι επιστήμονες, έγινε και η παρακάτω διαπίστωση: Ένω η επιστήμη κατανοεί και διαθέτει τρόπους δράσης, εν τούτοις, η ίδια δεν μπορεί να εμπνέει και να κινητοποιεί τις ηθικές χορδές του ανθρώπου προς δράση. Μέ άλλα λόγια, η θρησκεία είναι η μόνη ηθική πυξίδα πλεύσης για την επιστήμη⁸⁹.

Η χριστιανική πίστη θέτει ως βάση για τη σωτηρία του φυσικού περιβάλλοντος την εμπειρία, την ίδια τη ζωή. Τό ασκητικό φρόνημα του ανθρώπου σημαίνει έναν συνεχή σεβασμό του ανθρώπου απέναντι στη φύση. Η επιστήμη δεν μπορεί να κάνει τά πάντα μόνη της. Μπορεί να βοηθήσει στη θεραπεία, όμως η θεραπεία αυτή θα πρέπει να έχει ως στόχο την καλύτερη κοινωνία του ανθρώπου με τόν Θεό. Δεν είναι αδιάφορο και τό γεγονόςός ότι πολλοί επιστήμονες βλέπουν μιά νέα κατανόηση ανάμεσα στον τρόπο σκέψης των φυσικών επιστημόνων και των θεολόγων στό χώρο της οικολογίας⁹⁰. Η παρατήρηση του Niels Bohr για την έννοια της ‘συμπληρωματικότητας’ ανάμεσα στις επιστήμες και τις διάφορες θεωρίες είναι σημαντική. ‘Ο Καθηγητής Ά. Βεργανελάκης τονίζει ότι σήμερα χρειάζονται και οι δύο εικόνες για να δοθεί πλήρης περιγραφή της ατομικής πραγματικότητας⁹¹. Καί αυτό έρχεται σέ πλήρη εφαρμογή όταν στον χώρο της επιστήμης σήμερα δεν είναι λίγοι εκείνοι οι όποιοι μιλούν για την ανάγκη της μετάνοιας ως λύση της οικολογικής κρίσης. ‘Ο γνωστός Πολωνός φιλόσοφος L. Kolakowski στό 6ο Διεθνές

89. Βλ. περισσότερα Η. Daly, ‘Επιστήμη, Θρησκεία και Συντηρητική Ανάπτυξη, Σύνταξις, 56(1996)34 κ. έξ. Πρβλ. Λ. Σκούντζου, ‘Η ήθική πτυχή του οικολογικού προβλήματος, Έκκλησιαστική Αλήθεια, 16.11.1988.

90. “Τά δικαιώματα του Θεού διδασκόμενα και γνωριζόμενα θεοφιλώς”, τονίζει στό Μήνυμά του η Α.Θ.Π. ό Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος Α΄, “καθιστούν τούς ανθρώπους αδελφούς και κοινωνούς μεταξύ των και δι’ εύχαριστιακής χρήσεως του κόσμου, κοινωνούς και της απείρου αγάπης του Θεού, και όχι καταναλωτάς, ως τούς έδίδαξεν ό άθεος ανθρωπισμός ή ή σύγχρονος εύδαιμονική άγελοποίησης διά της προόδου της τεχνολογίας” (1.9.1993).

91. Ά. Βεργανελάκη, Άνατομία του σήμερα, Άθήνα, 1996, σελ. 111.

Συνέδριο της International Society for Universalism μεταξύ άλλων τόνισε ότι η “μετάνοια αποτελεί σίγουρα μία νέα επιτακτική κατηγορία σε πολλούς τομείς της ζωής(...). Μετάνοια σημαίνει μία ολοκληρωτική αλλαγή της νοοτροπίας (...) ή μετάνοια είναι επείγουσα στη ζωή μας”⁹².

* * *

Ύπηρχε πάντοτε στίς αγροτικές κοινωνίες μία αυστηρή κοινωνικότητα ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση. Δεν είναι λίγες φορές πού γίναμε μάρτυρες του παρακάτω διαλόγου ανάμεσα σε γειτόνους: “Εἶχα δουλειά στό πλάι καί περνώντας ἔκοψα ἓνα ἀπίδι ἀπό τήν ἀπιδιά σου”. Ἀσφαλῶς δέν εἶναι μόνο ἡ γνωστοποίηση, ἀλλά πίσω ἀπό τήν γνωστοποίηση ὑπῆρχε καί ὁ σεβασμός, κάτι πού σήμερα τά περισσότερα φρούτα πέφτουν καί σαπίζουν περιφρονημένα κάτω ἀπό τό δένδρο. Τήν ἴδια εἰκόνα παρουσιάζει καί ὁ ἀββᾶς Μακάριος, ὅπου μπορεῖ νά διακρίνει κανεῖς τήν πατερική εὐαισθησία ἀπέναντι στη φύση: “Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Παφνούτιος ὁ μαθητής τοῦ ἀββᾶ Μακαρίου, ὅτι ἔλεγεν ὁ γέρον, ὅτι ὅτε ἤμην παιδίον, μετά τῶν ἄλλων παιδίων ἔβοσκον βοῖδια. Καί ἀπῆλθον κλέψαι συκίδια. Καί ὡς τρέχουσιν, ἔπεσεν ἓν ἐξ αὐτῶν, καί λαβὼν ἔφαγον αὐτό. Καί ὅτε μνημονεύω αὐτοῦ, κάθημαι κλαίον”⁹³.

92. “Metanoia is certainly a new becoming, a new categorical imperative in the crucial domains of life (...). Metanoia, as a radical change in mentality (...) metanoia is a matter of urgency”. *Dialogue and Universalism*, 1/1995, σελ. 5-6 καί 10. Ἡ θέση αὐτή συμπίπτει ἀπόλυτα μέ τήν πατερική κατά τήν ὁποία μετάνοια σημαίνει μία ριζική ἀλλαγὴ, μία μεταστροφή, ἀλλαγὴ σκέψης, προθέσεων, πεποιθήσεων καί ὁραματισμῶν.

93. PG., 34:257C. Παρόμοια εἶναι καί ἡ περίπτωση τοῦ ἀββᾶ Ἰωάννη τοῦ Σαβαΐτου ὅπου διαβάζουμε στό *Γεροντικό* τοῦ Σινᾶ: “Καθημένων ἡμῶν εἰς τά Ἀρσελάου, ἰδοὺ ἐν μιᾷ χοιρόγρυλλος τελεία ἤνεγκεν τό τέκνον αὐτῆς μικρόν βαστάζουσα αὐτό ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῆς καί ἔθηκε αὐτό τυφλόν ὄντα ἐπὶ τούς πόδας τοῦ γέροντος. Ἰδὼν οὖν αὐτό ὁ ὁσιος τυφλόν, ἔπτυσεν χαμαί καί ποιήσαντος αὐτοῦ πηλόν καί χρίσαντος τούς ὀφθαλμούς αὐτοῦ εὐθέως ἀνέβλεψεν. Καί προσεγγίσασα ἐφίλησεν τά ἴχνη τοῦ γέροντος καί λαβοῦσα τό τέκνον περιπατοῦν ἐποίει σκιριῶσα. Τῇ οὖν ἐπαύριον ἰδοὺ φέρει πρὸς τόν

“Όλα τὰ παραπάνω ἀποτελοῦν μία πρόταση ἀναθεώρησης τῆς νοοτροπίας σέ ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τόν κόσμο. Ἀπό τή στιγμή πού μπορεῖ νά υπάρξει ἐκκλησιαστική συνείδηση μπορεῖ νά συνυπάρξει καί ἡ οἰκολογική συνείδηση⁹⁴. Ἡ ἐνορία θά πρέπει νά ξαναγίνει τό ἐργαστήρι τῆς οἰκολογικῆς συνείδησης τῶν νέων⁹⁵. Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή εἶναι ὑπόθεση βιω-

γέροντα ἡ μήτηρ μίαν κράμβην τελείαν ἐπὶ τοῦ στόματος κόψω πολλῶ σύρουσα αὐτήν καί ὑπομειδιάσας ὁ ὅσιος, λέγει πρὸς αὐτήν· Πόθεν ἤνεγκας τοῦτο; Πάντως ἐκ τῶν κηπίων τῶν πατέρων ἔκλεψας αὐτό, ἐγὼ κλεψιμαῖα οὐ τρώγω, ἀλλὰ ἀπελθε ὅθεν ἔκλεψας αὐτό θές αὐτό πάλιν’. Καί ὥσπερ καταισχυνθέν τό ζῶον ἔλαβεν τήν κράμβην καί ἀπήγαγεν ἐν τῷ κηπίῳ ἐξ οὗ ἀφείλατο αὐτήν”.

94. Σέ ἄρθρο του ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος γράφει γιά τή σημερινή οἰκολογική συνείδηση τά ἐξῆς: “μιά τέτοια ἀναστάσιμη ἡμέρα νεαρός ἀγρότης βαστοῦσε τήν ψεκαστήρα καί ψέκαζε τίς ἀνθισμένες μαργαρίτες στό χωράφι του. Τό χωράφι του δέν ἦταν οὔτε ἀμπέλι, οὔτε περβόλι. Ἦταν μία ἀγριοπλαγιά μέ ἀραιά ἐλαιόδενδρα καί ὁ νεαρός ἀγρότης θιάστηκε πρῶ-πρῶ νά τίς δολοφονήσει μέ τό ‘Γραμοξόν’ τῆς ψεκαστήρας του. Κι εἶναι φοβερό τό θέαμα νά περνᾷς τήν ἀνοιξη ἀπό τοὺς ἀγρούς καί νά βλέπεις δίπλα στό λουλουδένιο πράσινο, τό χαλκόμαυρο, τό πένθιμο νεκροταφεῖο τῶν δολοφονημένων λουλουδιῶν. Ὡ Χριστέ μου τί θάλλεγες γι’ αὐτή τή δολοφονία. Δέν θά ξανάλλεγες τό φοβερό σου λόγο ‘Γενεά πονηρά καί μοιχαλὶς, ἔως πότε...’”. Τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ δολοφονοῦνται (μέ... ψεκαστήρες), Χανιώτικα Νέα, 7.5.1992, σελ. 12.

95. Βλ. Γ. Τάσιση, Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος στήν Ἑνορία, Ἀπόστολος Βαρνάβας, Λευκωσία, 1995. Ὡς πρακτικά μέτρα στή μελέτη αὐτή ἀναφέρονται καί τά ἐξῆς:

1) Κηρύγματα μέ ἀναφορά στίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τή φύση σέ τακτές ἡμέρες καί ἑορτές.

2) Νά καταργηθεῖ ἀπό τή λειτουργική ζωὴ τῆς ἐνορίας κάθε τί πού ἔχει βλαβερές παρενέργειες καί συμβάλλει στή ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος (π.χ. συνθετικό θυμίαμα).

3) Χρήση φυσικῶν ὑφασμάτων γιά τήν κατασκευὴ ἱερῶν ἀμφίων καί λειτουργικῶν καλυμμάτων.

4) Ὁργάνωση εἰδικῶν σεμιναρίων ἀπὸ εἰδικούς γιά τήν εὐαισθητοποίηση τῶν πιστῶν.

5) Χρήση ὑλικῶν στή γραμματειακὴ ὑποστήριξη πού θά λαμβάνει ὑπ’ ὄψη τῆς τὰ οἰκολογικὰ κριτήρια.

6) Τέλος, εἰδικές κατηχητικές καί ἐπιμορφωτικές συνάξεις μέ ἀναφορά σέ ὅλα τὰ βιβλικά καί πατερικά χωρία πού ἀναφέρονται στή σχέση

ματική και μπορεί να συνδυασθεῖ ἄμεσα τό οἰκολογικό μέ τήν αἰσθητική ἀγωγή. Σήμερα πού ἀμβλύνεται ἡ αἴσθηση τοῦ κάλλους στήν καθημερινή μας ζωή ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη μιᾶς ὑπέρβασης τῆς ἀηδίας γιά νά ἀκούσει καί νά δεῖ τό κάλλος τῆς φύσης δοξάζοντας τόν Δημιουργό⁹⁶. "Ὅταν ὁ κόσμος ἐκκλησιάζεται, ὠραῖζεται καί γίνεται ὁλόκληρος Ἐκκλησία. Χαρακτηριστικά, ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος σημειώνει: "Ἐμοί δοκεῖ κόσμον ὠραῖσμένον εἶναι τήν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ καί αὐτόν (...) τόν ἄνθρωπον, ἐν ᾧ κατοικεῖν λέγεται καί ἐμπεριπατεῖν τόν Θεόν καί τάς ἀκτίνας τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ φαίδρας, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης ὢν, καταπέμπειν"⁹⁷.

τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό περιβάλλον. Πρβλ. Ἄ. Κεσελόπουλου, Οἱ ἱερεῖς καί τό Φυσικό περιβάλλον, *Κληρονομία*, 27(1995)83-97.

96. Στήν πατερική σκέψη ἡ σχέση τοῦ φυσικοῦ κάλλους καί τῆς δοξολογίας τοῦ Δημιουργοῦ εἶναι ἀλληλένδετη. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας σημειώνει: "ὥσπερ γάρ τοῦ ὕφαντοῦ τήν τέχνην ἡ παμποίκιλος, ἐσθῆς ἀναβοᾷ, καί τόν ναυπηγόν ἡ ἀδιαβλήτως ἔχουσα ναῦς ἀνακηρύττει, καί τόν σιδηρέα τό ἔργον αὐτοῦ. Οὕτω καί ἡ κτίσις, ἥς ἀρτίως διεμνημονεύσαμεν, ἄφωνος μέν, ἤγουν ἄλογος; λαλιαί δέ ὥσπερ αὐτῆς τό θαῦμά ἐστι, καί οἶον φωνή τό κάλλος καί ἡ εὐταξία. Τό γάρ διήγημα τό οὐράνιον, καί τό ῥῆμα τό παρά τῆς ἡμέρας βοῶμενον, φωνή μέν ἔναρθρος οὐκ ἔστιν, οὔτε λαλία διά στόματος, διδασκαλία δέ θείας δυνάμεως γίνεται τοῖς ἐπατεῖν ἐπισταμένοις σιωπῶσης φωνῆς". *Exposition in Psalmos*, PG., 69:829B. Καί ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συμπληρώνει: "Τί οὖν; τῶν ὀφθαλμῶν τήν θέαν ἂν τίς αἰτιάσαιτο; Οὐδαμῶς. Οὐδέ γάρ ὁ ὀφθαλμός τοῦ ὀλίσθου αἷτιος γέγονεν, ἀλλ' ἡ τῆς προαιρέσεως ῥαθυμία, καί τό τῆς ἐπιθυμίας ἀχαλίνωτον. Ὁ γάρ ὀφθαλμός διά τοῦτο ἐδημιουργήθη, ὥστε διά τούτου κατοπτεύοντας, τά τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα, δοξάζειν τόν τούτων ποιητήν", *Ὀμιλία κβ'*, P.G., 53-54:189. Καί ἄλλοι: "Μή τοίνυν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ τά τοῦ Θεοῦ ἔργα περιεργαζώμεθα ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων ὁδηγούμενοι, θαυμάζωμεν τόν τεχνίτην". Τά εὐρισκόμενα πάντα, *Ὀμιλία II*, P.G., 53-54:30. Ὁ Μέγας Βασίλειος στό ἔργο του *Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς* τονίζει ὅτι: "Σκευὸς εἰ θεόπλαστον παρά Θεοῦ γενόμενον. Δόξασε τόν ποιήσαντα. Οὐδέ γάρ ἄλλου τινός ἔνεκεν ἐγένου, ἢ ἵνα ὄργανον ἥς ἐπιτήδειον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Καί γάρ ὁ κόσμος οὗτος σοι ὅλος ὥσπερ τι βιβλίον ἐγγραφον ἔστιν, ὑπαγορευόμενον τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ, τήν ἀπόκρυφον καί ἀόρατον τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνην δι' ἑαυτοῦ διαγγέλλον σοι τῷ νοῦν ἔχοντι, εἰς κατανόησιν Θεοῦ τῆς ἀλήθειας". PG., 30:41C.

97. Λόγοι Ἡθικοί Α', *Sources Chrétiennes* 122, σελ. 236. Πρβλ. Ἄ.

Μέσα στη συνεχιζόμενη καταστροφική μανία τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐπιστήμη πιστεύει ὅτι ὁ κόσμος δέν ἔχει μέλλον. Τό τέλος δέν εἶναι ἀνέφικτο καί στήν χριστιανική μας παράδοση. Πιστεύουμε ὅμως ὅτι ἀκόμη καί τό τέλος τοῦ κόσμου δέν εἶναι ἓνα τυχαῖο ἢ ἓνα ἄσκοπο γεγονός. Δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε νά εὐθυγραμμίζουμε τούς σκοπούς μας μέ τούς σκοπούς τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Ἐάν μέ τίς πράξεις μας ἐπιφέρουμε τό πρόωρο τέλος τοῦ κόσμου, γράφει ὁ Σεβ. Μητρ. Περγᾶμου κ. Ἰωάννης, “*εὐθυνόμεστε ὡς σφετεριστές τοῦ προνομίου τοῦ Θεοῦ. Τό ἴδιο θά συμβεῖ ἂν ἐπιχειρήσουμε νά παρατείνουμε τόν κόσμο, ὅπως ἐπιδιώκουν οἱ οἰκολόγοι*”⁹⁸. Τό νά ἀπελπίζομαστε μέ τή σκέψη πώς ὅ,τι καί νά κάνουμε ὁ κόσμος θά τελειώσει, εἶναι σάν νά χάνουμε τήν πίστη μας ὅχι μόνο στήν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ ἀλλά καί στή δική μας προσωπική ἐμπειρία τοῦ προορισμοῦ, πού πηγάζει ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους καί ἀπό τόν κόσμο πού ἀνήκουμε. Ἡ ἀντίθετη περίπτωση ἀφήνει τούς ἐπίδοξους οἰκολόγους ἀστήρικτους μέσα στή μακροχρόνια ἀπελπισία τῆς μονόπλευρης θέασης στό παρακάτω παράδειγμα:

Τό νά βλέπουμε τό δάσος χωρίς νά βλέπουμε τά δένδρα εἶναι μία μονόπλευρη ἀντίληψη. Τό ἴδιο συμβαίνει ὅταν θέλουμε νά βλέπουμε τά δένδρα χωρίς νά βλέπουμε τό δάσος!

Κεσελόπουλου, Ὁ ἐκκλησιασμός τοῦ κόσμου στό Ἀνθρώπος καί Φυσικό περιβάλλον, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 202.

98. Σύναξη, 56(1996)22 κ.έξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ - ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ

Α. ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

1. Χαιρετισμός τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Δημητρίου, εἰς τό Περιβαλλοντολογικό Συνέδριο τῆς Πάτμου τό 1988*.

Ἐλλόγιμα μέλη τοῦ Περιβαλλοντολογικοῦ Συνεδρίου,

Δέν ὑπάρχει καταλλήλοτερος τόπος μελέτης τοῦ οἰκο-
λογικοῦ προβλήματος ἀπό τήν κεκτημένην τό Σπήλαιον τῆς Ἀπο-
καλύψεως ἱεράν νῆσον τῆς Πάτμου. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἀποκα-
λύψεως ὁ θεόπνευστος καί θεοκίνητος συγγραφεύς, ἀπόστολος
καί εὐαγγελιστής Ἰωάννης, κρούων τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου
χιλιετηρίδας ὅλας πρό τῶν οἰκολογικῶν κινημάτων, παρουσιάζει,
κατά παραστατικόν καί δραματικόν τρόπον, τήν καταστροφήν
τῆς φύσεως ὡς συνέπειαν τῆς πνευματικῆς χθαμαλότητος καί
ἀνισορροπίας τοῦ ἀνθρώπου.

Κατά τήν περιγραφὴν αὐτήν οἱ ἄνθρωποι κατακαίονται
ὑπό μεγάλου καύματος (13,14), συγχρόνως μέ τήν κατάκαυσιν
τῶν δένδρων καί τῶν χόρτων (8,7). Τά ὕδατα μολύνονται καί
πολλοί τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκουν *“ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπι-
κράνθησαν”* (8,10). Φεύγουν καί κρύπτονται εἰς τὰ σπήλαια τῆς
γῆς, ἔντρομοι πρό τῆς μεγάλης καταστροφῆς (6,12). Ὑπάρχει

* Ἐκκλησία, 16(1988)603-604.

τόση φρίκη καί τόσοσ πόνος ἐκ τῶν δεινῶν αὐτῶν συμπτωμάτων τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος, ὥστε πολλοί εὗχονται νά ἀποθάνουν, ἀλλά ὁ θάνατος εἶναι ἀργός καί παρατεταμένος· *“καί ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τόν θάνατον καί οὐ μὴ εὕρῃσουσιν αὐτόν· καί ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν καί φεύγει ὁ θάνατος ἀπ’ αὐτῶν”* (9,5).

Τό πρῶτον βιβλίον τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ Γένεσις, παρουσιάζει τόν ἄνθρωπον, λόγῳ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ νά ζῇ ἐντός παραδεισίου περιβάλλοντος, ἐργαζόμενος ἀλλά συγχρόνως φυλάσσων καί προστατεύων τόν κόσμον· *“καί ἔλαβε Κύριος ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε καί ἔθετο αὐτόν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν”* (2,15).

Δυστυχῶς, μακρυνθεῖς τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος καί ἀπολέσας διὰ τῆς ἁμαρτίας τήν πνευματικήν αὐτοῦ εὐστάθειαν καί ἰσορροπίαν, διέσπασε τόν ἄρρηκτον σύνδεσμον μεταξύ τῆς ἐργασίας ἀφ’ ενός καί τῆς φροντίδος διὰ τήν προστασίαν τοῦ κόσμου ἀφ’ ἑτέρου. Κινούμενος ὑπό ὕλιστικῆς βουλῆς προβαίνει ὄχι ἀπλῶς εἰς χρῆσιν τοῦ κόσμου, διὰ τήν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιβιώσεως αὐτοῦ, ἀλλ’ εἰς κατάχρησιν καί καταλήστευσιν τῆς φύσεως, διὰ νά ζῇ ἐν πολυτελείᾳ καί ἀνέσει καί ἀπανθρώπῳ πλησμονῇ. Ἡ κτίσις ὅμως ἐκδικεῖται τόν ἄνθρωπον, ἐξεγειραμένη ἐναντίον τοῦ ἀπολέσαντος τήν συνετήν ἐπ’ αὐτῆς κυριαρχίαν καί μεταβληθέντος εἰς ληστήν καί κλέπτην καί κακοποιόν.

Ἐναντι τοῦ παραδείσου τῆς Γενέσεως, τῆς δημιουργίας, ὡς ἐξῆλθεν αὕτη καλλίστη καί ἀκεραία ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ, τό τελευταῖον βιβλίον τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ Ἀποκάλυψις, παρουσιάζει τό κατάντημα τοῦ λεηλατηθέντος καί καταστραφέντος ὑπό τοῦ ἀνθρώπου κόσμου. Εἶναι διὰ τοῦτο ὀρθοτάτη ἡ διαπίστωσις ὅτι τό οἰκολογικόν εἶναι πρωτίστως πνευματικόν πρόβλημα. Περιορίζων τās ὑλικάς αὐτοῦ ἀνάγκας ὁ ἄνθρωπος, ὅχι μόνον κατακτᾷ τήν πνευματικήν τελειότητα καί ἐλευθερίαν, ἀλλά συγχρόνως διασώζει καί τήν κτίσιν. Καί εἰς τήν ἀρχαίαν ἑλληνικήν σκέψιν καί εἰς τόν Χριστιανισμόν ἡ ὀλιγοδεῖα εἶναι πνευματικόν κατόρθωμα, ἐνῶ ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη καί ἡ τρυφή εἶναι

δείγματα βαρβαρότητας.

Ἡ Ὁρθοδοξία, προβάλλουσα τήν ἄσκησιν καί ὀλιγο-
δεΐαν, κυρίως ὅμως κατευθύνουσα τά ἐνδιαφέροντα τῶν ἀνθρώ-
πων πρὸς τά πνευματικά, δύναται ἀποτελεσματικῶς νά συμβάλλῃ
εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἐμφανεστάτη
δέ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ παραδεισία τῷ ὄντι κατάστασις τοῦ
περί τὰς ἱεράς μονάς φυσικοῦ περιβάλλοντος. Οἱ μοναχοί σέβονται
τήν δημιουργίαν καί τήν κτίσιν, ἥτις ἀποκαλύπτει τά μεγαλεῖα
τοῦ Θεοῦ, διά τοῦτο καί δέν τήν κακοποιοῦν.

Δέν ἀμφιβάλλομεν ὅτι τό συνέδριον ὑμῶν θά βοηθήσῃ
εἰς τήν κατανόησιν τῶν πολλῶν προβλημάτων τῶν σχετικῶν
πρὸς τήν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος. Εὐχόμεθα διά τοῦτο
πλήρη εὐόδωσιν τῶν σκοπῶν καί ἐπιδιώξεων αὐτοῦ καί συγ-
χαίρομεν πάντας ὑμᾶς.

2. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Δημητρίου, ἐπὶ τῇ Ἑμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος (31.8.1989)*

Ὁ Οἰκουμενικός οὗτος τῆς Ὁρθοδοξίας θρόνος, φύλαξ καί ἐκφραστής τοῦ αἰωνοβίου πνεύματος τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἐρμηνευτής δέ πιστός τοῦ εὐχαριστιακοῦ καί λειτουργικοῦ βιώματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μετὰ πολλῆς τῆς ἀγωνίας παρακολουθεῖ τὴν συντελουμένην εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀνηλεῆ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καταπάτησιν καί καταστροφὴν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, μέ συνεπείας λίαν ἐπικινδύνους δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθέντος φυσικοῦ κόσμου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου κατάχρησις τῆς ἐν τῇ δημιουργίᾳ προνομιακῆς αὐτοῦ θέσεως καί τῆς πρὸς αὐτόν ἐντολῆς τοῦ Δημιουργοῦ, ὅπως *“κατακυριεύσῃ τῆς γῆς”* (Γεν. 1,28), ἔχει ἤδη ὁδηγήσει τὸν κόσμον εἰς χειλὸς ἀποκαλυπτικῆς αὐτοκαταστροφῆς, εἴτε μέ τὴν μορφήν ἐπικινδύνου δι' ὅλα τὰ ἔμβια ὄντα μολύνσεως τῆς φύσεως, εἴτε μέ τὴν μορφήν ἐξοντώσεως πολλῶν εἰδῶν τοῦ ζωϊκοῦ καί τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, εἴτε μέ ποικίλους ἄλλους τρόπους. Ἐπιστήμονες καί ἄλλοι θεράποντες τοῦ πνεύματος κρούουν ἤδη τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καί ὁμιλοῦν περὶ φαινομένων ἀπειλητικῶν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ πλανήτου μας, ὡς εἶναι τό ἐπικληθέν *“φαινόμενονον τοῦ θερμοκηπίου”*, τοῦ ὁποίου αἱ πρῶται ἐνδείξεις ἔχουν ἤδη ἐπισημανθῇ.

Ἐν ὧσιν τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δέν δύναται νά παραμένῃ ἀσυγκίνητος. Ἀποτελεῖ θεμε-

* *Ἐπίσκεψις*, 425(1989)2-3.

λιῶδες δόγμα τῆς πίστεώς της, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρός, ὁ Ὅποιος ὁμολογεῖται εἰς τό Σύμβολον τῆς πίστεώς της ὡς *“ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων”*. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τοὺς μεγάλους τῆς Ἐκκλησίας Πατέρας, ἀποτελεῖ τὸν πρίγκηπα τῆς δημιουργίας, ὁ ὁποῖος προικισμένος μέ τό προνόμιο τῆς ἐλευθερίας, καὶ μετέχων συγχρόνως τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἐπλάσθη γιὰ νά ἀναφέρῃ τὴν δημιουργίαν εἰς τὸν Δημιουργόν, ὥστε νά σωθῇ ἡ κτίσις ἀπὸ τὴν φθοράν καὶ τὸν θάνατον.

Τὸν ὑψηλὸν αὐτὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐξεπλήρωσε, μετὰ τὴν ἀστοχίαν καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ πρώτου Ἀδάμ, ὁ *“ἔσχατος Ἀδάμ”*, ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Ὅποιος ἥνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ Του τὴν κτιστὴν δημιουργίαν μέ τὸν ἄκτιστον Θεόν, καὶ διηνεκῶς ἀναφέρει αὐτὴν ὡς αἰωνίαν εὐχαριστιακὴν ἀναφοράν καὶ προσφοράν εἰς τὸν Πατέρα. Ἡ Ἐκκλησία εἰς κάθε θεϊαν Λειτουργίαν συνεχίζει τὴν ἀναφοράν καὶ προσφοράν αὐτὴν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἄρτου καὶ τοῦ Οἴνου, στοιχείων δηλονότι τῆς ὑλικῆς κτίσεως, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου διαδηλώνει συνεχῶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι προωρισμένος νά κατεξουσιάζῃ τῆς κτίσεως, ὡς ἐάν ἦτο ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ νά ἐνεργῇ οἶονεὶ ὡς ἱερεὺς τῆς δημιουργίας καὶ ὡς οἰκονόμος της, καλλιεργῶν αὐτὴν ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀναφέρων αὐτὴν ἐν εὐχαριστίᾳ μετὰ δέους καὶ σεβασμοῦ εἰς τὸν Δημιουργόν.

Ἀτυχῶς εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς ἄκρου ὀρθολογισμοῦ καὶ εὐδαιμονισμοῦ, ἔχει χάσει τὴν αἴσθησιν τῆς ἱερότητος τῆς δημιουργίας καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἀνθαίρετος ἐξουσιαστής καὶ βάνανσος καταπατητῆς της. Ἀντὶ τοῦ εὐχαριστιακοῦ καὶ ἀσκητικοῦ πνεύματος, μέ τό ὅποιον ἐγαλούχησεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τὰ τέκνα της ἐπὶ αἰῶνας, παρατηρεῖται σήμερον ἕνας βιασμὸς τῆς φύσης πρὸς ἱκανοποίησιν ὅχι βασικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν, ἀλλὰ μιᾶς ἀτελευτητῆτος καὶ διαρκῶς αὐξανομένης σειρᾶς ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν, τὰς ὁποίας ἐνθαρρύνει ἡ ἐπικρατοῦσα φιλοσοφία τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ἢ κτίσις *“συστενάζει καί συνωδίνει”* (Ρωμ. 8, 22), ἀρχίζει δέ ἤδη νά διαμαρτύρεται διά τήν μεταχείρισίν της ὑπό τοῦ ἀνθρώπου. Δέν δύναται ὁ ἄνθρωπος ἐπ' ἄπειρον καί κατά τό δοκοῦν νά ἐκμεταλλεύεται τās πηγάς τῆς φυσικῆς ἐνεργείας. Τό τίμημα τῆς ἀλαζονείας του θά εἶναι ἡ αὐτοκαταστροφή του, ἐάν συνεχισθῇ ἡ παροῦσα κατάστασις.

Ταῦτα ἐν συναισθήσει χρέους καί πατρικῆς πνευματικῆς εὐθύνης λαβόντες ὑπ' ὄψιν καί ἐνωτιζόμενοι τήν ἀγωνίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἤχθημεν μετά τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου εἰς τήν ἀπόφασιν, ὅπως ὀρίσωμεν τήν πρώτην ἡμέραν τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους, ἡμέραν κατά τήν ὁποίαν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἰνδίκτου, τῆς ἐνάρξεως δηλονότι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, εὐχαί καί ἱκεσίαι ὑπέρ τῆς ὅλης δημιουργίας ἀναπέμπονται ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς Ἱερῷ τῆς Ὁρθοδοξίας Κέντρῳ ὡς ἡμέραν προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Ὅθεν, καλοῦμεν διά τοῦ παρόντος Πατριαρχικοῦ ἡμῶν Μηνύματος σύμπαντα τόν Ὁρθόδοξον καί τόν Χριστιανικόν κόσμον, ὅπως, ὁμοῦ μετά τῆς Μητρός Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀναπέμῃ κατ' ἔτος κατά τήν ἡμέραν ταύτην δεήσεις καί ἱκεσίας πρός τόν τῶν ὅλων Κτίστην, εὐχαριστηρίους μέν διά τό μέγα δῶρον τῆς δημιουργίας, ἱκετηρίους δέ διά τήν προστασίαν καί σωτηρίαν αὐτῆς ἀπό παντός κακοῦ. Συγχρόνως δέ πατρικῶς προτρεπόμεθα τοὺς μέν ἀνά τήν οἰκουμένην πιστούς ὅπως νουθετοῦν ἑαυτούς καί τά τέκνα αὐτῶν εἰς σεβασμόν καί διαφύλαξιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τοὺς δέ τήν εὐθύνην τῆς διακυβερνήσεως τῶν λαῶν ἐμπεπιστευμένους ἡγέτας, ὅπως προβοῦν ἄνευ χρονοτριβῆς εἰς πᾶσαν ἀπαραίτητον ἐνέργειαν, πρός προστασίαν καί διάσωσιν τῆς φυσικῆς δημιουργίας.

Ἐπὶ δέ τούτοις, τά βέλτιστα ὑπέρ τοῦ κόσμου παντός αἰτούμεθα παρά Κυρίῳ καί ἀπονέμομεν πᾶσι, τοῖς ἐγγύς καί τοῖς μακράν, ὁλόθυμον τήν Πατριαρχικὴν καί πατρικὴν ἡμῶν εὐλογίαν.

Τῇ 1ῃ Σεπτεμβρίου 1989

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, διάπυρος πρός
Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

**3. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Δημητρίου, στό Παγκόσμιο Συνέδριο μέ θέμα:
“Δικαιοσύνη, Εἰρήνη καί ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας”
(24.2.1990)***

Τῷ Αἰδεσιμολογιωτάτῳ Δρι EMILIO CASTRO, Γενικῷ
Γραμματεῖ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, χάριν καί
εἰρήνην παρά Θεοῦ.

Ἡ προΐουσα κατά τούς νεωτέρους χρόνους αὐτονομίαις
καί ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεόν, ἐνταθεῖσα ὑπό
τήν ἐπίδρασιν τῶν ποικιλυνύμων ἰδεολογικῶν καί κοινωνικῶν
συστημάτων, συνεσκότισε τήν διαύγειαν τοῦ νόμου τῆς συνειδή-
σεως καί διέστρεψε τήν ἄρρηκτον καί λειτουργικήν σχέσιν τοῦ
ἀνθρώπου πρός τόν Δημιουργόν καί τήν Θείαν δημιουργίαν. Ἡ
τοιαύτη πνευματική ἀλλοτρίωσις προσδιορίζει καί τήν ἀλλοτρίωσιν
αὐτοῦ εἰς τάς σχέσεις πρός τόν συνάνθρωπον. Ὁ θεόθεν τεταγμέ-
νος φύλαξ καί οἰκονόμος τῆς Θείας δημιουργίας διεκδικεῖ, ὡς
γνωστόν, νά καταστῇ ἰδίᾳ δυνάμει αὐθαίρετος κύριος καί ἀλαζο-
νικός διαχειριστής αὐτῆς, περιφρονῶν ὄχι μόνον τήν ἱερότητα,
ἀλλά καί τήν ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα αὐτῆς διά τήν ἐπιβίωσιν
τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καθίσταται δέ οὕτω ἄμεσος ἀπειλή δι'
αὐτήν ταύτην τήν ζωήν τοῦ πλανήτου καί τροφοδοτεῖ συνεχῶς
τήν καθολικήν ἀγωνίαν διά τοῦ ἐπικρεμαμένου ἢ ἐπισηιομένου
κινδύνου μιᾶς ἀποκαλυπτικῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου. Τά “ὁψώ-
νια ὅμως τῆς ἀμαρτίας, θάνατος” (Ρωμ. 6,23).

* Ἐνημέρωσις, 3 (ΣΤ'-1990)1-3.

Πράγματι, σήμερον ὁ ἄνθρωπος, ἡ κορωνίς τῆς θείας δημιουργίας παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς κατешχυμένος ξένος καί ἀδύναμος ἐπαίτης εἰς τό ἴδιον τό ἐγκόσμιον βασίλειον αὐτοῦ.

Πράγματι, σήμερον ἡ ἀλόγιστος ἐφαρμογή τοῦ αὐθαιρέτου κριτηρίου τῆς δυνάμεως διασπᾷ τήν ἰδέαν τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τοῦ κόσμου καί κατακερματίζει τό ὑπέροχον μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Πράγματι, σήμερον ὁ ἄνθρωπος καταργεῖ διὰ τῆς μανίας τῆς ἐπιβολῆς καί τῆς οὐτοπίας τῆς κυριαρχίας τό πνεῦμα τῆς εἰρήνης, ἐπιβάλλων εἰς τήν θέσιν αὐτῆς τήν ψυχολογίαν τοῦ τρόμου καί τοῦ πολέμου, διὰ τῶν ὁποίων παραμορφώνει τὰς ἀδελφικὰς σχέσεις τῶν λαῶν καί τῶν κοινωνιῶν.

Πράγματι, τελεσιουργεῖται σήμερον τό μυστήριον τῆς ἀνομίας καί βλασφημεῖται τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς συστηματικῆς ἀδικίας λαῶν καί κοινωνικῶν ὁμάδων.

Πράγματι, σήμερον ἡ ἀφθονία τῶν πλουσίων δωρεῶν τοῦ Θεοῦ εἰς τόν ἄνθρωπον κατασπαταλᾷται διὰ τῆς βαναύσου ἐκμεταλλεύσεως καί τῆς ἀδίκου κατανομῆς αὐτῶν.

Πράγματι, σήμερον τό καθολικόν αἶτημα διὰ κοινωνικὴν δικαιοσύνην καί τόν στοιχειώδη σεβασμόν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἦκεῖ πλέον ὡς “ξένον ἄκουσμα” εἰς τὰς ἀκοάς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου.

Πράγματι, σήμερον τό φαινόμενον τῆς ἀπειλητικῆς καί δι’ αὐτὴν εἰσέτι τὴν ζωὴν πείνης ἐπεκτείνεται συνεχῶς εἰς μέγα τμήμα τοῦ πλανήτου μας καί καταλύει πᾶσαν ἔννοιαν ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας.

Πράγματι, σήμερον ἀποτελεῖ κοινὴν συνείδησιν ἡ καθοριστικὴ εὐθύνη τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου διὰ τὴν τοιαύτην πολυπτυχον πνευματικὴν ἀλλοτρίωσιν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἡ ὁποία συντηρεῖται διὰ τῆς δυναμικῆς ἐπιβολῆς τῶν ἀρχῶν τῶν διαφόρων ἰδεολογικῶν καί κοινωνικῶν συστημάτων.

Πράγματι, σήμερον ἡ θεραπεία τοῦ πνευματικοῦ καί τοῦ φυσικοῦ κακοῦ εἶναι πρῶτιστον χρέος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου,

ὁ ὅποιος ὀφείλει νά ἀγωνισθῇ ἐν μετανοίᾳ καί παρρησίᾳ διά τήν ἀποκατάστασιν τοῦ “λόγου” τῆς δημιουργίας καί τοῦ “λόγου” τῆς θείας οἰκονομίας.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐξέφρασε τήν τοιαύτην συνείδησιν αὐτῆς εἰς τήν Γ' Προσυνοδικήν Πανορθόδοξον Διάσκεψιν (1986) διά τῆς ὁμοφώνου Διακηρύξεως τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς νά συμβάλλῃ εἰς τήν “ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφосύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν, καί ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων”, τονίσασα τό ὑψιστον πνευματικόν χρέος τοῦ ὀρθοδόξου καί τοῦ χριστιανικοῦ γενικώτερον ἀνθρώπου διά τήν ἀποκατάστασιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἀδελφосύνης μεταξύ τῶν λαῶν: “Ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, ἐπειδή κατανοοῦμεν τό νόημα τῆς σωτηρίας, αἰσθανόμεθα το χρέος νά ἀγωνιζόμεθα διά τήν ἀνακούφισιν τῆς ἀσθενείας, τῆς δυστυχίας καί τῆς ἀγωνίας. Ἐπειδή βιοῦμεν τήν ἐμπειρίαν τῆς εἰρήνης, δέν δυνάμεθα νά εἴμεθα ἀδιάφοροι διά τήν ἀπουσίαν τῆς ἀπό τήν σύγχρονον κοινωνίαν. Ἐπειδή εὐηργετήθημεν ἀπό τήν θείαν δικαιοσύνην, ἀγωνιζόμεθα διά μίαν πληρεστέραν δικαιοσύνην εἰς τόν κόσμον καί διά τήν ἐξουδετέρωσιν πάσης καταπιέσεως. Ἐπειδή ζῶμεν κάθε ἡμέραν τήν θείαν συγκατάβασιν, μαχόμεθα ἐναντίον κάθε φανατισμοῦ καί μισαλλοδοξίας μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν. Ἐπειδή διακηρύσσομεν συνεχῶς τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καί τήν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερασπιζόμεθα τά ἀνθρώπινα δικαιώματα δι’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καί δι’ ὅλους τοὺς λαούς. Ἐπειδή βιοῦμεν τήν θείαν δωρεάν τῆς ἐλευθερίας μέ τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, δυνάμεθα νά προβάλλωμεν πληρέστερα τήν καθολικὴν ἀξίαν τῆς διὰ κάθε ἄνθρωπον καί κάθε λαόν. Ἐπειδή, τρεφόμενοι μέ τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ βιοῦμεν τήν ἀνάγκην τοῦ μερισμοῦ τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ μετά τῶν ἀδελφῶν μας, κατανοοῦμεν πληρέστερον τήν πεῖναν καί τήν στέρνησιν καί ἀγωνιζόμεθα διά τήν ὑπερνίκησιν αὐτῶν. Ἐπειδή προσδοκῶμεν καινὴν γῆν καί καινοὺς οὐρανοὺς, ὅπου θά ἐπικρατῇ ἡ ἀπόλυτος δικαιο-

σύνη, ἀγωνιζόμεθα ἐδῶ καί τῶρα (*hic et nunc*) διὰ τήν ἀναγέννησιν καί τήν ἀνακαίνισιν τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κοινωνίας”.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον διὰ Μηνύματος ἀνεκήρυξε μετ’ ἀπόφασιν τῆς Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου “τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους”, καθ’ ἣν ἄρχεται τό ἐκκλησιαστικόν ἔτος κατὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν, ἡμέραν προσευχῆς ὑπὲρ “προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος”, “ἐν συναισθήσει χρέους καί πατρικῆς πνευματικῆς εὐθύνης”. Εἰς τό Μήνυμα τοῦτο πρὸς “τόν ὀρθόδοξον καί τόν χριστιανικόν κόσμον” ἐτονίσαμεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός “ἥνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ Του τὴν κτιστὴν δημιουργίαν μέ τόν ἄκτιστον Θεόν καί διηνεκῶς ἀναφέρει αὐτὴν ὡς αἰωνίαν εὐχαριστιακὴν ἀναφορὰν καί προσφορὰν πρὸς τόν Πατέρα. Ἡ Ἐκκλησία εἰς κάθε Θεῖαν Λειτουργίαν συνεχίζει τὴν ἀναφορὰν καί προσφορὰν αὐτὴν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἄρτου καί τοῦ οἴνου, στοιχείων δηλονότι τῆς ὑλικῆς κτίσεως...”.

Ὅθεν, ἀπευθύνοντες θερμόν χαιρετισμόν καί πατρικὰς εὐλογίας πρὸς τὴν ἐν Σεούλ τῆς Κορέας “Παγκόσμιον Συνέλευσιν” τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν προώθησιν τῆς παγχριστιανικῆς ἐνότητος εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ζητημάτων Δικαιοσύνης-Εἰρήνης καί ἀκεραιότητος τῆς Δημιουργίας, εὐχόμεθα εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως καί προσευχόμεθα διὰ τε τὴν ὑπέρβασιν τοῦ συγχρόνου πνευματικοῦ ἀδιεξόδου καί διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν λαῶν τῆς γῆς εἰς δόξαν τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ καί σωτηρίαν τοῦ κόσμου.

Αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καί πάσης τῆς κτίσεως ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἶη μετὰ τῆς ὑμετέρας Αἰδεσιμολογιότητος καί μετὰ πάντων τῶν μετεχόντων εἰς τὴν Συνέλευσιν.

Τῇ 24ῃ Φεβρουαρίου 1990
Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Δημήτριος
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης

**4. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Βαρθολομαίου Α', πρὸς τὸ Διορθόδοξον Συνέδριον
ἐπὶ τῆς προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος.
(Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 6-12.11.1991)**

Μετά πολλῆς χαρᾶς καὶ ἱκανοποιήσεως χαιρετίζομεν τὴν ἔναρξιν τοῦ Διορθοδόξου Συνεδρίου ἐπὶ τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πραγματοποίησις τοῦ Συνεδρίου τούτου ἀπετελεῖ ἰδιαιτέραν ἐπιθυμίαν καὶ προσδοκίαν τοῦ αἰοδύμου καὶ μακαριστοῦ προκατόχου ἡμῶν Πατριάρχου Δημητρίου, ὅστις καὶ συνεκάλεσεν, ἀποφάσει τῆς περὶ αὐτόν Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, αὐτό, ἀπευθυνθεὶς διὰ Πατριαρχικῶν Γραμμάτων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Μακαριωτάτους καὶ Ἱερωτάτους Ἀρχηγούς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὅπως ἀποστείλωσιν εἰς αὐτό ἀντιπροσώπους. Ἦδη ἢ ἐπὶ τὸ αὐτό καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ σύναξις τῶν τοιούτων ἀντιπροσώπων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀκαδημίᾳ Κρήτης πληροῖ ἀσφαλῶς ἀγαλλιάσεως τὴν μακαρίαν ψυχὴν τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου, παρακινεῖ δέ καὶ ἡμᾶς εἰς δοξολογίαν πρὸς τὸν Κύριον καὶ εἰς ἔκφρασιν θερμῶν εὐχαριστιῶν πρὸς πάντας ὑμᾶς, τοὺς ἀπὸ ἐγγύς καὶ ἀπὸ μακρὰν συναχθέντας ἀντιπροσώπους τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ παρατηρητάς ἐκ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ὡς καὶ διεθνῶν ὀργανισμῶν. Τὴν θετικὴν ὑμῶν ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μεγάλως ἐκτιμῶμεν.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ Συνεδρίου ὑμῶν μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ. Ὁ αἰοδύμος Πατριάρχης Δημήτριος εἰς Μήνυμα Αὐτοῦ τὴν α' Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1989 ἐξέφρασε τὴν βαθεῖαν

ἀνησυχίαν συνόλου τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλά καί παντός ὑπευθύνως σκεπτομένου ἀνθρώπου, διὰ τὴν ραγδαίως συντελουμένην καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, διὰ τὴν ὁποίαν ἀκεραίαν τὴν εὐθύνην φέρει ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀλόγιστος χρῆσις καί κατάχρησις τῆς ὑλικῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ἦδη *“ἡ κτίσις συστενάζει καί συνωδίνει”*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀπληστίας, καί ἡ εὐθύνη τῶν πνευματικῶν καί πολιτικῶν ἡγετῶν, ἀλλά καί παντός ἀνθρώπου, εἶναι πελωρία. Ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει καί αὐτὴ νὰ δώσῃ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆς. Τὸ Συνέδριον ὑμῶν καλεῖται νὰ συμβάλλῃ εἰς τοῦτο.

Παρόντες νοερῶς εἰς τὰς ἐργασίας ὑμῶν ἐπευλογοῦμεν αὐτάς πατρικῶς, καί εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας, ὅπως τὸ Πανάγιον Πνεῦμα ὁδηγήσῃ τὸ ἔργον ὑμῶν εἰς πλήρη ἐπιτυχίαν, ὥστε καί διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ δοξασθῇ τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, νὰ σφυρηλατηθῇ ἔτι περαιτέρω ἡ ἐνότης τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καί νὰ διακονηθῇ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί συνόλου τῆς κτίσεως.

Ἡ δέ τοῦ Δημιουργοῦ πάσης τῆς κτίσεως χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Τῇ 5ῃ Νοεμβρίου 1991
Ὁ Κωνσταντινουπόλεως διάπυρος πρὸς
Θεόν εὐχέτης Βαρθολομαῖος

5. Συμπεράσματα και Προτάσεις
τοῦ παραπάνω Διορθοδόξου Οἰκολογικοῦ Συνεδρίου,
(Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 6-12.11.1991)

II

(...) Τό συνέδριο κατέληξε στά ἐξῆς κύρια συμπεράσματα ὡς πρὸς τίς θεμελιώδεις ἀρχές, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς Ὁρθοδόξου θέσεως σέ σχέση μέ τό οἰκολογικό πρόβλημα.

α) Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία συμμερίζεται τὴν εὐαισθησία καί τό ἐνδιαφέρον ἐκείνων πού ἀνησυχοῦν γιὰ τό αὐξανόμενο βάρος πού ἐπιτίθεται στό φυσικό περιβάλλον ἐξ αἰτίας τῆς ἀνθρώπινης καταχρήσεως τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ὀνομάζει ἁμαρτία, καί γιὰ τὴν ὁποία καλεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σέ μετάνοια. Ὑπάρχει ἡ τάση νὰ ἐπιδιώκεται μιά ἀνανέωση τῆς ἡθικῆς, ἐνῶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ἡ λύση πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ στό λειτουργικό, εὐχαριστιακό καί ἀσκητικό ἥθος τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως.

β) Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν ταυτίζεται μέ καμμιά οἰκολογική κίνηση, κόμμα ἢ ὀργάνωση, οὔτε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ιδεολογίας καί φιλοσοφίας, οὔτε ἀπὸ ἐκείνη τῆς μεθόδου ἢ τῶν προγραμμάτων πού πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν γιὰ τὴ λύση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, καί ὡς ἐκ τούτου ἀποτελεῖ παρουσία καί μαρτυρία ἐνός νέου τρόπου ὑπάρξεως μέ βάση τὴν εἰδικὴ θεολογικὴ θεώρηση, πού αὐτὴ ἔχει, τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό, τοὺς συνανθρώπους του καί τὴ φύση.

III

Μέ τις γενικές αὐτές ἀρχές στή σκέψη τους οἱ σύνεδροι τοῦ Διορθοδόξου Συνεδρίου θά ἤθελαν νά ἀπευθυνθοῦν εὐλαβῶς πρὸς τίς Ἐκκλησίες τους ὑποβάλλοντας τίς ἀκόλουθες προτάσεις.

1. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, προτείνεται, νά ἐπιστήσῃ τήν προσοχή τῶν ἀνθρώπων στό Ὁρθόδοξο εὐχαριστιακό καί ἀσκητικό ἥθος, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τό ἐπισφράγισμα τῆς σχέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τή φύση. Οἱ Ἐκκλησίες θά πρέπει νά προβάλλουν διαρκῶς στούς πιστοὺς των, ἀλλά καί στόν κόσμον γενικά, αὐτόν τόν ἀπλό, δίκαιο ἀλλά καί ὁλοκληρωμένο τρόπο ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη ἐνός ἀπλούστερου τρόπου ζωῆς, μιᾶς νέας ἀσκητικῆς, χάριν τῆς δημιουργίας.

2. Κάθε αὐτοκέφαλος καί αὐτόνομος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία προτείνεται νά καθιερώσῃ τήν 1η Σεπτεμβρίου κάθε ἔτους ὡς ἡμέρα εἰδικῶν προσευχῶν καί δεήσεων γιά ὁλόκληρη τή δημιουργία - ὡς ἡμέρα προστασίας ὅλης τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ.

3. Κάθε Ἐκκλησία προτείνεται νά ἀναλάβῃ προγράμματα χριστιανικῆς περιβαλλοντολογικῆς ἐκπαίδευσέως. Αὐτό θά πρέπει νά περιλάβῃ ὅλες τίς πλευρές τῆς θεολογικῆς ἐκπαίδευσέως τῆς δημιουργίας σειρᾶς μαθημάτων καί ἐκπαιδευτικῶν μέσων γιά τὰ κατηχητικά σχολεῖα, καθὼς καί τήν προετοιμασία τοῦ καταλλήλου ὑλικοῦ γιά χρήση στή θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση στά κρατικά σχολεῖα. Τό ὑλικό αὐτό θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθῇ ἐπίσης στίς χῶρες ἐκεῖνες, ὅπου ἡ Ἐκκλησία διευθύνει πρωτοβάθμια ἢ καί δευτεροβάθμια σχολεῖα. Ἰδιαίτερα συνιστᾶται νά θεωρηθῇ ἡ 1η Σεπτεμβρίου ὡς ὁ κατάλληλος χρόνος τόσο στή διδασκαλία ὅσο καί στό κήρυγμα, γιά εἰδική ἔμφαση στήν ἀνάγκη νά προστατευθῇ ἡ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα θά πρέπει νά καλλιεργῇ καί νά ἐνθαρρύνῃ τήν ἔρευνα σέ τομεῖς πού θά ἦταν εὐεργετικοί γιά τό περιβάλλον - ὅπως οἱ ἐναλλακτικὲς πηγές ἐνέργειας.

4. Κάθε Ἐκκλησία προτείνεται νά ἀσχοληθῇ μέ ἔργα ἢ τοπικὲς πρωτοβουλίες πού συντελοῦν στήν προστασία ὅλης τῆς

δημιουργίας. Κάθε Ἐκκλησία καλό θά εἶναι νά ἀναλάβῃ τέτοια ἔργα καί πρωτοβουλίες στό ἐπίπεδο τῆς ἐνορίας, τῆς ἐπισκοπῆς καί τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εὐρύτερα. Ἔτσι:

Στίς ἐνορίες:

- Θά μπορούσαν νά ὀργανωθοῦν προγράμματα ἀνακυκλώσεως χάρτου, γυαλιοῦ, μετάλλων καί μετατρεψίμων σέ λίπασμα ὀργανικῶν ἀποβλήτων.

- Νά ἐξοικονομηθῇ ἐνέργεια μέσα στά ἐκκλησιαστικά κτίρια μέ κατάλληλη μόνωση καί ἔλεγχο τοῦ φωτισμοῦ.

- Νά ἐνθαρρυνθῇ ἡ ἐξοικονόμηση νεροῦ.

- Νά ἐνθαρρυνθῇ λιγώτερη χρήση τοῦ αὐτοκινήτου.

Στό ἐπίπεδο τῶν ἐπισκοπῶν:

- Θά μπορούσαν νά ἀναζητηθοῦν εὐκαιρίες γιά παραγωγή ἐναλλακτικῆς ἐνέργειας (ἡλιακῆς, αἰολικῆς, ἢ χρήση βιομάζας) σάν ἓνα ἄμεσο καί πρακτικό μέτρο.

- Νά ὑποστηριχθῇ ἡ δημιουργία καί νά προωθηθῇ ἡ ἐπέκταση ἐθνικῶν δρυμῶν.

5. Κάθε Ἐκκλησία προτείνεται νά ἐξετάσῃ τή χρήση τῆς γῆς, τῶν κτιρίων καί τῶν ἐπενδύσεων, τά ὁποῖα ἐλέγχει ἢ ἐπηρεάζει, καί νά βεβαιωθῇ ὅτι χρησιμοποιοῦνται μέ τρόπο πού δέν θά προξενήσῃ βλάβη στό περιβάλλον, ἀλλά θά τό βελτιώσῃ.

6. Κάθε Ἐκκλησία, προτείνεται, νά διοργανώσῃ συναντήσεις πού θά καλύπτουν θέματα ἀπό τή θεολογία μέχρι τίς περιβαλλοντολογικές ἐπιστῆμες, ὥστε νά βοηθηθῇ σέ περαιτέρω συμμετοχή σέ περιβαλλοντολογικά καί βιοηθικά ζητήματα. Τέτοιες συναντήσεις θά πρέπει νά ἐπιζητοῦν νά μεταφέρουν τίς ἀπόψεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας σέ ὅσους ἀσχολοῦνται μέ τήν ἐπιστήμη καί τό περιβάλλον, καί οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι μέλη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ ἀντάλλαγμα τήν γνώση καί τήν ἐμπειρία τους.

7. Οἱ αὐτοκέφαλες καί αὐτόνομες Ἐκκλησίες κάθε περιοχῆς προτείνεται νά συνεργάζονται ἐπί συγκεκριμένων περιβαλλοντολογικῶν θεμάτων, τά ὁποῖα ὑπερβαίνουν τά ὅρια τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν.

8. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία προτείνεται νά κάμῃ ἐπίσημη ἔκκληση στό Συνέδριο τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν ἐπὶ τοῦ Περιβάλλοντος καί τῆς Ἀναπτύξεως (UNCED), πού θά πραγματοποιηθῇ στή Βραζιλία τόν Ἰούνιο τοῦ 1992. Ἡ ἔκκληση αὐτή θά μπορούσε, μεταξύ ἄλλων, νά ἐπισημάνει:

α) "Ὅτι σύμφωνα μέ τή ρῆση τοῦ Κυρίου μας στό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιον (6,31) *"Καθώς θέλετε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι καί ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως"*, κανένα βιομηχανικό προϊόν δέν θά πρέπει νά ἐξάγεται καί κανένα ἀπόβλητο νά ἀποθηκεύεται σέ κάποια χώρα, ἂν ἡ χώρα προελεύσεως δέν θά τό δεχόταν στό δικό της ἔδαφος.

β) "Ὅτι σύμφωνα μέ τή χριστιανική ἐντολή γιά τή σωστή διαχείριση τῶν πόρων, θά πρέπει νά δοθῇ κάθε δυνατή βοήθεια γιά τήν ἀποδοτική χρήση τῆς ἐνέργειας. Γιά παράδειγμα, κάτι τέτοιο ἴσως ἐπιβάλλει τήν ἄρση τῆς φορολογίας τῶν δαπανῶν γιά μόνωση, καθώς καί τήν κατάργηση τῶν ἐπιδοτήσεων γιά τήν παραγωγή καί χρήση μὴ ἀνανεώσιμων πηγῶν ἐνέργειας, πού εἶναι ἰδιαίτερα βλαπτικές γιά τό περιβάλλον. Ἴσως ἐπίσης ἐπιβάλλει τήν αὔξηση τῶν φόρων, μέ σκοπό τόν περιορισμό τῆς χρήσεως καυσίμων, ὥστε νά ἐπιτευχθῇ μιὰ συνετώτερη χρήση πόρων, ὅπως τό κάρβουνο καί ἡ βενζίνη.

9. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καλόν θά ἦτο νά ἐνθαρρύνῃ καί ὑποστηρίξῃ τούς νέους σέ πρωτοβουλίες ἔργων καί προγραμμάτων προστασίας τοῦ περιβάλλοντος, ὅπως κατασκηνώσεις ἐργασίας σχετικές μέ περιβαλλοντολογικά ζητήματα, καί ἐπιμορφωτικά προγράμματα.

Ὁ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ, ἡ Παγκόσμια Ὁργάνωση Ὁρθοδόξου Νεολαίας, θά πρέπει νά ἐνθαρρύνῃ Ὁρθόδοξες ὁργανώσεις νέων νά δράσουν στούς τομεῖς αὐτούς, καί θά μπορούσε νά χρησιμεύσῃ ὡς συντονιστικό σῶμα γιά τήν ἀνάπτυξη προγραμμάτων Ὁρθοδόξου νεολαίας σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο.

6. Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ*

Ὁ Γενικός Διευθυντής Δρ. Ἀλέξανδρος Παπαδερὸς εἰσ-
ηγεῖται τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (Ο.Α.Κ.) συνεργάζεται
ἀπὸ ἐτῶν σέ ἐθνικὸ καὶ διεθνές - οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο μέ Ἐκ-
κλησίες, Πανεπιστήμια καὶ διαφόρους Ὀργανισμούς σέ θέματα
σχέσεων ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ καὶ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει
ἐπιδείξει ὡς γνωστόν, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον κατὰ τὰ τελευταῖα
χρόνια καὶ ἡ Ἱερά Μητρόπολή μας Κισάμου καὶ Σελίνου. Οἱ
ἐμπειρίες μας ἀπὸ τή δραστηριότητά αὐτή ἔχουν ἐμπλουτισθεῖ
σέ βαθμό, πού δικαιολογεῖ τήν εἰσήγηση νά ἱδρύσει ἡ Ὁρθόδοξος
Ἀκαδημία Κρήτης (σέ συνδυασμό καὶ μέ τό ΕΥΡΩΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΤΗΤΑΣ) ἓνα

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

καὶ νά ἀνακοινώσει τήν ἀπόφαση αὐτή ἐπίσημα κατὰ τή διάρκεια
τοῦ προσεχοῦς Διορθοδόξου Συνεδρίου, γιὰ τήν προστασία τοῦ
φυσικοῦ περιβάλλοντος, πού συγκαλεῖται ἀπὸ τό Οἰκουμενικὸ
Πατριαρχεῖο στήν ἔδρα του Ἰδρύματος ἀπὸ 5 μέχρι 12 Νοεμβρίου
1991. Ἡ σύσταση τοῦ Ἰνστιτούτου θά ἀποτελέσει συγκεκριμένη
θετική ἀπάντηση τῆς Ο.Α.Κ. στίς σχετικές πρωτοβουλίες τῆς
Μητρός Ἐκκλησίας.

2. Ἡ παρούσα εἰσήγηση, πέραν τῆς ὡς ἄνω ἐμπειρίας,
στηρίζεται καὶ σέ σειρά διερευνητικῶν συζητήσεων μας μέ ἐιδικούς

* *Διάλογοι Καταλλαγῆς*, 23-24(1991)189 κ. ἑξ.

ἐπιστήμονες ἀπό τόν κῶρο τῆς θεολογίας καί τῆς Τεχνολογίας (ὑπό τήν εὐρύτατη σημασία τοῦ ὅρου), οἱ ἀπόψεις τῶν ὁποίων συγκλίνουν ὄχι μόνο στή χρησιμότητα, ἀλλά πολύ περισσότερο στήν ἀναγκαιότητα ἐνός τέτοιου Ἰνστιτούτου.

3. Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιστροπή τοῦ Πολυτεχνείου Κρήτης (ἔδρα: Χανιά), ἀνταποκρινόμενη σέ σχετική πρότασή μας, ὑποσχέθηκε ὅτι κατὰ τήν ἐπόμενη συνεδρία αὐτῆς, τῆς 29ης Ὀκτωβρίου 1991, θά ἐξετάσει τή δυνατότητα συνεργασίας τοῦ Πολυτεχνείου μέ τήν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία γιά τήν ὁργάνωση καί λειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου.

4. Τό Ἰνστιτούτο μπορεῖ νά ἀναπτύξει τή δραστηριότητά του σέ συνεργασία μέ τήν Ἐκκλησία, μέ Πανεπιστήμια τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, καθώς καί μέ οἰκουμενικούς καί ἄλλους Ὀργανισμούς, πού ἐπιδιώκουν παραπλήσιους σκοπούς.

5. Ἀποστολή τοῦ Ἰνστιτούτου κατὰ τό πρῶτο στάδιο τῆς λειτουργίας του εἶναι κυρίως:

α) Ἡ κριτική ἀξιολόγηση τῆς μέχρι σήμερα δραστηριότητος της στόν οἰκολογικό τομέα καί ἡ περαιτέρω συστηματικότερη ἀνάπτυξή του.

β) Ἡ δημοσίευση κειμένων οἰκολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Αὐτά εἶναι κατὰ προτεραιότητα:

- Εἰσηγήσεις, μελέτες καί ἄλλα οἰκολογικά κείμενα πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ ἤδη στήν Ο.Α.Κ.

- Ἐπιτομή κειμένων οἰκολογικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπό τήν Ἀγία Γραφή καί τήν πατερική, λειτουργική καί γενικότερα τή χριστιανική Γραμματεία (πρωτότυπο κείμενο, νεοελληνική μετάφραση, σχόλια). Ἡ ἐπιτομή θά ἀπευθύνεται γενικά στή διανόηση καί εἰδικότερα στό δάσκαλο καί τόν μαθητή.

- Μετάφραση καί δημοσίευση ξένων θεολογικῶν καί ἄλλων κειμένων οἰκολογικοῦ περιεχομένου.

- Ἐτοιμασία καί ἔκδοση συγκριτικοῦ ΛΕΞΙΚΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ. Θά περιλαμβάνει βασικούς οἰκολογικούς ὅρους, μέ ἀνάλυση καί σύγκριση τοῦ περιεχομένου τους, ὅπως τό ἀντιλαμβάνεται ἡ ἀρχαία ἐλληνική καί ἡ ὀρθόδοξη

παράδοση ἀφ' ἑνός, καί ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη, ἡ τεχνολογία καί ἡ πολιτική θεωρία ἀφ' ἑτέρου. Ἕνα τέτοιο Λεξικό θεωρεῖται ἀπαραίτητο γιά τόν ἀποτελεσματικό διεπιστημονικό διάλογο καί τή γενικότερη σπουδή τῶν οἰκολογικῶν ζητημάτων.

γ) Ἡ ἐντατικοποίηση τοῦ οἰκολογικοῦ διαλόγου μεταξύ θεολόγων, τεχνολόγων, οἰκονομολόγων, πολιτικῶν, κ.ἄ. μέ ἀναφορά καί σέ σχετικές διεκκλησιαστικές καί ἄλλες πρωτοβουλίες καί ἀποφάσεις (Οἰκουμενικές Συνελεύσεις τοῦ BASEL, τῆς ΣΕΟΥΛ καί τῆς ΚΑΜΠΕΡΑΣ, Πρόγραμμα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν “Δικαιοσύνη, Εἰρήνη καί Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας” - JPIC, συναφῆ προγράμματα τοῦ Ο.Η.Ε., κ.ἄ.).

δ) Ἡ προαγωγή, εἰδικότερα, τοῦ διορθοδόξου διαλόγου ἐπὶ οἰκολογικῶν θεμάτων ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

ε) Ἡ προσπάθεια καθιερώσεως καί ἀναπτύξεως διαθρησκευτικοῦ οἰκολογικοῦ διαλόγου (κυρίως μεταξύ Χριστιανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καί Ἰσλαμισμοῦ) ἐπὶ τοῦ συμπλέγματος τῶν οἰκολογικῶν προβλημάτων τῆς ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ καί ἡ ἐπιδίωξη καταρτίσεως ἀπὸ κοινοῦ καί ἀποδοχῆς μιᾶς ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΧΑΡΤΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ μέ θεμελιώδεις ἠθικές ἀρχές καί ἀμοιβαῖες δεσμεύσεις γιά μακροπρόθεσμη συνεργασία πρὸς οἰκολογική προστασία τῆς Μεσογείου.

στ) Ἡ ἐφαρμογή παιδαγωγικῶν μέτρων οἰκολογικῆς θεωρίας καί πράξης, ἰδίως στά πλαίσια τῆς οἰκουμενικῆς - διεθνοῦς δραστηριότητας τοῦ ΕΥΡΩΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΝΕΟΤΗΤΑΣ.

ζ) Ἡ συμμετοχή τοῦ Ἰνστιτούτου σέ οἰκολογικά συνέδρια καί ἄλλες συναφεῖς ἐκδηλώσεις, μέ στόχο ἀφ' ἑνός τόν πνευματικό ἐμπλουτισμό τοῦ Ἰνστιτούτου καί τὴν προαγωγή τῶν σχέσεων του καί ἀφ' ἑτέρου τὴν προβολή θέσεων τῆς ἐλληνορθοδόξου παραδόσεως ἐπὶ οἰκολογικῶν ζητημάτων.

6. Ἡ διασύνδεση ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ καὶ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ σκοπεύει κυρίως:

α) Στὴν ἐνθάρρυνση τῆς ὀρθόδοξης Θεολογίας νά ἐπι-

δείξει τό ἐπιβαλλόμενο ἀπό τήν κρισιμότητα τῶν περιστάσεων ἐνδιαφέρον γιά τήν προστασία τῆς ζωῆς σέ ὅλες τίς μορφές της καί τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος γενικότερα, λαμβάνοντας ὑπόψη καί τίς σχετικές ἐξελίξεις στήν ἐπιστήμη, τήν τεχνολογία, τήν οἰκονομία καί τήν πολιτική σέ τοπικό καί διεθνές ἐπίπεδο.

β) Στήν ἐπεξεργασία θεολογικά καί ἐπιστημονικά τεκμηριωμένων εἰσηγήσεων πρὸς τίς κατά τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ὥστε νά διευκολύνει τήν πληρέστερη συμμετοχή τους στήν ἀντιμετώπιση τῶν οἰκολογικῶν προβλημάτων.

γ) Στή δημιουργική πρόκληση καί πρόσκληση πρὸς τοὺς ἐργάτες τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Τεχνολογίας καί τῆς Πολιτικῆς, νά μὴν περιορίζονται σέ πραγματικές μόνο θεωρήσεις τῶν οἰκολογικῶν προβλημάτων, μέ συνέπεια νά διαιωνίζονται καί νά ἐπιδεινώνονται τὰ ἀδιέξοδα, ἀλλὰ νά συνεκτιμοῦν τὰ βαθύτερα ἠθικά καί πνευματικά αἰτία τους, ἔτσι, ὥστε οἱ ἐκάστοτε προτεινόμενες λύσεις νά εἶναι σφαιρικές καί ἀποτελεσματικές.

δ) Στήν ὑπό τό παραπάνω πρίσμα ἐκπόνηση ἐπιστημονικῶν μελετῶν, πού θά ἀφοροῦν πρῶτιστα τήν οἰκολογία τῆς Κρήτης καί εὐρύτερα τῆς Μεσογείου, καί τέλος,

ε) Στήν ἐφαρμογή ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων, κυρίως σέ μεταπτυχιακό στάδιο καί σέ ἐθνικό καί διεθνές ἐπίπεδο μέ στόχο, σὺν τοῖς ἄλλοις, τή σπουδή καί προβολή τῆς ἐλληνορθόδοξης διδασκαλίας καί σκέψης γύρω ἀπὸ τὰ θεμελειώδη ζητήματα τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου.

7. Ἡ στελέχωση τοῦ Ἰνστιτούτου θά γίνεи μέ ἀκαδημαϊκά κριτήρια στό πλαίσιο Κανονισμοῦ, πού θά συμφωνηθῇ μεταξύ τῆς Ὁρθόδοξου Ἀκαδημίας καί τοῦ Πολυτεχνείου Κρήτης, ἐφ' ὅσον τό τελευταῖο ἀποδεχθεῖ τελικά τήν πρότασή μας.

8. Οἱ δαπάνες λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου θά καλύπτονται μέ ἐπιχορηγήσεις του ἀπὸ τήν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία καί τό Πολυτεχνεῖο Κρήτης, ἀπὸ τό Ἑλληνικό Δημόσιο καί ἀπὸ Κοινοτικούς καί ἄλλους πόρους.

Τό Διοικητικό Συμβούλιο, ὕστερα ἀπὸ συζήτηση, ἀποφασίζει:

Ὁμόφωνα υἱοθετεῖ τήν παραπάνω εἰσήγηση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ στό σύνολό της καί ἰδρύει

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ὡς Παράρτημα τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις του ἄρθρου 13 του Β. Δ/τος 838/1970 (Ὁργανισμοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης). Τό εἰδικότερο καθεστώς τοῦ Ἰνστιτούτου θά διαμορφωθεῖ σέ συνεργασία μέ τό Πολυτεχνεῖο Κρήτης. Γιά τήν ἀντιμετώπιση μέρους τῶν πρώτων δαπανῶν τοῦ Ἰνστιτούτου ἀποφασίζεται νά ἐγγραφεῖ στόν Προϋπολογισμό τῆς Ο.Α.Κ. ἔτους 1992 εἰδικό κονδύλιο ποσοῦ 10.000.000 δρχ.

**7. Πατριαρχική απόδειξις τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α΄,
ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννος (25.12.1991)***

Ἀπευθυνόμενοι τό πρῶτον ἐπὶ τῇ μεγάλῃ τούτῃ τῶν Χριστουγέννων ἑορτῇ πρὸς πάντας τοὺς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς καὶ συλλειτουργούς καὶ τὰ ἀπανταχοῦ προσφιλεῖς τῆς Ἐκκλησίας τέκνα, ἀφ' ἧς ἡ ἄρρητος βουλή τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ ἐκάλεσε τὴν ἡμετέραν Μετριότητα ἐπὶ τὴν παλαίφατον ταύτην καὶ πρωτόθρονον τῶν Ὁρθοδόξων Καθέδραν, οὐδένα ἄλλον χαιρετισμόν ἡγούμεθα ἀρμοδιώτερον ἀπὸ τόν θεοδίδακτον ἐκεῖνον τῶν ἀγγέλων ὕμνον:

“Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ

καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη,

ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία” (Λουκ. 2,14).

Ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ θεσπέσιος, ὃχι μόνο καταγγέλλει κατὰ τόν πλέον ἀδιάψευστον τρόπον τόν βαθύτερον σκοπόν τοῦ ἀρρήτου καὶ ἀπερινοήτου καὶ ὄντως φρικτοῦ Μυστηρίου τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως κρίνει ἀνέκαθεν καὶ θά κρίνῃ εἰς τό διηνεκές τὴν παγκόσμιον ἀνθρωπίνην Ἱστορίαν.

Ἰδιαίτερα δέ θά κρίνῃ ἀσιγήτως, τόσον τὴν θεολογίαν ὅσον καὶ τὴν ἠθικὴν ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς φορέων καὶ κληρονόμων τῆς πλήρους Θείας Ἀποκαλύψεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς περισσότερο ὑπευθύνων πάντων τῶν ἄλλων διὰ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα μετὰ Χριστόν.

* Ἐκπαιδευτικοῦ Δανιηλίδου, Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄, Κείμενα - Ὁμιλίες, Κατερίνη 1994, σελ. 40-43.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐάν διὰ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου δοξάζεται ὁ ἐν ὑψίστοις Θεός κατὰ τό μέτρον κατὰ τό ὅποιον τελειοῦται καί θεοῦται ὁ ἐπὶ γῆς ἄνθρωπος, εἶναι προφανές ὅτι εἰς τόν ἀγγελικόν ὕμνον τῶν Χριστουγέννων ἔχομεν δεδομένην συνεπτυγμένως τήν ἀρραγῆ βάσιν τῆς ἀληθοῦς θεολογίας, συγχρόνως δέ καί τῆς συναφοῦς πρὸς αὐτήν χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καί ἠθικῆς.

Εἰς μίαν ἐποχὴν ὡς ἡ σημερινή, ἐποχὴν ἐπικινδύνων παρεμβάσεων τοῦ ἀνθρώπου ὅχι μόνον εἰς τὰ ἐξωτερικά γεγονότα τοῦ συλλογικοῦ ἱστορικοῦ βίου καί εἰς τήν φυσικὴν δημιουργίαν, ἀλλὰ καί εἰς τό ἄδυτον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τῶν πειραματισμῶν τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν γονιδίων καί τῆς καθόλου γενετικῆς, πρέπει νά τονίσωμεν ὑπευθύνως ὡς Ἐκκλησία, ὅτι ἡ θεολογία τοῦ Ἑμμανουήλ, τοῦ *“μεθ’ ἡμῶν ὁ Θεός”*, σημαίνει βασικῶς δύο τινὰ ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τόν κόσμον:

Πρῶτον, σεβασμόν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, κατ’ ἐπέκτασιν δέ καί ὁλοκλήρου τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, διότι εἶναι προφανές ὅτι περιβάλλον καί περιβαλλόμενος εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον καί διαρκῆ ἀλληλεπίδρασιν.

Δεύτερον, σεβασμόν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, φύλου, θρησκευματος, ἰδεολογίας ἢ ἄλλων κατὰ κόσμον διακρίσεων, ἐφ’ ὅσον ὑπὲρ πάντων ἐννηθρόνησε καί διὰ πάντας ἐσταυρώθη ὁ τὰ πάντα κτίσας Θεός.

Βάσει τῶν δύο τούτων συγκεκριμένων ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι προφανῶς ἔχουν θέσιν κεντρικῶν θεολογικῶν ἀξιωμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρέπει νά ἀνακρίνεται καί νά ἀποτιμᾶται πάντοτε ὁ βίος καί ἡ πολιτεία τῶν χριστιανῶν ἐν τῷ κόσμῳ, τόσον ὡς ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ὅσον καί ὡς συντεταγμένων ἐκκλησιαστικῶν, κοινωνικῶν ἢ ἐθνικῶν συνόλων.

Εἶναι δέ ἰδιαιτέρως ἐπιβεβλημένον καί χρήσιμον νά ὑπογραμμισθοῦν μετ’ ἐμφάσεως αἱ ἀξιωματικά αὗται ἀλήθειαι σήμερον, καί μάλιστα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐορτῇ τῶν Χριστουγέννων, διότι ἀκριβῶς αἱ κοινωνικο-πολιτικά ἐξελίξεις τοῦ τελευταίου καιροῦ, ὅχι μόνον εἰς τὰς χώρας τοῦ τέως “σιδηροῦ παραπε-

τάσματος”, αλλά και ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ καί εἰς ὁλόκληρον τόν κόσμον, ἔχουν δημιουργήσει νέας δυνατότητας προβολῆς καί ἐπαληθεύσεως τῶν θεμελιωδῶν χριστιανικῶν θέσεων, ἀπό τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν ὁποίων θά κρίνῃ ἡ λοιπή ἀνθρωπότης καί τήν ἐν γένει ἀξιοπιστίαν τοῦ ὅλου πνευματικοῦ καί κοινωνικοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων.

Ὑποχρεούμεθα, λοιπόν, ἐν τῇ πράξει καί τῇ καθημερινῇ βιοπάλῃ, νά διδάσκωμεν, καί μάλιστα πρωτίστως διά τοῦ σιωπηροῦ παραδείγματός μας, ὅτι πιστεύομεν εἰς Θεόν ζῶντα - κτίστην, προνοητήν καί κυβερνήτην τοῦ παντός, ἀνταποδίδοντα ἐκάστω κατά τό φρόνημα καί τό ἔργον αὐτοῦ - καί ὅτι ταῦτα πιστεύοντες καί βιοῦντες, εἶναι ἀδύνατον νά συμβιβασθῶμεν μέ πίστιν εἰς ἀβεβαίαν τινά, ἀπρόσωπον καί ἀδιάφορον ἔναντι τοῦ κόσμου καί τῶν ἐν τῷ κόσμῳ “Δύναμιν”.

Ὅφείλομεν ὡσαύτως νά πείσωμεν τούς μεθ’ ἡμῶν καί περί ἡμᾶς πιστούς ἢ ἀδιαφόρους, ὅτι ὁ ὑφ’ ἡμῶν λατρευόμενος Θεός - ὡς ὁ ἐνανθρωπήσας Ἑμμανουήλ - δέν εἶναι νοητός ἄνευ τοῦ “*πληρώματος χάριτος καί ἀληθείας*” (Ἰωάν. 1,14), τό ὁποῖον ἀπεκάλυψε διά παντός ὁ δι’ ἡμᾶς σαρκωθείς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, καί ὅτι συνεπῶς ὁ κόσμος δέν εἶναι δυνατόν νά στερηθῇ τῶν τοιούτων ἄνωθεν χαρισμάτων.

Ἡ “χάρις” ἐπομένως καί ἡ “ἀλήθεια”, τῶν ὁποίων τό πλήρωμα ἀπεκάλυψεν ὡς σωτήριον παρακαταθήκην ὑπέρ πάντων ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός, δέν ἐπιτρέπουν οἰονδήποτε ἀκρωτηριασμόν τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε οἰανδήποτε παραπλάνησιν ἢ ἐξαπάτησιν. Διά τοῦτο ὅσοι ἐτόλμησαν νά προσβάλλουν καθ’ οἰονδήποτε τρόπον τά ἱερά ταῦτα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κτιστοῦ κόσμου γενικώτερον, ἀπεκαλύφθησαν ἀργά ἢ γρήγορα καί ἀπεδοκιμάσθησαν, παραδοθέντες εἰς τήν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί εἰς τήν κατασχύνην καί περιφρόνησιν πάντων, καί ὄχι μόνον τῶν κατά καιρούς ἀδικηθέντων.

Ὅλα, λοιπόν, τά προβλήματα, τά ὁποῖα εὐρίσκονται ἐν ἐξάρσει ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἴτε ταῦτα ἀφοροῦν εἰς τήν αὐτοδιάθεσιν, τήν ἀνεξαρτησίαν, τήν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα, τὰς

ἐθνικάς μειονότητας ἢ τοὺς πρόσφυγας εἰς τὰς χώρας τοῦ καταρρεύσαντος “σιδηροῦ παραπετάσματος” καὶ ἀλλαχοῦ, εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὰς οἰκονομικάς, τὰς πολιτιστικάς καὶ πολιτικές ἰσορροπίας ἐντὸς τῆς διαμορφουμένης “Ἡνωμένης Εὐρώπης”, εἴτε ἀκόμη προκύπτουν ἀπὸ τὴν παγκόσμιαν ἀθλιότητα ὡς ἐκ τῶν φαινομένων τοῦ διαρκῶς ὀγκουμένου εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς γῆς ὑποσιτισμοῦ, τῆς τρομοκρατίας ἢ τῶν ἀνιάτων ἀσθενειῶν, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ κριθοῦν καὶ ἐπιλυθοῦν μέ γνωμόνα τὴν *“χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν”*, πού ἀπεκάλυψε δι’ ὅλους ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι διὰ τὴν ριζικὴν θεραπείαν τῶν μνημονευθέντων δεινῶν τοῦ συγχρόνου κόσμου καὶ ἀνθρώπου δέον νὰ ὑπερβῶμεν, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, τό μέχρι τοῦδε ἐν πολλοῖς καὶ παρά πολλῶν ποικιλοτρόπως ἀναπτυχθέν ἰδανικόν ἐνός στείρου ἀνθρωπισμοῦ χωρὶς Θεόν, διότι ὅπου παραθεωρεῖται ὁ Θεός, ἐκεῖ δέν θεωρεῖται ποτέ ἐν τῇ ὁλοκληρίᾳ του καὶ ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ προβλήματα μας, ὡς ἐκ τούτου, δέν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μόνον ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν, τὴν κοινωνικὴν ἢ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ὄψιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τό ἠθικόν καὶ θρησκευτικόν βάθος των, τό ὁποῖον ἐξασφαλίζει τὴν ἀπαραίτητον ἰσορροπίαν, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ εἰρήνη καὶ εὐδοκία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, τὰ πνευματικά δηλαδή ἀκριβῶς ἐκεῖνα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὕμνησαν οἱ ἄγγελοι τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, καὶ ἔκτοτε τὰ ἐπιζητεῖ συνεχῶς ἡ ταλαίπωρος ἀνθρωπότης, δυστυχῶς ἐπὶ ματαίῳ, ἐφ’ ὅσον τὰ ἀναζητεῖ εἰς *“φρέαρ συντετριμμένον”*.

Εἶθε κατὰ τό ἐπὶ θύραις Νέον Ἔτος ἡ παγκόσμιος κοινότης νὰ εὐρεθῇ περισσότερο κατηλλαγμένη πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν φυσικόν κόσμον, ὥστε ἡ εἰρήνη καὶ ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἀπλησίαστος οὐτοπία.

Ἡ χάρις τοῦ ἐν Βηθλεὲμ Τεχθέντος Σωτῆρος Χριστοῦ μετὰ τῆς ἀφ’ ἡμῶν Πατριαρχικῆς εὐχῆς καὶ εὐλογίας εἶν μετὰ πάντων ὑμῶν, τέκνα κατὰ πνεῦμα περιπόθητα.

Χριστούγεννα 1991

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ,
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν.

**8. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Μήνυμα
τῆς Πρώτης Σύναξης τῶν Προκαθημένων
τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
(Φανάρι, 15.3.1992)***

(...) Πελώρια ὅμως εἶναι καί τά προβλήματα, ἅτινα δημιουργοῦνται ἐκ τῆς προόδου ταύτης καί διά τήν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐλευθέρου προσώπου, πλασθέντος *“κατ’ εἰκόνα καί καθ’ ὁμοίωσιν”* τοῦ Θεοῦ. Ἡ πρόδος τῆς Γενετικῆς, ἐνῶ δύναται νά συμβάλλῃ μεγάλως εἰς τήν καταπολέμῃσιν πολλῶν ἀσθενειῶν, εἶναι δυνατόν νά μεταβάλλῃ το ἀνθρώπινον ὄν ἀπό ἐλεύθερον πρόσωπον εἰς κατευθυνόμενον καί ἐλεγχόμενον ἀντικείμενον ὑπό τῶν δυναμένων πρὸς τοῦτο.

Παρόμοιοι εἶναι οἱ κίνδυνοι καί διά τήν ἐπιβίωσιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀλόγιστος καί εὐδαιμονιστική χρῆσις τῆς ὑλικῆς δημιουργίας ὑπό τοῦ ἀνθρώπου, μέ τήν βοήθειαν τῆς ἐπιστημονικῆς καί τεχνολογικῆς προόδου ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά ἐπιφέρῃ ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν εἰς τό φυσικόν περιβάλλον. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μή δυναμένη νά παραμένῃ ἀπαθὴς ἐνώπιον τοιαύτης καταστροφῆς, καλεῖ δι’ ἡμῶν πάντας τοὺς Ὁρθοδόξους, ὅπως ἀφιερώσουν τήν πρώτην Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους, ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, εἰς προσευχάς καί δεήσεις ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ καί εἰς ἐνστερνιασμόν τῆς πρὸς τήν φύσιν στάσεως, τήν ὁποίαν ὑπαγορεύει ἡ Θεία Εὐχαριστία καί ἡ ἀσκητικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας.

* Ἀποστόλου Δανιηλίδου, *ὅπ. παρ.*, σελ. 83-84.

7. Ἐν μέσῳ τοιούτων μεγάλων δυνατοτήτων, ἀλλὰ καί κινδύνων τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χαιρετίζει κάθε πρόοδον πρὸς τὴν καταλλαγὴν καὶ τὴν ἐνότητα. Ἰδιαιτέρως χαιρετίζει τὴν πορείαν τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν ἐνότητα αὐτῆς, καὶ ὑπενθυμίζει τὸ γεγονός ὅτι ἐντὸς αὐτῆς διαβιοῦν μέγας ἀριθμὸς Ὁρθοδόξων, ἐνῶ ἀναμένεται νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλοι Ὁρθόδοξοι εἰς αὐτὴν εἰς τὸ μέλλον. Δέν πρέπει νὰ λησμονῇται ὅτι αἱ χώραι τῆς Νοτίου καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης κατοικοῦνται ἐν πλειονότητι ὑπὸ Ὁρθοδόξων λαῶν, συμβαλλόντων ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν πολιτιστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ πνεύματος. Τὸ γεγονός τοῦτο καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἠνωμένης Εὐρώπης καὶ αὐξάνει τὰς εὐθύνas αὐτῆς (...).

8. Ταῦτα ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου διακηρύττοντες ἐπὶ τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ ταύτῃ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, καλοῦμεν ἅπαντας τοὺς ἀνά τὴν οἰκουμένην εὐσεβεῖς Ὁρθοδόξους πιστοὺς εἰς τὴν ἐνότητα περὶ τοὺς κανονισμοὺς αὐτῶν ποιμένας, τοὺς δέ πιστεύοντας εἰς Χριστὸν εἰς καταλλαγὴν καὶ ἀλληλεγγύην πρὸ τῶν ἐπαπειλούντων τὸν κόσμον σήμερον κινδύνων.

Ἡ δέ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν (Β' Κορ. 13,13). Ἀμήν.

Ἐν Φαναρίῳ, ἐν τοῖς Πατριαρχείοις,
Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας, 15ῃ Μαρτίου 1992.

ΟΙ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΟΙ
ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

9. Χαιρετισμός τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου Α',
εἰς τό Οἰκολογικόν Συνέδριον
ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης
(1.6.1992)*

Ἐψηλότατε,
Ἱερώτατοι ἅγιοι ἀδελφοί,
Ἀγαπητοί φίλοι,

Μετά πολλῆς χαρᾶς ὑποδεχόμεθα πάντας ὑμᾶς, ὡς ὁ κανονικός ἐπίσκοπος τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς καί ἀπευθύνομεν πρὸς ἓνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν τὴν πατρικὴν ἡμῶν εὐλογίαν, ἐπικαλούμενοι ἐπὶ τό ἔργον τῆς συνάξεως ὑμῶν ἐνταῦθα πλουσίαν τὴν χάριν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν παρουσία κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, μάλιστα δέ εἰς τό παρόν συνέδριον, τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ἐψηλότητος οὐχὶ μόνον περιποιεῖ μεγάλην τιμὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καί παρέχει εἰς πάντας ἡμᾶς τὴν πολύτιμον εὐκαιρίαν, ὅπως ὠφεληθῶμεν πνευματικῶς ἐκ τῆς παγκοίνως ἀνεγνωρισμένης καί βαθύτατα διεθνῶς ἐκτιμωμένης ἐμπειρίας καί προσφορᾶς τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ἐψηλότητος εἰς τόν χρόνον τῶν καταβαλλομένων σήμερον προσπαθειῶν πρὸς προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ὡντως, Ἐψηλότατε, ὀλίγοι ἔχουν προσφέρει εἰς τόν κρίσιμον τοῦτον χρόνον, ὅσα προσφέρετε ὑμεῖς. Χρέος ἡμῶν ἡγούμεθα, ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου, ἵνα ἀναγνω-

* Ἀποστόλου Δανιηλίδου, *ὅπ. παρ.*, σελ. 134-136.

ρίσωμεν καί ἐπαινέσωμεν τοῦτο, ἐκφράζοντες καί ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν καί τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει πολλούς λόγους νά θεωρῇ τό ζήτημα τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς ἐξαιρετικῶς σοβαρόν καί ἐπεῖγον. Ἦδη ὁ ἀείμνηστος προκάτοχος ἡμῶν Πατριάρχης Δημήτριος εἶχεν ἐπισημάνει εἰς τό ἀπό πρώτης Σεπτεμβρίου 1989 Μήνυμα αὐτοῦ τήν κρισιμότητα τοῦ ὅλου θέματος, ἐνῶ οἱ ἀδελφοί Προκαθήμενοι τῶν ἀγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κατά τήν πρόσφατον αὐτῶν ἐν Φαναρίῳ Σύναξιν ἐξέφρασαν κατά τρόπον ἐπίσημον τήν πλήρη αὐτῶν συμφωνίαν πρὸς τήν τοιαύτην θέσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διακηρύξαντες πρὸς πάντας ὅτι σύνολος ἡ Ὁρθοδοξία υἱοθετεῖ τήν πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς καθιέρωσιν τῆς πρώτης Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους ὡς ἡμέρας προσευχῶν διὰ τήν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ὡς εἶπομεν ἤδη ἐν τῇ προσφωνήσει ἡμῶν ὑποδεχόμενοι Ὑμᾶς, Ὑψηλότατε, ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι τήν πρωτοβουλίαν ταύτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θέλουσιν υἱοθετήσῃ καί αἱ λοιπαὶ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, ὥστε νά καθιερωθῇ ὑπὸ πάντων τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους ὡς χρόνος προσευχῶν διὰ τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τήν καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτην Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς κατέδειξε, σὺν τοῖς ἄλλοις, καί τό ἐν Κρήτῃ συνελθόν κατά τόν παρελθόντα Νοέμβριον, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἡμετέρου Θρόνου, Διορθόδοξον Συνέδριον, ὅπερ καί ἐτίμησε διὰ τῆς παρουσίας καί ἐνεργοῦ συμμετοχῆς αὐτῆς ἡ Ὑμετέρα Βασιλικὴ Ὑψηλότης, οἱ λόγοι διὰ τό τοσοῦτον ἔντονον ἐνδιαφέρον ἡμῶν διὰ τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι βαθύτατοι, καί θά ἠδύναντο νά διακριθοῦν εἰς δύο βασικάς κατηγορίας: εἶναι λόγοι θεολογικοί, τοὔτέστιν λόγοι πίστεως, καί λόγοι ποιμαντικοί, ἥτοι λόγοι εὐαισθησίας πρὸς τόν κόσμον καί τήν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν καί διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Καί πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τοὺς θεολογικοὺς λόγους τυγχάνει γνωστόν ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀντελήφθησαν

πάντοτε τήν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν ὡς ἀναφερομένην οὐχί μόνον εἰς τόν ἄνθρωπον, ἀλλά διὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅλην τήν κτίσιν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ἡ “ἀνακεφαλαίωσις” ὅλης τῆς δημιουργίας, κατὰ τήν γνωστήν ἔκφρασιν τοῦ Ἀγίου Εἰρηναίου, ἐνῶ ὁ μέγας θεολόγος καί Πατήρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής κατὰ τόν 2^{ον} αἰῶνα ἐπέμεινε τόσον πολύ εἰς τήν σπουδαιότητα τῆς ὑλικῆς δημιουργίας ἐν τῷ ὅλῳ σχεδίῳ τῆς Θείας Οἰκονομίας, ὥστε νά βλέπη τόν ἄνθρωπο ὡς μικρόκοσμον καί τήν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν ὡς μίαν “κοσμικήν λειτουργία” εἰς τήν ὁποίαν συμμετέχει ὁλόκληρος ἡ ὑλική κτίσις. Εἶναι, ἄλλωστε, ἐνδεικτικόν τῆς πίστεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τό γεγονός, ὅτι εἰς τό ἐπίκεντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς κεῖται ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν “λειτουργίαν”, τοῦτέστιν κοινόν ἔργον τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ πιστοί φέρουν τά δῶρα τῆς δημιουργίας, τόν ἄρτον, τόν οἶνον, διὰ νά μεταβληθοῦν ταῦτα εἰς τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, καί νά ἀναφερθοῦν εἰς τόν Δημιουργόν ἐν εὐχαριστίᾳ. Οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοί πιστεύομεν ἀκραδάντως ὅτι ὁ ὑλικός κόσμος οὐχί μόνον ἐδημιουργήθη ὑπό τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ ἔχει ὡς προορισμόν τήν συμμετοχήν του εἰς τήν δόξαν καί τήν αἰώνιον ζωήν ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ ἀνθρώπου. Σκοπός τελικός τῆς δημιουργίας δέν εἶναι, συνεπῶς, ἡ χρῆσις καί ἐκμετάλλευσίς της διὰ τήν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά κάτι πολύ ὑψηλότερον καί ἱερώτερον.

Ἐντεῦθεν πηγάζουν καί οἱ ποιμαντικοί λόγοι διὰ τήν μέριμναν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τό φυσικόν περιβάλλον. Δι’ ἡμᾶς κάθε καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὑπό τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ προσβολήν κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ καί προξενεῖ θλίψιν, ἐν δέ τῷ μέτρῳ καθ’ ὃ εὐθυνόμεθα οἱ ἄνθρωποι δι’ αὐτό, ἐπιβάλλει εἰς πάντας ἡμᾶς μετάνοιαν. Διὰ τόν λόγον τοῦτον κάθε ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦσα εἰς τήν καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος δέον νά θεωρῇται ὡς σοβαρωτάτη ἁμαρτία. Πρόκειται περί μιᾶς νέας ἠθικῆς, ἡ ὁποία πρέπει νά διδαχθῇ εἰς τούς πιστούς μας. Οἱ πιστοί πρέπει νά εὐαισθητοποιηθοῦν εἰς τήν σοβαρότητα τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καί νά ἐνστερ-

νισθοῦν τό ἀνάλογον ἦθος. Νά παύσουν νά θεωροῦν ἑαυτούς ὡς ἰδιοκτίτας τῆς φύσεως καί νά ἀντιλαμβάνωνται τήν ἀποστολήν των ὡς ἱερέων τῆς δημιουργίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς καθήκον των νά ἀναφέρουν τήν ὑλικήν κτίσιν εἰς τόν Δημιουργόν. Εἰς τό ἦθος τοῦτο δύναται νά ὑποβοηθήσῃ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τόσον ἡ λειτουργικὴ ὅσον καί ἡ ἀσκητικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας.

Ταῦτα ὡς γενικὰς σκέψεις ἡμῶν περί τοῦ ἀπασχολοῦντος τό Συνέδριον τοῦτο θέματος. Μετά πολλῆς προσδοκίας ἀναμένομεν τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους θά ἔχῃ τήν εὐγενῆ καλωσύνην νά ἀπευθύνῃ ἡ Αὐτοῦ Βασιλικὴ Ὑψηλότης, ὁ Πρίγκηψ Φίλιππος, τόν ὁποῖον καί παρακαλοῦμεν ὅπως λάβῃ τόν λόγον.

10. Μήνυμα ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ Προστασίας Συνόλου τῆς Κτίσεως (1.9.1992)*

Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ὁρθοδόξους Χριστιανούς καὶ πάντας τοὺς θεοσεβεῖς ἀνθρώπους, χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος Παρακλήτου.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, καθαγιαζομένη διὰ τῆς παραδοσιακῆς τελετῆς τῆς Ἰνδίκτου, ἀποτελεῖ ὡσαύτως χαρακτηριστικὸν σταθμὸν καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς καθόλου περὶ ἡμᾶς κτίσεως. Ὁ δὲ σταθμὸς οὗτος ἐκφράζεται, ὡς γνωστόν, εἰς μὲν τὸ Βόρειον Ἡμισφαίριον τοῦ πλανήτου μας ὡς ἀπαρχὴ τοῦ Φθινοπώρου, εἰς δὲ τὸ Νότιον ὡς ἀφετηρία τῆς Ἀνοιξέως.

“Φθινόπωρον”, λοιπόν, καὶ “Ἀνοιξις”, τὰ ὅποια εἰς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν ἰσχύουν συνήθως ὡς διαμετρικῶς ἀντίθετα δεδομένα, εἰς τὴν πραγματικότητα συναιροῦνται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἔτους ὡς κατὰ Θεὸν ταυτότης.

Ἔτσι δύναται ὁ πιστὸς νὰ γνωρίζη ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος ἀποτελοῦν κατ’ οὐσίαν δύο ὅψεις τῆς αὐτῆς κτιστῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία ὀφείλει διὰ “δόξης” καὶ “ἀτιμίας” νὰ ὀδεύσῃ εἰς τὴν ὀριστικὴν τελείωσιν αὐτῆς, διό καὶ δέν ἐπιτρέπεται νὰ μᾶς φοβίζῃ τὸ σχῆμα καὶ ὁ ρυθμὸς τοῦ παρόντος κόσμου.

Τὴν θεμελιώδη αὐτὴν ἀλήθειαν ἀναγνωρίζοντες, καθιστάμεθα ἐδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς πίστεως, ὅποτε καὶ ἡ ἐπώδυνος ἡμῶν πορεία ἀνάμεσα εἰς τὰ “ρέοντα” καὶ

* Ἀποστόλου Δανιηλίδου, ὅπ. παρ., σελ. 217-220.

τά “έστῶτα” ἀπαλλάσσεται ἐκ τῶν προτέρων ἀπό τόν πάντοτε ἐλλοχεύοντα ἠθικόν κίνδυνον, τοῦ νά μετεωρισθῶμεν δηλαδή εἰς τόν οἶστρον τῆς δυνάμεως ἐπὶ τῇ ἀπαρχῇ καί ἀκμῇ, νά καταποντισθῶμεν δέ ἀνευλαβῶς εἰς τὰ ἐρέβη τῆς ἀπογνώσεως ἐπὶ τῇ λήξει καί κατὰ κόσμον ἀδυναμία.

“*Μεθόριον ὄν*”, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος - κατὰ τήν Πατερικήν γλῶσσαν - ἀνά μέσον τῶν ὑλικῶν καί πνευματικῶν κτισμάτων, καθίσταται “μεθόριος” ἐπίσης καί ὑπό τήν ἔποψιν τοῦ χρόνου, ὥστε νά δύναται ἐν “*ῥα πειρασμοῦ*” νά προγεύεται καρτερικῶς τῆς “*ἡμέρας σωτηρίας*”.

Διά τῶν ὡς ἄνω ὅμως συσχετισμῶν τό ὅλον κτιστόν σύμπαν δέν ὑποβαθμίζεται τό παράπαν εἰς τό ἐπίπεδον μιᾶς ἀνευθύνου σχετικότητας καί σχετικοκρατίας. Ἀντιθέτως, διά τοῦ τρόπου τούτου προβάλλεται τό κτιστόν εἰς τήν κατὰ Θεόν μοναδικότητα καί ἱερότητά του, ὅποτε ἀποδεικνύονται ὄχι ἀντίθετα, ἀλλά βαθέως συσχετικά τό “θέρος” καί ὁ “χειμών”, τό “φῶς” καί τό “σκότος”, τό “μέγα” καί τό “μικρόν”, τό “στιγμιαῖον” καί τό “αἰώνιον”, τό “ὑλικόν” καί τό “πνευματικόν”, τό “θεῖον” καί τό “ἀνθρώπινον”, ἐφ’ ὅσον βεβαίως διά πάντων τούτων ἀποκαλύπτεται καί σταδιακῶς πραγματοποιῶνται ἐν χώρῳ καί χρόνῳ τό σωτήριο ἐπέκεινα Παναγάρχου Θεοῦ.

Ἐν τῷ πλαισίῳ ὅμως ἀκριβῶς τῶν ὡς ἄνω καί πάλιν συνειρμῶν καί συσχετισμῶν, ὁ ἄνθρωπος δέν ἀφέθη ὑπό τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπλοῦς **θεατής** ἢ ἀνεύθυνος **καταναλωτής** τοῦ κόσμου καί τῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Ὡς τοῦναντίον, ἐκλήθη ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τό ἔργον πρωτίστως ὡς **κοινωνός** καί **ἀλληλέγγυος** πρὸς σύμπασαν τήν κτιστήν δημιουργίαν, προικισμένος δέ ἀπ’ ἀρχῆς διά τοῦ “*κατ’ εἰκόνα*”, καλεῖται ἐν συνεχείᾳ εἰς ἀδιάλειπτον αὐθυπέρβασιν, ὥστε ἐν ὑπευθύνῳ **συνεργείᾳ** μετὰ τοῦ κτίστου Θεοῦ νά καθαγιασῇ τόν σύμπαντα κόσμον, γενόμενος οὕτω πιστός “*λειτουργός*” καί “*οἰκονόμος*”.

Καί εἶναι προφανές ὅτι αἱ ἔννοιαι αὗται τοῦ **λειτουργοῦ** καί **οἰκονόμου** ὑπερβαίνουν ἀπείρως τό σύγχρονον διεθνές ιδεῶδες τοῦ ἀορίστως καλουμένου “οἰκολόγου”, διά τόν ὁποῖον

συνήθως δέν γνωρίζομεν οὔτε πῶς ἀντιλαμβάνεται τόν “οἶκον”, οὔτε πῶς λατρεύει τόν “λόγον”. Διότι ὁμιλοῦν μέν σήμερον οἱ πάντες διά τούς μυρίους κινδύνους εἰς τό “οἶκο-σύστημα”, χωρίς τήν παραμικράν ἀναφοράν εἰς τόν τά πάντα “*συστησάμενον*” Θεόν. Καταγράφουν δέ ἐναγωνίως ἐπίσης οἱ πάντες τά συνεχῶς φθίνοντα “ἀποθέματα” εἰς καίρια συστατικά ζωῆς καί κινήσεως ἐν τῇ φύσει, χωρίς ὅμως καί πάλιν οὐδέ λέξιν νά λέγουν διά τόν ἐν ἀπείρῳ εὐδοκίᾳ καί ἀγαθότητι ἀποθέσαντα πάντα τά ἀγαθά Του εἰς χρῆσιν καί τροφήν ὑμετέραν Θεόν, ἀφ’ ἧς ἐν σοφίᾳ ἔπηξε τόν οὐρανόν καί τήν γῆν, καταπλουτίσας οὕτω τό σύμπαν διά παντοδαπῶν πηγῶν ὕδατος ζῶντος.

Γενόμενος πάντως ὁ ἄνθρωπος **λειτουργός** καί **οἰκονόμος** Θεοῦ εἰς τήν καθόλου κτίστην δημιουργίαν, δέν εὐημεροῖ ἀπλῶς καί δέν εὐτυχεῖ μόνον κατά κόσμον. Τοῦτο θά ἦτο ἀγελαία ὀλιγάρκεια καί ἀνευλαβής μινιμαλισμός. Τό κύριον καί μόνιμον ἐν προκειμένῳ κέρδος εἶναι ὅτι διά τῆς ἐνθέου χρήσεως τοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος πραγματώνει θεοσεβῶς τήν εὐλογημένην ἐξέλιξιν τοῦ “*κατ’ εἰκόνα*” εἰς τό “*καθ’ ὁμοίωσιν*”, ὅπως ἀκριβῶς μετατρέπονται χάριτι Θεοῦ, καί ἐρήμην ἀκόμη τοῦ ἀνθρώπου, καί αἱ λοιπαί ἀγαθαί καταβολαί τοῦ σύμπαντος ἀπό τοῦ “*δυνάμει*” εἰς τό “*ἐνεργείᾳ*”, εἰς ὁλοκλήρωσιν τοῦ προαιωνίου σχεδίου τῆς ὅλης θείας οἰκονομίας.

Τάς εὐλαβεῖς ταύτας σκέψεις ἀπευθύνοντες σήμερον πρός τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας καί πάντα ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως, ἐπιθυμοῦμεν νά τιμήσωμεν ἐπαξίως καί θεοπρεπῶς τήν ὑπό τριετίας ὡς ἰδιαιτέραν ἡμέραν προστασίας τῆς συνόλου κτίσεως καθιερωθεῖσαν ἀπό τῆς καθ’ ἡμᾶς Μητροῦς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἀπαρχήν τῆς Ἰνδίκτου, γενομένην ἀποδεκτὴν ὡς τοιαύτην καί ὑπό ὁλοκλήρου τῆς Ὁρθοδοξίας. Τοῦτο ὅμως πράττοντες ἔχομεν μίαν ἀκόμη θεόσδοτον εὐκαιρίαν ὅπως καλέσωμεν καί παρακαλέσωμεν πάντας ἀνθρώπους, καί δῆ τούς πιστούς, νά ἐπαγρυπνοῦν συνεχῶς ἐπὶ τόν ἄνθρωπον καί τόν κόσμον, εἰς σωτηρίαν πάντων ἡμῶν καί δόξαν τοῦ Κτίστου.

Οἱ δέ λόγοι ἡμῶν οὗτοι καί οἱ πέραν τῶν λόγων στοχα-

σμοί ἐπὶ τῇ εὐσήμεν ταύτῃ ἡμέρᾳ καθίστανται πλέον ἐπὶ καιροί, ἀπευθυνόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπὶ τῇ πρώτῃ καὶ ἱστορικῇ Συνάξει τῆς ὅλης ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεραρχίας τοῦ πανσέπτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὰ τῆς ὁποίας Ἱερᾶς Συνάξεως ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἐπιζητεῖ ἀμεσώτεραν σύμπραξιν καὶ καλύτερον συντονισμόν τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου μετὰ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον ποιμαίνοντων ἢ καθ' οἷονδῆποτε ἄλλον τρόπον διακο-
νούντων λοιπῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ Συνοδικῶς αποφασισθεῖσα ἵνα συνέρχηται ἀνὰ διετίαν Σύναξις αὕτη τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱεραρχίας, πέραν τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ἥτοι τῆς ἐκ τοῦ σύνεγγυς κοινωνίας τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ κοινῇ εὐθύνῃ, τῆς ἀμοιβαίας ἐνημερώσεως καὶ τοῦ ἀλληλοστηριγμοῦ, ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ μεγάλῃν παρηγορίαν καὶ ἐνθάρρυνσιν καὶ διὰ τὰ εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐσκορπισμένα ἐν γένει τέκνα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ὑπὸ τῶν ποιμένων τῶν ἐκπροσωπούμενα. Διότι ἀτενίζοντες οἱ ἀνὰ τὸν κόσμον πιστοὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν εἰς ἐνιαίαν συγκρότησιν τὸ ὅλον σῶμα τῆς σεβασμίας ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεραρχίας θά ἀναγνωρίζουν αὐτὴν ὡς “θεῖαν παρεμβολήν” ἔναντι τῶν πειρασμῶν, τῶν θλίψεων καὶ τῶν κινδύνων ἐν τῷ κόσμῳ, διό καὶ θά αἰσθάνωνται μεγαλυτέραν ἐν Θεῷ ἀσφάλειαν.

Ὅθεν χαιρετίζοντες ἀδελφικῶς τοὺς ἀπὸ περάτων συναχθέντας ἐνταῦθα ἀδελφούς Ἱεράρχας, ἐπευχόμεθα πρὸς τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν λοιπούς κληρικούς καὶ πιστοὺς τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας εὐλογημένον τὸν ὑπὸ τοιοῦτους ἀγαθοὺς οἰωνοὺς ἀρχόμενον νέον ἐκκλησιαστικόν ἐνιαυτὸν τῆς χρηστότητος Κυρίου, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ἀνθρώπων.

α' Σεπτεμβρίου 1992

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης
Βαρθολομαῖος

**11. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ Προστασίας συνόλου τῆς κτίσεως
(1.9.1993)***

Ἐχοντες καθιερώσει μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀγιωτάτων ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς ἡμέραν εἰδικήν ὑπὲρ τῆς περὶ ἡμᾶς φύσεως μερίμνης καὶ προσευχῆς τὴν α' Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους, καλούμεθα καὶ ἐφέτος νὰ ἀναπέμψωμεν ὁλόθυμον πρὸς τὸν κτίστην ὁρατῶν καὶ ἀοράτων δοξολογίαν, ὅτι ἔθετο ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ δημιουργίᾳ ὡς τὸν Πρωτόπλαστον ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς.

Τό θεμελιωδέστερον τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, τό ὁποῖον ὁμιλεῖ τόσον διὰ τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα καὶ ἀνύστακτον πρόνοιαν τοῦ Δημιουργοῦ, ὅσον καὶ ἐν ταῦτῳ διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ ὑψηλὴν τιμὴν τοῦ κτιστοῦ ἐν γενεῇ, ἔχοντος τὸν ἄνθρωπον ὡς κορωνίδα αὐτοῦ, εἶναι βεβαίως τό δόγμα τῆς ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργίας τοῦ κόσμου.

Καί εἰρωνεύονται μὲν οἱ τὰ τοῦ κόσμου μόνον φρονούντες καὶ τὰς φιλοσοφικάς “τῶν Ἀθηναίων πλοκάς” γνωρίζοντες τὴν τοιαύτην περὶ τῆς ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργίας πεποίθησιν τῶν πιστῶν, ἐπικαλούμενοι πρὸς τοῦτο τό ἀξίωμα τῆς φθειρομένης καὶ ἐν ταυτολογίᾳ ματαιότητος ἀναιρουμένης γνώσεως, καθ' ὃ “ἐκ τοῦ μηδενός οὐδέν συνάγεται”, πλὴν τοῦ κατὰ κόσμον

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεύχος Α', 1994, σελ. 209-211.

ἀπολύτου μηδενός προηγείται καὶ ὑπέρκειται πάντοτε αὐτός οὗτος ὁ πέραν καὶ ὑπεράνω χώρου καὶ χρόνου καὶ ποιότητος καὶ ποσότητος καὶ αἰτιώδους σχέσεως ἢ ἐξαρτήσεως ἄναρχος καὶ ἀδιάδοχος Θεός.

Καὶ ἐπειδὴ τοῦ ἀνενδεοῦς καὶ ἀνάρχου τούτου Θεοῦ ὡς περιληπτικόν ὄνομα ἔδωκεν ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης τὴν τὸ κεφάλαιον πασῶν τῶν ἠθικῶν ιδιοτήτων ἀποτελοῦσαν ἀγάπην διὰ τοῦ ἐπιγραμματικοῦ ἐκείνου “ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ” (Α' Ἰωάν. 4,16), δικαιούμεθα οἱ τὸν λόγον τῆς ἐν Θεῷ ἀποκαλύψεως δεξάμενοι νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὰ πάντα ἔκτισται ἐξ ἀπολύτου **ἀγάπης** καὶ ἐν ἀπολύτῳ **ἐλευθερίᾳ** παρὰ τοῦ κτίτορος καὶ πατρός τῶν πάντων Θεοῦ, τοῦ καλέσαντος, κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον, “τά μή ὄντα ὡς ὄντα” (Α' Κορ. 2,29).

Ὑπὸ τοιαύτην θεόσδοτον θεολογικὴν προοπτικὴν ἀτενίζοντες τὴν ἐν ἡμῖν καὶ περὶ ἡμᾶς κτίσιν τοῦ Θεοῦ, ἀσφαλῶς δικαιούμεθα νὰ διακατεχώμεθα ὑπὸ ἀπολύτου αἰσιοδοξίας ἐνώπιον ἀκόμη καὶ τῶν μεγαλυτέρων κινδύνων τῶν στοιχείων τῆς φύσεως ἢ τῶν παρεκτροπῶν τῆς ἱστορίας, διότι γνωρίζομεν ὅτι “δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ καὶ οὐ μή ἄψῃται αὐτῶν βάσανος” (Σοφ. Σολ. 3,1).

Τό πρῶτον, λοιπόν, ζητούμενον, πρό τῶν οἰωνδήποτε ἀνωμαλιῶν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, δέν εἶναι τόσον τό νὰ εἴμεθα σοφοὶ καὶ ἰσχυροὶ διὰ νὰ προβλέπωμεν ἐγκαίρως καὶ νὰ ἀντιμετωπίζωμεν ἀναλόγως σεισμούς καὶ καταποντισμούς καὶ ἄλλας συνήθως ἀπροβλέπτους θεομηνίας, οὔτε τό νὰ εἴμεθα ἐξωπλισμένοι διὰ τῶν ἐφοδίων τῆς κατὰ κόσμον γνώσεως καὶ ἐπιστήμης πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν καθ' ἡμῶν στρατευομένων δυνάμεων οἰουδήποτε ἐχθροῦ ἢ ἐπιδρομέως, ἀλλὰ πρό πάντων τό νὰ εἴμεθα δίκαιοι, ἐπιζητοῦντες νὰ διδασκώμεθα διὰ βίου ἀνά πᾶσαν στιγμὴν τελειότερον καὶ βαθύτερον τὰ **δικαιώματα** τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τοῦτο δέν εἶναι τυχαῖον τό ὅτι ἐκ τῶν προτέρων δοξολογοῦμεν τὸν Κύριον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ λατρείᾳ, ἐπικαλούμενοι τὴν παρ' Αὐτοῦ καὶ μόνον διδαχὴν τῶν ἀμεταθέτων

δικαιωμάτων Αὐτοῦ. Καί οὐδέποτε εἴμεθα τόσον ἰσχυροί καί τεθωρακισμένοι ἐνώπιον πάσης ἀπροβλέπτου δυνάμεως ὅσον, ὅταν ψάλλωμεν, ὡς οἱ παῖδες, τὴν ᾠδὴν τοῦ Ἀγαπητοῦ: *“Εὐλόγητός εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου”*.

Καθ’ ἣν, λοιπόν, ἐποχὴν, ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ, διεθνεῖς ὀργανισμοί καί διακρατικά νομοθεσίαι καί ἐπιστημονικά ἐρευνητικά προγράμματα ἐνοῦνται εἰς Ἱερεμιάδας καί θρήνους, διὰ νά κρούσουν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ἐγκαίρως νά ἀνανήψη πρὸ τοῦ ἐπερχομένου γενικοῦ χάους, τό ὅποιον ἀπειλεῖ τὴν παγκόσμιον τάξιν καί ἰσορροπίαν εἰς τὰ διάφορα λεγόμενα “οἰκοσυστήματα” ὅχι μόνον τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ἀλλὰ καί τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρωτίστως εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐπὶ μέρους ἀνθρώπου ἀπευθυνόμενοι καλοῦμεν τοῦτον νά γευθῇ καθημερινῶς ἐν ἀφελότητι καρδίας τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς κοινωνῶν ἐν φόβῳ καί τρόμῳ, ἀλλ’ ἐν ταυτῷ καί ἐν δοξολογία καί ἀγαλλιάσει τῶν ἀγαθῶν τῆς κτίσεως.

Ὁ πανικός οὐδέποτε ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νά κρίνη νηφαλίως καί νά σταθμίσῃ δικαίως τὰς πρὸς ἑαυτὸν καί τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον καί τὸν ὑπεράνω αὐτοῦ ἀγρυπνοῦντα Θεόν ὑποχρεώσεις. Ἀλλ’ ἀκριβῶς αἱ ὑποχρεώσεις αὗται ὡς ἔχουν ρυθμισθῇ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχικῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ ἀποτελοῦν καί *“τὰ δικαιώματά Του”*, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Οἱ ἄνθρωποι συνήθως ὁμιλοῦν καί ἀγωνίζονται νά ἐπισημάνουν καί καθιερώσουν τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα ἐν ἰδιοτελείᾳ καί φοβίᾳ ὀριζόμενα, καθίστανται πάντοτε δυνάμεις καί διεκδικήσεις χωριστικά μεταξύ τῶν προσώπων καί τῶν ομάδων καί τῶν τάξεων καί τῶν λαῶν.

Τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ, ἀντιθέτως, τυγχάνουν ἐξ ὀρισμοῦ περιληπτικά τόσον τοῦ ἐπὶ μέρους ὅσον καί τοῦ καθόλου, διὰ τοῦτο διδασκόμενα καί γνωριζόμενα θεοφιλῶς καθιστοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφούς καί κοινωνοὺς μεταξύ των καί δι’ εὐχαριστιακῆς χρήσεως τοῦ κόσμου κοινωνοὺς καί τῆς ἀπείρου

ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι καταναλωτάς, ὡς τοὺς ἐδίδαξεν ὁ ἄθεος ἀνθρωπισμός ἢ ἡ σύγχρονος εὐδαιμονιστική ἀγγελιοποίησις διὰ τῆς ὑβριστικῆς προόδου τῆς τεχνολογίας.

Ὡς ἐκ τούτου πρῶτιστον καθῆκον τῶν πιστῶν τοῦλάχιστον εἶναι νά ἐγκύπτωμεν καί νά μελετῶμεν συνεχῶς ἐμβριθέστερον εἰς τόν νόμον καί τά δικαιώματα τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά σεβώμεθα τάς ὑπ' Αὐτοῦ τεθείσας ἐν τῇ φύσει ἰσορροπίας, ἀποβαίνοντες ἱλαροί δόται καί εὐγνώμονες λήπται τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θαυμασίων Αὐτοῦ.

Ἡ δέ χάρις τοῦ πανοικτίρμονος καί Παναγάθου Θεοῦ, σὺν τῇ ἀφ' ἡμῶν πατρικῇ καί Πατριαρχικῇ εὐλογίᾳ καί εὐχῇ, εἴη μετὰ πάντων τῶν φοβουμένων τόν Κύριον.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, διάπυρος
πρός Θεόν, εὐχέτης Βαρθολομαῖος

**12. Ἀπόσπασμα τῆς Ὁμιλίας τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
πρός τήν ὀλομέλειαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου
(Στρασβοῦργον, 19.4.1994)***

(...) Ἀνάλογα συμπεράσματα νομίζομεν ὅτι συνάγονται καί ἐκ τοῦ δευτέρου παραδείγματος κρίσιμου καί ἀγωνιώδους τῆς ἐποχῆς ἡμῶν προβλήματος, τοῦ **οἰκολογικοῦ**. Γνωρίζομεν ἅπαντες τὰς ἐφιαλτικές διαστάσεις, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει ὁ σημέραι τό πρόβλημα.

Ἐπιτρέψατε ἡμῖν τήν πεποίθησιν ὅτι τό οἰκολογικόν πρόβλημα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἀπαιτεῖ ριζικήν ἀναθεώρησιν τῆς κοσμολογίας ἡμῶν. Ἄλλην ἐρμηνείαν τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου, ἄλλην στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τῆς φύσεως, διαφορετικήν νοηματοδότησιν τῆς προσλήψεως καί χρήσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Θεολογία προσπαθεῖ, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν πνευματικῶν αὐτῆς δυνάμεων, νά συνεισφέρει εἰς τόν περί τό πρόβλημα τοῦτο ἀναγκαῖον διάλογον. Μέ πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου οἱ Ὁρθόδοξοι καθιερώσαμεν τήν 1ην Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους ὡς ἡμέραν περισυλλογῆς καί προσευχῆς διά τήν ἀντιμετώπισιν τῆς συντελουμένης οἰκολογικῆς καταστροφῆς τοῦ πλανήτου ἡμῶν. Διά διεθνoῦς συνεδρίου ἐν Κρήτῃ, ἐξ ἄλλου, ἐνεκαίνιασαμεν συστηματικήν θεολογικήν μελέτην τοῦ προβλήματος. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι ἡμῶν δέν ἔχουν νόημα ἐάν παραμείνουν ἀποσπασματικά. Δραττόμεθα τῆς εὐ-

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεύχος Γ', 1994, σελ. 498.

καιρίας τῆς ἐνώπιον ὑμῶν παρουσίας ἡμῶν, διὰ νά δηλώσωμεν, ὅτι εἴμεθα ἔτοιμοι νά θέσωμεν τάς ἰσχνάς ἡμῶν δυνάμεις εἰς τήν διάθεσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου διὰ πᾶσαν περαιτέρω μελέτην καί προσπάθειαν πανευρωπαϊκῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος (...).

**13. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Βαρθολομαίου Α' κατά τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν
τοῦ δεύτερου Οἰκολογικοῦ Σεμιναρίου ἐν Χάλκῃ,
μέ θέμα: “Περιβάλλον καί Ὀρησκευτική Παιδεία”
(19-30.6.1994)***

By the grace of God, to whom we express our heartfelt gratitude, we convene this interfaith gathering in this venerable centre of Orthodoxy. We are pleased that it is convened in the hospitable environment of this monastery, where our alma mater, the Theological School of Halki existed, and this year celebrates the 150th anniversary since its inception.

By the will of God this Conference is the first in a series of seminars which we intend to convene on a yearly basis, here on this amiable and charming island of Halki (Heybeliada). This conference is convened by decision of our Holy and Sacred Synod, which by separate decision reached in its meeting of June 6, 1989, has decreed that September 1st of each year not only be designated the beginning of the ecclesiastical year, but furthermore be dedicated to the protection of our natural environment.

By this significant decision reached under the spiritual guidance of our predecessor, Patriarch Dimitrios of blessed memory, we recognise that our Church must actively involve it-

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεῦχος Γ', 1994, σελ. 631-634. Γιά τίς εἰσηγήσεις καί τά πορίσματα τοῦ Συνεδρίου βλ. *The Environment and Religious Education, Summer Seminary on Halki '94*, ἐκδ. Militos, 91 σελ.

self in the universal problem of the poor management of the environment created by numerous and unfortunate abuses of nature by humanity. Human beings were created by God to have sovereignty over nature, not to exercise tyranny over it. Many sectors of society have recognised that the ecological problem is associated with the moral crisis of the human person and that the use of nature depends on the perception, position, and training of human beings regarding the cosmos, for according to the ancient saying, *"man is the measure of all things"*.

Now that we have awakened to the impending destruction of nature and all that this implies, how has society responded in recent years? We note here the so-called *"plans for peaceful coexistence"* (between mankind and nature) along with plans for the *"development of the environment"*. All these concerns are of course commendable. As we know, however, they are limited in their effectiveness. Who will find and apprehend those individuals responsible for forest fires? Who will restrain those who illegally cut down trees? Who and how will we control those unconscionable individuals who pollute our waters, rivers, and seas? Who will restrain the greedy?

We, the Church, must help willingly, firmly, and extensively, with this pressing, vital concern. We will help by enlightening the conscience of men and women to cultivate respect for human beings and for all matter. Our goal is to give people feeling and install in them the fear of God so that they may avoid wrongdoing, vulgarity, impropriety, inhumanity, and especially egotism. Usually those who torch forests, those who illegally cut trees, and those who pollute our shores, are egocentric individuals with hardened hearts, who do so out of greed and for purely utilitarian purposes. A good Christian cannot, rather, a good Christian is not permitted by conscience, to destroy nature and the environment. We cannot be a source of immoral or destructive acts.

According to Socrates, *"virtue is taught"*. In conformity with our position therefore, upon much meditation and thought,

we have chosen as the theme of this gathering, the relationship between religious education and the environment. By restricting the discussion of the conference to religious education, we do not exclude nor do we underestimate other forms and levels of secular and parochial education. Our goal, and we beseech the attention of the esteemed participants to this point, is to examine the ways and means by which we may sensitise and influence the desires and the attention of our students to this most urgent issue.

So that we are not left with empty or hollow words, we are of the opinion that our attention must be given to developing programs of practical application. Tree planting initiatives must be undertaken, for example, as we have done today, and as we did last December on this island. Groups of students can cultivate gardens, while yet others can care and tend to forest regions. Along with a series of lectures, seminars should be organised intended on enlightening students concerning planting procedures, gardening and similar activities. Other groups of children in our secular, parochial and catechetical schools may adopt vegetable or flower gardens, forested regions, church compounds, abandoned properties or farm regions cultivated for the common good, as well as areas with natural beauty which they will care for on a voluntary basis. Their example can serve to sensitise their parents and elders who can then be motivated to do likewise.

We especially advise the clergy and others in parish ministry to encourage love for nature, to care for trees and shrubs and the church properties and cemeteries. It is only fitting that love for the environment begin in the church compound, which must be replete with greenery and flowers in bloom throughout all the seasons of the year, *"for the Author of beauty has created them"* (Wisdom of Solomon 13:3).

This beauty of nature is the will of God. Subsequently we are obligated to preserve rather than destroy the environment. Hence any destruction of nature clearly constitutes sin.

We entreat your attention primarily to these final thoughts.

As we read the agonising warnings of the conservationists, the geologists, the biologists and other specialists, who remind us of the great folly of the violation of nature with its foreseeable tragic consequences, you, my beloved speaker and participants, contribute today to a momentous task of timely significance for our planet.

"For He (God) did not create it (the earth) a chaos, He formed it to be inhabited" (Isaiah 45:18). Humanity is obligated therefore not to destroy the earth, creating chaotic conditions with fires and a scarcity of water, but rather to develop and enhance it. *"You who have nothing to do, plant a tree in the corner of your garden so that others may come and sit there to rest and recollect"*. Such are the words by Adamo, in a timely song with your friends as an indication of your ecological concerns. In life, only those divinely inspired and with zeal, those who love their environment, create the things of God. *"Seedtime and harvest, cold and heat, summer and winter, day and night, shall not cease"* (Genesis 8:22).

You, our beloved, contribute to the concern for the proper order and legitimate status of the cosmos. Cosmos is defined as meaning to decorate; it is defined as a love for beauty and decency. May you be blessed by God.

Permit us to confide in you our thoughts. We do not believe much in the strong and the mighty, or in people in authority. We believe rather in those willing and patient individuals who do not lose sight of their objective; the objective for good. Do not forget the acknowledgement of the ancient Greeks that *"drops of water make rocks hollow"*.

Many simple people in various small corners of the earth, with nominal but continuous daily concerns, can change the world, even if only slightly, for the better. Today we celebrate the Feast of the Holy Spirit, the day after Pentecost. We celebrate the triumph of the few, the weak - by human standards - holy disciples and apostles of our Lord, who, empowered by the fire of Pente-

cost, changed the world 2000 years ago and for all time, so that today we prepare to enter the third millennium after Christ.

My brothers and sisters: May we continue primarily to cultivate the field of the soul, but also the garden of our home, so that future generations may reap the fruit of our labour.

Before we conclude, we should like to wholeheartedly and openly express how much it means to us personally, and to the Ecumenical Patriarchate, that His Royal Highness, Prince Philip, has agreed to share in this summer seminar programme as a co-patron. This is not the first time that His Royal Highness has cooperated with our Church in facing such problems which concern all of humankind. Furthermore, we would also like to express our sincere appreciation to the authorities of the Turkish government for their understanding, cooperation, and moral support.

We should also like to thank all those who were kind enough to send the greetings and messages which we have just heard. We are greatly encouraged by all these manifestations of support in our modest efforts for the protection of God's creation.

Welcome into our midst!

14. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
ἐπὶ τῇ Ἑμέρᾳ Προσευχῶν
ὑπὲρ τῆς Προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος
(1.9.1994)*

Ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Εἰς πολλές περιπτώσεις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἡ Ἐκκλησία παρακαλεῖ τὸν Κύριον νὰ προστατεύῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ φυσικὰς καταστροφὰς λοιμούς, λιμούς, σεισμούς, καταποντισμούς. Σήμερον συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον. Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου, ἡμέραν ἀφιερωμένην εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία παρακαλεῖ τὸν Δημιουργὸν νὰ προστατεύσῃ τὴν φύσιν ἀπὸ τὰς συμφορὰς, τὰς ὁποίας προκαλοῦν οἱ ἄνθρωποι, συμφορὰς ὅπως ἡ μόλυνσις, ὁ πόλεμος, ἡ ἐκμετάλλευσις, ἡ σπατάλη καὶ ἡ ἐκκοσμίκευσις. Θὰ φανῇ ἴσως παράδοξον ὅτι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς φύσεως, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ τὴν προστατεύσῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τὰς ἰδίας τῶν πράξεις. Ἀλλ' ἐκ τῆς προοπτικῆς αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ σοφίᾳ της φέρει ἐνώπιόν μας ἓνα μήνυμα βαθυτάτης σημασίας, ἓνα μήνυμα τὸ ὁποῖον θίγει τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς πεπτωκυῖας ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἀποκαταστάσεώς της. Πρόκειται διὰ τὸ πρόβλημα τῆς πολώσεως μεταξὺ ἀτομικῆς ἁμαρτίας καὶ συλλογικῆς εὐθύνης.

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεῦχος Δ', 1994, σελ. 765-768.

Ἡ Ἀγία Γραφή μᾶς λέγει ὅτι “εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη” (Α΄ Κορ. 12,26). Διότι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη εἰς τό ἀνθρώπινον γένος, ἀφοῦ ἐπλάσθησαν οἱ ἄνθρωποι κατ’ εἰκόνα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί ὑπάρχουν ἐν ἀμοιβαιότητι καί ἀλληλεξαρτήσῃ. Κανείς ἄνθρωπος δέν δύναται νά ἀπομονωθῇ ἀπό τούς ἄλλους. Εἴμεθα “ἀλλήλων μέλη” (Ἐφ. 4,25) καί, συνεπῶς, κάθε πρᾶξις ἐνός μέλους τῆς ἀνθρωπότητος ἐπηρεάζει ἀναποφεύκτως ὅλα τὰ ἄλλα μέλη. Κανείς δέν ἴσταται μόνος καί κανείς δέν πίπτει μόνος. Κατά τόν Γέροντα Ζωσιμᾶν εἰς τούς “Ἀδελφούς Καραμαζώφ” τοῦ Ντοστογιέφσκη, ὁ καθείς μας εἶναι “ὑπεύθυνος διά τόν καθένα καί δι’ ὅλα”.

Μέ ποιον τρόπον τό κεντρικόν τοῦτο πρόβλημα συνδέεται μέ τό θέμα τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος ἀπό τās πράξεις τῶν ἀνθρώπων; Ἀποτελεῖ ὀδυνηράν διαπίστωσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, τόσο ἀτομικῶς ὅσον καί εἰς τό σύνολόν της, δέν βλέπει πλέον τόν φυσικόν κόσμον ὡς σημεῖον καί μυστήριον τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μᾶλλον ὡς ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως. Κανείς δέν εἶναι ἀμέτοχος ἐνοχῆς διά τήν ἔλλειψιν σεβασμοῦ πρὸς τήν φύσιν, διότι σεβασμός πρὸς τήν φύσιν σημαίνει ἀναγνώρισιν ὅτι ὅλα τὰ δημιουργήματα καί ὄντα κατέχουν μοναδικήν θέσιν εἰς τήν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ. “Ὅσον περισσότερο εὐαίσθητοι γινόμεθα ἔναντι τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ γύρω μας, τόσο περισσότερο συνειδητοποιοῦμεν τόν κόσμον τοῦ Θεοῦ **ἐντός μας**. “Ὅταν ἀρχίσωμεν νά βλέπωμεν τήν φύσιν ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ, τότε ἀρχίζομεν νά κατανοῶμεν τήν θέσιν μας ὡς ἀνθρώπων ἐντός τῆς φύσεως. Ἡ ἀληθινή ἐκτίμησις οἰουδήποτε ὄντος συνίσταται εἰς τήν ἀνακάλυψιν τοῦ ἐξαιρετικοῦ μέσα εἰς τό σύνηδες.

Μόνον ἡ ἁμαρτία εἶναι εὐθυνή καί κοινή, ὅπως εἶναι ὅλα τὰ προϊόντα τῆς ἁμαρτωλῆς τεχνολογίας. Ἀλλά ἡ ἁμαρτία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τήν ρίζαν τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ἄνθρωπος ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τήν εὐγενῆ του κλῆσιν: νά μετᾶσχη εἰς τήν δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ εἰς τόν κόσμον. Ὑπετάγη εἰς μίαν ἀντίληψιν περί ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία ἀξιολογεῖ τήν παραγωγικότητα ὑπεράνω τῆς ἀξιο-

πρεπείας καί τόν πλοῦτον ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης ἀκεραιότητος. Βλέπομεν, ὡς παράδειγμα, λεπτὰς οἰκολογικὰς ἰσορροπίας νά ἀνατρέπωνται ἀπό τήν ἀνεξέλεγκτον καταστροφὴν τοῦ ζωικοῦ καί φυτικοῦ βίου ἢ ἀπό τήν βάνανυσον ἐκμετάλλευσιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν. Δέν θ' ἀπετέλει ὑπερβολήν, ἐάν ἐλέγετο ὅτι πάντα ταῦτα, ἀκόμη καί ἐάν διενεργοῦνται εἰς τό ὄνομα τῆς προόδου καί τῆς εὐημερίας, τελικῶς ἀποβαίνουν εἰς βάρος τῆς ἀνθρωπότητος.

Δέν εἶναι, λοιπόν, χωρίς λόγον τό ὅτι ἡ κτίσις *“συστενάζει καί συνωδίνει”* (Ρωμ. 8,22). Διότι δέν εἶναι ἀληθές ὅτι ἀρχικῶς ἐθεωρήθη ἀπό τόν Θεόν *“καλή λίαν”*; Δημιουργημένη ἀπό τόν Θεόν, ἡ κτίσις ἀντανακλᾷ θείαν σοφίαν, θεῖον κάλλος, θείαν ἀλήθειαν. Κάθε τι τό ὅποιον προέρχεται ἀπό τόν Θεόν ἔχει διάχυτον ἐντός του τήν θείαν ἐνέργειαν. Οἱ ὕμνοι καί αἱ δεήσεις τῆς Ἀκολουθίας τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, τὰς ὁποίας συνέθεσεν ὁ χαρισματικός ὕμνογράφος τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, αἰμίμηστος ἀγιορείτης μοναχός Γεράσιμος, ἐξαίρουν τό κάλλος τῆς κτίσεως, ἀλλά συγχρόνως μᾶς ὑπενθυμίζουν τήν τραγικήν κατάχρησιν τῆς ἐκ μέρους μας. Μᾶς καλοῦν εἰς μετάνοιαν διὰ τὰς πράξεις μας εἰς βάρος τῆς δωρεᾶς αὐτῆς τοῦ Θεοῦ. Ἐχομεν κάμει τόν κόσμον αὐτόν περισσότερον σκοτεινόν, περισσότερον βασανισμένον. Αἱ συνέπειαι τῆς συγκρούσεως τῆς φύσεως μέ τόν ἄνθρωπον ἐσήμανον ὄντως μίαν ἀφύσικον καταστροφὴν ἀνυπολογίστων διαστάσεων. Δέν εἶναι, συνεπῶς, ὀρθόν καί ἐπιβεβλημένον νά ἐνεργήσουν σήμερον οἱ χριστιανοί ὡς ἡ φωνή ἐκείνη, ἡ ὁποία θά φέρῃ ἐνώπιον τοῦ Θρόνου τοῦ Θεοῦ τήν ἔκκλησιν διὰ τήν σωτηρίαν τῆς φύσεως;

Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ὁ προορισμός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά ἐπανορθώσῃ τήν ὀρθήν σχέσιν μεταξύ Θεοῦ καί κόσμου, ὅπως ἦτο εἰς τόν Παράδεισον. Διὰ τῆς μετανοίας αἱ δύο περιοχαί, τῆς φύσεως καί τοῦ ἀνθρώπου, δύνανται νά καταστοῦν ἀντικείμενον φροντίδος καί δημιουργικῆς προσπάθειας. Ἀλλ' ἡ μετάνοια πρέπει νά συνοδεύεται ἀπό καλῶς ἐστιασμένας πρωτοβουλίας, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τό ἥθος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὑπάρχει

τό εὐχαριστιακόν ἦθος, τό ὁποῖον, ὑπεράνω ὅλων, σημαίνει χρῆσιν τῶν φυσικῶν πόρων **ἐν εὐχαριστίᾳ**, ἀναφοράν των πάλι εἰς τόν Θεόν. Ἀλλ' ὄχι μόνον αὐτῶν, ἀλλά καί ἡμῶν τῶν ἰδίων. Εἰς τήν Θείαν Εὐχαριστίαν ἀποδίδομεν εἰς τόν Θεόν ὅτι εἶναι ἰδικόν Του: τόν ἄρτον καί τόν οἶνον ὡς Σῶμα καί Αἷμα Χριστοῦ. Ὡς ἀντιπροσωπευτικά δέ τῶν καρπῶν τῆς κτίσεως δέν εἶναι πλέον αἰχμάλωτα τά στοιχεῖα ταῦτα εἰς τήν πτῶσιν, ἀλλ' ἀπελευθερώνονται καί καθαίρονται ἀπό αὐτήν, καί γίνονται ἱκανά νά δεχθοῦν ἐντός των τήν θείαν παρουσίαν. Συγχρόνως προσευχόμεθα δι' ἡμᾶς τούς ἰδίους νά ἁγιασθῶμεν, διότι διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐξεπέσαμεν καί διεψεύσαμεν τās βαπτισματικές μας ὑποσχέσεις.

Δεύτερον, ἔχομεν τό ἀσκητικόν ἦθος τῆς Ὁρθοδοξίας, τό ὁποῖον περιλαμβάνει νηστείαν καί ἄλλας πνευματικές ἀσκήσεις. Ὅλα αὐτά μᾶς κάμουν νά ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ὅλα εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ προωρισμένα νά ἱκανοποιήσουν τās ἀνάγκας μας. Δέν εἶναι ἰδιοκτησία μας, διὰ νά τά καταχρώμεθα καί σπαταλῶμεν, ἐπειδή ἔχομεν τήν δυνατότητα νά πληρώνωμεν δι' αὐτά.

Τρίτον, τό λειτουργικόν μας ἦθος ὑπογραμμίζει τό χρέος διὰ κοινοτικήν φροντίδα καί συμμετοχήν. Ἰστάμεθα πρό τοῦ Θεοῦ **ἀπό κοινοῦ**, καί κατέχομεν ἀπό κοινοῦ τās ἐπιγείους εὐλογίας, τās ὁποίας ἔδωκεν ὁ Θεός εἰς ὅλα τά δημιουργήματά Του. *“Ἡ μὴ κοινωνία τοῦ πλούτου μας μέ τούς πτωχοὺς ἀποτελεῖ κλοπὴν ἀπὸ τούς πτωχοὺς καί στέρψησιν τῶν μέσων τῆς ζωῆς των· δέν κατέχομεν τόν ἰδικόν μας πλοῦτον, ἀλλὰ τόν ἰδικόν των”*, μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ ἱερός Πατήρ. Ἰστάμεθα ἐνώπιον τοῦ Κτίστου ὡς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία, κατὰ τήν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν, εἶναι ἡ συνεχὴς ἔνσαρκος παρουσία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· παρουσία διὰ τήν σωτηρίαν ὅλου τοῦ κόσμου, ὄχι μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως.

Τό ἦθος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὅλας τās ἐκφάνσεις του, δηλώνει σεβασμόν πρὸς τήν ὕλην: τόν κόσμον γύρω μας, τά ἄλλα δημιουργήματα, τά ἴδια τά σώματά μας. Ἐντεῦθεν, τό Πατριαρχικόν μας Μήνυμα διὰ τήν παροῦσαν ἡμέραν τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος εἶναι νά διατηρήσωμεν μίαν σταθεράν στάσιν

σεβασμοῦ εἰς ὅλας τὰς σχέσεις μας μέ τήν ὑλικήν Δημιουργίαν. Δέν ἀναμένομεν, βεβαίως, νά ἀφήσωμεν ἀνέπαφον τό φυσικόν περιβάλλον. Ἐν τούτοις, θά πρέπει νά ἐπιλέξωμεν: ἤ νά τό κάμωμεν νά ἀντανακλᾷ πλεονεξίαν καί ἀσχημίαν, ἢ νά τό χρησιμοποιήσωμεν κατά τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νά φαίνεται τό κάλλος τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ διά μέσου τῶν ἰδικῶν μας ἔργων.

Ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος τοῦ Δημιουργοῦ πάσης τῆς κτίσεως καί Προνοητοῦ Θεοῦ εἶη μετά πάντων ὑμῶν, ἀδελφοί καί τέκνα τῆς Ἐκκλησίας προσφιλῆ.

α΄ Σεπτεμβρίου 1994

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός
καί διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης
Βαρθολομαῖος

**15. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
εἰς τό Β' Οἰκολογικόν Σεμινάριον
ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης
μέ θέμα: “Περιβάλλον καί Ἠθική” (12-11.6.1995)***

Ἡ καθ' ἡμᾶς Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, δικαίως σεμνύνεται ἐν Θεῷ, ὅτι ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν πρὸς τόν κόσμον γενικωτέρων διακονιῶν αὐτῆς, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων νά ἐντάξῃ καί πρόγραμμα ὅλον Οἰκολογικῶν Συνεδρίων, καί τοῦτο βεβαίως οὐχί διὰ νά φανῇ ἀπλῶς συμπορευομένη μέ τούς νεωτέρους καιρούς, ἀλλά μᾶλλον ἐκ τῆς βαθυτάτης πεποιθήσεως ὅτι, καί διὰ τῶν τοιούτων πρωτοβουλιῶν αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία κινεῖται ἐξ ὁλοκλήρου καί ἀξιωματικῶς ἐντός τοῦ κυρίου ἔργου, τό ὁποῖον ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτήν ὁ Θεός ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἥτοι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ κόσμου.

Ἐκ τῆς βαθυτάτης ταύτης πεποιθήσεως ὀρμώμενοι, φρονοῦμεν ταπεινῶς ὅτι, κατά τούς πονηρούς καιρούς οὓς διέρχεται ἡ παγκόσμιος σύγχρονος ἀνθρωπότης, τό νά ὁμιλῇ τίς ἀπλῶς περί οἰκολογικῶν θεμάτων, εἶναι μέν ὅπωςδῆποτε ἀξίεπαινος καί φιλότιμος πρωτοβουλία, ἀλλά κινδυνεύει ἐνίστε νά παρεξηγηθῇ ὁ τοιοῦτος, ὡς ἄγονος συνοδοιπόρος τοῦ “συρμοῦ” τῆς παρούσης ὥρας, τόν **ἐντυπωσιασμόν** μᾶλλον διώκων καί ἐπιζητῶν ἢ τήν

*Γιά τίς εἰσηγήσεις καί τά πορίσματα τοῦ Συνεδρίου βλ. *The Environment and Ethics, Sumner Seminary on Halki* '95, Ed. Militos, 79 σελ.

πραγματικήν **διαφώτισιν** καί οὐσιαστικήν **συμβολήν** εἰς τήν λύσιν τῶν συναφῶν προβλημάτων.

Τίς δύναται ἀληθῶς νά ἀρνηθῇ ὅτι, παρά τās καταβαλλομένας ἀπό τινος καί ἀπό διαφόρων πλευρῶν τιμίας προσπάθειάς πρὸς λυσιτελῆ ἀντιμετώπισιν τῶν κραυγαλεωτέρων ἐν προκειμένῳ αἰτημάτων, ἐξακολουθοῦμεν οἱ πάντες νά ἀμιλλώμεθα τούς πάντας, περί τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ὁμιλοῦντες μᾶλλον καί βατολογοῦντες ἢ τά ὀρθά φρονοῦντες ἅμα καί πράττοντες;

Εἰς ἀναχαίτισιν ἀκριβῶς τοῦ τεραστίου τούτου κινδύνου, ὅστις - ὡς συνήθως σιωπηρῶς καί ἴσως ἀσυναισθήτως - ἀπειλεῖ νά ματαιώσῃ πολύν ἐπὶ τοῦ θέματος θεωρητικόν μόχθον, ἀποβλέπει τό παρόν ἡμέτερον εὐλογημένον Συνέδριον, ὑπὸ τήν στέγην τῆς παλαιφάτου ταύτης Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος τῆς Χάλκης, διά τοῦ γενικοῦ θέματος αὐτοῦ “Οἰκολογία καί Ἠθική”.

Ὡς ἐκ τούτου, χρέος πατρικόν ἠγησάμεθα, ἵνα ἐπ’ εὐκαιρίᾳ ἀπευθύνωμεν εἰσαγωγικῶς οὐχί ἀπλῶς τόν ἐμπρέποντα χαιρετισμόν καί τήν πρὸς τούς προφρόνως συνηγμένους Συνέδρους ἀπό τῆς Μητρός Ἐκκλησίας ὀλόθυμον ἡμῶν Πατριαρχικήν εὐλογίαν, ἀλλ’ ἐν τῷ πνεύματι καθαρῶς ποιμαντικῆς μερίμνης καί ὀλίγας σκέψεις ἐπὶ τοῦ θέματος, αἵτινες ἴσως θέτουν ἐκ προοιμίου τόν δάκτυλον “ἐπὶ τόν τύπον τῶν ἡλῶν”, διά μίαν ἀληθῶς θεοφιλῆ ἐκτίμησιν τῶν εὐθυνῶν καί καθηκόντων τοῦ κατ’ εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντος ἀνθρώπου, ἔναντι ὀλοκλήρου τοῦ ἐν ἑαυτῷ καί περί ἑαυτόν κτιστοῦ σύμπαντος.

Ἐπιτραπήτω, ὅθεν, πρωτίστως νά εἴπωμεν ὅτι, τό ἐν βουλήμῃ πολλάκις διεκδικούμενον ἐν τῇ φύσει, ὄντως φρικτόν προικοδότημα, τοῦ εἶναι ἡμᾶς κτισθέντας “κατ’ εἰκόνα καί ὁμοίωσιν Θεοῦ”, προδιαγράφει ἐξ ὀρισμοῦ καί τό ἐπιβαλλόμενον εἰς ἡμᾶς ἀνάλογον ἥθος, ἔναντι ἑαυτῶν καί ἀλλήλων, καθὼς καί τοῦ περί ἡμᾶς μικροκόσμου ἢ μακροκόσμου, ὅποτε μόνον καί ἀληθῶς εὐαρεστοῦμεν τῷ “ἐκ τοῦ μηδενός” τά πάντα ὡς “καλά λίαν” κτίσαντι Θεῷ.

Τοῦτο σημαίνει, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι, ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὁρατὴ καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, δέν δικαιоῦται νά ἔχη ἥθος μὴ θεοπρεπές καὶ μὴ φιλόθεον. Διότι τότε, ὡς *“μεταλαβὼν τῆς εἰκόνης καὶ μὴ φυλάξας”*, καθίσταται εἰσηγητὴς καὶ πρωτεργάτης τοῦ κακοῦ, τό ὅποιον εὐτυχῶς ὁ Δικαιοκρίτης Θεός ἀνακόπτει, διὰ τοῦ φυσικοῦ θανάτου, *“ἵνα μὴ τό κακόν ἀθάνατον γένηται”*.

Ἀλλά τό ἐκ τοῦ Θεοῦ πηγάζον καὶ τὴν ἀπρόσιτον καὶ ἄγνωστον Αὐτοῦ οὐσίαν μαρτυροῦν ἥθος περιγράφεται, δι’ ὅλης τῆς Βίβλου καὶ τῆς ἐν γένει Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ διὰ τοῦ λόγου τῶν Θεοφόρων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὡς Χάρις.

Θά ἦτο σχολαῖον καὶ ὅλως περιττόν νά διευκρινίσωμεν, πρὸς Χριστιανούς διανοομένους ὁμιλοῦντες, ὅτι ὁ βαθύτατος χαρακτήρ τῆς Χάριτος τοῦ Παναγάθου Θεοῦ, εἶναι τό παντελῶς δωρεάν, ἥτοι τό ἀπολύτως ἀνανταπόδοτον. Θά ὑπενθυμίσωμεν ὅμως ἐν τούτοις, ὅτι ἐν τῇ Βιβλικῇ διηγήσει περὶ Δημιουργίας, ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἀρχικῶς μὲν ὡς εὐνοια, εὐδοκία, εὐσπλαχνία, φιλανθρωπία κ.ἄ., εἴτα δέ, ἥτοι μετὰ τὴν πῶσιν καὶ ἀποστασίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἔλεος, μακροθυμία, ἰλασμός, ἀνακεφαλαιώσεις, ἀποκατάστασις καὶ υἰοθεσία.

Πάντως, καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην φάσιν, τό ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, πρέπει ἀπεριφράστως νά εἴπωμεν, ὅτι ἐξεδηλώθη πάντοτε ὑπὸ μορφήν νόμου καὶ τάξεως, ἅτινα οὐδεὶς δύναται νά καταστρατηγήσῃ ἀτιμωρητί, διότι τό ὅλον σχέδιον τοῦ Παναγάθου Δημιουργοῦ ἀποτελεῖ ἐνιαίαν καὶ ἀδιάσπαστον θείαν *“οἰκονομίαν”*. Εἴτε, λοιπόν, περὶ φυσικῶν, εἴτε περὶ ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν νόμων ὁμιλοῦμεν, τὴν αὐτὴν ἄπειρον χάριν τοῦ Θεοῦ ἀναγνωρίζομεν καὶ ἐπισημαίνομεν, βέβαιοι ὄντες, ὅτι τό ἀρραγές ὑπόβαθρον τῆς καθόλου *“Οἰκολογίας”*, εἶναι πάντοτε ἡ Θεία Οἰκονομία.

Ἐξόχως ἐνδεικτικὰ πάντα ταῦτα τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Πανσόφου καὶ Παντοδυνάμου Θεοῦ, δέον ἀσφαλῶς νά ἀποτελοῦν κατευθυντηρίους γραμμάς καὶ τοῦ ἡμετέρου ἥθους ἀδιαλείπτως

ἐν τῷ κόσμῳ. Διότι, ἐάν ὁ Θεός, κατὰ Πλάτωνα, “ἀεί γεωμετροῖ”, ἔπεται ὅτι καί ὁ ἄνθρωπος ἀεί ὀφείλει νά ἀναγινώσκη ἐν τοῖς τοῦ κόσμου καί νά ὑπακούῃ.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς τοιαύτης εὐλαβοῦς ἐγρηγόρσεως ἐναντι τοῦ κόσμου, θά πρέπει νά λάβωμεν σοβαρῶς ὑπ’ ὄψιν καί τήν στοιχειώδη σειράν ἐν τῇ καθόλου τάξει τῆς Δημιουργίας, καθ’ ἣν ὁ Θεός εἰς τό ἔργον τῆς Ἑξαήμερου, ἐχώρησεν, ὡς γνωστόν, ἀπό τῶν ἀτελεστερῶν ἐπὶ τά τελειότερα. Τήν δέ τοιαύτην ἀντίστροφον ἱεραρχίαν γνωρίζοντες καί ἀναγνωρίζοντες, ἴσως τότε σεβασθῶμεν ἐκ νέου καί τήν ἀναντίρρητον καί μυστικήν ἱερότητα, τήν ὁποίαν ἔχει ὄχι μόνον καθ’ ἑαυτόν, ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ “ἐκ τοῦ μηδενός” προελθόν, ἀλλά καί διὰ τό εἶναι καί τό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ὁ πρό τοῦ ἀνθρώπου κτισθεῖς ὑλικός κόσμος, τόν ὁποῖον σήμερον ὄχι πάντοτε δοκίμως, χάριν συντομίας, χαρακτηρίζομεν ὡς “φυσικόν περιβάλλον”.

Κατακλείοντες, ἐπιθυμοῦμεν νά εἴπωμεν, ὅτι τό περιλάλητον σχολαστικόν ἀξίωμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας “*Gratia praesupponit Naturam*”, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατ’ οὐσίαν ὁλόκληρος ἡ Δύσις ἐστήριξε τās περί Φυσικοῦ Δικαίου καί τῶν πλείστων κοινωνικοπολιτικῶν προβληματισμῶν θεωρίας αὐτῆς - παλαιότερας καί νεωτέρας - θά ταλαιπωρῆται πάντοτε καί θά ἀδικῆται ὑπό τήν μονομέρειαν τοῦ πεπτωκότος κτιστοῦ ἐν γένει, ἐφ’ ὅσον δέν θά ὁλοκληροῦται συμπληρούμενον διὰ τοῦ διορθωτικοῦ “*Natura praesupponit Gratiam*”, ὡς ὀρθῶς ὑπέδειξε πρό πολλοῦ, εἰς σχετικόν αὐτοῦ μελέτημα, Ἱεράρχης τοῦ καθ’ ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Διότι ὄντως, μόνον “ἐν τῇ λειτουργικῇ συνειδήσει τῆς Ὁρθοδοξίας”, λαμπρύνεται θεοφιλῶς καί λυτρουῖται σύμπασα ἡ κτιστή Δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῷ πνεύματι τῶν σκέψεων τούτων, χαιρετίζομεν μετά πάσης πατρικῆς στοργῆς καί ἀγάπης τοὺς συνδραμόντας ἐνταῦθα Συνέδρους, εὐχαριστοῦμεν καί συγχαίρομεν τῇ Ὁργανωτικῇ τοῦ Συνεδρίου Ἐπιτροπῇ, ἐπικαλούμεθα δέ ἐπὶ πάντας πλούσιον τόν ἄνωθεν φωτισμόν, εἰς ἀπόλυτον φωτισμόν, εἰς ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Ἀμήν.

**16. 'Απόσπασμα τῆς 'Ομιλίας τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
κατά τήν τελετήν τῆς 'Ανακηρύξεώς του
σέ 'Επίτιμον Διδάκτορα εἰς τό Πανεπιστήμιον Αἰγαίου
(27.10.1994)***

(...) Ἡ σύγχρονος οἰκολογία, ὡς θεματική ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀλλά καί ὑπό τήν μορφήν κινημάτων σταυροφορίας διά τήν σωτηρίαν τοῦ γηϊνοῦ οἰκοσυστήματος, εἶναι ἔκφρασις, ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν, ἐπικεντρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἐνδιαφέροντος εἰς τήν πρακτικήν χρησιμότητα. Ἡ λογική τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος προβάλλεται ὡς ἀμιγῶς χρηστική ὠφελιμοθηρική λογική: Ἐάν δέν προστατεύσωμεν τό φυσικόν περιβάλλον, ἡ ἰδική μας ἐπιβίωσις θά καθίσταται ὁλονέν δυσχερεστέρα καί προβληματική, ἐνῶ λίαν συντόμως θά ἀπειληθῇ αὐτή αὕτη ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἡμῶν. Ὁ κίνδυνος ἐκφυλισμοῦ ἢ καί ἀφανισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διαγράφεται ὁσημέραι ἐπικείμενος.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς προφανεστάτης ταύτης λογικῆς, τό φυσικό περιβάλλον νοεῖται ὡς ἀναγκαία καί ἱκανή συνθήκη τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιβιώσεως, ἀλλά συνθήκη ἢ πλαίσιον χρηστικῶς νοούμενον. Ὁ προβληματισμός περιορίζεται εἰς τόν τρόπον τῆς χρήσεως. Δέν ἐνδιαφέρει ἡ καταγωγή καί ἡ αἰτία τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, οὐδέ ἀναζητεῖται "νόημα" ἐρμηνευτικόν τῆς κοσμικῆς εὐταξίας καί ἁρμονίας, τῆς σοφίας καί τοῦ κάλλους

* Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, 16.12.1994, σελ. 3.

τῆς φύσεως. Δυνατόν τὰ φύσει ὑπαρκτά νά ἐδημιουργήθησαν ὑπό ἀγνώστου “ἀνωτέρας δυνάμεως”, δυνατόν νά εἶναι προϊόντα ἀνερμηνεύτου “τυχαιότητος”, ἢ αὐτοματικῆς δυναμικῆς - ἐπίσης ἀνεξηγήτου - ἐνυπαρχούσης ἐγγενῶς εἰς τήν συγκρότησιν τῆς ὕλης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς αἰτίας καί τοῦ σκοποῦ ἡ δίδουσα νόημα εἰς τὰ ὑπαρκτά. Ἡ σημασία τῶν ὑπαρκτῶν περιορίζεται εἰς μόνην τήν χρησιμότητα καί ὠφελιμότητά των διά τόν ἄνθρωπον.

Ἐκκινουῦντα ἐκ τῆς χρηστικῆς ταύτης λογικῆς, τὰ οἰκολογικά κινήματα σήμερον ἀπαιτοῦν τόν καθορισμόν κανόνων χρήσεως τῆς φύσεως ὑπό τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ οἰκολογία φιλοδοξεῖ νά εἶναι μία πρακτική ἠθική τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς ἔναντι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἀλλ’ ὅπως καί πᾶσα ἄλλη ἠθική, προκαλεῖ καί ἡ οἰκολογία τό ἐρώτημα: Ποῖος καί μέ ποίαν αὐθεντίαν καθορίζει τούς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς, ποία λογική καθιστᾷ ὑποχρεωτικούς τούς κανόνας τούτους, ἐκ ποίας πηγῆς ἀντλοῦν τήν ἐγκυρότητα των;

Ὁ ὀρθολογισμός τῆς χρηστικῆς σκοπιμότητος καί ὠφελιμοθηρίας εἶναι μᾶλλον ἡ μόνη ἀπάντησις τῶν οἰκολόγων εἰς τό ἐρώτημα τοῦτο. Ἡ ὀρθότης τῆς οἰκολογικῆς ἠθικῆς τεκμαίρεται ἐκ τῆς προφανοῦς χρησιμότητος αὐτῆς. Εἶναι λογικῶς ἀδιαμφισβήτητον ὅτι διά νά ἐπιβίωσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τό ἀνθρώπινον εἶδος, ἀπαιτοῦνται συνθῆκαι φυσικοῦ περιβάλλοντος ἐπιτρέπουσαι τήν ἀνθρωπίνην ἐπιβίωσιν.

Ὁ ὀρθολογισμός ὅμως τῆς χρηστικῆς σκοπιμότητος καί ὠφελιμοθηρίας ὠδήγησε καί εἰς τήν καταστροφὴν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Δέν καταστρέφει ὁ ἄνθρωπος τό περιβάλλον ἐξ ἀνοήτου μαζοχισμοῦ κινούμενος. Τό καταστρέφει ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νά ἐκμεταλλευθῇ τήν φύσιν, προκειμένου νά ἐξασφαλίσῃ περισσοτέρας εὐκολίας καί ἀνέσεις καθημερινοῦ βίου. Ἡ λογική τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἰδία μέ τήν λογικὴν τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος. Καί αἱ δύο “λογικαί” ἀντιμετωπίζουν τήν φύσιν ὡς χρηστικόν ἀποκλειστικῶς δεδομένον. Δέν ἀποδίδουν εἰς αὐτήν κάποιο διαφορετικόν

νόημα. Κινούνται εις τό αὐτό ἐπίπεδον ὄντολογικῆς ἐρμηνείας τῆς φυσικῆς πραγματικότητος - ἢ, ὀρθότερον, εις τό κενόν ἠθελημένης παρακάμψεως πάσης ὄντολογικῆς ἐρμηνείας.

Τοιοιυτρόπως, ἡ διαφορά τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν αἱ δύο “λογικαί” (τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς προστασίας τοῦ οἰκοσυστήματος) εἶναι μόνον ποσοτική: Οἱ οἰκολόγοι ἀπαιτοῦν περιορισμένην καὶ ἐλεγχομένην ἐκμετάλλευσιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ποσοτικὴν μείωσιν, ἡ ὁποία καὶ θά ἐπιτρέψῃ τὴν πλεον μακροπρόθεσμον ἐκμετάλλευσιν αὐτοῦ. Ζητοῦν ὀρθολογικὸν περιορισμὸν τῆς ἀλογίστου χρήσεως, δηλαδή εἶδος χρησιμοθηρικοῦ ὀρθολογισμοῦ “ὀρθοτέρου” τοῦ χρησιμοθηρικοῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς σήμερον ἐκμεταλλεύσεως τῆς φύσεως. Ζητοῦν χρησιμοθηρικὴν “ἐγκράτειαν” εις τὴν χρησιμοθηρίαν.

Ποῖος ὅμως καὶ διὰ ποίων μέτρων θά ὀρίσῃ τὴν πληρεστέραν αὐτὴν (ποσοτικὴν) ὀρθότητα ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἰδίας καὶ μονοτρόπου χρηστικῆς λογικῆς; Τό αἶτημα, μολονότι ἐμφανίζεται ὡς ἄκρως ὀρθολογικόν, εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἀνορθόλογον. Ἐξ ὀρισμοῦ ἀντιφατικόν, διότι δέν εἶναι δυνατόν ἡ χρησιμοθηρία νά ἀντιμάχεται τὴν χρησιμοθηρίαν. Καὶ ἐν τῇ πράξει ἀνορθόλογον, διότι ἡ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς δέν δέχεται νά στερηθῇ τὰς εὐκολίας καὶ ἀνέσεις, τὰς ὁποίας ἐξησφάλισεν ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος εις ἐλαχίστην μειονότητα “προηγμένων” κοινωνιῶν.

Διὰ νά διασωθῇ τό αἶτημα τῶν οἰκολόγων, ἀπαιτεῖται λογικὴ ἄλλη, ἱκανὴ νά ὑποκαταστήσῃ τὴν λογικὴν τῆς χρησιμοθηρίας. Νά θεμελιωθῇ τό αἶτημα εις ὅλως διαφορετικὴν σκοπιμότητα. Εἰς τὸν ἀλτρουϊσμὸν λόγου χάριν τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν τύχην τῶν ἐπομένων γενεῶν, ἢ εις τὴν ἀπαίτησιν “ποιότητος” τῆς ζωῆς μὴ κρινομένης ἐκ τῆς καταναλωτικῆς εὐχερείας καὶ πλησμονῆς. Ἀπαιτοῦνται, δηλαδή, καθολικῶς ἀποδεκταὶ σκοπιμότητες μὴ-χρηστικά. Καὶ εις τὸν καθορισμὸν μὴ-χρηστικῶν σκοπιμοτήτων εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον νά συμφωνήσουν πάντες οἱ ἄνθρωποι μέ κριτήρια μόνον ὀρθολογικά. Πρέπει νά γεννηθοῦν εις τὸν ἄνθρωπον διαφορετικά ἀνάγκαι καὶ ἄλλη

ιεράρχησις ἀναγκῶν. Καί διαφορετικάί ἀνάγκαι προκύπτουν μόνον, ὅταν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις, ὁ κόσμος, ἀποκτήσουν ἄλλο νόημα, ὅχι ἀποκλειστικῶς χρηστικόν.

Αἱ μονοθεϊστικάι θρησκευτικάι παραδόσεις διασώζουν ἐκδοχήν τῆς φυσικῆς πραγματικότητος οὐχί ἀποκλειστικῶς χρηστικὴν. Ὁ κόσμος εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ χρῆσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾷ ἔμπρακτον σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεόν, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός παρέχει καί ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὰ φυσικά ἀγαθὰ ὡς προσφοράν τῆς θείας ἀγάπης.

Δύο βασικάι συνέπειαι προκύπτουν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς:

Πρώτη συνέπεια, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κόσμου δέν εἶναι διὰ τόν ἄνθρωπον αὐτοσκοπός, ἀλλά εἶναι ὁ τρόπος τῆς σχέσεως αὐτοῦ μέ τόν Θεόν. Ἐάν μετατρέψῃ ὁ ἄνθρωπος τήν χρῆσιν εἰς ἐγωκεντρικὴν ἀπληστίαν ἐκμεταλλεύσεως, εἰς καταδυνάστευσιν καί καταστροφὴν τῆς φύσεως, τότε ἀρνεῖται καί ἀναιρεῖ τήν ἰδικήν του ζωτικὴν σχέσιν μέ τόν Θεόν, σχέσιν προωρισμένην νά συνεχισθῇ ἐν τῇ αἰωνιότητι.

Δευτέρα συνέπεια: ὁ κόσμος, ὡς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, παύει νά εἶναι διὰ τόν ἄνθρωπον οὐδέτερον ἀντι-κείμενον χρήσεως. Ἐνσαρκώνει τόν λόγον τοῦ Δημιουργοῦ, ὅπως καί πᾶν καλλιτέχνημα ἐνσαρκώνει τόν λόγον τοῦ καλλιτέχνου. Τά ἀντι-κείμενα τῆς φυσικῆς πραγματικότητος φέρουν τήν σφραγίδα τῆς σοφίας καί τῆς ἀγάπης τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῶν, εἶναι λόγοι τοῦ Θεοῦ καλοῦντες τόν ἄνθρωπον εἰς διάλογον μετά τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τούτοις, εἶναι δεδομένον ἱστορικόν γεγονός ὅτι ἡ σημερινή ἐκδοχή τοῦ κόσμου ὡς οὐδετέρου ἀντικειμένου χρήσεως, τό ὅποιον ὁ ἄνθρωπος δύναται νά κατεξουσιάσῃ διὰ τήν ἐγωκεντρικὴν αὐτοῦ ἀπόλαυσιν, συνιστᾷ ἐκδοχήν γεννηθεῖσαν καί διαμορφωθείσαν ἐν τοῖς κόλποις τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης.

Θά ἀπῆται εἰδικὴν διατριβὴν ἡ ἀνάλυσις τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν καί τῶν θεωρητικῶν προϋποθέσεων, αἵτινες ὠδήγησαν τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην εἰς τὴν ὑποκατάστασιν τῆς σχέσεως

ἀνθρώπου καί κόσμου διά τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἀπεριορίστου κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ κόσμου. Οἱ λόγοι τῆς διαφοροποιήσεως ταύτης δέν εἶναι ἄσχετοι μέ τούς λόγους, οἵτινες προῦκάλεσαν τό ὀδυνηρόν Σχῆμα τοῦ 11ου αἰῶνος: τήν ἀποκοπὴν τῆς Δυτικῆς Χριστιανοσύνης ἐκ τοῦ ἐνιαίου σώματος τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Γεγονός παραμένει ὅτι ἡ ζητούμενη σήμερον ἀλλαγὴ στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος προϋποθέτει ἀλλαγὴν τοῦ νοήματος, τό ὅποῖον ἀποδίδει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ὕλην καί εἰς τόν κόσμον. Ἡ οἰκολογία δέν θά ἐμπνεύσῃ σεβασμόν τῆς φύσεως, ἐάν δέν ἐκφράσῃ κοσμολογίαν διάφορον τῆς σήμερον ἐν τῷ πολιτισμῷ ἡμῶν κρατούσης, ἀπηλλαγμένην τοῦ ἀφελοῦς ὕλισμοῦ ὅσον καί τοῦ ἐξ ἴσου ἀφελοῦς ἰδεαλισμοῦ.

Θά ἐπιχειρήσωμεν ἐπιγραμματικῶς νά ἐπισημάνωμεν τὴν δυνατότητα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς κοσμολογίας νά συμβάλλῃ εἰς τὴν ἄκρως ἐπικαίρην ἀναζήτησιν ταύτην. Ἐρείδονται αἱ ἀκροθιγεῖς ἡμῶς ἐπισημάνσεις ἐπὶ τῶν ἔργων κυρίως τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Ἀγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ καί τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, χωρὶς τοῦτο νά σημαίνει ὅτι δέν ὑπάρχουν καί ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς συμβάλλοντες κατ' οὐσίαν εἰς τό πρόβλημα.

Ἐπὶ κέντρον τῆς πατερικῆς συμβολῆς ἀποτελεῖ ἡ εἰσαγωγὴ μιᾶς τρίτης ὄντολογικῆς κατηγορίας διά τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος καί τῆς αἰτιώδους αὐτοῦ ἀρχῆς: Εἶναι ἡ κατηγορία τῶν Ἐνεργειῶν, ἥτις καί προστίθεται εἰς τό ζεῦγμα Οὐσίας καί Ὑποστάσεως, τό πρυτανεῖον εἰς τὰς ὄντολογικάς τῆς φιλοσοφίας ἀναλύσεις.

Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀφειρηρία προβληματισμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς σκέψεως ἦτο κυρίως θεολογική, θά ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐμπειρίας ἀναλογίας ἱκανάς ὥπως διασαφηνίσουν ἐναργέστερον δι' ἡμᾶς σήμερον τὰς ὄντολογικάς ταύτας κατηγορίας:

Ὅμιλοῦμεν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφερόμενοι εἰς κοινόν τρόπον μετοχῆς παντός ἀνθρώπου εἰς τὴν ὕπαρξιν,

εἰς τό εἶναι. Λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπαρξίς ὀρθοβαδιστική, γελαστική, λογική, ποιητική - δημιουργική, ἔχει φαντασίαν, κρίσιν, θέλησιν, ἀγαπητικὴν ἰκανότητα, κ.λπ. Πάντα ταῦτα εἶναι γνωρίσματα τῆς κοινῆς οὐσίας ἢ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλὰ τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῆς οὐσίας, ἅτινα καὶ ὑποστασιάζει ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξίς, εἶναι πραγματικά ὑπαρκτικά δυνατότητες, γνωρίσματα τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου ἐνεργεῖται πᾶσα ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς. Ὅμιλοῦμεν οὕτω περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας ἢ φύσεως, ἀναφερόμενοι εἰς τό γεγονός τῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων τῆς οὐσίας ἢ φύσεως. Πᾶσα ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς ἐνεργεῖται δυναμικῶς, εἶναι ἐνεργούμενον γεγονός σωματικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν, δυνατοτήτων λόγου, θελήσεως, φαντασίας, κρίσεως κ.λπ.

Ἐκάστη ἀνθρωπίνη ἀτομικότης ὑποστασιάζει τὰς κοινὰς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ τρόπον μοναδικόν, ἀνόμοιον καὶ ἀνεπανάληπτον. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει λόγον, θέλησιν, φαντασίαν, κρίσιν, κ.λπ., ὅμως ἕκαστος ἐπὶ μέρους ἄνθρωπος λέγει, νοεῖ, θέλει, φαντάζεται κρίνει κατὰ τρόπον μοναδικόν, ἀνόμοιον καὶ ἀνεπανάληπτον. Αἱ ἐνέργειαι ἐπομένως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συνιστοῦν ὄντολογικόν γεγονός, οὐχὶ μόνο ὡς χαρακτηρίζουσαι τὸν κοινόν τρόπον ὑπάρξεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὡς καθιστῶσαι ὑποστατικόν τὸν τρόπον αὐτόν. Αἱ ἐνέργειαι, ὑποστασιάζόμεναι εἰς τό πρόσωπον, συγκροτοῦν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν ἀπόλυτον ὑπαρκτικὴν ἑτερότητα τοῦ ὑποκειμένου.

Γνωρίζομεν τὸ ἀνθρώπινον ὑποκείμενον, τὴν ἑτερότητα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖται καὶ ἐκδηλοῦται ἡ ὑποκειμενικότης αὐτοῦ. Γνωρίζομεν τὸν μουσουργόν Johan Sebastian Bach ἀκροώμενοι τῶν μουσικῶν αὐτοῦ συνθέσεων, γνωρίζομεν τὸν ζωγράφον Rembrand μέσω τῶν ζωγραφικῶν αὐτοῦ πινάκων. Οἱ ἥχοι τῆς μουσικῆς τοῦ Bach ἢ τὰ ὑλικά καὶ τὰ χρώματα τῶν πινάκων τοῦ Rembrand εἶναι οὐσίας διαφορετικῆς ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τῶν δύο καλλιτεχνῶν. Ὅμως ἡ ποιητικὴ (δημιουργικὴ) ἐνέργεια τοῦ καλλιτέχνου, ἡ ἀποκαλύπτουσα τὴν ὑποστατικὴν αὐτοῦ ἑτερότητα, ἐνεργ-

γεῖται καί μέσω ἑτερογενῶν οὐσιῶν. Ἡ μουσική, τὰ χρώματα, ἡ γραφή, τό μάρμαρον, ὁ πηλός, ἐνεργοῦν τόν λόγον τοῦ μουσικοῦ, τοῦ ζωγράφου, τοῦ συγγραφέως, τοῦ γλύπτου. Ἀποκαλύπτουν τό πρόσωπο τοῦ καλλιτέχνου, τήν ὑπαρκτικήν αὐτοῦ ταυτότητα καί ἑτερότητα.

Τό ὄντολογικόν περιεχόμενον τῆς κατηγορίας τῶν ὑποστατικῶν ἐνεργειῶν ἐπιτρέπει εἰς τό νά ἀποδώσωμεν τήν ὄντολογικήν “ἀρχήν” τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου εἰς προσωπικόν Θεόν. Οὐχί εἰς τήν Οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, (γεγονός τό ὅποιον θά ὠδήγει εἰς πανθεῖσμόν), ἀλλά εἰς τās ὑποστατικές Ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Αἱ θεῖαι Ἐνέργειαι ἀποκαλύπτουν τόν λόγον τῆς προσωπικῆς ἑτερότητας τοῦ Θεοῦ, λόγον ἐνεργούμενον μέσω τῆς ὕλης, οὐσίας ὅλης διαφόρου τῆς τοῦ Θεοῦ.

Δεκαπέντε περίπου αἰῶνας πρό τῆς θεωρίας τῶν Quanta εἰς τήν σύγχρονον Φυσικήν, ἡ ἐλληνική ἐκκλησιαστική σκέψις διεβεβαίον ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἐνέργεια, “*συνδρομή λογικῶν ποιότητων*”, κτιστόν ἀποτέλεσμα τῆς ἀκτίστου θείας Ἐνεργείας. Ἡ κατά τήν οὐσίαν διαφορά κτιστοῦ καί ἀκτίστου δέν ἀποκλείει καί δέν ἐμποδίζει τό κτιστόν νά ἐνεργῇται καί τήν ὑποστατικήν ἑτερότητα τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ - Λόγου. Ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἥχοι καί τὰ χρώματα, μολονότι οὐσίαι ἑτερογενεῖς τοῦ ἀνθρώπου, ἐνεργοῦν τόν λόγον τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας καί τῆς ὑποστατικῆς ἑτερότητας τοῦ Bach ἢ τοῦ Rembrand.

Μόνον ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίσουν τήν ὕλην καί τήν ὄλην φύσιν ὡς δημιούργημα προσωπικοῦ Δημιουργοῦ, μόνον τότε ἡ χρῆσις τῆς ὕλης καί τῆς ὅλης φύσεως συνιστᾷ ὄντως σχέσιν καί οὐχί μονότροπον κυριαρχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φυσικῆς πραγματικότητος. Τότε μόνον θά καταστῇ δυνατόν νά ὁμιλῶμεν περί “οἰκολογικῆς ἠθικῆς”, ἡ ὁποία δέν ἀντλεῖ τόν κανονιστικόν χαρακτήρα αὐτῆς ἐκ συμβατικῶν ὀρθολογικῶν κωδίκων, ἀλλ’ ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου νά ἀγαπᾷ καί νά ἀγαπᾶται ἐν τῷ πλαισίῳ σχέσεως προσωπικῆς. Ὁ λόγος τοῦ κάλλους τῶν κτισμάτων εἶναι κλῆσις τήν ὁποίαν ἀπευθύνει ὁ Θεός εἰς τόν ἄνθρωπον, κλῆσις εἰς σχέσιν προσωπικήν καί κοινω-

νίαν ζωῆς μετ' Αὐτοῦ. Σχέσις ζωτική καί ζωποιοῦς. Ἡ σύγχρονος οἰκολογία θά ἡδύνατο τότε νά εἶναι ἡ ἔμπρακτος ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τήν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἔμπρακτος μετοχή εἰς τήν μετ' Αὐτοῦ σχέσιν.

Ἄρκεϊ ὅμως ἡ ὄντολογική διασάφσις τοῦ νοήματος τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου διά νά προκληθῇ σχέσις διαφοροετική τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου μετὰ τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διά νά φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος νά ἀντιμετωπίζῃ τήν φύσιν μέ τόν σεβασμόν καί τό δέος, μέ τό ὅποιον ἀντιμετωπίζει μίαν προσωπικήν καλλιτεχνικήν δημιουργίαν, ἡ θεωρητική διασάφσις πρέπει νά γίνῃ βιωματική ἐπίγνωσις καί κοινωνική στάσις. Καί εἰς τό σημεῖον τοῦτο ὁ ρόλος τῆς κοινωνικῆς δυναμικῆς τῆς κυοφορουμένης εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν παράδοσιν καί κοινότητα δύναται νά εἶναι ἀποφασιστικός. Ἄρκεϊ νά καθαρθῇ ἡ ἐκκλησιαστική συνείδησις ἐκ τῆς ἀλλοτριώσεως αὐτῆς εἰς ἰδεολογικόν ἐποικοδόμημα καί ἐκ τοῦ ἀδρανικοῦ ἐφησυχασμοῦ αὐτῆς ἐν τῇ συντηρήσει θεσμικῶν τύπων.

Ἡ μεγάλη πρόκλησις, τήν ὁποίαν καλεῖται νά ἀξιοποιήσῃ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστική συνείδησις σήμερον, εἶναι τά ἐκπληκτικά δεδομένα τῆς συγχρόνου φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ νέα συναρπαστική κοσμολογία, ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς μελέτης τῆς κβαντομηχανικῆς: Ἡ ἐνεργειακή ἐκδοχή τῆς ὕλης, ἡ σχετικότης χώρου καί χρόνου ὡς συναρτήσεως τῆς παρουσίας τῆς ὕλης, ἡ ὁλονέν σαφεστέρα ἀνθρωποκεντρική σκοπιμότης τοῦ σύμπαντος. Ἡ γλώσσα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης σήμερον ἐμφανίζει εἰς ἡμᾶς τήν συμπαντικήν πραγματικότητα ὡς λόγον ἐνεργούμενον καί μή ὑποστατικῶς ἐντοπιζόμενον παρά μόνον ἐν τῇ συναντήσει αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου προσωπικοῦ λόγου.

Ἐάν ὑπάρχῃ μέλλον διά τά οἰκολογικά αἰτήματα τῶν συγχρόνων καιρῶν, τό μέλλον τοῦτο ἐδράζεται, πιστεύομεν, εἰς τήν ἐλευθέραν συνάντησιν τῆς ἱστορικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐμπειρίας τοῦ ζῶντος Θεοῦ μέ τήν ἐμπειρικήν πιστοποίησιν τοῦ ἐν τῇ φύσει ἐνεργουμένου λόγου Αὐτοῦ.

Σᾶς εὐχαριστοῦμε θερμῶς.

**17. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Βαρθολομαίου Α', ἐπὶ τῇ Ἑμέρᾳ Προστασίας
τοῦ Περιβάλλοντος (1.9.1995)***

Ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Διά μίαν ἀκόμη φοράν ἐφέτος καλούμεθα νά ἐορτάσω-
μεν σὺν Θεῷ τήν ἀπαρχήν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους μέ εἰδικήν
ἀναφοράν, καθ' ἣ ἀπό ἐτῶν ἔχομεν πλέον θεσπίσει, εἰς τάς
εὐθύνas τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ ἐν ἑαυτῷ καί περὶ ἑαυτόν ἐν
γένει κτιστοῦ, ἰδίᾳ δέ τοῦ λεγομένου ἀψύχου φυσικοῦ περιβάλ-
λοντος.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ ὁλονέν καί περισσό-
τερον ἀναπτυσσομένου οἰκολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ καθ' ἡμᾶς
Μήτηρ Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἠξιώθη νά συγκα-
λέσῃ κατὰ τό ἐκπνέον ἔτος 1995 σχετικόν Διεθνές Συνέδριον
ἐν τῇ μυροβόλῳ νήσῳ τῆς Χάλκης καί τῇ παλαιφάτῳ Θεολογικῇ
Σχολῇ καί Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος. Τό Συνέδριον ἐκεῖνο εἶχεν
ὡς γενικόν θέμα “Οἰκολογία καί Ἠθική”, ἔδωκε δέ καί εἰς τήν
ἡμετέραν Μετριότητα τήν εὐκαιρίαν ἵνα εἰσαγωγικῶς εἴπωμεν
τά εἰκότα ἀπό πλευρᾶς τῆς Μητρός Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τήν
ἱερότητα τοῦ ἐν γένει κτιστοῦ καί τήν ὡς ἐκ ταύτης ὑψίστην
εὐθύνην ἐν τῇ καθόλου δημιουργίᾳ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτι-
σθέντος ἀνθρώπου.

Εὐκαιρον ἡγούμεθα ἵνα ὑπενθυμίσωμεν καί σήμερον τήν

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεύχος Γ', 1995, σελ. 393-394.

ἦν κατὰ τό συνέδριον ἐκεῖνο ἐμνημονεύσαμεν χρονικὴν σειράν εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἐπὶ μέρους εἰδῶν τῆς Δημιουργίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀνάγλυφος προκύπτει ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ὡς **τοποτηρητοῦ** τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεοπρεπῶς ἐκτιμήσαντες τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴν σειράν ἐδίδαξαν ὅτι ὅλα τὰ πρό τοῦ ἀνθρώπου εἶδη παρήχθησαν διὰ νὰ εἰσέλθῃ οὗτος εἰς πλήρες βασιλείον καὶ νὰ δράσῃ ἐν αὐτῷ ὡς **βασιλεύς** καὶ **ιερεύς** καὶ **διδάσκαλος**.

Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι τό λεγόμενον τρισσόν ἀξίωμα τοῦ Θεανθρώπου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκτενῶς ὁμιλεῖ ἡ θεολογία, ἔχει δοθῇ ἐν σπέρματι καὶ ἐξ ὁρισμοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπ' αὐτῶν τῶν πρωταρχικῶν σχέσεων τῆς φυσικῆς Δημιουργίας.

Ἀλλὰ τί σημαίνει ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος βασιλεύει καὶ ἱεουργεῖ καὶ διδάσκει μέσα εἰς τοὺς ἀπεράντους χώρους τῆς κτιστῆς Δημιουργίας; Σημαίνει ὅτι σπουδάζει συνεχῶς καὶ διακονεῖ καὶ προσεύχεται διὰ νὰ μετατρέψῃ ἐφ' ὅρου ζωῆς ὅσῃν προφθάσει φθαρτότητα εἰς ἀφθαρσίαν.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου συνεχίζουσα τό ἀπολυτρωτικὸν ἔργον Ἐκείνου ἐν μέσῳ ἐνὸς κόσμου συγκεχυμένου καὶ συνεχῶς παραπαίοντος, οὐδέποτε θά παύσῃ νὰ ὑπενθυμίζῃ τὰς θεμελιώδεις ταύτας ἀληθείας ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκουσα τὴν ὁδὸν πρὸς διεξόδους.

Τὴν ἀποστολὴν ταύτην καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ δύναμιν ἐκπληροῦντες, ἀπεφασίσαμεν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἀδελφῶν ὅπως καὶ ἐπὶ τῷ ἐπικειμένῳ ἑορτασμῷ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐν τῇ Ἱερᾷ Νήσῳ Πάτμῳ συγγραφῆς τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, συγκροτήσωμεν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως ἡμῶν εἰς τὸν καθηγιασμένον ἐκεῖνον τόπον τῆς Πάτμου, ἔνθα διεσταυρώθησαν ἀπὸ αἰώνων πολιτισμοὶ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ Νότου καὶ Βορρᾶ, Διεθνὲς Οἰκολογικὸν Συμπόσιον, ἐν τῇ προσπάθειᾳ νὰ ἀποκαλύψωμεν ἐκτενέστερον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τὰς διαστάσεις τοῦ ἐν γένει κτιστοῦ, ὡς ἐθεάσατο

ταύτας, ἐν θεοπνευστία διατελῶν, ὁ Εὐαγγελιστής τῆς ἀγάπης Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.

Ὅθεν, ἐπικαλούμενοι ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἄνωθεν φωτισμούς πρὸς θεοφιλῇ ἐν τῇ καθόλου δημιουργίᾳ βιοτὴν καὶ δρᾶσιν, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς κοινῆς σωτηρίας, εὐχόμεθα εἰρήνην καὶ εὐδοκίαν ἀδιατάρακτον ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

α' Σεπτεμβρίου 1995

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός
καὶ διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης Βαρθολομαῖος

18. 1995. "Έτος 'Αποκαλύψεως.

Ὁ Παναγιώτατος κηρύσσει ἐν πλῶ τὴν ἑναρξην
τῶν ἐργασιῶν τοῦ Διεθνοῦς Οἰκολογικοῦ Συμποσίου,
μέ θέμα: "Ἀποκάλυψη καί Περιβάλλον 95μ.Χ. - 1995μ.Χ."
καί μέ ἀφορμὴ τὴν 1900ῃ ἐπέτειο
ἀπὸ τῆ συγγραφῆ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου
(21.-23. Σεπτεμβρίου 1995)

Μεταξύ ἄλλων στὴν ὁμιλία του ἡ Α.Θ.Π., ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος, τονίζει καί τὰ ἑξῆς:

"Προερχόμεθα ἀπὸ πολλές πολιτιστικές φυλές, γλῶσσες, ἔθνη καί πίστεις, ἀλλὰ μοιραζόμαστε ἓναν κοινὸ προβληματισμὸ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ πλανήτη, τὴν ποιότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων πάνω στὴ γῆ. Ἡ Κιβωτός μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπους μέ τὴν δική μας βασικὴ ἀνεξαρτησία (...) μίαν ἀλήθειαν πού πρέπει νὰ προσανατολίζει τὴ σκέψη μας γιὰ τὸ μέλλον του κόσμου. Εἴτε ἀποκλίνουμε ἀπὸ τὴν πορείαν μας εἴτε τὸ πλοῖο μας βρεθεῖ σέ κίνδυνο, δέν θὰ ὑπάρξει σίγουρα κανεὶς ἐπιβάτης πρώτης θέσεως πού θὰ ξεφύγει ἀπὸ τίς συνέπειες".

Τὰ ἐπτὰ σημεῖα γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ πλανήτη, ὅπως τὰ κατέγραψαν οἱ εἰδικοί, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ παραπάνω Συμποσίου, εἶναι τὰ ἑξῆς:*

1. ΥΠΕΡΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΑΛΙΕΙΑΣ

Ὁ Ὁργανισμὸς Τροφίμων καί Γεωργίας τῶν Ἠνωμέ-

* Ἀπὸ κείμενο τοῦ δημοσιογράφου Σπ. Σ. Νικολόπουλου.

νων Ἐθνῶν, ἀναφέρει ὅτι περίπου τό 70% τῶν παγκοσμίων ἀποθεμάτων θαλασσίων ψαριῶν ὑπόκειται σέ βαριά ἐκμετάλλευση, ἐξαντλεῖται ἢ ἐπανακάμπει ἀργά. Οἱ σημαντικότερες περιοχές ἀλιείας στόν κόσμο, ἐκ τῶν ὁποίων ὅλες εἶναι πρωτίστως παράκτιες, ἔχουν ἐκμεταλλευθεῖ στά ὅριά τους ἢ καί παραπέρα. Λόγω τῆς ὑπερβολικῆς ἀλιείας ἐννέα μέρη βρίσκονται σήμερα σέ σοβαρή παρακμή. Καθώς πλοῖα - ἐργοστάσια ὑψηλῆς τεχνολογίας καί οἱ παραδοσιακοί ψαράδες μαζί ἀντλοῦν ὅλο καί περισσότερες ποσότητες βιομάζας ἀπό παράκτια ὕδατα, ὁλόκληρα οἰκοσυστήματα ἔχουν ἀρχίσει νά καταρρέουν. Οἱ κοινότητες πού στηρίζονται στήν ἀλιεία φτωχαίνουν. Τά ψάρια ἐπίσης γίνονται μιά ἀκριβότερη πηγή διατροφῆς, καθὼς ἡ προσφορά ὑστερεῖ τῆς ζήτησης. Γιά ἓναν κόσμο μέ περιορισμένα ἀποθέματα ψαριῶν, μέ αὐξανόμενο πληθυσμό, ὁ ὁποῖος χρειάζεται περισσότερες πρωτεΐνες, καί μιά αὐξανόμενη ζήτηση γιά ψάρια στόν ἀναπτυσσόμενο κόσμο, ἡ ἀνεπαρκὴς λήψη πρωτεϊνῶν στή διατροφή τῶν οἰκονομικά ἀδυνάτων πού ἐξαρτῶνται ἀπό τήν ἀλιεία γίνεται ἀναπόφευκτη. Στήν πραγματικότητα ὁ ὄγκος τῶν ψαριῶν πού ἐξήχθησαν ἀπό τό 1974 - 1987 ἀπό ἀναπτυσσόμενες χῶρες πού ἀντιμετωπίζουν οἰκονομικά προβλήματα καί ἔλλειψη πρωτεϊνῶν, σχεδόν τετραπλασιάστηκε.

2. ΧΗΜΙΚΗ ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

Τά χημικά ρυπογόνα, κύρια ἀπό βιομηχανικά ἀπόβλητα καί γεωργικά ἐντομοκτόνα, ἀποτελοῦν ἄλλη μιά ἐπίθεση στό φυσικό περιβάλλον. Ὄταν τά τοξικά χημικά εἰσαχθοῦν στό περιβάλλον, εἶναι δύσκολο νά βγοῦν ἐφ' ὅσον διαποτίζουν τά ὑποστρώματα καί μπαίνουν στήν ἀλυσίδα τροφῆς. Ὑψηλές στάθμες PCV (πολυχλωρικών διφαινυλίων), DDT, ὑδραργύρου, καδμίου καί ἄλλων χημικῶν, μπορεῖ νά προκαλέσουν ὄγκους, ἀναπαραγωγικές διαταραχές, ἀκόμα καί θάνατο σέ πολλά ζῶα, περιλαμβανομένου καί τοῦ ἀνθρώπου (ἀνάμεσα στό 1953 καί 1968, 649 κάτοικοι στό Minamata, Ἰαπωνία πέθαναν, ἀφοῦ κατανάλωσαν τροφή μολυσμένη ἀπό βιομηχανικό ὑδράργυρο).

3. ΕΥΤΡΟΦΙΑ (ΤΡΟΦΙΚΟΣ ΥΠΕΡ-ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΥΔΑΤΩΝ).

“Ένα πρόβλημα πού μπορεί νά χαρακτηριστεῖ σάν “ή υπερβολή ενός καλοῦ πράγματος”, ὅπως πλεόνασμα θρεπτικῶν οὐσιῶν (κυρίως νιτρικά καί φωσφορικά ἅλατα), ἀπό ἀγροτικά λιπάσματα, ὕδατα ὑπονόμεων, ὄμβρια ὕδατα τῶν πόλεων, ἀκόμα καί βροχοπτώσεις πού περιέχουν νιτρογενῇ πού ἀπελευθερώνονται ἀπό τήν καύση ἀπολιθωμένων καυσίμων, καταλήγουν σέ παράκτια ὕδατα. Τά θαλάσσια φυτά τρέφονται μέ αὐτές τίς οὐσίες καί πολλαπλασιάζονται μέ ἀπίστευτο ρυθμό, μέχρι νά σχηματίσουν “ἄνθη”. Καθώς τά φυτά αὐτά πεθαίνουν καί ἀποσυντίθενται, ἀφήνουν τά περιβάλλοντα ὕδατα χωρίς ὀξυγόνο καί προσωρινά χωρίς ζωή. Κι ἀκόμα χειρότερα, ὑπάρχει μιά ἐξαπλούμενη ἐπιδημία ἀπό ἄνθη φυκιῶν πού εἶναι τοξικά. Αὐτές οἱ “κόκκινες παλίρροιες” δηλητηριάζουν τή θαλάσσια ζωή καί θέτουν ὀλόκληρα οἰκοσυστήματα ἐκτός ἰσορροπίας.

4. ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΒΙΟΤΟΠΩΝ

Τεράστιες πληθυσμιακές πιέσεις ἔχουν τεθεῖ σέ παράκτιες περιοχές τίς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες. Τά ἐπόμενα 30 χρόνια, το 70% τοῦ παγκοσμίου πληθυσμοῦ θά ζεῖ σέ παράκτιες περιοχές - σχεδόν ἓνα δισεκατομμύριο περισσότερο ἀπό τόν τρέχοντα παγκόσμιο πληθυσμό. Καθώς οἱ ἀστικές περιοχές ἐπεκτείνονται καί χτίζονται δεύτερες κατοικίες καί τουριστικές ἐγκαταστάσεις, σημαντικοί βιότοποι τροποποιοῦνται ἢ χάνονται. Ἄν οἱ παρούσες τάσεις συνεχιστοῦν, τό 70% τῶν κοραλιογενῶν σκοπέλων μας καί τό 60% ἢ περισσότερο τῶν ἐναπομεινάντων παρακτίων ὕδροβιοτόπων θά ἐξαφανιστεῖ σέ μερικές δεκαετίες (τό ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τῆς παγκόσμιας ἀλιείας εἶναι παράκτια, καί τά περισσότερα ψάρια καί θαλασσινά καταναλώνονται στήν Ἀσία, γιά παράδειγμα, ἐξαρτᾶται ἀπό τούς κοραλιογενεῖς σκοπέλους καί τή θαλάσσια χλωρίδα γιά διάφορα σημαντικά στάδια τοῦ κύκλου ζωῆς τους).

5. ΕΙΣΒΟΛΗ “ΕΞΩΤΙΚΩΝ” (ΜΗ-ΓΗΓΕΝΩΝ) ΕΙΔΩΝ

Σύμφωνα μέ τό Ἐθνικό Συμβούλιο Ἑρευνῶν τῶν ΗΠΑ, οἱ βιολογικές εισβολές ἔχουν γίνει πανταχοῦ παροῦσες σχεδόν σέ ὅλους τούς βιοτόπους πού καταλαμβάνονται ἢ τροποποιοῦνται ἀπό ἀνθρώπινες δραστηριότητες, ἰδιαίτερα μέσω τῆς μεταφορᾶς νυμφῶν καί σπόρων σέ ὑδάτινο ἔρμα πλοίων, ἀλλά ἐπίσης μέσω τῶν εἰσαγωγῶν πού σχετίζονται μέ τή θαλασσοκαλλιέργεια (ἡ αὐξηση τῶν θαλασσίων φυτῶν καί ζώων ὑπό εἰδικές συνθῆκες καλλιέργειας). Σύμφωνα μέ ἐκτιμήσεις πάνω ἀπό 3.000 εἶδη θαλασσίων ζώων καί φυτῶν μεταφέρονται ἀπό τό ἓνα μέρος στό ἄλλο ἀνά πᾶσα στιγμή μέ τά ὑδάτινα ἔρμα τῶν πλοίων. Τά παραδείγματα περιλαμβάνουν 1) τήν εισβολή στή Μαύρη Θάλασσα μιᾶς σαρκοβόρας ἀμερικάνικης μέδουσας πού προκάλεσε τήν κατά 90% μείωση τῆς βιομάζας τοῦ πλαγκτόν καί μιᾶ ἐντυπωσιακή μείωση τῆς ἀλιείας τῆς ἀντζούγιας καί 2) τήν εισβολή στίς “Μεγάλες Λίμνες” τοῦ ζεβροειδοῦς μυδιοῦ πού ὀδήγησε σέ οἰκονομικές ἀπώλειες ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων δολλαρίων.

6. ΔΙΑΒΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΟΖΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΟΣΦΑΙΡΑΣ

Ὁ προστατευτικός θόλος τῆς ἀτμόσφαιρας πού μᾶς προστατεῖ ἀπό τίς ἐπικίνδυνες ὑπεριώδεις ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διαβρώνεται ἀπό χλωροφθοράνθρακες (CFC) καί ἄλλα διαβρωτικά ἀέρια πού χρησιμοποιοῦνται στά κλιματιστικά συστήματα, στούς καταψύκτες, στά ἀεριοῦχα σπρέι καί στούς συνθετικούς ἀφρούς. Ἐνῶ τό μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τά ἀποτελέσματα στρέφεται στούς ἀνθρώπους (αὐξημένα περιστατικά καρκίνου τοῦ δέρματος, καταρράκτης στά μάτια καί ἐξασθένηση τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματος), ὑπάρχει ἓνα αὐξανόμενο ἐνδιαφέρον γιά οἰκολογικά ἀποτελέσματα, περιλαμβάνοντας τά ἀποτελέσματα σέ αὐγά ψαριῶν καί σέ νύμφες πού ἐπιπλέουν πάνω ἢ κοντά στήν ἐπιφάνεια τοῦ ὠκεανοῦ. Ἡ ὑπερβολική ὑπεριώδης ἀκτινοβολία ἐπιβραδύνει τήν φωτοσύνθεση καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ φυτοπλαγκτόν (φυτόμορφοι ὄργανισμοί) καί μπορεῖ νά μεταλλάξει τή γεννητική τους

κατασκευή. Ἡ ἴδια ἡ ὠκεανική ἀλυσίδα τροφῆς βρίσκεται σέ κίνδυνο.

7. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΛΛΑΓΗ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Τό διοξείδιο τοῦ ἄνθρακα καί ἄλλα ἀέρια ἐνεργοποιούμενα μέ ἀκτινοβολία, ὅπως τό μεθάνιο, τό ὄζον καί τό μονοξείδιο τοῦ ἀζώτου, συνεισφέρουν στό ἀποκαλούμενο “φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου”. Ἡ Διακυβερνητική Ἐπιτροπή γιά τήν Ἀλλαγὴ τοῦ Κλίματος (IPCC) ἐκτιμᾷ ὅτι μέχρι τό 2050 ὁ μέσος ὅρος τῆς ἐπιφάνειας τῆς θάλασσας παγκοσμίως θά ἀνέλθει κατά 25-50 ἑκατοστά, πλημμυρίζοντας τίς παράκτιες περιοχές χαμηλοῦ ὑψομέτρου, ὅπως τά μικρά κοραλιογενῆ νησιά στόν Εἰρηνικό καί Ἰνδικό Ὦκεανό (π.χ. οἱ Μαλδίβες, τό πυκνοκατοικημένο Μπανγκλαντές, καί τό δέλτα τοῦ ποταμοῦ Νείλου). Ἡ συχνότητα τῶν τυφώνων καί τῶν θυελλῶν θά αὐξηθεῖ καί θά προκαλέσει βαριές καταστροφές σέ πυκνοκατοικημένες περιοχές.

**19. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Μήνυμα
τῆς Δεύτερης Σύναξης τῶν Προκαθημένων
τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
(Πάτμος, 26.9.1995)**

10. Ἰδιαιτέρως ὡς πρός τό κρίσιμον καί ἀπειλητικόν διά πάντας οἰκολογικόν πρόβλημα ἐπαναλαμβάνομεν καί διά τοῦ παρόντος Μηνύματος τό ζωηρόν καί ἔντονον ἐνδιαφέρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρός ὀρθήν χρῆσιν τοῦ περιβάλλοντος. Ἦδη κατά τήν προηγουμένην ἐν Φαναρίῳ Σύναξιν ἡμῶν διεδηλώσαμεν τό ἐνδιαφέρον τοῦτο. Ὑπενθυμίζομεν δ' ὅτι πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὀργανώθησαν σχετικά συνέδρια καί ὠρίσθη ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους ὡς ἡμέρα προσευχῶν διά τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Διαδηλοῦμεν καί αὐθις, ὅτι θεωροῦμεν τό θέμα τοῦτο ἐξόχως σοβαρόν καί καλοῦμεν ἅπαντας εἰς ἐγρήγορσιν καί λῆψιν ὅλων τῶν ἀναγκαίων μέτρων διά τήν διάσωσιν καί προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τόν ἄνθρωπον οἰκονόμον καί οὐχί ιδιοκτήτην τῆς ὑλικῆς κτίσεως, τήν ἀντίληψιν δέ ταύτην ἐκφράζει ἰδιαιτέρως ὅλως ἡ ἀσκητική καί λατρευτική - μάλιστα δέ ἡ εὐχαριστιακή - αὐτή παράδοσις καί ἐμπειρία. Εἶναι ἀνάγκη σήμερον ὅπως ἅπαντες ἐπιδείξωμεν ἀγάπην καί τηρήσωμεν ἀσκητικὴν στάσιν ἔναντι τῆς φύσεως.

20. Χαιρετισμός τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
εἰς τό Γ' Οἰκολογικόν Σεμινάριον
ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος τῆς Χάλκης,
μέ θέμα: “Περιβάλλον καί Ἑπικοινωνία” (1.7.1996)

Συγκροτοῦντες καί τήν φοράν ταύτην, εἰς τόν αὐτόν ἐνταῦθα ἱερόν χώρον τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας Τριάδος τιμωμένης Ἱερᾶς Μονῆς καί τῆς περιπύστου Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, Συνέδριον Οἰκολογικοῦ περιεχομένου, ἥκιστα ἔχομεν τήν ἐντύπωσιν ὅτι τρόπον τινά ἐπανερχόμεθα ἐπὶ ἥδη ἐπαρκῶς καλλιεργηθέντος ἐδάφους, οἷον εἰς ἐκδαπανῶντες πολυτίμους δυνάμεις ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀναίτιως.

Ἀντιθέτως, πιστεύομεν ἀκραδάντως ὅτι τό καθόλου Οἰκολογικόν πρόβλημα, ὡς ἀνακαλύπτομεν τοῦτο ὁλονέν καί πληρέστερον εἰς τὰς ἀληθῶς ἀπιθάνους προεκτάσεις αὐτοῦ, ἀπαιτεῖ μακροχρόνιον πρόγραμμα πολλαπλῶν ἐρευνῶν, ἵνα ἐν συνδυασμῷ καί δημιουργικῇ συνθέσει τῶν ἐκ τούτων συμπερασμάτων, δυνηθῶμεν νά ἀντιμετωπίσωμεν λυσιτελῶς τούς ἤδη ἐπισημανθέντας κινδύνους παγκοσμίως, ἐκ τῆς ἄχρι τοῦδε πλημμελοῦς, ἂν μή καί ἐγκληματικῆς, συμπεριφορᾶς τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς ἀλόγου καί ἀψύχου κτίσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐν τούτοις ὁ Θεός ἐτοποθέτησεν ἐξ ἀρχῆς τόν ἄνθρωπον ὡς “ἐν παραδείσῳ τῆς τρυφῆς”, **κυρίαρχον** μέν, πλήν ἐν ταῦτῳ καί **θεράποντα** καί **λειτουργόν**.

Τό θέμα, ἄλλωστε, τῆς ἐν γένει **Οἰκολογίας**, ὡς θέτομεν τοῦτο ἐνταῦθα σήμερον, ἐν συσχετισμῷ πρός τό διαρκῶς ζητού-

μενον αίτημα τῆς **ἐπικοινωνίας**, βέβαιον εἶναι ὅτι διανοίγει ὅλως καιρίας προοπτικές διά τās ἐπί μέρους ἐργασίας τοῦ παρόντος Συνεδρίου, διό καί χαιρετίζομεν τοῦτο λίαν ἐκθύμως ἀπό τῆς Μητρος Ἐκκλησίας, ἀλλά καί προσωπικῶς.

Ὡς εἶναι εὐνόητον, καί ὡς ἔχομεν καί ἄλλοτε δηλώσει εἰς παρομοίας ἐναρκτηρίους προσλαλίας, διά τῶν χαιρετιστηρίων τούτων λόγων ἡμῶν ἐπί τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν, οὐδόλως προτιθέμεθα νά προκαταλάβωμεν ἢ ἔστω καί νά ἐπηρεάσωμεν ἐπί τῆς οὐσίας τās ἐν προκειμένῳ ἐργασίας, δοθέντος μάλιστα ὅτι ἡ ἡμετέρα Μετρίότης δέν ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὡς εἰς τῶν ἐπί τοῦ θέματος εἰδικῶν.

Ἐν τούτοις, ἐπιθυμία ἡμῶν εἶναι ἀσφαλῶς νά διατυπώσωμεν ὀλίγας γενικωτάτας ἐκ προοιμίου ἀξιωματικές θέσεις τῆς Ἐκκλησίας ἐπί τοῦ καθόλου ἀντικειμένου τῆς Οἰκολογίας, καί δῆ ἐν σχέσει πρὸς τήν καί ἐνταῦθα ἐξόχως ζωτικήν σημασίαν ἔχουσαν ἀνάπτυξιν μεγαλυτέρας κατὰ τό δυνατόν ἐπικοινωνίας, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς συνόλου ἀνθρωπότητος καί τελικῶς εἰς δόξαν Θεοῦ.

Ταῦτα λέγοντες, ἀρκεῖ νά δηλώσωμεν οἷονεῖ ἐπιγραμματικῶς, ὅτι οἷαν σπουδαιότητα ἔχει διά τήν ὑγείαν οἰουδήτινος ζῶντος ὀργανισμοῦ ἡ φυσιολογική καί ἀπρόσκοπτος λειτουργία τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ διαφόρων συστημάτων - **νευρικοῦ, πεπτικοῦ, κυκλοφοριακοῦ**, κ.ἄ. - ἵνα διατηρηθῇ ἐν εὐεξίᾳ ὁλόκληρον τό κατ' ἀρχήν τήν ἑαυτοῦ ἀρτιμέλειαν καί ἀκεραιότητα ἐπιδιῶκον ὑλικόν σῶμα, τήν αὐτήν κέκτηται ἀξίαν καί ἡ ἐλευθέρα λειτουργία τῆς ἐπικοινωνίας, διά νά ὑπηρετηθῇ ἰσομερῶς καί δικαίως ὁλόκληρον τό σωματικόν πλέγμα τῶν διαφόρων βιοτόπων καί ἐπί μέρους γεωγραφικῶν οἰκοσυστημάτων, ἐκ τῆς ἀμοιβαίας πάντων τῶν ὑπευθύνων ἐνημερώσεως καί τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἐνεργειῶν.

Καί διά νά διατυπώσωμεν τήν αὐτήν ἀλήθειαν ἐπί τό πνευματικώτερον καί ἔτι θεοπρεπέστερον, θά εἴπωμεν ὅτι ὡς ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν προσευχῇ κοινωνία καί ἡ μετὰ τῶν συνανθρώπων ἐν παντί ἔμπρακτος ἀλληλεγγύη καί ἀντίδοσις καθιστᾷ ἀλη-

θῶς εὐλογημένην τὴν νομὴν τοῦ παρόντος κόσμου παντοίων ἀγαθῶν, οὕτω καὶ ἡ ἄνετος ἐπικοινωνία τῶν ἐπὶ μέρους φορέων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν οἰκολογικῶν δεδομένων τοῦ παρόντος, ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἐπιβεβλημένον καὶ τὴν ἱερότητα τῆς προσευχῆς, ὥστε πάντα τὰ κτιστά νά συνδεθοῦν εὐχαριστιακῶς ἐν τέλει εἰς αἶνον τοῦ Ἐνός Δημιουργοῦ καὶ Πατρός Θεοῦ.

Εὐχόμεθα, λοιπόν, ὁλοψύχως, ἐν τῷ πνεύματι ἀληθῶς προσευχῆς καὶ διακονίας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὅλου κτιστοῦ σύμπαντος νά διεξαχθοῦν καὶ τοῦ παρόντος Συνεδρίου αἱ εὐλογημέναι προσπάθειαι καὶ ἐργασίαι, εὐχαριστοῦμεν δέ ἐκ βαθέων πρωτίστως τὰς ἐνταῦθα ἐντίμους κυβερνητικὰς ἀρχὰς διὰ τὰς παρεχομένας διευκολύνσεις, εἴτα δέ τὴν Αὐτοῦ Βασιλικὴν Ὑψηλότητα, τόν Δοῦκα τοῦ Ἐδιμβούργου Πρίγκηπα Φίλιππον ὅτι καὶ τὴν φορὰν ταύτην νυδόκησε νά ἐπιτρέψῃ ὅπως θέσωμεν ἀπό κοινοῦ ὑπὸ τοὺς ἀποστείλαντας μηνύματα ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Συνεδρίου ἡμῶν, μέ ἐπὶ κεφαλῆς τόν Ἐξοχ. Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Ἀμερικῆς Bill Clinton, ὅστις ἐπὶ πλεον ἠθέλησε νά ἀποστείλῃ ἐκ μέρους τοῦ φίλου Ἀμερικανικοῦ Ἔθνους καὶ τό μόλις φυτευθέν δενδρύλλιον, εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐκτιμῆσεως αὐτοῦ διὰ τὰς οἰκολογικὰς προσπάθειάς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχείου.

Συγχαίροντες δέ τῇ Ὁργανωτικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Συνεδρίου καὶ εὐχαριστοῦντες πᾶσι τοῖς καθ' οἷονδήποτε τρόπον συμβαλοῦσιν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τούτου, καθὼς καὶ τοῖς φιλοφρόνως προσελθοῦσι συνέδροις, ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας πλουσίους τοὺς φωτισμούς τοῦ Παρακλήτου, ἀπονέμοντες ἐν ταῦτῳ καὶ τὴν πατρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐχὴν.

**21. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
ἐπὶ τῇ Ἑμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος
(1.9.1996)***

Αἶνος καὶ εὐχαριστία καὶ δόξα τῷ ἐν Τριάδι προσκυνουμένῳ Ἀγίῳ Θεῷ ἡμῶν, τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς, ἵνα ἐορτάσωμεν καὶ αὐθις τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους καὶ τὴν κατὰ παράδοσιν τελετὴν τῆς νέας Ἰνδικτιῶνος.

Πρωτοβουλία τοῦ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἡ ἡμέρα αὕτη, ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου τοῦτέστιν, καθιερώθη, ὡς γνωστόν, ἐπὶ πλέον καὶ ὡς ἡμέρα προσευχῶν καὶ δεήσεων ὑπὲρ τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς φυσικοῦ κόσμου. Καθιερώθη μάλιστα πανορθοδόξως τῇ συναινέσει καὶ συμπνοίᾳ μετὰ τῷ χρόνῳ, καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ θέλουσιν ἀποδεχθῇ τὴν πρὸς αὐτοὺς διατυπωμένην νῦν ὧδε πρότασιν καὶ παράκλησιν ἡμῶν, ὅπως πρὸ τοῦ τέλους τῆς ὁσονούπω ἐκπνεούσης δευτέρας ἐν Χριστῷ χιλιετίας καθιερώσωσιν ἀναλόγους προσευχὰς τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἵνα ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένῳ, δοξάζωμεν εὐχαριστιακῶς ἐφεξῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τό πανάγιον Ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Περαιτέρω, κατέστη ὁμοίως παράδοσις, ὅπως ἐπὶ τῇ εὐσήμεῳ ταύτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἐορτῇ, ἡ ἡμετέρα Μετριοτήτης ἀπευθύνῃ ἐκ νέου παντὶ τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας πατρικὴν νουθεσίαν

* Ὁρθοδοξία, Περίοδος Β', Τεύχος Γ', 1996, σελ. 346-349.

ἀδιαλείπτου ὑπὲρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος προσευχῆς, ἐπισημαίνει δ' ἐν ταύτῃ καὶ ὅσα κρίνονται ὡς ἐπικαίρως ἀναγκαῖα.

Γνωστόν τοῖς πᾶσιν ὅτι πολλὰ ἀτυχῶς τὰ τοιαῦτα κατ' ἔτος. Οὐδόλως παραθεωροῦμεν τὰς ὑπὸ πολλῶν καταβαλλομένας θετικὰς προσπάθειας. Διαπιστοῦμεν, ἐν τούτοις, ὅτι τό οἰκολογικόν πρόβλημα ἐν πολλοῖς περιπλέκεται καὶ ἡ **οἰκολογική σκοτία** ἐπεκτείνεται, τοὔτέστιν ἡ περὶ τὰ συναφῇ προβλήματα παχυλὴ ἄγνοια τῶν πολλῶν καὶ ἡ ἔντεχνος προπαγάνδα τῶν ὀλίγων, οἵτινες ἀρέσκονται, ἵνα ἔχωσιν ὡς σύμμαχον αὐτῶν τό σκότος. Ἀποτέλεσμα τούτων εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ **οἰκολογική ἀναλήθεια** ὑπὸ μορφὴν σκοπίμου ἀποκρύψεως, ἀκόμη καὶ διαστροφῆς, τῆς περὶ τὰ οἰκολογικά ζητήματα ἀληθείας, ἡ **οἰκολογική τρομοκρατία** ὑπὸ μορφὴν ὑπερβολῆς ἢ καταχρηστικῆς παρεμβάσεως ἐπὶ τῶν φυσικῶν δεδομένων ἐνίοτε πρὸς ἄσκησιν ἀκόμη καὶ διακρατικῆς ἀπειλῆς καὶ βίας, ἡ ὠμὴ παραβίασις διεθνῶν συμβάσεων ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων οἰκολογικῶν ρυθμίσεων· ἡ ἐπιμονὸς ἄρνησις ἀποδοχῆς τῶν οἰκονομικῶν βαρῶν τῆς στοιχειώδους ἔστω οἰκολογικῆς πειθαρχίας καὶ πληθὸς ἄλλων παραβιάσεων, αἵτινες ἀπειλοῦσιν εὐθέως ἀκόμη καὶ αὐτοὺς τοὺς αἰθέρας.

Πάντα ταῦτα συνοψίζονται εἰς μόνην τὴν θλιβεράν διαπίστωσιν, ὅτι παρὰ τὰς ὀδυνηράς καθ' ἡμέραν ἐμπειρίας καὶ τὰς ὑπὸ πολλῶν καταβαλλομένας συντόνους προσπάθειας, ἐλάχιστα ἔχουσι σημειωθῇ ἀποτελεσματικά βήματα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης εἰς πραγματικὴν καὶ σταθεράν συμφιλίωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτόν φυσικοῦ κόσμου.

Ἡ τοιαύτη ἀστοχία ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ἐμμονὴν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν, ὅτι τό οἰκολογικόν πρόβλημα τυγχάνει πρωτίστως ὑπόθεσις λογικῶν συναρτήσεων, αἵτινες ἐκφράζονται καὶ πραγματοποιοῦνται διὰ τῶν μεθόδων καὶ τῶν μέσων τῆς πολιτικῆς, τῆς οἰκονομίας, τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων.

Ἀνάγκη διὰ τοῦτο, ὅπως ἡ Ἐκκλησία ὑπομιμνήσκη σταθερῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἐν προκειμένῳ ἀλήθειαν, ὅτι αἱ ὡς ἄνω

ἐκτροπαί ἀποτελοῦσι παραβίασιν αὐτῶν τούτων τῶν θείων ρυθμίσεων τῆς ζωῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἥτις δέν εἶναι δυνατόν νά ἀφεθῇ ἀτιμωρητί εἰς τὰς ἐκτροπὰς τῆς ἀντιζωῆς ἀνάγκη ἵνα ἡ Ἐκκλησία ὑπομνήσκῃ, ὅτι ἀντιθέτως, ἡ ὡς ἄνω τόσον ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλομένη συμφιλίωσις, ὅταν καί ὅπου κατορθοῦται, ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχήν πνευματικόν γεγονός. Ἀκριβέστερον, ὅτι εἶναι καρπὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χορηγούμενος εἰς ὅσους ἐλευθέρως καὶ ἐνσυνειδήτως μετέχουσι τοῦ μετὰ τὴν Δημιουργίαν μεγίστου μυστηρίου τῆς θείας ἀγάπης, ἥτοι τῆς ἐν Χριστῷ καταλλαγῆς τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου παντός.

Ἀκριβῶς δέ ὡς καταλλαγὴ νοεῖται καὶ βιοῦται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ τοιαύτη συμφιλίωσις: *“Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ”*, μὴ λογιζόμενος μάλιστα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ παραπτώματα αὐτῶν, διακηρύσσει ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος Παῦλος (Β' Κορ. 5.19). Διότι ἐκ Θεοῦ τὰ πάντα καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ παντός ἡ *“καινὴ κτίσις”*, μέτοχοι τῆς ὁποίας γινόμεθα διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν ἁγιαστικῶν δωρεῶν ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ Θεοῦ, *“τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ”* (5,18). Πρὸς τούτοις ὑπομνήσκει χρεωστικῶς εἰς πάντας ἡ Ἐκκλησία, ὅτι αὐτός ὁ Θεὸς ἔθεσεν *“ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς”* (5,18), ὅτι δηλαδὴ ἐνεπιστεύθη εἰς ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς τὴν ἐξαγγελίαν, τὸν εὐαγγελισμόν τοῦ χαρμοσύνου τούτου μηνύματος τῆς συμφιλίωσης, τῆς νέας ἀγαπητικῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον.

Προφανῶς τοῦτο εἶναι τὸ πλέον ἀναγκαῖον σήμερον, τὸ πλέον ἐπεῖγον διὰ τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ὑλικόν κόσμον. Ἡ καταλλαγὴ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐννοίᾳ. Ἡ συμφιλίωσις τοῦτέστιν ὄχι μόνον ὀρθολογικῶς πρὸς ἴδιον συμφέρον καὶ κέρδος ὑλικόν καὶ περαιτέρω ὑλικὴν εὐημερίαν καὶ ὑλιστικὴν εὐζωΐαν, ἀλλὰ θεολογικῶς, ἥτοι ἐν ταπεινώσει καὶ μετανοίᾳ πρὸς ἀληθινὴν μετοχὴν εἰς τὸ διὰ Χριστοῦ ἀποκατασταθὲν κάλλος τῆς κτίσεως μετὰ τοῦ ὁποίου τὸ καλόν τοῦ βίου ἐναρμονίως συνάπτεται. Διότι καλόν καὶ κάλλος κοινὴν ἔχουσι τὴν πηγὴν καὶ τὴν αἰτίαν, αὐτόν

τοῦτον τόν Θεόν, ἀποτελοῦντα ἀπαύγασμα τοῦ κάλλους τοῦ ἀκροτάτου τῆς θείας ἀγαθότητος καί ὠραιότητος.

Ναί, προσφιλεῖς ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, τοῦτο ὄντως καλόν, τό τῆς θείας ἀγαθότητος καί τοῦ θείου κάλλους μετέχον, ἵνα κατὰ Διονύσιον τόν Ἀρεοπαγίτην εἴπωμεν: *“καλόν μὲν εἶναι λέγομεν τό κάλλους μετέχον, κάλλος δέ τήν μετοχήν τῆς καλλοποιοῦ τῶν ὅλων καλῶν αἰτίας. Τό δέ ὑπερούσιον καλόν κάλλος μὲν λέγεται, διά τήν ἀπ’ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς οὖσι μεταδιδομένην οἰκείως ἐκάστω καλλονήν”* (P.G. 3,701C), ἀπό δέ τῆς θείας ταύτης καλλονῆς καί ἡ πρός ἡμᾶς προσταγή, ὅπως διασώζωμεν ἀμφοτέρα, τό τε ἐν ἡμῖν καί πέριξ ἡμῶν καλόν καί τό κάλλος, ὡς ὑψίστας δωρεάς τοῦ Θεοῦ.

Διά τούς ἀνωτέρω λόγους χαιρετίζομεν ἀπό τοῦ Ἱεροῦ τούτου Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς σημαντικόν γεγονός, ὅτι διά τήν προετοιμαζομένην Β' Πανευρωπαϊκὴν Οἰκουμενικὴν Συνέλευσιν, ἣτις πρόκειται ἵνα πραγματοποιηθῇ Θεοῦ θέλοντος, ἐν Αὐστρίᾳ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ προσεχοῦς σωτηρίου ἔτους 1997, ἐπελέγη τό θέμα: *“Καταλλαγή - δωρεά τοῦ Θεοῦ καί πηγή τῆς ζωῆς”*.

Ἡ περὶ τό θέμα τοῦτο εὐλόγως ἀναμενομένη κατ' ἰδίαν καί ἀπό κοινοῦ ἐνασχόλησις τῶν χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης πολλὰς ὑπόσχεται εὐλογίας, μεταξύ τῶν ὁποίων ἐναργεστέραν προσδοκῶμεν καί τήν θέαν τοῦ ἐν τῇ φύσει θείου κάλλους καί πλεον ἀποφασιστικὴν τήν συστράτευσιν πάντων εἰς προστασίαν καί περαιτέρω ἀνάδειξιν αὐτοῦ διά τῶν θείων χαρισμάτων καί τῶν πολλαπλῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ δέ χάρις τοῦ τό καλόν ἀπεργαζομένου καί τό κάλλος χορηγοῦντος Παναγάρχου Θεοῦ, σύν τῇ ἀφ' ἡμῶν Πατριαρχικῇ εὐλογίᾳ καί πατρικῇ εὐχῇ, εἴη μετὰ πάντων τῶν τιμῶντων τά θαυμάσια Αὐτοῦ.

α' Σεπτεμβρίου 1996

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός
καί διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης
Βαρθολομαῖος

**22. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
ἐπὶ τῇ λήξει τῆς 'ἐκστρατείας' τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου
'Εκκλησιῶν ὑπὲρ τῆς Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος
καί τῆς προλήψεως τῶν κλιματολογικῶν ἀλλαγῶν***

Τό πρῶτον περιβάλλον ἐντός τοῦ ὁποίου ἐτοποθέτησεν ὁ Θεός τόν ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα βασιλέα τῆς κτίσεως ἀπεκλήθη *"παράδεισος"*, πρὸς δῆλωσιν τῆς τελειότητος αὐτοῦ καί τῆς εἰρηνικῆς μετὰ τοῦ ἀνθρώπου συνεργασίας τῶν στοιχείων τῆς φύσεως. Τήν ὑπό τῶν στοιχείων τούτων ἀναγνώρισιν τῆς αὐθεντίας καί τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου βιοῖ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀναχθέντων εἰς τήν πρό τῆς πτώσεως κατάστασιν Ἀγίων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων θηρία ὑπετάσσοντο· βροχή συνεκρατεῖτο· πῦρ ἐσβέννυτο· δηλητήρια ἀπέβαλλον τήν φθοροποιόν αὐτῶν δύναμιν· ὄφεις ἀβλαβεῖς καθίσταντο· τραύματα ἐθεραπεύοντο· καί πᾶν ἐν γένει τῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας ἀνθρώπου καί φύσεως ἀνατρεπτικόν ἀπῆρχετο καί τόν περίγυρον αὐτῶν νέον παράδεισον ἐποίει.

Ἀντιθέτως ἡ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καλλιέργεια καί ἀνάπτυξις καί ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τοῦ Δημιουργοῦ αὐτοῦ Θεοῦ ἀπομάκρυνσις τήν ἐπανάστασιν καί δυσαρμονίαν τῶν στοιχείων τῆς φύσεως προκαλεῖ καί τήν ἥν βιοῦμεν ἐπικειμένην καταστροφὴν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὑποθάλλει.

Πᾶσαι αἱ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαι, αἱ τήν καταστροφὴν

* Ἐνημέρωσις, 2-3(ΙΓ'- 1997)1-2.

τῆς φύσεως ἀπεργαζόμεναι, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ πηγάζουσι καί ἀπαύγασμα τούτου συνιστῶσι. Κατά ταῦτα τυγχάνει ἀδύνατον ὅπως ἀνθρωπίνη τις προσπάθεια ἐπιτύχη ἐάν ταυτοχρόνως ἡ νοοτροπία πολλῶν μελῶν τῆς κοινωνίας μὴ μεταβληθῇ, ὡς ἄλλωστε, καί εἰς πᾶσαν κοινήν προσπάθειαν ἡ ὁμόγνωμος συμβολή τῶν πλείστων, δεόντως βεβαίως πειθομένων ἐπιζητεῖται.

Τῆς παραδοχῆς ταύτης ἔκφρασις βεβαίως τυγχάνει καί ἡ ἐκδήλωσις ὑμῶν αὕτη, δι' ἧς γίνεται ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις καρδίαις σπορά καί καλλιέργεια ἰδεῶν, ὥστε ἐξ αὐτῶν καρποὶ ὠφέλιμοι ἐκβλαστήσωσι, καταστῇ δέ δυνατή ἡ μεταβολή τῆς ἀνθρωπίνης νοοτροπίας.

Ἡ ὑπερανάπτυξις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν συμπνίγει, ὡς γνωστόν, τό διά τό περιβάλλον καί τās κλιματολογικὰς συνθήκας ἐνδιαφέρον, διό καί κρίνομεν ὅτι δεόν ὅπως τεθῇ ἐμπόδιόν τι καί φραγμός εἰς ἐμπαθεῖς, τοὔτέστιν ἀμέτρους καί ὑπέρφρυνας, ἐπιδιώξεις τῶν ἀνθρώπων ἐν προκειμένῳ, ὥστε ἡ καρποφορία τῶν σπειρομένων ἀγαθῶν σπόρων νά εἶναι πολλαπλασία.

Διά τούς λόγους τούτους ἀπαραίτητον καθίσταται ὅπως καί ἡ διά τό περιβάλλον ἀξιέπαινος προσπάθεια ἐνταχθῇ εἰς μίαν εὐρυτέραν τοιαύτην, εἰς τήν ἀναγέννησιν τοῦ ὅλου ἀποβλέπουσαν, ὥστε τοιοιυτοτρόπως αἱ ἄκανθαι τοῦ γενικωτέρου κακοῦ ἐκριζωθῶσι καί μαρανθῶσι καί ἡ ἀνάπτυξις καί καρποφορία τοῦ γενικωτέρου καλοῦ καταστῇ δυνατή.

Ἡ πολεμική, ἐπὶ παραδείγματι, μανία, ἡ κατὰ τόν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον ἐκ τῶν ἡδονῶν ἡμῶν ἀπορρέουσα (Ἰακ. 4, 1-2) δύναται ἐν μιᾷ ριπῇ ἵνα προκαλέσῃ εἰς τό περιβάλλον τοσαύτας καί τοιαύτας καταστροφάς, ὅσας γενεαὶ γενεῶν δέν θά δυνηθῶσιν ἀσφαλῶς ὅπως ἀποκαταστήσωσιν, ὡς ἐκ τούτου δέ παρίσταται ἀνάγκη ἰδεῖν καί τό θέμα τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος ὡς θέμα γενικωτέρας ἀναθεωρήσεως τῶν ἰδεῶν ἡμῶν, ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς ἀρτίους ἐν πᾶσι, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθόν κατηρτισμένους (Β' Τιμ. 3, 17), ὡς ἀντιμετώπισε τό ὅλον τοῦτο θέμα ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία πρωτοβούλως ἐν προκειμένῳ κινηθεῖσα.

Ἐν τοιαύταις σκέψεσι καί αἰσθήμασι, προαγόμεθα διά τῶν μετά χειρὰς Πατριαρχικῶν ἡμῶν εὐχετικῶν Γραμμάτων ἵνα συγχαρῶμεν ὑμῖν ἐπὶ τῇ πρωτοβουλίᾳ καί διοργανώσει τῆς λίαν ὠφελίμου ἐκδηλώσεως ταύτης, ὡς καί πάντας τοὺς συνεργοὺς ὑμῶν καί ἰδιαιτέρως τοὺς ἐκλεκτοὺς ὁμιλητάς, καί εὐχόμεθα ἐπιτυχίαν καί μεγίστην ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν ἐπίδρασιν, καί ἅμα ἐπιδαψιλεύσωμεν πᾶσιν, ὀργανωταῖς καί ἀκροαταῖς, ὁλόθυμον τὴν πατρικὴν καί Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν, εὐχόμενοι ὑμῖν ὅ,τι βέλτιστον.

19 Φεβρουαρίου 1997

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος,
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης

23. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
κατά τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν
τοῦ Δ' Οἰκολογικοῦ Σεμιναρίου ἐν Χάλκῃ μέ θέμα:
“Περιβάλλον καί Δικαιοσύνη”
(25-30.6.1997)*

It is a well established fact that care for the environment of our human family regarding ecological matters constitutes a most urgent question for each and every human person. With every passing day the danger threatening the survival of life on this beautiful planet of our universe proves to be yet more clear and ever present. Today, a host of international organizations, governments and leading non-governmental bodies are sending the same message, in no uncertain terms, that they are bearing down on the very visible danger posed by the real disturbance in the ecological balance, and each has set forth proposals for the prevention of the certain destruction of our planet of which we have been forewarned.

For this reason, the Ecumenical Patriarchate, the Mother Church, has taken this initiative and joined its own voice to those of many others and has taken diligent and incisive action for the protection of the environment, inasmuch as our material world is first and foremost a spiritual organism. The Church is compelled first by Her love in Christ for our endangered fellow man, and also by Her responsibility to not only teach the faith, but to prac-

* Βλ. τό ἴδιο κείμενο στήν ἐλληνική στό Περιοδικό *Ἐπίσκεψις*, 547(1997)4-6.

tice it (cf. James 2:14-17).

So it is that as in many other matters of faith, the Church risks being condemned as indifferent unless She speaks our appropriately whit the "*word of truth*". Failure to do so would result in opening the field to other voices, and it could sometimes result in the consequence that we, the believers in Christ, might not even recognize what our own faith teaches about these issues.

Therefore, our actions are out of love and a sence of responsibility so that we may speak the truth and be of service to our fellow human beings. Our contribution to these efforts is the annual organizing of these environmental seminars here in the sacred monastery of the All Holy Trinity at Halki. The theme of this year's seminar is "The Environment and Justice".

At first glance, these concepts might appear unrelated, but they are most certainly worth a closer look. In Holy Scripture, justice does not have only or principally the current meaning of the dispensing of justice, that is, of justice being served. Justice carries a more extensive and comprehensive sense of virtue, such as was expressed in the well-known aphorism of Aristotle: "*Every virtue is contained in justice*". The just man does more than merely comply with the law; he bears in himself a higher conception of justice, that is, of the perfect relationship of all things to one another. Thus, he is virtuous in every respect. For example, Holy Scriprure describes as "just" whosoever shows mercy all the day long and freely gives of himself, without any obligation of law. Likewise, Scripture portrays St. Joseph the Betrothed as just, that is, virtuous in all things, precisely because at the moment he thought the All Holy Virgin was guilty of an illicit union (the result of discovering her pregnancy) he did not wish to make an example of her and subject her to the punishment prescribed by the law, death by stoning.

If justice is identified with this correct understanding, it becomes immediately apparent that the contemporary acute ecological problem has its root procisely in the lack of justice, in the

lack of that comprehensive virtue of possessing all virtues.

Man freely departed from this virtue when, at the prompting of the serpent, he declared his autonomy from God and thereby overturned the relationship of love and trust towards God. As a result, we came to sense our own vulnerability; we began to know remorse, to hear the approaching footsteps of death, and since that time we have been filled with fear and anxiety (cf. Genesis 2:9-11). Recall how, when Adam was called by God to give an account for his disobedience, instead of humbling himself and seeking forgiveness, he put the blame on God Himself, claiming that the cause was Eve, the helper whom God had given him. Thus, Adam lost the opportunity for repentance and the restoration of love that would have absolved him from the fear of living the remaining years of his life in the inherited fear which has endured in every generation since.

From that time, man has been engaged in the Titanic, if not Sisyphean, attempt to reclaim the power of his kingship over creation through his own efforts, which he forfeited by his disobedience. He arrogantly struggles through his own means to establish himself as God, to acquire for himself the very powers of divinity. Quite obviously, we have not succeeded in obtaining our desire. Surely there are many and varied passions of humankind which impel us to differing actions, but underneath them all one discovers our basic fear and uncertainty about the future. Consequently, we struggle to find substitutes for real hope and reassurance by which we can achieve security. Unfortunately, these efforts fail to establish us on the only true and firm foundation which is Christ Himself, for only trust and love for Him can cast out fear. Thus, we see man striving to shore himself up by accumulating wealth, and by manufacturing weapons to seek revenge and often to destroy his fellow man as an enemy, real or imagined. We contradict ourselves by exterminating certain creatures as being bothersome while affirming that these same beings protect us from even more dangerous ones. Man has sought to take from the natu-

ral world not only that which is necessary for his stability and survival, but often seeks to satisfy his perceived and ultimately false psychological needs, such as his need for self-display, luxuries and the like. Twenty percent of humanity consumes eighty percent of the world's wealth and is accountable for an equal percentage of the world's ecological catastrophies. One cannot characterize this situation as "just" and what is more, this injustice has had a direct impact on the ecology of the environment. However, it is plain that this numerical minority of financially powerful people is not the only cause for the ecological ruin of our planet. Every person ruled by instinctual fears attempts to exploit and loot nature. Consider the willful scorching of the earth, over-fishing, wasteful hunting, excessive and dangerous recycling of resources, and other similar "injustices" against the ways of nature share in the responsibility for this ecological spiraling down.

During the course of this seminar, you will have the opportunity to study these issues in detail. Our Modesty desires to convey to all of you participating here our heartfelt welcome, together with our paternal prayer that you might worthily actualize the possibilities available to you during the course of this seminar. We encourage you to exhaust the present theme which we have raised here in a few points, just to prick your minds, by engaging your work from every perspective and glean ideas and hypotheses which are useful for all of humanity. For it is just indeed for each of us to shoulder the burden of his or her own responsibility and not to remain silent, thinking that others will take charge and be liable, and that we can remain an isolated, insignificant factor. Only if there is "just" comprehension by each of us of our responsibility to work together - all of us - in a universal effort, will we be able to hope for a better world.

This is what we are striving at, and for which we pray; and we invite each of you to join us in this effort.

**24. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π.,
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α',
ἐπὶ τῇ Ἑμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος
(1.9.1997)***

Ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ὁ πανοικτίρμων καί πανάγαθος Θεός, ὁ δημιουργήσας τόν ἄνθρωπον ἐξ οὐκ ὄντων, ἤθελεν ὅπως τό ἡγαπημένον Αὐτοῦ πλάσμα, ὁ βασιλεύς τῆς κτίσεως, ὁ ἄνθρωπος, ἀπολαύῃ τῆς καλῆς λίαν δημιουργίας, ἀπό τῆς μεγαλειώδους ἀρμονίας τοῦ οὐρανοῦ στερεώματος μέχρι τοῦ φυσικοῦ κάλλους τῶν ἐπιγείων καί θαλασσίων ζωϊκῶν καί φυτικῶν βασιλείων καί τῆς μετὰ τόσης ἀρμονικῆς ποικιλίας ἐναλλαγῶν, διαμορφωμένης γηϊνῆς ἐπιφανείας. Διότι διὰ τῆς θεωρίας τῶν ὄντων καί τῆς ἰσορροπίας τῆς ἀρμονίας καί τοῦ κάλλους αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος ἀνάγεται εἰς τόν θαυμασμόν τῆς πανυπερτελείου τελειότητος τοῦ θείου Δημιουργοῦ καί ἐντεῦθεν εἰς τήν πρὸς Αὐτόν ἀγάπην καί λατρείαν, δι' ἧς ἀγιάζεται καί μέτοχος καθίσταται τῆς θείας μακαριότητος, δι' ἣν καί προώριται.

Ἄλλ' ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐπιγείων καί τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν δέν ἐδόθη τοῖς ἀνθρώποις ἀπροϋπόθετος. Ἔπρεπε νά εἶναι αὕτη ἀποτέλεσμα καί τῆς οἰκιοθελοῦς ἀλλά καί ἐνεργοῦ θελήσεως αὐτῶν. Πρὸς ταῦτα ἐδόθησαν εἰς τούς ἐν τῷ παραδείσῳ πρωτοπλάστους ἐντολαί ἀσκήσεως ἐγκρατείας (τοῦ μή φαγεῖν ἐξ ὠρισμένου καρποῦ) καί ἐργασίας (ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν

* Ἐπίσκεψις, 548(1997)2-4.

τόν κῆπον, εἰς ὃν εἶχον τοποθετηθῇ). Ἔτι πλέον δέ ἐδόθη αὐτοῖς ἡ ἐντολή τῆς αὐξήσεως αὐτῶν καί τῆς κατακυριεύσεως τῆς γῆς, ὑπό τὴν αὐτὴν βεβαίως ἔννοιαν τοῦ ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν αὐτήν, ὡς ἓνα μείζονος ἐκτάσεως ἐπίγειον παράδεισον.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀσφαλῶς ἀφορᾷ καί εἰς πάντας ἡμᾶς τοὺς διαδόχους τῶν πρωτοπλάστων καί ἀποβλέπει ὅχι μόνον, οὔτε κυρίως εἰς τὴν προστασίαν τῆς φύσεως καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ χώρου διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐπλάσθη ἡ κτίσις, ωραίου καί παραγωγικοῦ καί ἐκπληροῦντος τόν σκοπόν τῆς παντοειδοῦς πρὸς τόν ἄνθρωπον ὑπηρεσίας καί ὑποστηρίξεως κατὰ τόν προορισμόν αὐτοῦ.

Ἀτυχῶς ὅμως ἡ πτώσις τῶν πρωτοπλάστων καί ἡ ἀλλοίωσις τοῦ θυμικοῦ αὐτῶν ἐπέφεραν οὐσιώδη μεταβολὴν καί τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν πρὸς τε τὴν φύσιν καί πρὸς τόν συνάνθρωπον καί οὕτως εὗρισκόμεθα σήμερον ἐνώπιον μιᾶς ἄκρως ἰδιοτελοῦς καί πλεονεκτικῆς συμπεριφορᾶς πολλῶν ἀνθρώπων ἔναντι τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ ἀδιαφορίαν αὐτῶν διὰ τό φυσικό κάλλος καί τόν φυσικόν βίotoπον, ἀλλὰ καί διὰ τὰς συνθήκας διαβιώσεως τῶν συνανθρώπων αὐτῶν.

Πρὸς εὐαισθητοποίησιν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῦ καθήκοντος διατηρήσεως κατὰ τό ἐφικτόν ἀλωβήτου τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων ὥρισamen τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέραν προσευχῆς ὑπὲρ αὐτοῦ.

Τό φυσικόν περιβάλλον ἔχει βεβαίως ἀξίαν καί καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ προσλαμβάνει μεγαλυτέραν ὅταν ἐξετάζεται ἐν συναρτήσῃ μετὰ τοῦ ἐντός αὐτοῦ διαβιοῦντος ἀνθρώπου, διότι πλέον ἡ βλάβη τοῦ περιβάλλοντος δέν θίγει μόνον τὴν φύσιν, ἀλλὰ καί τόν συνάνθρωπον τοῦ ὁποίου καθιστᾷ τόν βίον δυσχερέστερον ἢ ἥττον ὥραϊον.

Ἡ ἐλεήμων καρδιά, κατὰ τοὺς Πατέρας, παρ' ὅλον ὅτι ἐπιδιώκει τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καί αἰσθάνεται ὅτι δέν ἔχει ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητεῖ, ἐν τούτοις δέν ἀνέχεται οἰανδῆποτε βλάβην εἰς τὰ ζῶα καί τὰ φυτά, οὐδ' εἰς αὐτὰ τὰ ἄψυχα στοιχεῖα τῆς φύσεως. Ἀναγνωρίζει καί εἰς

αὐτά τὴν σχετικὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἀπέδωκεν εἰς αὐτά ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι ἐδημιούργησεν αὐτά. Ὑπὸ ἀναλόγου πνεύματος δέον ὅπως ἐμφορούμεθα πάντες οἱ χριστιανοί. Δέν περιορίζομεν τὰς προσδοκίας ἡμῶν μόνον εἰς τὴν γῆν ταύτην, οὐδὲ ἐγκαταλείπομεν τὴν ἀναζήτησιν τῆς μελλούσης πολιτείας ἡμῶν, τῆς ἐπουρανίου δηλονότι βασιλείας, ἀλλὰ γνωρίζοντες ὅτι ἢ εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἄγουσα ὁδὸς διέρχεται ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν παροδικὴν διέλευσιν ἡμῶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ὅπως τηρῶμεν τὴν ἀρχικὴν ἐντολήν τῆς φυλάξεως τῆς κτίσεως ἀβλαβοῦς χάριν ἑαυτῶν τε καὶ τῶν συνανθρώπων ἡμῶν. Ὁ σεβασμὸς ἄλλωστε πρὸς τὴν φυσικὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐμμέσως πρὸς τὸν ἐκ ταύτης ἐπηρεαζόμενον συνάνθρωπον μαρτυρεῖ τὴν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὁποία καὶ πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ πάντα χριστιανόν.

Ἦδη, διαγινώσκοντες ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ συνάνθρωποι ἡμῶν ἐμφοροῦνται ὑπὸ τοιοῦτου πνεύματος, παρακαλοῦμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ εἰδικῶς τὸν Κύριον ὅπως φωτίσῃ αὐτούς ἵνα ἀποφεύγουν τὰς περιβαλλοντικὰς ἀναταραχὰς καὶ βλάβας καὶ ὅπως ἐν τῇ μακροθυμίᾳ Αὐτοῦ προστατεύῃ ἡμᾶς καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπαναστατήσασαν λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν φύσιν ἀπὸ τῶν φυσικῶν καταστροφῶν ἐκ δυνάμεων ἐκφευγουσῶν τὸν ἀνθρώπινον ἔλεγχον.

Εὐχνηθῶμεν λοιπόν καὶ αἰτησώμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου καιροῦς εὐκράτους καὶ εἰρηνικούς, ἀπὸ σεισμοῦ, καταποντισμοῦ, πυρός καὶ καταιγίδος καὶ πάσης λαίλαπος καὶ φυσικῆς ἀνατροπῆς ἀπηλλαγμένους, ἔτι δέ καὶ ἀπὸ πάσης ἀνθρωπίνης καταστροφικῆς ἐνεργείας πεφυλαγμένους, ἵνα ἡσύχως διάγοντες δοξάζωμεν ἐν εὐχαριστίᾳ τὸν δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Οὐ ἡ χάρις εἴη μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

**25. Διεθνές καί Διαθρησκευτικό Συνέδριο
γιά τή σωτηρία τῆς Μαύρης Θάλασσας
(20-28.9.1997)***

Μετά τήν ἐπιτυχία τοῦ πρώτου Διεθνοῦς Οἰκολογικοῦ Συμποσίου, μέ θέμα: “Ἀποκάλυψη καί Περιβάλλον 95 μ.Χ. - 1995 μ.Χ.” (βλ. τά σχετικά Πορίσματα), πραγματοποιήθηκε τό δεύτερο διαθρησκευτικό συνέδριο ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, τό ὁποῖο ἀσχολήθηκε μέ μία ἀπό τίς πιό ὑποβαθμισμένες περιβαλλοντικά περιοχές τοῦ πλανήτη, τή Μαύρη Θάλασσα. Οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου, πού πραγματοποιήθηκε ἐν πλῶ, ξεκίνησαν ἀπό τήν Τραπεζούντα καί μέ ἐνδιάμεσους σταθμούς τό Μπατούμι τῆς Γεωργίας, τό Νοβοροσίσκ τῆς Ρωσίας, τή Γιάλτα, τήν Ὁδησσό τῆς Οὐκρανίας, τή Σουλίνα τῆς Ρουμανίας, τή Βάρνα τῆς Βουλγαρίας καί τήν Κωνσταντινούπολη καί ἔληξαν στή Θεσσαλονίκη, ὅπου ἀνακοινώθηκαν καί τά Συμπεράσματα.

* Δυστυχῶς δέν εἶναι δυνατόν νά παραθέσουμε ἐδῶ ὅλα τά κείμενα καί πορίσματα τοῦ Συνεδρίου. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά μελετήσει κάποιες πτυχές τοῦ προβλήματος στά δύο παρακάτω δημοσιεύματα: Φωτισμένο καράβι στη Μαύρη Θάλασσα, *Τό Βῆμα*, 5.10.1997, σελ. Α24. Τά ἀπόβλητα νεκρώνουν τή Μαύρη Θάλασσα, *Ἡ Καθημερινή*, 12.10.1997, σελ. 22.

26. Ἄλλες πρωτοβουλίες

Ἀξιόλογες πρωτοβουλίες ἔλαβε καί τό Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ (Γενεύη). Παρακάτω ἀναφέρουμε τά συμπεράσματα δύο βασικῶν Σεμιναρίων:

α. 13ο Διεθνές Μεταπτυχιακό Θεολογικό Σεμινάριο μέ θέμα:
“Τό οἰκολογικό πρόβλημα σήμερα. Προοπτικές συμβολῆς
τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν στήν ἀντιμετώπισή του”
(14-28.9.1992)*

... Συμπερασματικά μπορούμε νά ποῦμε ὅτι τά πορίσματα τοῦ Σεμιναρίου περιστράφησαν κατ’ ἀρχήν στή διαπίστωση τῶν αἰτίων τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος:

- ρύπανση τῆς ψυχῆς καί τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστασίας ἀπό τό Θεό, μέ συνέπεια τή διατάραξη τῆς ἀρμονικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄνθρωπο καί μέ τόν κόσμο·

- παρερμηνεία τῆς ἐντολῆς τῆς Γραφῆς (κατακυρίευση τῆς γῆς), πού ὁδήγησε στήν καταδυνάστευση καί κατάχρηση τῆς δημιουργίας·

- ἕναν ἀνθρωποκεντρισμό, πού ὁδήγησε στή συγκέντρωση τοῦ πλούτου καί τῆς ὑλικῆς εὐμάρειας στά χέρια τῶν ὀλίγων εἰς βάρος τῶν ἄλλων, στήν ὑπερκατανάλωση, τή σπατάλη, τήν ἀναπτυξιομανία καί τήν κερδοσκοπία, στήν ἀλόγιστη παρέμβαση τοῦ

* Ἐπίσκεψις, 484(1992)14-15.

ανθρώπου στή λειτουργία τῆς φύσεως, στίς ὀλέθριες συνέπειες τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως καί τῆς τεχνικῆς προόδου, μέ ἀναπότρεπτες συνέπειες τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου καί τή ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος, τίς ἐπικίνδυνες συνέπειες τῆς χρήσεως τῆς πυρηνικῆς ἐνεργείας, τόν ὑπερπληθυσμό κ.ο.κ.

Ἐναντι τῆς καταστάσεως αὐτῆς διευπλώθησαν μερικές προτάσεις θεραπείας της, οἱ ὁποῖες ἐπесήμαναν κυρίως τήν ἀνάγκη μιᾶς νέας ἠθικῆς στάσεως καί συμπεριφορᾶς πού θά προκύπτει ἀπό τή μετάνοια, ὑπό τήν εὐρύτερη ἔννοια τῆς ἀλλαγῆς πορείας σκέψεως καί συμπεριφορᾶς, καθώς καί τήν ἀσκητική θεώρηση τῆς ζωῆς, πού ἐκφράζεται μέ τήν ὀλιγάρκεια, τήν αὐτάρκεια, τή λιτότητα, τή χρήση τῶν ἀγαθῶν μέ φειδώ καί αὐτοπεριορισμό - ἰδεῶδες πού εἶναι ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀπό τή νέα αὐτή στάση θά προκύπτει ἀβίαστα ἡ δικαιότερη κατανομή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἡ καθαρή τεχνολογία, ἡ χρήση προϊόντων φιλικῶν πρὸς τό περιβάλλον, ὁ βιολογικός καθαρισμός τῶν ἀποβλήτων, ὁ μετριασμός τῆς ἀκαλίνωτης καταναλώσεως, ὁ περιορισμός τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ρυπάνσεως διὰ τῆς ἀναδασώσεως κ.λπ.

Πέρα, ὅμως, ἀπό αὐτά τά πρακτικά συμπεράσματα καί εἰσηγήσεις, οἱ σύεδροι, νέοι καί νέες κυρίως, εὕρισκόμενοι στό μεταπτυχιακό στάδιο τῶν σπουδῶν τους, προσπάθησαν νά χαράξουν τίς κύριες γραμμές μιᾶς ὀρθόδοξης θεολογίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί τῆς προστασίας του, τήν ὁποία ἄντλησαν ἀπό τούς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Κτίση γιά τούς Πατέρες σημαίνει ἀνάδυση ἀπό τό μή ὄν μέ τή δημιουργική ἐνέργεια τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τό γεγονός αὐτό συνεπάγεται ὅτι ἡ κτίση δέν εἶναι ἀνεξάρτητο καί αὐτόνομο φαινόμενο. Ἡ δημιουργία δέν εἶναι αὐθύπαρξη οὔτε διασώζεται μόνη, ἀλλά συνέχεται καί διασώζεται ἀπό τό Θεό. Γι' αὐτό Θεός καί κόσμος, ἂν καί ὄντολογικά διακρίνονται ριζικά ὡς ἑτερούσιες πραγματικότητες, παραλλήλως συνδέονται ἄρρηκτα, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτηση τῆς δημιουργίας ἀπό τόν Δημιουργό εἶναι αὐτονόμη.

Στήν ὄντολογική κατηγορία τῶν κτιστῶν ἀνήκει καί ὁ

ἄνθρωπος, πού συγκεφαλαιώνει ὅλη τή δημιουργία. Ἀποτελεῖ τό δυναμικό πυρῆνα τοῦ σύμπαντος, ἐνῶ τό σύμπαν τήν προέκταση τοῦ ἀνθρώπου. Νοῦς καί αἰσθήσεις συνυπάρχουν στόν ἄνθρωπο σέ μία “χαλκηδόνεια” σύνθεση. Ἡ διπλή ἀνθρώπινη φύση πού ἐνώνει μέσα της τά διαφορετικά στοιχεῖα τῆς δημιουργίας, θεωρεῖται μεσολαβητικά καί συμφιλιωτικά, ἔτσι ὥστε ὅλα τά ὄντα νά συνενώνονται καί νά ὑψώνονται μέσα ἀπό αὐτόν σέ ἄρμονία μέ τό Δημιουργό. Τήν ἁρμονική σχέση ὅμως ἀνθρώπου καί κτίσεως διαταράσσει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, διακόποντας ἔτσι τόν ἀνυψωτικό δυναμισμό, ὅχι μόνο αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλά καί ὁλόκληρης τῆς κτίσεως. Ἡ ἀγάπη του γιά τήν ὕλη καί τόν κόσμο ἀντιστρατεύεται τήν ἀγάπη του γιά τόν Θεό καί μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ φιλόυλος παύει νά εἶναι καί φιλόθεος, αὐτοφυλακιζόμενος στά κτιστά ἐνδοκοσμικά δεδομένα. Ἡ δυσαρμονία μεταξύ ἀνθρώπου καί κτίσεως ἀποκαθίσταται μέ τό λυτρωτικό ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἡ χριστοκεντρική ἀντίληψη τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας ἀποτελεῖ τό θεμέλιο γιά τήν ἐρμηνεία τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου τόσο μέ τό Θεό, ὅσο καί μέ τόν κόσμο. Ἡ θεία Ἐνανθρώπιση ἀποτελεῖ τήν ἀφετηρία τῆς ἀποκαταστάσεως καί ἀνακαινίσεως τῆς κτίσεως. Ἡ ἀντίληψη αὕτη προσδιορίζει καί τή στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν κόσμο. Συμπυκνώνεται στό ἰδανικό τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ἀπαλύνει τή φιλαυτία καί τή δυναστική τοποθέτηση ἀπέναντι στόν κόσμο, μία στάση ζωῆς πού ἐκφράζει ἰδιαίτερα ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμός μέ τήν καλλιέργεια τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος καί τήν ἰδιαίτερη εὐαισθησία του γιά τόν κόσμο.

**β. 14ο Διεθνές Μεταπτυχιακό Θεολογικό Σεμινάριο με θέμα:
“Οί Ἐκκλησίες καί τό οἰκολογικό πρόβλημα στήν Εὐρώ-
πη” (25.9-10.10.1993)***

Μεταξύ τῶν συμπερασμάτων τοῦ παραπάνω Σεμιναρίου ἀναφέροντα καί τά ἑξῆς:

Ἡ φύση δέν μᾶς ἀνήκει

α) Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία κατανοεῖ ἰδιαίτερα τήν οὐσιαστική σημασία πού ἔχει γιά τόν ἄνθρωπο (τόν ἀγρότη κυρίως) ἡ διαδικασία τῆς καλλιέργειας καί παραγωγῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς. Γι' αὐτό καί μέ τήν ποιμαντική της φροντίδα ἀγκαλιάζει κάθε σχετική ἀπασχόληση τοῦ ἀνθρώπου τόσο στήν ξηρά, ὅσο καί στή θάλασσα.

Ἔτσι, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει συντάξει εἰδικές εὐχές γιά τή σπορά, τό φύτεμα τοῦ ἀμπελιοῦ, τόν τρύγο, τήν καλλιέργεια τῶν ὀπωροφόρων, τήν ἄρδευση κ.λπ. Ἡ Ἐκκλησία ἀκόμη ἐνδιαφέρεται γιά τήν ὕπαρξη τῶν ἀπαραίτητων προϋποθέσεων γιά μία καλή καί πλούσια παραγωγή. Γι' αὐτό εὐχεται *“ὑπέρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς”*. Δέν λησμονεῖ ἐπίσης τή διαδικασία τῆς θαλασσινῆς ἐργασίας καί προσεύχεται γιά τά δίχτυα τῶν ψαράδων, τά πλοῖα κ.λπ. Στήν ἔναρξη δέ κάθε παραγωγικῆς δραστηριότητος (ἐγκαίνια καταστήματος, ἐργοστασίου κ.λπ.) συμμετέχει μέ τήν τέλεση τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀγιασμοῦ μέ τήν ὁποία εὐλογεῖται ὁ κόπος καί ὁ μόχθος τῶν ἀνθρώπων καί ἐκφράζεται ἡ γενική θέση τῆς

* Χριστιανική, 9.12.1993, σελ. 8.

Ὁρθοδοξίας γιά τή μεταμόρφωση τοῦ ὑλικοῦ στοιχείου (ὅλες οἱ σχετικές εὐχές βρίσκονται στό Μικρό καί Μεγάλο Εὐχολόγιο).

Ἡ κτίση, ὅπως καί ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἐκ Θεοῦ. Δέν μᾶς ἀνήκει. Ἐμεῖς εἴμαστε οἰκονόμοι τῆς δημιουργίας, οἱ ὅποιοι ἀναφέρουν τήν κτίση στό Δημιουργό.

Ἡ πλάση δέν ἔχει ἄλλο λόγο υπάρξεως ἀπό τήν προσφορά λατρείας στό πρόσωπο τοῦ Δημιουργοῦ της. Κάτι πού ἀριστοτεχνικά ἐκφράζεται στόν ὕμνο τοῦ Ἑσπερινοῦ τῶν Χριστουγέννων: *“Τί σοί προσενέγκωμεν Χριστέ ὅτι ὤφθης ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος δι’ ἡμᾶς; Ἐκαστον γάρ τῶν ὑπὸ Σοῦ γενομένων κτισμάτων τήν εὐχαριστίαν Σοί προσάγει. Οἱ ἄγγελοι τόν ὕμνον, οἱ οὐρανοί τόν ἀστέρα, οἱ μάγοι τά δῶρα, οἱ ποιμένες τό θαῦμα, ἡ γῆ τό σπῆλαιον, ἡ ἔρημος τήν φάτνην, ἡμεῖς δέ μπτέρα Παρθένον. Ὁ πρό αἰώνων Θεός ἐλέησον ἡμᾶς”*. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, στό 8ο κεφαλ. τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, τονίζει τήν ἐσχατολογική ὑπόσχεση καί τήν ἀπολυτρωτική ἐν τέλει μεταμόρφωση ὅλης τῆς κτίσεως ἀπό τόν Σωτῆρα Ἰησοῦ Χριστό: *“Λογίζομαι γάρ ὅτι οὐκ ἄξια τά παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τήν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· ἡ γάρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τήν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται· τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα ἀλλά διὰ τόν ὑποτάξαντα, ἐπ’ ἐλπίδι· ὅτι καί αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τήν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· οἶδαμεν γάρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν· οὐ μόνον δέ, ἀλλά καί αὐτοί τήν ἀπαρχήν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, ἡμεῖς καί αὐτοί ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τήν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν”*. Οἱ Ἕλληνες Πατέρες δέν ἐδίδασαν μόνον πὼς *“ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νά γίνῃ Θεός”*, ἀλλά καί πὼς ἡ λοιπή δημιουργία εἶναι καί αὕτη μεταμορφώσιμη ἀπό τίς ἄκτιστες ἐnergies τοῦ Θεοῦ.

Φύση καί λατρεία

Αὕτη ἡ βαθειά κατανόηση τῆς δημιουργίας, ἀναδεικνύεται στή λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπου καί καθίστα-

ται σαφής ὁ ρόλος τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἱερέως τῆς δημιουργίας.

Οἱ εὐχές καί οἱ ψαλμοί ἐπὶ παραδείγματι μᾶς μιλοῦν γιά τόν ἐξαγιασμό ὅλης τῆς κτίσεως. Κάθε ἡμέρα στήν ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ διαβάζομε στὸν ψαλμό 103: *“Εὐλογεῖται τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας Αὐτοῦ εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον”*. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό ἀποκαλύπτεται ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας στήν μεταμόρφωση ὅλων τῶν μορφῶν τῆς δημιουργίας.

Στὶς Ὁρθόδοξες ἀκολουθίες συμμετέχουν ὅλες οἱ αἰσθήσεις, ἡ ὄραση, ἡ ἀκοή, ἡ γεύση, ἡ ὄσφρηση, ἡ ἀφή. Ἡ ὕλη χρησιμοποιεῖται καί τιμᾶται, εἴτε γιὰ ξύλο πρόκειται εἴτε γιὰ χρῶμα, εἴτε εἶναι ἄρτος καί οἶνος, εἴτε καιόμενο θυμίαμα. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός γράφει: *“Καὶ σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι’ ἧς ἡ σωτηρία μου εἵργασται”*.

Καί ὁ ἅγιος Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Ἐδέσσης, ἀναφέρει: *“Διὰ τοῦτο χρηστέον, ἵνα ἐκ τῶν κτισμάτων τὸν κτίστην καταλαμβάνωμεν· ἐν αὐτοῖς εἰκόνες εἰσὶν ἐν τοῖς οὐσι τοῦ πρώτου πάντων αἰτίου κατὰ τὸ αὐτοῖς χωρητόν”*.

Ἡ μεταμόρφωση καὶ ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως, ἡ ὁποία ἄρχισε μὲ τὴ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ συνεχίζεται μὲ τὴν ἁγιαστικὴ τῶν πάντων λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ σώματος τοῦ ζῶντος Χριστοῦ, τοῦ ἐμψυχουμένου διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, βιώνεται πρωτίστως στὴ σύναξη τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο πρὸς τέλεση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, στοιχεῖα τῆς φύσεως, μεταπλασθέντα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα χέρια σὲ μία νέα μορφή, προσφέρονται στό Θεό μὲ τὴν ὁμολογία *“τά σά ἐκ τῶν σῶν”*. Ἡ πράξη αὕτη ἀποδίδει ὅσο καμμία ἄλλη τὴν πρωταρχικὴ σχέση τοῦ Ἀδάμ τόσο μὲ τὸ Θεό, ὅσο καὶ μὲ τὴ δημιουργία. Καὶ δὲν ἀποτελεῖ μόνο σημεῖο ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τῆς σχέσεως, ἀλλὰ καὶ κάτι πολὺ περισσότερο: πρόγευση τῆς ἐσχατολογικῆς καταστάσεως τῆς δημιουργίας. Κάθε φορὰ πού μεταλαμβάνουμε τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ γινόμαστε κοινωνοὶ τῆς βασιλείας τῆς θείας ζωῆς. Αὐτό σημαίνει ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἀποκατάσταση

τῆς ἀληθινῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὁλόκληρη τὴ δημιουργία.

β) Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πού ἔζησε ἐπὶ αἰῶνες κοντὰ στὸν ἀγρότη καὶ τὸν ναυτικό δείχνει ἰδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ τὴ φθορά καὶ τὴ δυσαρμονία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἐχοντας λοιπόν ὑπ' ὄψη τίς φοβερές συνέπειες, οἰκονομικές καὶ βιοτικές, πού ἔχουν οἱ φυσικές καταστροφές στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, συμπαρίσταται στὴν ἀγωνία του καὶ τοὺς κινδύνους του. Γι' αὐτὸ εὐχεται νὰ ὑπάρχουν πάντα *“καιροὶ εἰρηνικοί”*, δηλαδή καλές καὶ ὄχι καταστρεπτικές καιρικές συνθῆκες.

γ) Ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει ἀκόμη πόσο ἀπαραίτητο εἶναι νὰ ἔχει κάθε ἄνθρωπος τὰ βασικά ὑλικά ἀγαθὰ γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο πού φανερώνει τὴ σοβαρότητα μέ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει τὴν ὑλικότητα καὶ σωματικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἔχοντας πάντα μπροστά της τὸ ὑπόδειγμα τῆς εὐλογίας τῶν *“πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων”* ἀπὸ τὸν Κύριο (Ματθ. 14,13) στὴν εἰδική Ἀκολουθία τῆς Ἀρτοκλασίας, εὐλογεῖ τὰ βασικά προϊόντα τῆς γῆς, τὸ κρασί, τὸ λάδι καὶ τὸ σιτάρι καὶ εὐχεται τὰ ἀγαθὰ αὐτά νὰ ὑπάρχουν μέ ἐπάρκεια καὶ ἀφθονία σέ ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ κόσμου: *“Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐξ αὐτῶν πεντακισχιλίους ἄνδρας χορτάσας, αὐτὸς εὐλόγησον καὶ τοὺς ἄρτους τούτους, τὸν σῖτον, τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ πλῆθυνον αὐτά ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, καὶ εἰς τὸν κόσμον σου ἅπαντα, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνοντας πιστοὺς δούλους σου ἀγίασον”*. Καὶ ὁ λαὸς ἐπιβεβαιώνοντας τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας διακηρύττει: *“Πλούσιοι ἐπώχευσαν καὶ ἐπέινασαν...”*

Ὁ ἐξαγνισμὸς τῶν φυσικῶν στοιχείων

δ) Βασικὴ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἐξαγιασμός τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ ἡ μεταμόρφωσή τους σέ πραγματικότητες τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Σέ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις της καὶ ἰδιαίτερα στὰ Ἱερά Μυστήρια εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία τῶν ὑλικῶν στοιχείων, ὅπως τὸ ψωμί, τὸ νερό, τὸ κρασί, οἱ καρποί

τῆς γῆς κ.λπ. Τά ὑλικά στοιχεῖα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέν χρησιμοποιοῦνται μέ ἀνιμιστική ἀντίληψη. Ἐδῶ τά στοιχεῖα δέν εἶναι φορεῖς μυστικῶν καί μαγικῶν δυνάμεων, δέν εἶναι θεϊκά καθ' ἑαυτά, ἀλλά ἀποκτοῦν νέο νόημα καί περιεχόμενο.

Τά ὑλικά στοιχεῖα μέ τήν παρουσία καί ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐλευθερώνονται ἀπό τή δουλεία τῆς φθορᾶς καί συμμετέχουν *“στήν ἐλευθερία καί τήν ὁμορφιά τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ”*, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Μέ τόν τρόπο αὐτό τά ὑλικά στοιχεῖα γίνονται διαφάνειες, διά μέσου αὐτῶν δηλαδή ἀκτινοβολεῖ τό φῶς τῆς θείας παρουσίας.

ε) Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σεβάσθηκε τέλος τό φυσικό περιβάλλον καθ' ἑαυτό. Ἡ ὁρθόδοξη ἀρχιτεκτονική δημιούργησε καλλιτεχνικά ἀριστουργήματα πού τά χαρακτηρίζει ἡ συνάρτηση μέ τήν κλίμακα τοῦ ἀνθρώπου καί τό φυσικό τοπίο. Τά ὁρθόδοξα μοναστήρια καί τά μικρά ξωκλήσια εἶναι κομψοτεχνήματα ἀπόλυτα ἐναρμονισμένα μέ τό φυσικό περιβάλλον.

Κατόπιν διεξοδικῶν συζητήσεων κατά τή διάρκεια τοῦ Σεμιναρίου διατυπώθηκαν προτάσεις θεραπείας τοῦ ὅλου προβλήματος. Ἐπισημάνθηκε κυρίως ἡ ἀνάγκη μιᾶς νέας ἠθικῆς στάσεως καί συμπεριφορᾶς πού ξεκινάει ἀπό τήν λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας μας, θά περνᾷ μέσα ἀπό αὐτήν καί, τέλος, θά καταλήγει πάλιν σ' αὐτήν. Ἡ μετάνοια ὑπό τήν εὐρύτερη ἔννοια τῆς ἀλλαγῆς πορείας σκέψεως καί συμπεριφορᾶς, καθὼς καί ἡ ἀσκητική θεώρηση τῆς ζωῆς πού ἐκφράζεται μέ τήν ὀλιγάρκεια, τήν αὐτάρκεια, τή λιτότητα καί τή χρήση τῶν ἀγαθῶν μέ φειδώ - ἰδεῶδες ἰδιαίτερα χαρακτηριστικό τῆς Ὁρθοδοξίας - ἐπιβάλλεται νά πραγματωθοῦν στή ζωή τῶν χριστιανῶν. Ἀπό τή νέα αὕτη στάση θά προκύψει ἀβίαστα ἡ δικαιότερη κατανομή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἡ καθαρή τεχνολογία, ἡ χρήση προϊόντων φιλικῶν πρὸς τό περιβάλλον, ὁ βιολογικός καθαρισμός τῶν ἀποβλήτων, ὁ μετριασμός τῆς ἀχαλίνωτης ρύπανσης διά τῆς ἀναδασώσεως κ.λπ.

Πέραν ὅμως αὐτῶν τῶν πρακτικῶν συμπερασμάτων καί εἰσηγήσεων, οἱ σύνεδροι προσπαθήσαμε νά χαράξουμε τίς κύριες γραμμές μιᾶς ὁρθόδοξης θεολογίας, τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος,

τὴν ὁποῖαν ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Κτίσις γιὰ τοὺς Πατέρες σημαίνει ἀνάδυσθ ἀπὸ τὸ μὴ ὄν μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κτίσις δέν εἶναι ἀνεξάρτητο καὶ αὐτόνομο φαινόμενο. Ἡ δημιουργία δέν εἶναι αὐθύπαρκτη οὔτε σώζεται μόνη, ἀλλὰ συνέχεται καὶ σώζεται ἀπὸ τὸ Θεό. Γι' αὐτὸ Θεός καὶ κόσμος, ἂν καὶ ὄντολογικά διακρίνονται ὡς ἑτερούσιες πραγματικότητες, παραλλήλως συνδέονται ἄρρηκτα, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτηση τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸ Δημιουργό εἶναι αὐτονόμη.

Στὴν ὄντολογικὴ κατηγορία τῶν κτιστῶν ἀνήκει καὶ ὁ ἄνθρωπος πού συγκεφαλαιώνει ὅλη τὴ δημιουργία. Ἀποτελεῖ τὸ δυναμικὸ πυρῆνα τοῦ σύμπαντος, ἐνῶ τὸ σύμπαν τὴν ἐπέκτασθ τοῦ ἀνθρώπου. Νοῦς καὶ αἰσθήσεις συνυπάρχουν στὸν ἄνθρωπο σὲ μία “χαλκηδόνεια σύνθεσθ”. Ἡ διπλὴ ἀνθρώπινη φύσθ πού ἐνώνει μέσα τῆς τὰ διαφορετικὰ στοιχεῖα τῆς δημιουργίας θεωρεῖται μεσολαβητικὴ καὶ συμφιλιωτικὴ ἔτσι ὥστε ὅλα τὰ ὄντα νὰ συνενώνονται καὶ νὰ ὑψώνονται μέσα ἀπὸ αὐτόν σὲ ἄρμονία μὲ τὸ Δημιουργό. Τὴν ἄρμονικὴ σχέση ὅμως ἀνθρώπου καὶ κτίσεως διαταράσσει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, διακόποντας ἔτσι τὸν ἀνυψωτικὸ δυναμισμό ὃχι μόνο αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρης τῆς κτίσεως. Ἡ μονοδιάστατη ἀγάπη γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὸν κόσμο ἀντιστρατεύεται τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ Θεό καὶ μὲ αὐτόν τὸν τρόπο ὁ φιλόϋλος παύει νὰ εἶναι καὶ φιλόθεος, αὐτοφυλακισμένος στὰ κτιστὰ ἐνδοκοσμικὰ δεδομένα. Ἡ δυσαρμονία μεταξύ ἀνθρώπου καὶ κτίσεως ἀποκαθίσταται μὲ τὸ λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ πού ἐκφράζεται μὲ τὴ λειτουργικὴ καὶ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χριστοκεντρικὴ ἀντίληψη τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου τόσο μὲ τὸ Θεό, ὅσο καὶ μὲ τὸν κόσμο. Ἡ θεία ἐνανθρώπησθ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἀνακαινίσεως τῆς κτίσεως. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ προσδιορίζει καὶ τὴ στάσθ τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸν κόσμο. Συμπυκνώνεται στὸ ἰδανικὸ τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ἀπαλύνει τὴ φιλαυτία

καί τή δυναστική τοποθέτηση ἀπέναντι στόν κόσμο, μία στάση ζωῆς πού ἐκφράζει ἰδιαίτερα ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμός μέ τήν καλλιέργεια τοῦ ἀσκητικοῦ πνεύματος καί τήν ἰδιαίτερη εὐαισθησία του γιά τόν κόσμο.

Πρό τῆς παραθέσεως τῶν προτάσεών μας κρίνουμε ἀπαραίτητο νά ἀφήσουμε νά μιλήσουν ἀντί ἡμῶν Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μέ τά κείμενά τους, μέ τή δική τους γλώσσα χωρίς καμμία ἐρμηνεία καί ὁ καθένας μπορεῖ νά βγάλει τά συμπεράσματά του:

“Ἡ δέ γῆ ἠνόμησε διά τούς κατοικοῦντας αὐτήν, διότι παρήλθοσαν τόν νόμον καί ἥλλαξαν τά προστάγματα διαθήκην αἰώνιον” (Ἡσαΐας 24,3).

“Ἡ γῆ ἀγλώσσως βοᾷ στενάζουσα. Τί μέ κακοῖς μιαίνετε πολλοῖς πάντες ἄνθρωποι; Καί ὑμῶν ὁ Δεσπότης φειδόμενος, ὅλην ἐμέ μαστίζει· λάβετε αἴσθησιν καί ἐν μετανοίᾳ τόν Θεόν ἐξιλεώσασθε” (Κανὼν εἰς φόβον σεισμοῦ).

“Ἐγκρατείας δέ ὁ κάλλιστος ὅρος καί κανὼν οὗτος ἔστω, τό μήτε πρὸς τρυφήν μήτε πρὸς κακοπάθειαν τῆς σαρκὸς βλέπειν, ἀλλὰ φεύγειν ἐν ἐκατέρῳ τὴν ἀμετρίαν, ἵνα μήτε πολυσαρκουῖσα ταρασσεται, μήτε νοσώδης γενομένη, ἀδυνατῇ πρὸς τὴν τῶν ἐντολῶν ἐργασίαν...” (Μ. Βασιλείου, Εὐρισκόμενα Πάντα).

Καί ἀπὸ τὴν θύραθεν σοφία ὁ Ντοστογιέφσκυ πού ὠραῖα σημειώνει: *“Ἀγάπησε ὅλη τὴν κτίση τοῦ Θεοῦ, τὰ πάντα μέσα σ’ αὐτήν καί κάθε κόκκο ἄμμου. Ἀγάπησε τό κάθε φύλλο, τὴν κάθε ἡλιακτίδα ἀπὸ τό φῶς τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησε τὰ ζῶα, ἀγάπησε τὰ φυτά, ἀγάπησε τό κάθε τί. Καί ὅταν ἀγαπήσεις τὰ πάντα, τότε θά ἀνακαλύψεις στό κάθε τι τό μυστικό τοῦ Θεοῦ. Σάν τό αἰσθανθεῖς αὐτό τότε νά ἀρχίσεις νά τό γνωρίζεις καί νά τό ἀντιλαμβάνεσαι κάθε ἡμέρα ὅλο καί πιό πολύ. Καί νά φθάσεις ἐν τέλει νά ἀγαπήσεις ὁλόκληρο τόν κόσμο μέ μία ἀνεξάντλητη παγκόσμια ἀγάπη πού νά ἀγκαλιάζει καί νά περιλαμβάνει τὰ πάντα. Ἀγάπησε τὰ ζῶα: Ὁ Θεὸς τοὺς ἔχει δώσει σπέρματα σκέψης καί ἀνόθευτη χαρά. Μὴ τὴν ταραξεῖς. Μὴ τὰ βασανίζεις, μὴ τοὺς στερῇσεις τὴν χαρά τους, μὴ βαδίσεις ἐνάντια στίς προθέ-*

σεις καί στό σχέδιο τοῦ Θεοῦ”.

*

* *

Ἀνάμεσα στίς πολλές πρωτοβουλίες διαφόρων Μητροπόλεων ἀξίζει νά ἀναφέρουμε καί τό δεκαήμερο Σεμινάριο πού διοργάνωσε ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λέρου καί Καλύμνου μέ θέμα: “Ὁρθοδοξία, Οἰκολογία καί Περιβάλλον” (26-28.11.1993) καθὼς καί τίς πρωτοβουλίες τῆς Παγκόσμιας Ὁμοσπονδίας Ὁρθοδόξων Νεολαίων «ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ» πού ἀπευθύνονται εἰδικά σέ νέους (Ρουμανία, Ἅγιο Ὄρος, Ὁρμύλια κ.λπ.). Ἀκόμη ἀξίζει νά σημειωθεῖ καί ἡ πρώτη ἀγροτική περιβαλλοντική Ἡμερίδα μέ θέμα: “Αγρότης, Περιβάλλον, Πολιτισμός: Ἀπό ἓνα μεγάλο παρελθόν καί ἓνα μέτριο παρόν πρὸς ἓνα λαμπρό μέλλον στή Βοιωτία”. Ἡ Ἡμερίδα συνδιοργανώθηκε ἀπό τήν Ἑλληνική Διεπιστημονική Ἑταιρεία γιά τήν οἰκολογική γεωργία ΡΕΑ, τήν Κοινότητα Στεiriοῦ καί τήν Ἱερά Μητρόπολη Θηβῶν καί Λεβαδείας.

Ἡ ἐφαρμογή μεθόδων καλλιεργείων καί κτηνοτροφίας φιλικῶν πρὸς τό περιβάλλον καί τόν ἄνθρωπο εἶναι ἀπό τοὺς ἄμεσους στόχους καί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χρυσοπηγῆς (Ἱερά Μητρόπολη Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου, Χανιά), ἀπό τό Παγκόσμιο Ταμεῖο γιά τή Φύση (WWF) τῆς Ἑλλάδος.

Β. ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

1. Συμβουλευτική συνάντηση σπουδῶν τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ) (Βουκουρέστι, 22-26.3.1982).

“Ὑστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρουμανίας συνῆλθε ἡ Ἐπιτροπή σπουδῶν τοῦ ΚΕΚ στό Θεολογικό Ἰνστιτοῦτο τοῦ Βουκουρεστίου καί συζήτησε τό θέμα: “Ἡ φύση συσθενάζει καί συνωδύνει. Ἡ εὐθύνη τῶν Χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης γιά τό οἰκολογικό πρόβλημα”. Ἡ Τρίτη ομάδα ἔκανε μιά θεολογική προσέγγιση τῆς καταστρεπτικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς δημιουργίας καί ἔδωσε ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν ἑρμηνεία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως (Νικαίας καί Κωνσταντινουπόλεως) ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ **ἀρχή τῆς Δημιουργίας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός**. Στό τέλος υἱοθετήθηκαν οἱ παρακάτω προτάσεις:

1. Ἀνάγκη ἐπεξεργασίας ἐκ νέου τῶν οἰκολογικῶν προκλήσεων, μιᾶς θεολογίας τῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία θά πρέπει νά ἔχει προεκτάσεις στήν ἠθική καί λειτουργική ζωή τῶν χριστιανῶν.

2. Ἐνημέρωση στίς ἐνορίες γιά τό οἰκολογικό πρόβλημα καί τήν ἐχθρική στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στή δημιουργία.

3. Ἐκκλησία καί Ἐπιστήμη πρέπει νά συνεργασθοῦν καί νά συνδιαλεχθοῦν.

4. Ἐπιστήμη καί Τεχνολογία ἔχουν νά ἐπιτελέσουν ἕνα σημαντικό ἔργο στήν ἐξεύρεση νέων τρόπων ἀντιμετώπισης τῆς οἰκολογικῆς κρίσης.

5. Ἀνάπτυξη νέων μεθόδων στήν προστασία τοῦ φυσικοῦ

περιβάλλοντος.

2. Διάσκεψη τῆς Σόφιας (1987) καί Μίνσκ Ρωσία (1989).

Τό θέμα τῆς Στ' Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στό Βανκούβερ ἦταν “Ἰησοῦς Χριστός - Ἡ ζωή τοῦ κόσμου”. Ἡ ἀπάντηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν παραπάνω Συνέλευση ἦταν ἡ προετοιμασία δύο Διασκέψεων μέ θέμα: “Εἰρήνη, Δικαιοσύνη καί Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας”.

Ἡ Πρώτη εἶχε θέμα: “Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας” (Σόφια) καί ἡ δεύτερη: “Δικαιοσύνη καί Εἰρήνη” (Μίνσκ). Καί οἱ δύο Διασκέψεις τελοῦσαν ὑπό τήν αἰγίδα τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Σημαντική ἦταν ἡ ἀναφορά στό ὅτι οἱ Χριστιανοί κατανοοῦν τόν κόσμο ὄχι ὥς κάτι τό αὐτόνομο πού ὑπακούει τούς δικούς του κανόνες, ἀλλά εὐθύνονται οἱ ἴδιοι μέ τίς πράξεις του ἀπέναντι στό Δημιουργό. Ἡ Χριστολογική προσέγγιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος ἦταν σημαντική. Ἡ ἐλπίδα καί ἡ ἀποστολή τῶν Χριστιανῶν στηρίζεται στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Δημιουργός. Ὁ σκοπός τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἴδια βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ κοινωνία μέ τόν ἴδιο τόν Θεό. Μόνο στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μπορούμε νά κατανοήσουμε ὁλόκληρη τή σημασία τῆς δημιουργίας, ἐνῶ στήν Ἀνάστασή Του ἀναγνωρίζουμε τόν τελικό σκοπό της. Κάθε ἀλληλεγγύη μέ τόν κόσμο πρέπει νά στηρίζεται σέ μία ἐκκλησιολογική βάση μέ τίς ἐνέργειες τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Τό “Ἅγιο Πνεῦμα ὡς Δημιουργός καί Γεννήτορας τοῦ κόσμου εἶναι ὁρατό ἐπάνω στή γῆ διά τῆς Ἐκκλησίας καί στήν ἐκκλησιολογική κοινότητα, ἡ ὁποία συμπεριλαμβάνει ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα.

3. Διάσκεψη γιά τήν Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας (Σόφια, 24.10-2.11.1987)

Ἐν ὄψει τοῦ Συνεδρίου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου

τῶν Ἐκκλησιῶν τό 1988 στό ὙΟσλο, οἱ ὙΟρθόδοξες Ἐκκλησίεσ συνέταξαν στό τέλος τῆς Διάσκεψης κείμενο μέ θέμα “ὙΟρθόδοξεσ προοπτικέσ γιά τήν δημιουργία”. Στήν παραπάνω Διάσκεψη συζητήθηκε τό θέμα τῆς δημιουργίας ὑπό τήν προοπτική τοῦ Τριαδολογικοῦ δόγματοσ.

Τό κείμενο χωρίζεται σέ τρεῖσ ἐπιμέρουσ ἐνότητεσ:

1. ὙΗ Δημιουργία,
2. ὙΗ καταστροφή τῆς Δημιουργίας,
3. ὙΗ μεταμορφούμενη Δημιουργία.

Μεταξύ ἄλλων σημειώνονται καί τά ἐξῆσ: ὙΗ ἀξία τῆς Δημιουργίας δέν φαίνεται μόνο στό ὅτι ἡ Δημιουργία εἶναι καλή, ἀλλά καί στό γεγονόσ ὅτι εἶναι ἐξοπλισμένη γιά κατοικία τῶν ὄντων. ὙΗ ἀξία τῆς φυσικῆς Δημιουργίας ἀποκαλύπτεται ἀπό τό γεγονόσ ὅτι προέρχεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό (γεγονόσ πού ἐκφράζεται μέ θαυμάσιο τρόπο στήν ὀρθόδοξη ἀγιογραφία), σέ ἄμεση σχέση μέ τήν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ καί τή θέωση τοῦ ἀνθρώπου καί ἀποτελεῖ τήν ἀρχή τῆς συνειδητοποίησησ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἡ σκηνή πάνω στήν ὁποία ἡ ἀνθρωπότητα ἀναπτύσσεται ἀπό τήν δημιουργία μέχρι τή θέωσή της. Τό σύνολο τῆς δημιουργίας ἔχει ὡσ στόχο νά γίνει ἕνασ μεταμορφωμένοσ κόσμος. Στή λύτρωση τῆς ἀνθρωπότητας συμπεριλαμβάνεται καί ἡ λύτρωση τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Στήν ὙΕκθεση διαβάζουμε ἀκόμη:

1(45). Πιστεύουμε ὅτι ὁ Θεόσ εἶναι ὁ Δημιουργόσ γιά ὅ,τι ὁμορφο καί θαυμάσιο ὑπάρχει πάνω στή γῆ (Ψαλμόσ, 104) Σήμερα ὁμως βρισκόμαστε μπροστά σέ μία πληγωμένη δημιουργία ἡ ὁποία ὑποφέρει κάτω ἀπό τίσ ἀντίξοεσ συνθῆκεσ πού δημιούργησε ὁ ἄνθρωποσ, ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας τῆς ἀνθρωπότητας. Μέσα στή φιλαυτία καί τήν πλεονεξία του ὁ ἄνθρωποσ χρησιμοποίησε τίσ καλέσ του ἱκανότητεσ γιά νά ἐκμεταλλευτεῖ τή δημιουργία, νά καταστρέψει τήν ἰσορροπία τῆς φύσεω καί νά διαμορφώσει διαφορετικά ὅ,τι δημιούργησε ὁ Θεόσ σέ μία λυτρωτική κοινωνία μέ τόν ἄνθρωπο καί τόν ἴδιο. ὙΗ δημιουργία δέν εἶναι πλέον

ένσαρκωμένη στήν ἀνθρωπότητα, οὔτε βρίσκεται πραγματικά μπροστά ἀπό τόν κίνδυνο ἑνός καταστρεπτικοῦ πυρηνικοῦ πολέμου. Βρίσκεται σέ ἀρμονία μέ τόν Θεό.

2(46). Ἡ Δημιουργία πρέπει πάλι νά γίνει ἓνα. Αὐτό μπορεί νά γίνει μόνο ἂν τήν ἐπαναφέρουμε στήν πρώτη ἐπικοινωνία μέ τό Δημιουργό της, ἔτσι ὥστε νά μπορέσει νά ἀποκτήσει τήν πληρότητα τοῦ σκοποῦ της καί τή μεταμόρφωσή της (...).

3(47). Ὅπως στή Θεία Εὐχαριστία ὑψώνονται ἄρτος καί οἶνος σάν προσφορά γιά τή θέωση τοῦ κόσμου καί ὅλων τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἀναγκαῖο ἓνα μυστηριακό πλησίασμα τῆς δημιουργίας καί τήν ἐπανένωσή μας μέ αὐτήν.

4(48). Συμβουλευόμαστε ὅλες τίς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες νά ὑποστηρίξουν τό πρόγραμμα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν “Δικαιοσύνη μέ Εἰρήνη καί Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας”, ἐν ὧφει τῆς συνάντησης στή Βασιλεία τό 1990¹.

1. Βλ. Gennadios Limouris, *Justice, Peace and the Integrity of Creation, Insights from Orthodoxy*, WCC, 1990, σελ. 15.

Γ. ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

1. Διακήρυξη τῆς Ἀσίζης (26-29.9.1986)

Στά πλαίσια τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων γιά τά 25 χρόνια ἀπό τή δημιουργία τοῦ Παγκοσμίου Ταμείου γιά τή Φύση (WWF) πραγματοποιήθηκε διεθνές συνέδριο στήν Ἀσίζη μέ τή συμμετοχή πολλῶν οἰκολόγων καί ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων θρησκειῶν (Χριστιανισμός, Ἰουδαϊσμός, Ἰσλαμισμός, Βουδισμός καί Ἰνδουϊσμός).

Παρόμοιες συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν στήν Ἀσίζη (21-24.10.1992 καί 20-23.10.1993) μέ τήν ὑπογραφή τοῦ περίφημου κειμένου "*The Earth Charter*"*. Τά δέκα βασικά σημεῖα τῆς Διακήρυξης αὐτῆς εἶναι:

1. We, the People of the Earth, recognize that human beings are *part of and apart from nature*. The protection of the environment is essential for human well-being and the enjoyment of fundamental rights, and as such requires the exercise of corresponding fundamental duties.

2. We acknowledge that sustainable use of resources requires an effective commitment to the development of a new consciousness and the correction of past errors and inequities, as well as the identification and the implementation of new relationships among individuals and human societies and with the Earth itself.

**The Earth Charter*, Franciscan Center of the Environment Studies, Rome 1995, σελ. 13-16.

3. We are convinced that the development of just relationships among individual human beings and societies, subject to commonly agreed rule of law, is necessary to the development of harmonious relations with the resources of the Earth.

4. We have acquired the power to modify in fundamental ways the natural systems and life-sustaining conditions of the planet, and do therefore recognize our individual and joint responsibility to understand, respect and safeguard the dynamic processes of the Earth and all that is within its embrace, inanimate matter and all forms of life.

5. We assume our responsibilities for the moral and spiritual order necessary to maintain the life-sustaining capacities of the Earth.

6. We, adherents to different religions and philosophies, seek to expand the religious, cultural, and ethical dimensions of humman development, and encourage greater cooperation between religious and civil authorities in motivating the most appropriate decisions.

7. We acknowledge that, due to harmful activities and lack to foresight, we have created situations that often require immediate redress. All efforts must be made to improve our knowledge of environmental change - local, regional and global - and to develop and use technologies that are compatible with sustainability.

8. We acknowledge the crucial importance of a new understanding of and new options for responsible parenthood, to be achieved through education, scientific research, and respect for ethical concerns.

9. We acknowledge our responsibility toward future generations by striving to live in harmony with nature. We believe in joint stewardship of the nonliving and living elements of the Earth's ecosystem. It is our conviction that this stewardship will permit us to advance toward sustainability for the future, and thus allow for development with equity.

10. We acknowledge that joint stewardship requires all individuals and communities, through their membership in states, to exercise their respective commitments and, consequently, to support other individuals, communities and states in their efforts to do the same.

2. Διάσκεψη τοῦ Ρίο* καί οἱ παρεμβάσεις τῶν Ἐκκλησιῶν**

Στά πλαίσια τῆς Διασκέψεως τοῦ Ρίο, τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ) σέ συνεργασία μέ τό Ἐθνικό Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν τῆς Βραζιλίας καί τό Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς συνεκάλεσε, ἀπό τήν πλευρά του, μιᾶ “Οἰκουμενική Σύναξη” μέ τή συμμετοχή 147 ἐκπροσώπων διαφόρων Ἐκκλησιῶν ἀπό 54 χῶρες, ἡ ὁποία ἐνέσχυσε στό θέμα: “Πρός ἀναζήτηση ἐνός νέου οὐρανοῦ καί μιᾶς νέας γῆς”.

Μετά τή λήξη τῶν ἐργασιῶν, ἡ “Οἰκουμενική Σύναξη” ἀπνύθυνε στίς Ἐκκλησίες ἐπιστολή στήν ὁποία, ἀφοῦ ἐπισημαίνει “τόν κρίσιμο χαρακτῆρα τοῦ κινδύνου πού ἀπειλεῖ τήν ὑφήλιο”, μεταξύ ἄλλων, ὑπογραμμίζονται καί τά ἑξῆς: “Ἡ γῆ, ἡ μοναδική αὐτή ἐστία μας, κινδυνεύει. Βρισκόμαστε στό χεῖλος τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας ὠρισμένα βασικά συστήματα, πού προϋποθέτουν καί ἐξασφαλίζουν τή ζωή τοῦ πλανήτη μας, ἔχουν καταστραφεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο”.

Παράλληλα μέ τήν παραπάνω ἐπιστολή, ἡ Σύναξη κυκλοφόρησε καί ἓνα κείμενο, στό ὁποῖο ἀφ’ ἐνός σχολιάζει τή Δήλωση τοῦ Ρίο καί ἀφ’ ἑτέρου διατυπώνει ὠρισμένες σκέψεις ὡς πρὸς τίς κλιματολογικές μεταβολές, τήν περίπτωση τῶν δασῶν καί

* Γιά τήν Διάσκεψη τοῦ Ρίο βλ. Βραζιλία 1992, *Καθημερινή*, 31.5.1992. Ἡ γῆ ἀγωνιᾷ γιά τό μέλλον της, Εἰδικό ἀφιέρωμα *Τό Βῆμα*, 7.6.1992 καί Rio, Coming together to save the earth, *Time*, Vol. 139, 22(1992). Πρβλ. Ἀ. Βεργανελάκη, *Παγκόσμια καί Τοπικά προβλήματα περιβάλλοντος καί οἱ ἐπιδράσεις τους στίς Διεθνεῖς Σχέσεις*, 3ο Συνέδριο Ἑνώσεως Ἑλλήνων καί Κυπρίων Φυσικῶν, Λευκωσία, 21-23.4.1989. R. Coste - J. P. Ribaut, *Les nouveaux horizons de l' Ecologie. Dans le sillage de Rio* (ISBN: 2-227-315-85-7).

** Ἐνημέρωσις, 7(Η-1992)3-4.

τήν “Πράξη 21”, τό μεγαλόπνοο αυτό πρόγραμμα, τό όποιο άσχολεϊται μέ τό περιβάλλον καί τήν άνάπτυξη.

Στό κείμενο αυτό, ειδικότερα, αναφέρονται μεταξύ άλλων: “Οί Έκκλησίες, από πολλά χρόνια έχουν κινητοποιηθεϊ για τό περιβάλλον καί τήν άνάπτυξη καί άσφαλώς θά συνεχίσουν νά ενεργοποιουνται πρός τήν κατεύθυνση αυτή για πολύ άκόμη χρόνο. Θεωρουν τήν UNCED ως ένα σταθμό στή μακρά διαδικασία πού αποβλέπει στήν αποκατάσταση τής βιωσιμότητας τής οικολογίας άφ' ενός καί τής οικονομικής δικαιοσύνης στόν κόσμο άφ' έτέρου. Τό πρόγραμμα τής Πράξεως 21' δείχνει ότι τά προβλήματα πού αντιμετωπίζουμε είναι μακροπρόθεσμα. Δοθέντος δέ ότι είναι επιτακτική καί επείγουσα άνάγκη νά προχωρήσουμε, ως Έκκλησίες καλούμαστε νά διαδραματίσουμε ένα σημαντικό ρόλο επί του προκειμένου καί σέ συνεργασία μέ τίς κοινότητές μας νά προσδιορίσουμε τίς άπαραίτητες εκείνες αλλαγές πού θά συντελέσουν σέ μιά δίκαιη καί βιώσιμη εξέλιξη του οικολογικού προβλήματος. Οί Έκκλησίες έχουν άσφαλώς πολλές δυνατότητες για νά συμβάλλουν στήν προβολή ώρισμένων βασικών άρχων, όπως π.χ. είναι α) ό σεβασμός τής άκεραιότητας όλων των ειδών του πλανήτη μας, β) ή διατήρηση τής βιολογικής διαφοράς, πού θά επιτρέψει μιά βιώσιμη άνάπτυξη καί θά εξασφαλίσει τή σωστή πρόσβαση στίς παραγωγικές πηγές, γ) ή προστασία των έδαφικών δικαιωμάτων των αυτοχθόνων λαών πάνω στήν πατρώα τους γη, καί δ) ό έλεγχος τής άπειλής πού προκαλείται από δια-μεθοριακές μετακινήσεις επικινδύνων αποβλήτων”.

3. Παγκόσμιο Forum επί του περιβάλλοντος καί τής ανάπτυξεως για τήν επιβίωση. (Μόσχα, 15-19 Ίανουαρίου 1990)*

Άπό 15 έως 19 Ίανουαρίου 1990 έπραγματοποιήθη στή Μόσχα διεθνές συνέδριο υπό τόν τίτλο “Παγκόσμιο Forum επί του περιβάλλοντος καί τής ανάπτυξεως για τήν επιβίωση”. Τό

* Έπίσκεψις, 432(1990)20-23.

συνέδριο αυτό οργανώθηκε από τό “Παγκόσμιο Forum πνευματικών καί κοινοβουλευτικών ήγετων γιά τήν ανθρώπινη επιβίωση” καί τελοῦσε ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Ἀνωτάτου Σοβιέτ, ὅλων τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, τῆς Σοβιετικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καθώς καί τοῦ “Διεθνοῦς Ἰδρύματος γιά τήν επιβίωση καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας”. Πρόεδρος τῆς ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου ἦταν ὁ ἀκαδημαϊκός Εὐγένιος Βελίχωφ, εἰδικός σύμβουλος τοῦ Προέδρου κ. Μιχαήλ Γκορμπατσώφ ἐπὶ θεμάτων ἐπιστήμης, ἐλέγχου τῶν ἐξοπλισμῶν καί ἐνεργειακῆς πολιτικῆς, ἀντιπρόεδρος δέ αὐτῆς ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Βολοκολάμσκ καί Γιουργιέφ κ. Πιτιρίμ.

Ἡ πρωτοβουλία ὁργανώσεως τοῦ συνεδρίου ὑπῆρξε ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἀποτελέσματα τῆς πρώτης διασκέψεως (Ὁξφόρδη, Ἀπρίλιος 1988) τοῦ “Παγκοσμίου Forum ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος καί τῆς ἀναπτύξεως γιά τήν επιβίωση”, ὁργανώσεως ἡ ὁποία ἰδρύθη τό 1985 καί ἔχει τήν ἔδρα της στή Νέα Ὑόρκη, προεδρεύεται δέ ἀπό τόν ἐκ τῶν συμπροέδρων τοῦ συνεδρίου Αἰδεσιμολ. James Park Morton.

Ὅπως ἐτόνισαν στό μήνυμά τους οἱ συμπρόεδροι τῆς ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς: *“τά προβλήματα, τά ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν σήμερα τό περιβάλλον καί οἱ λαοί τοῦ κόσμου, ἐπιβάλλουν ἄμεσες καί συντονισμένες προσπάθειες. Οἱ κοινοβουλευτικοί καί θρησκευτικοί ἡγέτες, οἱ ἐπιχειρηματίες, οἱ δημοσιογράφοι, οἱ καλλιτέχνες, οἱ ἐπιστήμονες καί οἱ φοιτηταί ὀφείλουν νά ἐγκαινιάσουν μεταξύ τους ἓνα διάλογο, ὁ ὁποῖος νά μετουσιωθεῖ σέ συγκεκριμένες ἄμεσες ἐνέργειες. Ἡ κοινὴ επιβίωση τῆς ἀνθρωπότητας ἐξαρτᾶται ἀπό τίς ἐνέργειες αὐτές”*.

Στό συνέδριο ἔλαβαν μέρος 700 περίπου προσωπικότητες, μεταξύ τῶν ὁποίων πνευματικοί καί κοινοβουλευτικοί παράγοντες καθώς καί ἐκπρόσωποι τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης καί τεχνολογίας, τῆς βιομηχανίας, τῶν τεχνῶν καί τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως. Ἀναφέρομε, μεταξύ αὐτῶν, τόν Javier Perez de Guellar, Γενικό Γραμματέα τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, τήν κυρία Gro Harlem Brundtland, τ. πρωθυπουργό τῆς Νορβηγίας, διεθνῶς

γνωστή γιά τήν ἐργασία της ὡς προέδρου τῆς Παγκοσμίου Ἐπιτροπῆς γιά τό περιβάλλον καί τήν ἀνάπτυξη, τόν Elie Wiesel, βραβεῖο Νόμπελ γιά τήν εἰρήνην, τόν κ. Federico Mayor, Γενικό Διευθυντή τῆς UNESCO κ.ἄ. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρέστη ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος καί προέβη σέ κατάλληλη παρέμβαση ἐξαίρουσα τήν ἀπό πλευρᾶς ὀρθοδόξου θεολογίας θεμελίωση τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Κατά τήν ἐναρκτήρια συνεδρία (Δευτέρα, 15 Ἰανουαρίου) ἔλαβαν πρῶτα τόν λόγο τά μέλη τῆς ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ ἀκαδημαϊκός κ. Εὐγένιος Βελίωφ καί ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Βολοκολάμσκ κ. Πιτιρίμ, οἱ ὁποῖοι εὐχήθηκαν στούς συνέδρους τό *“ὡς εὖ παρέστητε”*. Τό *“Forum τῆς Μόσχας”*, ἐτόνισε στόν χαιρετισμό του ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Πιτιρίμ, *“πρέπει τελικῶς νά ἐπηρεάσει εὐρύτερους ἐπιχειρηματικούς καί πολιτικούς κύκλους καί νά προωθήσει - ὅπως ἐλπίζομε - μία γενική ἀφύπνιση τῆς συνειδήσεως. Μόνο μία εὐρύτερη διάδοση τῶν πορισμάτων του σέ ὅλες τίς περιοχές τῆς γῆς εἶναι εἰς θέσιν νά ἐπηρεάσει τήν ἀνθρώπινη δραστηριότητα πείθοντας τούς ἀνθρώπους νά οἰκονομήσουν καί ἀποκαταστήσουν τό περιβάλλον τους. Ἐχομε ἤδη ξεπεράσει τά ὅρια πέρα ἀπό τά ὁποῖα ἡ ἀπροβλημάτιστη ἐκμετάλλευση τοῦ περιβάλλοντος ὁδηγεῖ σέ ἀνεπανόρθωτες καταστροφές. Μόνο ἡ συνείδηση μπορεῖ νά κινητοποιήσῃ τή λογική σκέψη καί νά σώσει τήν ἀνθρωπότητα. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει νά προσφέρει ἄλλο φάρμακο ἀπό αὐτό”*.

Κατά τήν διάρκεια τῶν ἐν ὁλομελείᾳ συνεδριῶν ἐξητάσθησαν, ἐν συνεχείᾳ, τά θέματα: ἡ σημερινή κατάσταση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ γῆ καί ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία, ἡ τεχνολογία, ἡ βιομηχανία καί ἡ πολυεδομία (ἤτοι τό ἀστικό περιβάλλον), ἡ παιδεία ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου. Μετά τό πέρασ τῶν ἐργασιῶν συνετάχθη Ἐκθεση τῶν ἐπιστημονικῶν μελῶν τοῦ συνεδρίου καί υἱοθετήθη *“Δήλωση τοῦ Συνεδρίου ἐπὶ τοῦ προγράμματος δράσεως”*.

Μεταξύ τῶν κυρίων σημείων, τά ὁποῖα ἐξητάσθησαν κατά

τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου ἦσαν μερικές ἀπό τίς κρισιμώτερες πλευρές τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, εἰδικώτερα δέ: ἡ ἠθική εὐθύνη τῆς ἀνθρωπότητας γιά τήν ἐξασφάλιση μιᾶς ἰσορροπίας ἀναπτύξεως τῶν μέσων ἱκανοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν καί τῶν φυσικῶν διαδικασιῶν· ἡ προστασία τῆς ποικιλίας τῶν ἀνθρωπίνων πολιτισμῶν καί τῶν ἄλλων ζωικῶν εἰδῶν· ἡ ἐξέταση τῆς ὠφελείας πού θά προκύψει ἀπό τήν μετατροπή τῶν στρατιωτικῶν ἐξοπλισμῶν σέ προγράμματα οἰκολογικῆς ἀσφαλείας καί σταθερᾶς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, κ.ο.κ.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ, εἰδικώτερα, στό ρόλο τῆς θρησκείας, ὑπεγραμμίσθη ἀπό τόν Μητροπολίτη Ἑλβετίας, ὅτι ζοῦμε σήμερα τό τέλος τοῦ ψυχροῦ πολέμου, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι οἱ θρησκεῖες καλοῦνται νά μεταδώσουν στόν κόσμο ὅ,τι βαθύτερο καί ἀληθινό ὑπάρχει στό μήνυμά τους. Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ συνάντηση τῆς ψυχῆς μέ το Θεό, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, δημιουργημένος *“κατ’ εἰκόνα”* τοῦ Θεοῦ, καλεῖται νά ζήσει σέ στενή κοινωνία μέ τό Δημιουργό του καί σέ ἄρμονική σχέση μέ τό φυσικό περιβάλλον του καί μέ τόν πλησίον του.

Ὡς ὁ μικρόκοσμος ἑνός μακροκόσμου, ὁ ἄνθρωπος ἔχει μία εἰδική ἀποστολή πού τοῦ ἐμπιστεύθη ὁ Θεός, τήν ἀποστολή δηλαδή νά φυλάττει καί νά καλλιεργεῖ τή γῆ. Αὐτός πού ἐκλήθη νά φυλάττει δέν ἔχει τό δικαίωμα νά καταστρέφει. Ἡ θρησκεία ὀφείλει νά ὑπενθυμίζει στόν ἄνθρωπο ὅτι εἶναι ὁ συνδημιουργός, ὁ διαχειριστής καί ὁ προστάτης τοῦ περιβάλλοντος, καί ὅτι τό περιβάλλον αὐτό ἀνήκει στήν ἀνθρωπότητα ὅλων τῶν ἐποχῶν.

4. Διάσκεψη τοῦ Σικάγου

4.1. Θρησκεῖες καί Οἰκολογία (31.8.-4.9.1993)

Ἡ συνάντηση αὐτή ἀποτελοῦσε συνέχεια τοῦ παγκοσμίου συνεδρίου πού ἔλαβε χώρα στήν Ἰνδονησία. Στήν πόλη Semarang συζητήθηκε ὁ ρόλος τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαίδευσης γιά τή σωτηρία τοῦ πλανήτη. Οἱ διάφορες θρησκεῖες πού ἔλαβαν μέρος στή συνάντηση αὐτή τόνισαν:

- τήν ιερότητα τῆς ζωῆς,
- τήν ἀνάγκη συνεργασίας σέ θέματα οἰκολογικά.

Στή Διάσκεψη τοῦ Σικάγου μεταξύ ἄλλων ἀποφασίσθηκαν:

- ἡ κοινή στάση ἀπέναντι στήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος παρά τίς διαφοροποιήσεις (θρησκευτικές, πολιτικές, ἐθνικές) τῶν λαῶν καί
- τήν ἀνάγκη ἐπαναπροσδιορισμοῦ μιᾶς κοινῆς στάσης ἀπέναντι στή ζωή, τήν ἐλευθερία καί τήν εὐτυχία τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν, τῶν χωρῶν καί τῶν διαφορῶν πολιτισμῶν τῆς γῆς.

4.2. Summit on Religions and Conservation (Ἀπρίλιος - Μάϊος 1995)

Ἡ ἰδιαιτερότητα αὐτῆς τῆς σημαντικῆς πρωτοβουλίας εἶχε τρεῖς διαφορετικές συναντήσεις στήν ὁποία ἔλαβαν μέρος ἐκπρόσωποι ἐννέα διαφορετικῶν θρησκειῶν.

Ἡ πρώτη πραγματοποιήθηκε στό Ohito (Ἰαπωνία ἀπό 28.5-6.6.1995) μέ θέμα “Θρησκεῖες καί διαφύλαξη τοῦ περιβάλλοντος”. Τό τελικό κείμενο μεταξύ ἄλλων ὑπογραμμίζει:

- τήν ἐνεργοποίηση τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων γιά τήν ἀποτροπή τῶν πολέμων, τῆς βίας καί τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῇ συνεργασία γιά τή διαφύλαξη καί τήν ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας,

- τή σωτηρία τῆς πολλαπλότητας τῶν διαφορῶν οἰκοσυστημάτων καί τέλος

- τήν εἰσαγωγή τοῦ θέματος τῆς δημιουργίας σέ ὅλα τά σχολικά ἐγχειρίδια τῶν θρησκευτικῶν ὅλων τῶν βαθμίδων.

Ἡ συνάντηση ἔλαβε χώρα στό Atami (Ἰαπωνία) ἀπό 3-9 Ἀπριλίου, ἐνῶ συμμετεῖχε καί ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος Α'. Στή συνάντηση αὕτη ἀποφασίσθηκαν:

- ἡ υἱοθέτηση τῶν προτάσεων τοῦ Ohito

- ή δέσμευση τῶν ἐκπροσώπων μέ εἰδικά οἰκολογικά προγράμματα καί

- ή συνεργασία τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων σέ οἰκολογικά θέματα.

Τέλος ή τρίτη συνάντηση ἔγινε στό Windsor (Ἐνωμένο Βασίλειο) ἀπό 29 Ἀπριλίου - 9 Μαΐου. Τά βασικότερα συμπεράσματα ἐπικεντρώνονται στά πέντε παρακάτω σημεία:

1. Κάθε θρησκεία νά ἀναλάβει τήν υἱοθέτηση καί ὁλοκλήρωση ἑνός συγκεκριμένου οἰκολογικοῦ προγράμματος γιά τά ἑννέα ἐπόμενα χρόνια.

2. Τήν ἀποδοχή ὅλων τῶν θρησκευτῶν μιᾶς οἰκολογικῆς Διαθήκης - πρόταση τῆς Ἀ.Β.Υ. τοῦ Πρίγκηπος Φιλίππου Δουκὸς τοῦ Ἑδιμβούργου, Διεθνοῦς Προέδρου τοῦ WWF, καί τή δημιουργία μιᾶς συμβουλευτικῆς ὁμάδας γιά οἰκολογικά θέματα.

3. Τό Παγκόσμιο Ταμεῖο γιά τό Περιβάλλον (WWF) ἀνέλαβε τήν υἱοθέτηση πολλῶν οἰκολογικῶν προγραμμάτων πού θά ὑλοποιηθοῦν πρὶν τό τέλος τοῦ 1995.

4. Τήν ἀποδοχή ὅλων τῶν προτάσεων τῆς συνάντησης τοῦ Ohito.

5. Τή συμμετοχή στό πρόγραμμα καί τῶν Ταοϊστῶν τῆς Κίνας. Παράλληλα ἔγινε πρόταση γιά τή συνεργασία μέ τήν Παγκόσμια Τράπεζα, τή συμμετοχή σέ παρόμοια οἰκολογικά προγράμματα τοῦ ΟΗΕ, τή συνεργασία μέ τίς μεγάλες βιομηχανικές μονάδες καί τή χρηματοδότηση πολλῶν τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν μέ θέμα τήν ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας.

5. Διακήρυξη τοῦ Τολέδου (6-7.11.1995)

Ἡ Ἀτυπη διαθρησκευτική συνάντηση μέ ἐπίκεντρο τή σχέση ἀνάμεσα στίς μονοθεϊστικές θρησκείες καί τά οὐμανιστικά κινήματα, μέ θέμα τό μέλλον τῶν εὐρωπαϊκῶν καί μεσογειακῶν Χωρῶν. Ἡ συνάντηση αὐτή τελοῦσε ὑπό τήν αἰγίδα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης.

6. Διακήρυξη τοῦ Mühlheim

Συνέδριο τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ) εἰς τὴν Ἀκαδημία Mühlheim τῆς Γερμανίας, ἀπό 28.4-4.5.1995, μέ θέμα: “Προστασία καί σεβασμός τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ”. Στὴν Διακήρυξη ἀναφέρονται:

1. The topic of Creation contains a rich variety of theological points. For a long time, little attention has been paid to this, and therefore we need to catch up in terms of theology and in terms of ethics when it comes to implementing it in Church and society. Our spirituality of Creation needs to be rediscovered and enhanced. God remains faithful to his/her creation and is present in it. That is the foundation of our hope and of our commitment in a time when environmental issues are an incapable burden.

2. “Safeguarding Creation” in all Churches is a developing field of activities. Despite the great significance of ecological topics, the diverging social, economic and cultural conditions for Churches and parishes must not be overlooked.

3. This applies particularly to those Churches in a context of transition where there is the extremely high danger that ecological issues become marginalized or are neglected due to severe economic, social and inner-church problems. Deep crises and profound changes, e.g. agriculture and continuously rising unemployment, indicate that highly industrialized societies are also facing great challenges. Therefore ecological and social issues have to be addressed in a joint effort.

4. In the face of great ecological challenges action is needed immediately, especially in highly industrialized countries which are responsible for the largest part of global energy consumption and the emissions damaging the environment. That is why we regard it a priority task for European countries to discuss and implement a change in lifestyle, production and consumption patterns. The Churches must take part in it.

5. The dialogue with representatives from politics and

science revealed that much is expected from the Churches. They are expected to play an active role and to cooperate in the discussion on values and in the process of conscientization. They also could offer a framework for the discourse in society and should use their influence on political decision - makers.

6. The Mülheim conference not only made us more aware of how severe environmental degradation already is, but also how urgently we need a fundamental shift of direction in many fields and how time is running out. According to scientific studies, the energy consumption in the rich industrialized nations must be cut by not less than 80% in order to achieve sustainable development which also includes the peoples in the two-third world. Not least against this background Churches and parishes have to live up to a great responsibility.

7. Maintaining living conditions in European countries must not be dealt with in isolation from issues of justice and development in the countries of the Southern hemisphere. Development and the protection of the environment in the industrialized countries must be sustainable worldwide and open up opportunities for developing a dignified and ecologically - friendly living standard in the developing countries as well as in the countries of Eastern Europe which are undergoing a transition.

Since the ecological challenge is of essential importance and has far-reaching consequences, we turn to our Churches, and through our Churches to society. We think the following to be of utmost urgency:

1.... The Churches' responsibility for the environment has to be laid out in terms of structure and staff in such a way that it can be met continuously and become a constituent component of Church life.

1.1. On the one hand this requires concrete commitment in Church development work as well as in all areas of Church life and work. Ecological minimum standards, e.g. in the churches development work as well as in building and construction or in

energy conservation are just as much a part of it as the cultivation of Church-owned land, according to nature-oriented principles.

1.2. In correspondence to the concrete measures taken up inside the Churches, there is to be a ready openness for dialogue and cooperation on environment issues and Creation with all groups of society, especially with representatives from industry, politics, natural sciences and environmental organizations.

1.3. Finally, Churches have an obligation to create ecologic awareness in their most typical fields of activity: in development programmes as well as in pastoral care, education, preaching and public statements.

2.... that Churches make an increasing use of their national and ecumenical associations and training facilities,

2.1. to put their weight effectively in at international organizations and negotiations for the sake of safeguarding Creation.

2.2. in order to elaborate drafts for a wholistic and contemporary spirituality of Creation, which enables individual Christians and every parish to assume ecological responsibility in every-day life and in public.

2.3. in order to practice with all people of good will a new life-style which is essential for the safeguarding of life support systems of this planet and for future generations. Especially as to the fear and the resistance that many people show towards a changed life-style, the Churches have to live up to a special task (...).

7. Διάσκεψη τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ) μέ θέμα: “Οἰκολογία καί Ἀνάπτυξη”.

Ἱερὸς Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (19.-25 Ἰουνίου 1995)

Διάσκεψη τοῦ ΚΕΚ καί τοῦ Συμβουλίου τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Ἐπισκοπικῶν Συνόδων τῆς Εὐρώπης (CCEE) σέ συνεργασία μέ τήν Εὐρωπαϊκή Οἰκουμενική Ὁργάνωση γιά τήν

Ἀνάπτυξη (EECOD). Τό τελικό κείμενο ἀποτελεῖται ἀπό ἑξή βασικά κεφάλαια: 1. Θεολογική προσέγγιση, 2. Οἱ εὐθύνες τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, 3. Ὁ ρόλος τοῦ ἀνθρώπου στή δημιουργία, 4. Δημιουργία ὑπεύθυνων κοινωνιῶν, 5. Ἀτομικός καί ὁμαδικός τρόπος ζωῆς καί 6. Ἡ εὐθύνη τῶν Ἐκκλησιῶν. Παραθέτουμε ἀπόσπασμα τοῦ τελευταίου κεφαλαίου (στήν ἀγγλική). Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά ζητήσει ὁλόκληρο τό κείμενο ἀπό τήν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης (στήν ἀγγλική καί γαλλική γλῶσσα).

6. THE RESPONSIBILITY OF THE CHURCHES

Only in recent times have many of the churches rediscovered their responsibility for the whole of creation and for future generations. Churches should proclaim a sustainable lifestyle with great humility in the awareness that for a long time they themselves have been part of the predominant, destructive way of living. However, churches cannot claim a monopoly of solutions, especially not those coming from the technical and scientific fields.

It is against this background that we ask: What can churches do in terms of their cooperative witness for a sustainable lifestyle? We wish to highlight some important challenges for the churches:

a) The churches have a prophetic responsibility, that is, they are not simply social institutions which behave according to their own laws. Their task is to listen carefully to God's message in order to address today's issues. In translating God's will for modern times, the churches must be open to the world. They must read the signs of the times, dealing with the suffering of creation and listening to people as they share their stories, experiences and knowledge. The churches' prophetic task is to proclaim God's message to the world, even if it appears to be inconvenient, because it challenges present trends and practices. However, not every message from the churches which contradicts present trends is prophetic: it is essential that the message has its foundation in Scripture and Tradition.

b) Churches also must proclaim a message of hope in the face of every sign of destruction. Many people today, especially the young, possess much knowledge and many insights about the distressing state of the planet. What is often lacking, however, is hope and a confidence in the future. Heightening people's fear and bad conscience may lead to paralysing frustration and fatalism. The churches' belief in the Kingdom of God, God's grace in Jesus Christ and the renewing capacity of the Spirit should be a source of joy, inspiration and encouragement.

c) The proclamation of hope will not automatically change in the present situation. Therefore, the churches must give a credible witness in their own daily life and should thereby be credible co-operators in God's ongoing act of creation. Recognizing their own weaknesses as well as their own responsibility the churches ought to be good examples in practising a sustainable lifestyle which reflects the wholeness and holiness of life.

d) The churches recognize the spiritual dimension of life. They should advocate worship as an integral part of a sustainable lifestyle. The eucharist, meditation and prayer are ways in which we listen to God, put ourselves at God's disposal, open ourselves to be filled with the Holy Spirit and are sent out on a mission of action for the survival for the whole of creation.

These challenges could, for instance, be met:

- by raising the awareness and commitment of believers with regard to their environmental responsibilities and capacity to act;
- by celebrating creation, through worship and liturgy, intercession and preaching; elements of worship should aim to link creation more clearly with daily life;
- by education and formation at all levels in the church, including the training of believers, teachers and ministers;
- by dialogue and co-operation with other religions, especially insofar as Europe is increasingly made up of multi-faith societies;
- by dialogue and co-operation with non-governmental organizations, governments, universities, and so on, in view of the ex-

tent of common interests concerning ecological responsibilities;

- by promoting ways of implementing Agenda 21, the action programme for the 21st century adopted at the United Nations Conference for Environment and Development (UNCED) in Rio 1992, involving families, parishes, churches, local communities and the society as a whole;

- by promoting everyday measures for environmental protection, the prevention of biodiversity, energy savings and systematic environmental auditing in parishes and all church-related institutions;

- by taking ecological considerations into account in all church-related activities including, for example: construction of buildings, management of lands, organization of parish centres, energy and resource consumption, and production and disposal of wastes;

- by promoting - together with others - the national and regional implementation of international ecological standards and conventions and resisting environmentally harmful actions such as nuclear testing.

8. Διακήρυξη τοῦ KLINGENTAL 27-29.10.1995 (Ἀλσατία/Γαλλία)

Τό συνέδριο αὐτό θά μπορούσε νά χαρακτηριθεῖ ὡς ἡ σημαντικότερη προσπάθεια προσέγγισης τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος ἀπὸ τὴν πλευρά τῶν Θρησκειῶν. Τό θέμα ἦταν “Οἰκολογία, Ἡθική καί Πνευματικότητα” καί ἔλαβαν μέρος πάνω ἀπὸ 70 ἐκπρόσωποι διαφορετικῶν θρησκειῶν*. Τό συνέδριο

* Στὴ συνάντηση αὐτὴ ἐγίνε παρουσίαση τοῦ θέματος “Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπέναντι στὰ οἰκολογικά προβλήματα” μέ ὁμιλητὴ τὸν Δρ. Κων/νο Ζορμπᾶ. Βλ. Jean - Pierre Ribaut καί Marie - José Del Rey, *L' usufruit de la terre*, Paris 1997, σελ. 51 κ. ἐξ. Τό ἐπόμενο Συνέδριο θὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν ἴδια πόλη με θέμα: “Τό ὕδωρ” (26-30.11.1997), ἐνῶ γιὰ τὸ 1998 τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου θά εἶναι “Ἡ Γῆ” (6-10.5.1998).

τελοῦσε ὑπό τή αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ὁργάνωσης PAX CHRISTI. Στό τελικό κείμενο μεταξύ ἄλλων ἀναφέρονται καί τά ἑξῆς:

(...) Mais un souci commun habite chacun d' entre nous qui concerne surtout les générations futures malgré les innombrables conférences politiques et techniques, mondiales et régionales, études, chartes et autres déclarations, l' état de la Terre continue à se dégrader de manière inquiétante, voire alarmante en particulier:

- la qualité de nombreux écosystèmes, tant marins que terrestres, et de leurs composants (eau, air, sol) régresse dangereusement,

- de nombreuses ressources, marines ou terrestres, vivantes ou minérales, diminuent de manière inquiétante,

- l' érosion, la dégradation des sols continuent à progresser,

- le réchauffement de l' atmosphère ne ralentit pas,

- de plus, certaines politiques portent non seulement atteinte aux milieux naturels (forêts tropicales, par exemple) mais compromettent l' existence même des populations locales. Au-delà, tout homme, toute vie est gravement en danger.

- dans de nombreuses régions du monde, les conflits armés détruisent l' homme et son environnement.

Au vu de cette situation, des responsables religieux ont essayé de sensibiliser leurs croyants à ces problèmes et les appeler à réagir au nom de leur foi; par exemple à Assise (1986), puis Bâle (1989), Séoul (1990), Samarang, Indonésie (1993), Ohito, Japon et Windsor, Royaume-Uni (1995). Des appels semblables ont été lancés par les peuples indigènes, par des rationalistes.

Or, la situation est aujourd' hui tellement sérieuse, que nous estimons devoir agir ensemble, unir nos efforts pour que nos différentes approches spirituelles et culturelles, loin de constituer des obstacles ou des freins à la coopération, soient des sources d' enrichissement.

En conséquence, ENSEMBLE, nous invitons ardemment tout homme et toute femme de bonne volonté à:

- approfondir sa spiritualité, sa culture, pour y découvrir les richesses et les motivations l' incitant au respect de la Nature et à une gestion durable de ses ressources pour le bénéfice des générations présentes et futures,

- dépasser le stade de la tolérance et de l' écoute passive pour passer à celui de l' écoute attentive, afin de chercher à comprendre la démarche de l' autre,

- privilégier les solutions à long terme au détriment de celles à court terme,

- privilégier harmonieusement les justifications rationnelles et scientifiques de la conservation des ressources et l' approche émotive, valorisant par exemple la beauté,

- développer une sensibilité spirituelle chez ses enfants et

ENSEMBLE, nous exhortons donc tous les peuples et leurs dirigeants à agir concrètement et durablement pour une gestion et une protection responsable de notre patrimoine commun.

ENSEMBLE, nous voulons exprimer et vivre cette solidarité.

Quand aux initiatives et actions concrètes les propositions surabondent depuis longtemps, le plus important, c' est que se développe en chacun et chacune, une attitude écologique, c' est-à-dire qu' à chaque instant nous soyons conscients du fait que nos choix, nos décisions ont des conséquences à long terme sur l' environnement, le nôtre et celui des autres. Il convient également de redécouvrir l' importance d' une certaine frugalité et de la modération.

Cette conversion de nos comportements est particulièrement importante dans les pays industrialisés, qui assument une responsabilité toute particulière dans l' état actuel de la planète. Mais indépendamment de cette constatation, Femmes, hommes, quelques soient nos responsabilités, statuts ou fonctions, nous avons toutes et tous.

- à témoigner par notre comportement dans la vie quotidienne,

- à éduquer.

Νά σημειώσουμε ακόμη καί τήν ὀργάνωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συμποσίου στήν Francis of Assisi Academy στό Eichstaet τῆς Βαυαρίας ἀπό 2-5.10.1996. Τό συνέδριο εἶχε ὡς βασικό θέμα τήν καταλλαγή τοῦ ἀνθρώπου μέ τή δημιουργία, ὡς συμβολή στήν προετοιμασία τῆς Β' Πανευρωπαϊκῆς Οἰκουμενικῆς Συνέλευσης στό Γκράτς τῆς Αὐστρίας (23-29.6.1997), με θέμα: "Καταλλαγή. Δωρεά Θεοῦ καί πηγὴ νέας ζωῆς"

9. Οἱ Ἐκκλησίες καί τό οἰκολογικό πρόβλημα τῆς Μεσογείου**

Ἀπό 8 ἕως 12 Νοεμβρίου 1995 πραγματοποιήθηκε στήν πόλη SABUDIA, νοτίως τῆς Ρώμης, σύσκεψη μέ θέμα ὁ ρόλος τῶν Ἐκκλησιῶν στήν ἐπίλυση τῶν οἰκολογικῶν προβλημάτων τά ὅποια ἀντιμετωπίζει ἡ Μεσόγειος. Στό συνέδριο αὐτό πού συνῆλθε ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ), τοῦ Συμβουλίου τῶν Καθολικῶν Ἐπισκοπικῶν Συνόδων τῆς Εὐρώπης (CCEE) καί τήν ὀργανωτική εὐθύνη τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Οἰκουμενικοῦ Κέντρου, τό ὅποιο ἐδρεύει στίς Βρυξέλλες, συμμετεῖχαν κληρικοί, θεολόγοι, κοινωνιολόγοι καί περιβαλλοντολόγοι, προερχόμενοι ἀπό διάφορες Ἐκκλησίες καί Πανεπιστημιακά Κέντρα τῆς Νοτίου Εὐρώπης. Ἡ σύσκεψη ἀποσκοποῦσε στήν ἀνταλλαγή πληροφοριῶν ὡς πρός τίς οἰκολογικές πρωτοβουλίες τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν τῆς Νοτίου Εὐρώπης καί στήν εὐαισθητοποίηση τοῦ κοινοῦ ὅσον ἀφορᾷ στά ἀνυπέρβλητα οἰκολογικά προβλήματα τά ὅποια ἀντιμετωπίζει ἡ Μεσόγειος.

Σημειώνουμε παρακάτω ἀποσπάσματα ἀπό τό τελικό κείμενο - ψήφισμα:***

* Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος *Χριστιανισμός καί Εὐρώπη. Προσπάθεια καταλλαγῆς στίς σημερινές Θρησκευτικές, Κοινωνικές καί Πολιτικές προκλήσεις*, ἐκδ. ΤΕΡΤΙΟΣ, Χανιά, 1997.

** *Ενημέρωσις*, ΙΑ-1995, σελ. 3.

*** Γιά περισσότερες πληροφορίες ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἀπευθυνθεῖ στό Centre Oecuménique Européen, 174 rue Joseph II, 1040 Bruxelles.

(...) 1. Problems of the Mediterranean Region

As Europeans from the South of Europe, we are concerned with the future of the Mediterranean Basin whose situation is particularly serious. We observe that the Churches have taken little notice of the problems specific to the Mediterranean region. We believe that we must begin by taking inventory of all problems faced by Mediterranean countries, calling on the assistance of all governmental and non-governmental institutions responsible for environmental policies, management and research in the region.

Moreover, we are persuaded that the region constitutes one single geographic, economic and ecological unit which cannot be politically managed without recognition of its unified character. A large part of the pollution of Mediterranean waters, for example, originates in countries of Eastern Europe and the Black Sea; addressing this problem, therefore, requires a pan-European political cooperation. The Mediterranean region has for several decades been politically neglected and has also suffered extensively as a result of the Cold War. Its population continues to increase at a rhythm which by far outpaces the resources of the region from a population of 175 million in 1956 one now projects a total of 355 million inhabitants in the region in the year 2000, that is double the number in the space of fifty years.

Mediterranean waters are now increasingly exposed to pollution and intensive fishing, which have had as a direct consequence the disappearance of numerous marine and coastal species of flora and fauna. Further, sensitive ecosystems, such as the coasts and arid lands, have suffered destructive industrial, touristic and agricultural development. One estimates there to have been a loss of 60% of the coastal zones since 1940 and observes a rapid and perhaps irreversible desertification in many areas. These phenomena often bring with them a degradation of the means of living of autochthonous peoples and the destruction of local and traditional cultures. The hydraulic disequilibrium between sea basins may become a source of conflict and constitutes a limiting

factor for the development of countries on the southern coasts of the Mediterranean.

Strongly marked by violence, the Mediterranean region is characterised by economic, social and cultural conflicts caused by severe disparities between the North and the South of Europe, between Europe and North Africa, as well as between rural and urban cultures. Faced with this cluster of problems, one notes the lack of success in negotiations between governments of Mediterranean states who appear unable to arrive at a consensus. Our experience in the region imposes on us a deep reflection on questions of human and social ecology in order to better understand the ecological challenges and develop appropriate solutions.

As Christians, we are also conscious of our responsibility vis-à-vis the whole planet which, for us, is the creation of God. God calls us to live in it as co-actors in his project of care, sharing and harmonious and useful development on behalf of the men and women of our generation as well as those of future generations.

2. Becoming aware of the challenge

We have reflected extensively in our churches on the subject of violence: violence of men toward women, violence between persons, nations, ethnic groups, and also violence between religions. Social, cultural, ethnic and religious differences are very often used in order to affirm the superiority of one over another and to impose it by force. Our churches are profoundly concerned by these questions even if our practical commitment has fallen short.

2.1. Violence toward creation

We recognise, however, that the churches have had and continue to have difficulties in admitting that there also exists a violence exercised by man on creation - through wastage and the lack of respect for its resources - whose consequences have been well described by the international symposium recently held in Patmos on the initiative of the Ecumenical Patriarch of Constan-

tinople.

These dangerous consequences include:

- the extinction of many species of animals and plants;
- the reduction of genetic diversity;
- the pollution of the hydrosphere, lithosphere and atmosphere;
- the destruction of habitat, desertification, and so on;
- the permanent pollution of many rivers, lakes, seas and subterranean waters.

- It goes without saying that both clergy and lay persons are called to be responsible for initiatives in favour of the environment, each according to his/her abilities and opportunities;

3.3. Encourage, as churches, cooperation with governmental and non-governmental organisations on environmental issues, especially by offering their support to at least one specific project with an international dimension for the next millennium, such as the renewal of the Black or Aegean Sea or the Mediterranean region as a whole;

3.4. Promote the largest diffusion possible of relevant environmental information through publications and documents prepared by organisations and associations working on environmental problems in the region, and particularly those of the Plan Med, the Commission for the Sustainable Development of the Mediterranean, the Council of Europe, the Mediterranean Water Institute, as well as scientific research centres of international and national levels such as the Centre National de Recherche Scientifique;

3.5. Establish and implement rational ecological practices, respectful of the environment, at all levels of Christian organisations by offering and taking training in the ecological management of church properties and activities. Among possible activities we mention:

- the preparation and implementation of "ecological audits" or environmental assessment surveys at personal, commu-

nity and institutional levels in Christian milieu;

- the elimination in all Christian institutions of the use of technologies which waste or pollute, in favour of conservation, reuse, repair and recycling practices;

- the ecological use of lands belonging to the churches, for example in practising biological or extensive agriculture on them, creating natural reserves or reforesting properties;

- the application of ecological technologies in the construction and utilisation of buildings managed by the churches and Christian organisations;

- the investment of church revenues in enterprises that respect the environment;

3.6. Encourage Christian and public media to regularly offer reports and other programmes on ecological problems forms, such as:

- the creation of a "green award" conferred on individuals or groups supporting environmental causes;

- the institution (or reestablishment) of a tree - planting ceremony on the occasion of a marriage, birth, or death;

- the proposal of a "green testament" designed in order to support an environmental foundation or organisation;

- the creation of a "Mediterranean Conservation Year";

- the reminder of the value of water, symbol of life and purity on the occasion of a birth or baptism;

3.8. Engage in a process of interreligious dialogue. We especially stress the necessity of investigating the closest and most urgent cooperation between Christians of different confessions in the areas of environmental reflection and action. This dialogue should be extended to the leaders and laity of other religions, especially Islam and Judaism, many of whose members are also directly affected by the pollution of the Mediterranean and increasingly restricted water. With the Apostle Paul we can affirm that the creation groans because of the grave forms of violence done to it. These forms of violence are undoubtedly linked to the

many aggressions humans inflict on one another and which result from a lack of a real and enduring peace.

There will be neither peace nor justice if not within a creation respected for itself by everyone. It is therefore imperative that Christians and the churches recover the meaning of the notion of sin by rendering it more comprehensive and by identifying also as sin every offence against the creation of God.

2.2. What are the possibilities of change?

To recognize one's sin and confess it is to open oneself to the forgiveness of God and the illumination of his Spirit who accompanies us in our commitment and on a new path. By the grace of God, we can today observe a greater attention to these problems in the midst of the churches among Christians. Facing a creation which groans and waits with a burning desire for the children of God to manifest themselves (Romans 8:22,19), Christians appear to have become more conscious of the urgency to reveal their faces as those the children of God before it is too late. The process begun in Basel cannot be arrested; on the contrary, it must be taken seriously and accelerated.

3. Lines of Action

We believe that it is necessary and urgent to determine forms of action capable of expressing a new theology, ethic and spirituality marked by the rejection of violence: this is translated positively by the love of others, of Creation, by solidarity and a simplicity of life, and by responsibility. Following the plan of action put forward by the Patmos symposium, we note several possible steps on this path:

3.1. Recognise and defend the rights of traditional communities. Autochthonous people are the architects and artisans of an ecological and sustainable management of the resources in their region.

3.2. Promote, as churches, the development and implementation of educational programmes in the field of environment, in schools as well as in adult education;

- In this regard we emphasize the urgency in adopting a lifestyle inspired by simplicity of life and sobriety, and the rejection of a mentality of consumption. We must rediscover that it is life which renders precious what we possess, and not our possessions which make life precious. In other words, we must rediscover poverty (in the sense of sobriety) as a positive and liberating challenge and as an opportunity for Christian witness through the recovery of the meaning of fasting, asceticism, the Sabbath rest and the jubilee year;

- A renewed lifestyle will allow adults to help young people become conscious of their responsibilities vis-à-vis the resources of the planet and its management, in an attitude of respect and sharing;

- The liturgical calendar and parish activities (catechetical, youth and charity events) should be occasions for encouraging a lifestyle open to sharing, solidarity and simplicity;

- One should not forget prayer requesting the grace and strength of God for daily conversion of resources. A common project on this theme could facilitate interconfessional and inter-religious dialogue, which we deem to be of primordial importance.

We believe it of the utmost priority that CEC and CCEE be committed to promote as rapidly as possible an interreligious dialogue in collaboration with the Middle East Council of Churches, European organisations such as CEPPLÉ and other religious institutions of the Maghreb region. In order to preserve the objectivity of this dialogue and avoid prejudicial judgments it is suggested that the dialogue be assisted by experts in the fields of social and religious sciences.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000

1. Ἡ περιβαλλοντική ἐκπαίδευση στό σχολεῖο

“Αποτελοῦν ἐνθάρρυνσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τήν ἀμείωτον καί ἐπίμονον πρωτοβουλίαν αὐτοῦ διά τήν κινητοποίησην τῆς πνευματικῆς καί ἠθικῆς ἰσχύος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ στόχον τήν ἐπίτευξιν ἐκ νέου ἀρμονίας ἀνθρώπου καί κτίσεως ὡς εὐχαριστίας πρὸς τόν Δημιουργόν. Καί τοῦτο, διότι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον διαβλέπει τήν ραγδαίαν ἐπιδείνωσιν τῶν συνθηκῶν περιβάλλοντος εἰς παγκόσμιον κλίμακα καί μάλιστα πολλάκις μέ τρόπους μή ἀναστρέψιμους. Παραλλήλως ὅμως, ἐπισημαίνει δύο χαρμόσυνα γεγονότα. Ἀφ’ ενός μέν τήν υἱοθέτησιν ὑπό τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος τῶν ἀρχῶν τῆς ἀειφορίας εἰς τήν χρῆσιν τῶν φυσικῶν πόρων καί εἰς τήν πλέον σῶφρονα ἀντιμετώπισιν τῆς ἀναπτύξεως. Ἀφ’ ἑτέρου δέ τήν ὀγκουμένην κινητοποίησιν τῶν ἀνθρώπων καί ἰδιαιτέρως τῶν νέων διά τήν καταπολέμησιν τῶν ἀπειλῶν καί τήν στοργικότεραν διαχείρησιν τοῦ Πλανήτου” (ἀπό τήν ἐναρκτήριον ὁμιλίαν τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α' εἰς τό Σεμινάριον μέ θέμα: “Ἐπικοινωνία καί κοινωνία. Μιά θεολογική προσέγγισις στή μετάδοση περιβαλλοντικῶν ἀνησυχιῶν”, Χάλκη, 1996)

Φθάνοντας στό τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου μπορεῖ νά διακρίνει κανεῖς τήν ἀνάγκη εἰσαγωγῆς στό Σχολεῖο, ἀκόμη καί στό Κατηχητικό τοῦ μαθήματος τῆς Περιβαλλοντικῆς Ἐκπαίδευσης (ΠΕ)¹. Ὅπως πολύ σωστά ἀναφέρθηκε στό παγκόσμιο

1. Τό μάθημα τῆς ΠΕ στή Ἑλλάδα εἶναι προαιρετικό, γεγονός πού δημιουργεῖ κάποια προβλήματα στήν διδασκαλία του. Στό Ν. 1892/31.7.90, ΦΕΚ 101, τ. Α', 1990, ἀναφέρονται καί τά ἐξῆς: “Σκοπός τῆς ΠΕ εἶναι νά

συνέδριο της UNESCO στην Τυφλίδα της Γεωργίας ΠΕ “είναι ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα ικανό να διαμορφώσει συνειδητούς πολίτες με γνώσεις, ευαισθησίες, φαντασία και επίγνωση των σχέσεων που τους συνδέουν με τό φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον”². Τόν όρισμό αυτόν θα μπορούσε να τον έρμηνεύσει κανείς όχι τόσο ως ανάγκη **προσθήκης ενός ακόμη ειδικού μαθήματος** της Οικολογίας στο Σχολείο, αλλά ως συνεργασία όλων των μαθημάτων και των καθηγητών για μία ολοκληρωμένη εκπαίδευση στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Ή συμμετοχή και ή συλλογικότητα, ως βασικά στοιχεΐα επιτυχίας του μαθήματος, ή έρευνα του φυσικού περιβάλλοντος, ή συλλογή στοιχείων και ή επεξεργασία τους, είναι μερικές μόνο ιδέες στις όποιες θα μπορούσε να στηριχθεί ό υπεύθυνος του μαθήματος.

Τά θέματα που ακολουθούν μπορούν να αξιοποιηθούν με προγραμματισμένες επισκέψεις στην έξοχή, στην Ένορρία κ.λπ. στά πλαίσια διαφόρων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Ή προσέγγιση αυτών των θεμάτων από τους μαθητές θα πρέπει να έχει ενεργητικό χαρακτήρα και ό προτεινόμενος στόχος να αποτελεί ή ίκανοποίηση τόσο του γνωστικού, όσο και του συναισθηματικού, αλλά και του ψυχολογικού πεδίου των μαθητών.

Ή άγωγή ως σκόπιμη και συνειδητή ενέργεια όφείλει να διευρύνει τόν γνωστικό όρίζοντα του μαθητού και να συμβάλλει στη γνωστική του άνάπτυξη. Παράλληλα όμως πρέπει να άπευθύνεται και στό συναισθηματικό του κόσμο για να έχει θετική και

συνειδητοποιήσουν οί μαθητές τή σχέση του ανθρώπου με τό φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του, να ευαισθητοποιηθούν για τά προβλήματα που συνδέονται με αυτό και να δραστηριοποιηθούν, με ειδικά προγράμματα, ώστε να συμβάλλουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισής τους”. Βλ. περισσότερα Ά. Άθανασάκη, Θ. Κουσουρή, Σ. Κονιταρό, Σ., *Οίκολογία και Περιβάλλον για τήν Β΄ Τάξη Ε.Π.Λ.*, ΟΕΔΒ, Άθήνα 1987. Πρβλ. Τάρταρης, Ε., Τό φύλλο και ή επίδοση των μαθητών που συμμετέχουν σε προγράμματα ΠΕ, *Στ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο ΠΕ*, Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1991.

2. Περιοδικό *Φυσικός Κόσμος*, 142(1993)44. Πρβλ. Άλ. Γεωργοπούλου και Έλισάβετ Τσαλίκη, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Gutenberg, Άθήνα, 1997.

όλοκληρωμένη συμβολή στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη μιᾶς ισορροπημένης και δημιουργικῆς προσωπικότητας³.

Παραθέτουμε στη συνέχεια μερικές σκέψεις - προτάσεις* για τή βοήθεια ὅλων ἐκείνων πού θά ἤθελαν νά ἐργασθοῦν σέ ομάδες μέ μαθητές διαφορετικῆς ἡλικίας. Ἀσφαλῶς καί οἱ παρακάτω σκέψεις δέν εἶναι οἱ μόνες. Σίγουρα ὁ καθένας μπορεῖ μέσα ἀπό τίς ἐμπειρίες του νά αὐτοσχεδιάσει καί νά προτείνει κάτι καλό, ἐντυπωσιακό θά λέγαμε, γιά τίς ομάδες. Στήν προσπάθειά μας αὕτη μᾶς βοήθησε τό βιβλίο τῶν Α. Beloropsky - D. Οἰκονομου, *Orthodoxy and Ecology, Resource Book*, SYNDESMOS, 1996, τό ὁποῖο συμπληρώσαμε μέ βάση τήν ἐλληνική πραγματικότητα.

3. Στόχος τῆς πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης εἶναι νά συμβάλλει "στήν ὁλόπλευρη, ἁρμονική καί ισορροπη ἀνάπτυξη τῶν διανοητικῶν καί ψυχосоωματικῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν, ὥστε, ἀνεξάρτητα ἀπό φύλο καί καταγωγή, νά ἔχουν τή δυνατότητα νά ἐξελιχθοῦν σέ ὁλοκληρωμένες προσωπικότητες καί νά ζήσουν δημιουργικά". Νόμος Πλαίσιο 1566/85, Κεφ. Α', Ἄρθρο 1, παρ. 1.

* Ὁ ὑπεύθυνος καί οἱ μαθητές γιά νά ἔχουν μία ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῶν προτάσεων θά πρέπει νά λάβουν ὑπ' ὄψιν τό σύνολο τοῦ βιβλίου.

2. Βοηθητικό υλικό για μαθήματα περιβαλλοντικής αγωγής (δασκάλους, καθηγητές, κατηχητές καί μαθητές)

Μάθημα 1ο

‘Ο κόσμος δημιουργείται από τόν Θεό ‘καλός λίαν’

Βιβλικά κείμενα

Γένεσις 1:1-2:25, Λευϊτικόν 25:23, Βασιλειῶν Α' 29:14-16, Ψαλμός 49, 103, 143-150, Ἰωάν. 1:3, Πράξ. 17:24-25, Ρωμ. 11:36, Α' Κορ. 11:12, Β' Κορ. 5:8 καί Ἀποκ. 21:6, 22:13.

Ἰδέες

- Μελέτη τῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως (κείμενα ανάλογα μέ τήν ἡλικία τῶν μαθητῶν).

- Περίπατος στήν ἐξοχή (θάλασσα, δάσος, ζωολογικό κῆπο). Προσπαθεῖστε νά βρεῖτε τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ὑπάρχουν στά Κεφάλαια τῆς Γενέσεως στήν ἐξοχή ἢ στό χῶρο πού βρίσκεσθε (δένδρα, ζῶα, φυτά κ.λπ). Χωρισμός τῶν μαθητῶν σέ μικρές ομάδες. Μόνοι τους νά ἀνακαλύψουν πτυχές τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως. Συζήτηση γιά ὅσα ἀντικείμενα ἀνακάλυψαν (χρῶμα, χρήση, περιγραφή καί σχέση μέ ἄλλα ἀντικείμενα).

- Γιά τούς μεγαλύτερους μαθητές μελέτη τῶν κειμένων τῆς Γένεσης 1:1-2:1, 2:4-25 καί Ψαλμός 104. Συζήτηση μέ τούς μαθητές πάνω σέ ὅσα ἀντικείμενα γνωρίζουν τή σχέση τους, τή

χρησιμότητά τους κ.λπ.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιά σειρά ακολουθεῖ ὁ Δημιουργός στή δημιουργία τοῦ κόσμου. Συζήτηση στή διαφοροποίηση τῶν ἀντικειμένων καί τήν ποικιλία τους (Ψαλμός 103). Τί θά συνέβαινε ἂν δέν ὑπῆρχε τό νερό, ὁ ἀέρας, τά δένδρα. Πόσο διαφορετικός θά ἦταν τότε ὁ κόσμος.

2. Συζητεῖστε μέ τούς μαθητές τί λέει ὁ Δημιουργός ὅταν τελειώνει τό ἔργο του. Τί λέει γιά τόν ἄνθρωπο.

3. Οἱ μαθητές μποροῦν νά σχηματίσουν τό δικό τους μικρόκοσμο καί νά τοποθετήσουν μέσα σέ αὐτόν ἀντικείμενα πού θά τούς κάνουν νά νοιώθουν “καλά”. Πώς μποροῦν νά συνυπάρχουν ὅλα αὐτά μαζί.

4. Γιατί ὁ Θεός ἔπλασε τόν κόσμο. (Ὁ Θεός εἶναι Ἀγάπη καί δημιουργεῖ τόν κόσμο μέ ἀγάπη). Μελετήστε μαζί καί συζητεῖστε τόν Ψαλμό 103 καί 145-150. Οἱ μαθητές νά διαλέξουν ἓνα δικό τους στίχο καί νά συζητήσουν πάνω σέ αὐτόν.

5. Δημιουργεῖστε μικρο-οικοσυστήματα. (Τό μάθημα τῆς Ἱστορίας, Φυσικῆς κ.λπ. μπορεῖ νά προσφέρει ἀρκετά παραδείγματα).

Ὁ Θεός δημιούργησε τόν κόσμο “καλόν λίαν”. Κάθε κομμάτι τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ μέρος τοῦ συνόλου καί δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει μόνο του. Στόχος μας ἡ προστασία τοῦ “σύμπαντος κόσμου” καί ὅχι οἱ μεμονωμένες προσπάθειες.

Μάθημα 2ο ‘Ο άνθρωπος “Βασιλεύς τῆς δημιουργίας”

Βιβλικά Κείμενα

Ψαλμός 8:6, 21:1-7, 22:28, 24:7, 29:10, 47:7, 103:1-5
καί 17-22 καί 138:4-5, Ἡσαΐας 43:15, 31:1, Ματθαῖος 2:2,
21:5, 27:1-24, Λουκᾶς 19:38, Ἰ Τιμόθεος 1:17, 6:15.

Ἰδέες

- Δώστε τήν εὐκαιρία στούς μαθητές νά συζητήσουν μαζί γιά τά ἀγαπημένα τους πράγματα. Ποιά εἶναι αὐτά. Ποιές οἱ μεταξύ τους σχέσεις. Ποιά θά ἤθελαν ἀκόμη. Γιατί;

- Συζητεῖστε μέ τούς μεγαλύτερους μαθητές τά σημεῖα τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως 1:26-31 καί 2:18-21. Ποιές εἶναι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τό φυσικό καί ζωϊκό βασίλειο;

- Διαβάστε μαζί μέ τούς μαθητές τή ζωή διαφόρων ἁγίων, ὅπως τοῦ Ἀγίου Μάμα, τοῦ Ἀγίου Σεραφεῖμ τοῦ Σαρώφ, τοῦ Ἀγίου Γερασίμου καί τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσίζης. Διαβάστε τόν βίο τοῦ ὁσίου Παχωμίου (ΒΕΠ 41,93-94), τοῦ Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ (Φιλοκαλία Ι, 186). Συζητεῖστε μέ τά παιδιά γιατί οἱ ἅγιοι ἔχουν καλές σχέσεις μέ τό φυσικό καί ζωϊκό περιβάλλον.

Θέματα γιά συζήτηση

1. Δώστε τήν εὐκαιρία στά παιδιά (μικρές ομάδες) νά δημιουργήσουν τό δικό τους “βασίλειο”. Νά βροῦν τό ὑλικό (φωτογραφίες κ.λπ.) καί νά συζητήσουν μαζί.

2. Σέ μικρές ομάδες οί μαθητές μπορούν νά μιλήσουν γιά τά ἀποδεκτά πράγματα στή δημιουργία. Μία ἄλλη ομάδα νά μιλήσει γιά τά μή ἀποδεκτά.

3. Σέ μικρές ομάδες οί μαθητές νά βροῦν καί νά μελετήσουν τά κείμενα: Ψαλμός 23 καί Γένεσις 1:26-31. Δώστε τους χρόνο νά διαβάσουν καί στή συνέχεια συζητήσετε μαζί τίς σχέσεις ἀνάμεσα στόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο. Τί ρόλο ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Τί σημαίνει ἡ φράση “πολλές φορές ἡ μαστοριά ἐνίκησε τή φύση” καί “ὅποιος τή φύση ἀδικᾷ, παιδεύεται στόν Ἄδν”! (ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ).

Ὁ Θεός δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπο “κατ’ εἰκόνα καί ὁμοίωση” Αὐτοῦ. Ζητᾷ ἀπό τόν ἴδιο νά καλλιεργεῖ καί νά φυλάττει τόν κόσμο. Κάθε προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πού στρέφεται ἐνάντια στή φύση στρέφεται ἐνάντια στόν Δημιουργό καί αὐτό εἶναι μία σοβαρή ἁμαρτία τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στόν Θεό.

Μάθημα 3ο
“Τά Σά ἐκ τῶν Σῶν Σοί προσφέρομεν”

Βιβλικά καί ἄλλα Κείμενα

Ψαλμός 26:50 καί 51, Α' Πέτρου 2:5 καί 2:9. Θεία Λειτουργία τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καί τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφότητος, Μικρόν Εὐχολόγιον.

Ἰδέες

• Ἐπισκεφθεῖτε μέ τούς μαθητές τήν Ἑνορία τῆς γειτονιάς. Ἐξηγεῖστε τί γίνεται κατά τήν ὥρα τῆς Θείας Λειτουργίας (Μικρή καί Μεγάλη Εἵσοδος). Πῶς προετοιμάζονται τά Τίμια Δῶρα;

• Τί εἶναι τά Τίμια Δῶρα. Γιατί προσφέρουμε δῶρα στά ἀγαπημένα μας πρόσωπα. Εἴμαστε εὐτυχισμένοι ὅταν μᾶς τά προσφέρουν. Ὅταν δέν μᾶς ἀρέσουν πῶς νοιώθουμε.

• Μελετεῖστε μαζί τήν Ἀκολουθία ὑπέρ τῆς Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος (1 Σεπτεμβρίου)*.

Συζητεῖστε

1. Ποιό εἶναι τό καλύτερο δῶρο πού λάβατε μέχρι σήμερα. Ποιά τά συναισθήματα πού νοιώσατε. Μέ ποιόν τρόπο ἐκφράζουμε τήν εὐχαρίστησή μας σέ αὐτόν πού μᾶς προσφέρει δῶρα. Τί εἶδη δώρων μᾶς προσέφερε ὁ Θεός. Τί τά κάνουμε. Πῶς ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας. Τί δῶρο μπορούμε νά προσφέ-

* Βλ. καί Ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα, *Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας*, ἐκδ. “Τό περιβόλι τῆς Παναγίας”, Θεσσαλονίκη 1991.

ρουμε ἑμεῖς στόν Δημιουργό. Μελετεῖστε μαζί τά λειτουργικά κείμενα ἢ μέρη ἀπό προσευχές πού μιλοῦν γιά τήν ἀγάπη μας πρός τόν Θεό.

2. Τί εὐλογοῦμε στήν Ἐκκλησία (νερό, σπίτι, φρούτα, κ.λπ). Διαβάστε μαζί τίς εὐχές ἀπό τό Μικρό Εὐχολόγιο. Προσπαθεῖστε νά κάνετε μαζί κάτι νέο. Βρεῖτε εὐκαιρίες ὅπου θά συμμετέχουν οἱ μαθητές σέ μία Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Εὐχολογίου.

3. Διαβάστε μαζί τόν Ψαλμό 25.

4. Διαβάστε μαζί πῶς κάνουμε τό πρόσφορο. Οἱ μαθητέςμποροῦν νά ρωτήσουν τούς μεγαλυτέρους καί νά ἐτοιμάσουν πρόσφορο γιά τήν ἐπόμενη Θεία Λειτουργία. Ἐξηγεῖστε τί σημασία ἔχουν τά σύμβολα στό πρόσφορο. Διαβάστε μαζί τή Λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Τί σημαίνει “Τά σά ἐκ τῶν σῶν Σοί προσφέρομεν”.*

Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱερεῖς τῆς δημιουργίας. Κάθε τί πού ἔχουμε στά χέρια μας εἶναι δῶρο τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους. Τά πάντα ἀνήκουν στό Δημιουργό. Ἐμεῖς τά παίρνουμε, τά εὐλογοῦμε καί τά ἐπιστρέφουμε καί πάλι στό Δημιουργό.

* Βλ. Τά Σά ἐκ τῶν Σῶν Σοί Προσφέρομεν, Ἡ Ὁρθοδοξία καί τό Οἰκολογικό πρόβλημα, 1991.

Μάθημα 4ο
 'Η φύση “*συστενάζει καί συνωδίνει*”

Βιβλικά Κείμενα

Ρωμαίους 8:18-25, Α' Κορινθίους 10:26

Ίδέες

• Σέ ένα μικρό χώρο όπου οί μαθητές ετοίμασαν τό δικό τους οίκοσύστημα νά ρίξουν πετρέλαιο, λάδια αὐτοκινήτου, κ.λπ. Μετά ἀπό λίγες ἡμέρες παρατηρεῖστε μαζί μέ τούς μαθητές τί συνέβη. Πῶς μολύνθηκε; Τό οίκοσύστημα λειτουργεῖ; Τί συμβαίνει στό φυσικό περιβάλλον; Ἐπισκεφθεῖτε ἕνα χώρο ὅπου ὑπάρχουν ἐργοστάσια ἢ ἕνα χώρο ὅπου εἶναι ὀρατή ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος. Ζητεῖστε ἀπό ἕναν εἰδικό νά σᾶς ἐξηγήσει πῶς καταστρέφεται τό φυσικό περιβάλλον.

• Ζητεῖστε ἐνημερωτικό ὑλικό ἀπό τό Παγκόσμιο Ταμεῖο γιά τή Φύση (WWF) τῆς Ἑλλάδος, (Ἀσκληπιοῦ 14, 106 80 ΑΘΗΝΑ, Τηλ. 01-3634661. (Βλ. ἀκόμη Ἀφιέρωμα *ΤΑ ΝΕΑ*, 5 Ἰουνίου 1995 καί 50 μικρά πράγματα πού ὁ καθένας μπορεῖ νά κάνει γιά νά σώσει τόν κόσμο, *Ἡ Καθημερινή*, 28.6.1992)*.

• Μελετεῖστε μέ τή βοήθεια εἰδικῶν ἄρθρων, ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν ἢ ὅ,τι ἄλλο ὑλικό μπορεῖτε νά βρεῖτε τά παρακάτω θέματα:

- Ὁξίνη βροχή,
- Τρύπα τοῦ ὄζοντος,

* Πολύτιμες πληροφορίες καί συμβουλές μποροῦν νά βροῦν οἱ νέοι καί στό βιβλίο τῶν Ντένθιντ Σουζούκι καί Μπάρμπαρα Χέννερ, *Μιά ματιά στό περιβάλλον* (Looking at the environment), ἐκδόσεις ΑΔΩΝΙΣ, 1996.

- Μόλυνση του αέρα,
- Φυσικές πηγές,
- Έξαφάνιση των ειδών,
- Φαινόμενο του θερμοκηπίου.*

Γνωρίζεις ότι:

• η μεσογειακή φώκια *Monachus monachus* είναι το σπανιότερο θηλαστικό στην Ευρώπη και απειλείται άμεσα με εξαφάνιση. Ακόμη, από τις 400 περίπου φώκιες που ζουν σήμερα στον κόσμο, οι μισές βρίσκονται στην Ελλάδα.

• σε περίπτωση ανάγκης, τα περισσότερα ψάρια μπορούν να διανύσουν μέσα σ' ένα μόνο δευτερόλεπτο μιά απόσταση 100 φορές μεγαλύτερη από το μήκος του σώματός τους.

• το μεγαλύτερο ζώο που υπάρχει είναι η γαλάζια φάλαινα. Το βάρος της φτάνει τούς 120 τόνους, όσο ζυγίζουν 17 ελέφαντες και το μήκος της μέχρι και 30 μέτρα.

• 10 χρόνια μετά την καταστροφή του Τσερνομπίλ έχουμε:

- για 300 χρόνια ακόμη το Καίσιο 137 στον οργανισμό μας,

- 22.000 τετρ. χιλιόμ., δηλαδή 18% της ελληνικής γης έχει επιβαρυνθεί με ραδιενέργεια μεταξύ του 10-185 κιλομπεκερέλ.

- τον πρώτο χρόνο ο πληθυσμός της Χώρας μας σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Έργαστηρίου Πυρηνικής Φυσικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης φορτίσθηκε με δόση ακτινοβολίας 216 μιλιρέμ, ή οποία έχει κατανεμηθεί ως εξής: 94,63% μολύνθηκε ή τροφική αλυσίδα. Δηλαδή όλα τα τρόφιμα που τρώγαμε από τον Μάιο του 1986 μέχρι τον Αύγουστο του 1987, τα προϊόντα τα οποία παρήγαμε εμείς οι ίδιοι (κυρίως το σιτάρι)

* Μία απλή παρουσίαση του φαινομένου του θερμοκηπίου κάνει ο Καθηγητής Α. Βεργανελάκης, *Άνατομία...*, όπ. παρ., σελ. 181 κ.εξ. Πρβλ. *Ελεύθερος Τύπος*, 16.9.1997, σελ. 19.

καί ὅλα ὅσα εἰσάγαμε ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ. 5,37 % μόλυνση τοῦ ἀέρα καί τοῦ ἐδάφους. Πηγή *Οἰκολογική Γεωργία*, 42-43(1996), σελ. 9.

• οἱ καταστροφές τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὴν αὐξηση τῆς θερμοκρασίας (χλωροφθοράνθρακες, τὰ ἀέρια τοῦ ἀνθρακα καί τό μεθάνιο) ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν παρατεταμένη ζέστη στίς μεγαλουπόλεις τῆς Ἀσίας, τὴν ἐλonoσία στήν Εὐρώπῃ καί τὴν ἄνοδο τῶν ὑδάτων. Ἡ Διακυβερνητική Ὁμάδα γιά τίς ἀλλαγές στό κλίμα τῆς Γῆς, ἡ ὁποία ἀπασχολεῖ 2.000 ἐρευνητές ἀπὸ 30 χῶρες, καί ἴδρυσε ὁ γνωστός Μετεωρολόγος Μπέρτ Μπόλιν τό 1988, προβλέπει αὐξηση τῆς θερμοκρασίας κατὰ 1,5 ἕως 3 βαθμούς στό διάστημα τῶν ἐπομένων 100 χρόνων. Ἐξέλιξη πρωτοφανή στοὺς 6 αἰῶνες πού καταγράφουν τὰ κλιματολογικά φαινόμενα. Ὁ ἀριθμός τῶν ἀτόμων πού ἔχουν πιθανότητες νά ἀντιμετωπίσουν “στρές λειψυδρίας” ἐνδέχεται νά φθάσει ἀνάμεσα στό 13% καί στό 20% τοῦ παγκοσμίου πληθυσμοῦ. Δηλαδή γύρω στά 2 δισ. κατοίκους τοῦ πλανήτη, τό 2.050. Σήμερα περισσότερα ἀπὸ 1 δισ. ἄτομα δέν ἔχουν πρόσβαση σέ πόσιμο νερό καί τό ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ πού δέν ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ δίκτυα καθαρισμοῦ τοῦ νεροῦ αὐξήθηκε ἀπὸ 64% τό 1990 σέ 67% τό 1996. (Πηγή: *Τό Βῆμα*, 29.7.1997). Πρβλ. καί τή σχετική ἔρευνα στήν ἐφημερίδα *Le Monde*, 2.7.1997).

• Γνωρίζεις ὅτι:

- Τρία ἑκατομμύρια τόνοι σκουπιδιῶν παράγονται κάθε χρόνο στήν Ἑλλάδα, δηλαδή 17,5 ἑκατομμύρια κυβικά μέτρα, ἐνῶ ὁ κάθε “Ἕλληνας παράγει καθημερινά 1 κιλό σκουπίδια.

- στήν Ἑλλάδα ὑπάρχουν 5.000 χωματερές καί δέν ἐπαρκοῦν.

- 38-53 στρέμματα δάσους χρειάζονται γιά ἓνα τόνο χαρτιοῦ.

- Μισό κουτί πετρέλαιο χρειάζεται σέ ἐνέργεια ἡ παραγωγή ἐνός ἀλουμινένιου κουτιοῦ ἀναψυκτικῶν. Μέ ἄλλα λόγια ὅση ἐνέργεια καταναλώνει ἓνα ραδιόφωνο σέ 4 ὥρες ἢ μία τηλεόραση σέ 3 ὥρες ἢ ἓνα ψυγεῖο σέ 3 ὥρες.

- Μέ την ανακύκλωση 300.000 τόνων χαρτιού από τὰ σκουπίδια μπορεί νά εξοικονομηθοῦν 12 ἑκατομμύρια στρέμμα-
τος δάσους, 100 ἑκατομμύρια κυβικά μέτρα νεροῦ καί 1-2 δισε-
κατομμύρια κιλοβατώρες ἐνέργεια.

- Ἡ Ἑλλάδα καταλαμβάνει τήν τελευταία θέση μεταξύ
τῶν κοινοτικῶν Χωρῶν γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος.
(Πηγή: *Τό Βῆμα*, 14.3.1993).

• Γνωρίζεις ὅτι ἀπό τίς 2.101 ἐγκαταστάσεις ξηρᾶς πού
ἐλέχθηκαν ἀπό τὰ Λιμεναρχεῖα ὅλης τῆς χώρας:

- 29% τῶν βιομηχανιῶν λειτουργοῦν χωρίς τήν ἀπαιτού-
μενη ἄδεια διάθεσης τῶν ἀποβλήτων τους.

- ἀπό τὰ 111 ἐλεγχθέντα ἀποχετευτικά δίκτυα τό 68%
διαθέτει τὰ ἀστικά λύματα στή θάλασσα, χωρίς καμιά ἐπεξεργασία.

- 19% ἀπό τίς τουριστικές ἐγκαταστάσεις διαθέτει τὰ
λύματα στή θάλασσα χωρίς καμιά ἐπεξεργασία.

- τό 87% τῶν σφαγείων δέν ἔχουν ἄδεια διάθεσης τῶν
λυμάτων καί ἀποβλήτων στή θάλασσα.

- τό 67% τῶν Νοσοκομείων δέν ἔχει τήν προβλεπόμενη
ἄδεια διάθεσης λυμάτων καί ἀποβλήτων στή θάλασσα. Πηγή:
Ἐργασίῳ Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, *Τά Νέα*, 25.11.1993. Πρβλ. Γ.
Φερεντινοῦ, *Θάλασσα, ἡ ἀπέραντη χωματερή, Ἡ Καθημερινή*,
27.7.1997.

*Πρωτοβουλίες γιά τή χρήση ἀνακυκλώσιμων προϊόντων,
συλλογή ἐφημερίδων, μπουκαλιῶν κ.λπ. Κάθε ἀταξία ἐπηρεάζει
τό σύνολο τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Δέν μπορούμε νά δεχθοῦ-
με ὅτι γιά τή σωτηρία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος μπορεί νά
υπάρχουν “ἐπιστημονικά τρύκ” ἢ “ἐπιστημονικές νησίδες”.*

Μάθημα 5ο

“ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν τήν γῆν”**Βιβλικά Κείμενα**

Ματθαῖος 21:33-44 καί 25:14-30, Λουκᾶς 10:25-37 καί 12:13-21.

Ἰδέες

- Μελετεῖστε τίς Παραβολές τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ταξινομεῖστε ὅσα σημεῖα ἔχουν σχέση μέ τό φυσικό περιβάλλον καί τόν ἄνθρωπο.
- Προσπαθεῖστε νά καθαρίσετε μαζί τό οἰκοσύστημα πού μολύνατε. Εἶναι εὐκολο;
- Γιατί ἡ Ἐκκλησία μας μιλᾷ γιά “ἐγκράτεια” καί “ἄσκη-ση”; Τί ὀνομάζουν ἐγκράτεια οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας;

Προτάσεις

1. Διαμονή ενός Σαβατοκύριακου σέ ἕνα Μοναστήρι. Πῶς ζοῦν ἐκεῖ οἱ μοναχοί ἢ οἱ μοναχές; Ποιά εἶναι ἡ σχέση τους μέ τό φυσικό περιβάλλον; (Βλ. Μοναχῆς Θεοζένης, Ἡ ὀρθόδοξη Μοναχική παράδοση καί ἡ σχέση μέ τό φυσικό περιβάλλον, *Μαρτυρία*, 1992).
2. Προσπαθεῖστε μαζί νά κατασκευάσετε ἕνα μικρό κῆπο στήν αὐλή τῆς ἐνορίας, τοῦ σχολείου, κ.λπ. Υἱοθετεῖστε χώρους ὅπου θά ἔχετε πλήρη εὐθύνη γιά τό μέλλον τῶν μικρῶν φυτῶν καί δέντρων.
3. Σέ μικρές ομάδες κάθε Σάββατο ἢ ἄλλη ἡμέρα τῆς

ἐβδομάδος νά υἱοθετήσετε ἓνα κομμάτι τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ, ἢ τοῦ σχολείου καί νά εἴσθε ὑπεύθυνοι γιά τήν καθαριότητά του.

Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τήν ἐντολή ἀπό τό Θεό νά καλλιεργεῖ τή Φύση καί νά δανεῖζετε ἀπό αὐτήν μόνον ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη. Φροντίζουμε γιά ὅ,τι ἔδωσε ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, τή γῆ, τόν οὐρανό, τά νερά, τά δένδρα, τά ζῶα καί φυσικά τοὺς ἀνθρώπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

- Ἀγουρίδη Σ., Ὀρπισκευτικές δοξασίες καί φυσικό περιβάλλον (σελ. 354-357) καί Ἐκκλησίες καί Οἰκολογία (σελ. 358-364), *Ὁράματα καί Πράγματα*, Ἀθήνα 1991.
- Αἰμιλιανοῦ, Μητρ. Κώου, Τό περιβάλλον καί ὁ ἄνθρωπος, *Ὁ Πολίτης*, Σεπτέμβριος, 1994.
- Ἀλαχιώτη Στ., Γενετική: Ὁ ἄνθρωπος γεννιέται οἰκολόγος, *Τό Βῆμα*, 19.6.1994.
- Ἀνθρωπος καί Περιβάλλον, (Συλλογική μελέτη), Πάφος, 1994.
- Ἀπέργη Π., Φιλοκαλία καί Περιβάλλον, *Σύγχρονα βήματα*, Ἀπρίλιος - Ἰούλιος, 1996, σελ. 109-110.
- Barrow J., *L' homme et le cosmos*, Paris 1984.
- Βασιλείου, Ἀρχιμ., Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Ἰβήρων, Οἰκολογία καί Μοναχισμός, *Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος*, 18(1993)20-28.
- Γεωργακάκη Ν., Οἰκολογία καί οἰκολογισμός στή Γαλλία, *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, 61(1986)30-53.
- Γιά μιά ἀνάπτυξη φιλική πρὸς τό Περιβάλλον, Συνέντευξη τοῦ Ὑπουργοῦ ΥΠΕΧΩΔΕ Κ. Λαλιώτη, εἰδική ἔκδοση τῆς ἐφημερίδας *Ναυτεμπορική*, 17.6.1994.
- De la Nature* (συλλογικός τόμος), Institut Catholique de Paris, Paris 1992.
- Εἰδική ἔκδοση γιά τήν παγκόσμια ἡμέρα γιά τό Περιβάλλον, *Τά Νέα*, 5.6.1995.

* Στήν παρούσα Βιβλιογραφία δέν ἀναφέρονται ὅλα τά συγγράμματα τῶν Ὑποσημειώσεων τοῦ κειμένου.

- Environnement et developpement dans la vision chrétienne, *L' Osservatore Romano*, 25(1992)5-7.
- Ἐπισκόπου Ἀχελώου Εὐθυμίου (Στύλιου), *Ἀνθρωπος καί Φυσικό περιβάλλον. Ἡ χριστιανική ἄποψη γιά τό οἰκολογικό πρόβλημα*, Ἀθήνα 1989.
- Ethique et Spiritualité de l' Environnement, *L' Osservatore Romano*, 23 (1992)6-7.
- Ionescu A., *Ecologie si protectia Mediului*, Constanta 1994.
- Imberger J., Ὁ ἄνθρωπος καί τό περιβάλλον, Ὁμιλία κατά τήν ἀπονομή τοῦ Διεθνοῦς Βραβείου ΩΝΑΣΗ γιά τό περιβάλλον - 1995, *Κοινωνικές Τομές*, 66(1995)254-257.
- Κωνσταντίνου, Μητροπολίτου Δέρκων, Πρός μίαν Ποιμαντικήν τοῦ περιβάλλοντος, *Texts and Studies*, London 1987, 35-40.
- Κεσελόπουλου Ἀ., *Ἀνθρωπος καί Φυσικό περιβάλλον*, Ἀθήνα 1989.
- Κεσελόπουλου Ἀ., Οἱ ἱερεῖς καί τό Φυσικό περιβάλλον, *Κληρονομία*, 27(1995)83-97.
- La contribution du Droit Penal à la protection de l' environnement*, Conseil de l' Europe, Strasbourg 1978.
- Limouris G., Environnement en Danger, Nature en peril, Création menacée, *Θεολογία*, 64(1993)80-143.
- Limouris G., *Justice, Peace and the Integrity of Creation, Insights from Orthodoxy*, WCC, 1990.
- Λουδοβίκου Ν., *Ἡ εὐχαριστιακή Ὀντολογία*, Ἀθήνα 1992.
- Μαντζαρίδη Γ., *Ἡ ἐμπειρική θεολογία στήν οἰκολογία καί τήν πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1994.
- Mediter sur le Livre de la nature, *L' Osservatore Romano*, 29 (1996)1.
- Migration et Ecologie, *L' Osservatore Romano*, 44(1991)5
- Μπουροδήμου, Ε., Περιβάλλον καί οἰκονομική Ἀνάπτυξη, *Manager*, Ἰούνιος, 1994, σελ. 68.
- Νησιώτη Ν., Ἡ Φύση ὡς κτίση, *Σύναξις*, 14(1985)11-21.
- Οἰκονόμου Ἡ., *Θεολογική Οἰκολογία*, Ἀθήνα 1994.

Ὁρθοδοξία καί Φυσικές Ἐπιστῆμες, Ἕνωση Ἑλλήνων Φυσικῶν, Ἀθήνα 1996.

Παναγόπουλου Θ., Δίκαιο Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος, Πειραιάς 1992.

Παπαβασιλείου Ἀ., Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καταλύτης στήν προστασία τῆς φύσεως, Λευκωσία 1992.

Poulton J., *The Feast of Life, A theological reflection on the Theme Jesus Christ - the life of the World*, WCC, 1982.

Προστατεύοντας το περιβάλλον μας, Ἔκδοση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς.

Rapport sur le tourisme et l' environnement dans les pays Européens, Conseil de l' Europe, 24. 5.1995.

Σκούντζου Λ., Ἡ ἠθική τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, 1989.

Visher L. - Birch C., *Living with the Animals*, WCC, 1997.

Φαράντου Μ., Ἰδεολογικά ρεύματα καί οἰκολογική κρίσις, Θεολογία, ΞΒ' (1991)213-343.

Ψαριώτη Θ., Χρῆστες ἢ καταχραστῆς; Ἐκκλησία καί φυσικό περιβάλλον, Ἀθήνα 1997.

Wesley G., *Redeeming the Creation. The Rio Earth Summit: Challenges for the Churches*, WCC, 1992.

Οικολογικά Περιοδικά**

- *Οικο-Πληροφόρηση*, Νοταρά 1, 106 83 'Αθήνα.
- *Νέα Οικολογία*, Μαυρομιχάλη 39, 106 80 'Αθήνα.
- *Βιοκαλλιέργειες*, Κοτοπούλη 10, 104 31 'Αθήνα.
- *Υγεία - Οικολογία*, 'Αλαμάνας 37, 153 44 'Αθήνα.
- *Οικοτοπία*, Φιλίππου 51, 546 31 'Αθήνα.
- *'Ανθρώπινη Πόλη*, 'Αρτης 44, 187 56 Κερατοίνι.
- *Δημογραφία*, Δραπετσώνος 61, 186 48 Δραπετσώνα.
- *Διάλογος*, 'Ιεραρχών 1, 591 01 Βέροια.
- *Μεταμόρφωση*, Εὐρωπαϊκό 'Ιδρυμα Περιβάλλοντος, 20 Rue de Luxembourg, 1040 Bruxelles.
- *Χημικά Χρονικά*, 'Ενωση 'Ελλήνων Χημικῶν. Μήνυμα γιά τήν Παγκόσμια ἡμέρα περιβάλλοντος. 'Αφιέρωμα τοῦ τεύχους ὑπό τόν γενικό τίτλο Περιβάλλον, 1994.
- *'Ελληνική 'Εταιρεία γιά τήν προστασία τοῦ Περιβάλλοντος καί τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς*, Βουκουρεστίου 36, 106 73 'Αθήνα.

** Τά Οικολογικά Περιοδικά πού ἀναφέρονται παραπάνω ἀσφαλῶς καί δέν εἶναι τά μόνα πού κυκλοφοροῦν στήν 'Ελλάδα. Τό περιεχόμενό τους πολλές φορές εἶναι ἐξειδικευμένο καί ἀπευθύνεται κυρίως σέ ἄτομα πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τήν ἐπιστημονική μελέτη τοῦ περιβάλλοντος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀντί Προλόγου

7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

1. Ἠθικά διλήμματα στό τέλος τῆς β' ἐν Χριστῷ χιλιετίας	13
2. Οἰκολογικές παρατηρήσεις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 2.000 μ.Χ.	19
3. Οἰκολογικά κινήματα. Μιά προσπάθεια συμφιλίωσης μέ τή Δημιουργία;	23
4. Ἡ ὀρθόδοξος ἀπάντησις τοῦ κοινοβίου.	34
5. Πρός ἓνα ἀσ(κ)ητικό πολιτισμό;	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ - ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ

A. ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ	63
1. Χαιρετισμός τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Δημητρίου, εἰς τό Περιβαλλοντολογικό Συνέδριο τῆς Πά- τρου τό 1988	63
2. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Δημη- τρίου, ἐπί τῇ ἡμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος (31.8.1989).	66
3. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Δημη- τρίου, στό Παγκόσμιο Συνέδριο μέ θέμα: "Δικαιοσύνη, Εἰρήνη καί Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας" (24.2.1990).	69

4. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', πρὸς τὸ Διορθόδοξο Συνέδριον ἐπὶ τῆς προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος. (Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 6-12.11.1991). 73
5. Συμπεράσματα καὶ Προτάσεις τοῦ παραπάνω Διορθοδόξου Οἰκολογικοῦ Συνεδρίου, (Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 6-12.11.1991) 75
6. Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης - ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ 79
7. Πατριαρχικὴ ἀπόδειξις τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις (25.12.1991) 84
8. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Μήνυμα τῆς Πρώτης Σύναξης τῶν Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. (Φανάρι, 15.3.1992) 88
9. Χαιρετισμὸς τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', εἰς τὸ Οἰκολογικὸν Συνέδριον ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης (1.6.1992) 90
10. Μήνυμα ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ Προστασίας Συνόλου τῆς Κτίσεως (1.9.1992) 94
11. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ Προστασίας συνόλου τῆς κτίσεως (1.9.1993) 98
12. Ἀπόσπασμα τῆς Ὁμιλίας τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', πρὸς τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου (Στρασβούργον, 19.4.1994) 102
13. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ δευτέρου Οἰκολογικοῦ Σεμιναρίου ἐν Χάλκῃ, μέ θέμα: "Περιβάλλον καὶ Ὀρθόδοξη Παιδεία" (19-30.6.1994) 104
14. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ Προσευχῶν ὑπὲρ τῆς Προστασίας τοῦ Φυσικοῦ Περιβάλλοντος (1.9.1994) 109
15. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', εἰς τὸ Β' Οἰκολογικὸν Σεμινάριον ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης μέ θέμα: "Περιβάλλον καὶ Ἠθική" (2-11.6.1995) 114
16. Ἀπόσπασμα τῆς Ὁμιλίας τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατρι-

- άρχου κ.κ. Βαρθολομαίου Α', κατά τήν τελετήν τῆς Ἀνα-
κηρύξεώς του σέ Ἐπίτιμιον Διδάκτορα εἰς τό Πανεπιστή-
μιον Αἰγαίου (27.10.1994) 118
17. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρ-
θολομαίου Α', ἐπί τῇ Ἡμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλ-
λοντος (1.9.1995) 126
18. 1995. Ἔτος Ἀποκαλύψεως. Ὁ Παναγιώτατος κηρύσσει ἐν
πλῶ τήν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Διεθνοῦς Οἰκολογικοῦ
Συμποσίου, μέ θέμα: "Ἀποκάλυψη καί Περιβάλλον 95
μ.Χ. - 1995 μ.Χ." καί μέ ἀφορμή τήν 1900ῃ ἐπέτειο ἀπό
τῆ συγγραφή τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου (21-23
Σεπτεμβρίου 1995) 129
19. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Μήνυμα τῆς Δεύτερης Σύναξης τῶν
Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν
(Πάτμος, 26.9.1995) 134
20. Χαιρετισμός τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου Α', εἰς τό Γ' Οἰκολογικόν Σεμινάριον ἐν
τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης μέ θέμα: "Περι-
βάλλον καί Ἐπικοινωνία" (1.7.1996) 135
21. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρ-
θολομαίου Α', ἐπί τῇ Ἡμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλλο-
ντος (1.9.1996) 138
22. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρ-
θολομαίου Α', ἐπί τῇ λήξει τῆς ἑκστρατείας τοῦ Παγκο-
σμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ὑπέρ τῆς Προστασίας τοῦ
Περιβάλλοντος καί τῆς προλήψεως τῶν κλιματολογικῶν
ἀλλαγῶν. 142
23. Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρ-
θολομαίου Α', κατά τήν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Δ'
Οἰκολογικοῦ Σεμιναρίου ἐν Χάλκῃ μέ θέμα: "Περιβάλλον
καί Δικαιοσύνη" (25-30.6.1997). 145
24. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρ-
θολομαίου Α', ἐπί τῇ Ἡμέρᾳ Προστασίας τοῦ Περιβάλ-
λοντος (1.9.1997). 149
25. Διεθνές καί Διαθρησκευτικό Συνέδριον γιά τή σωτηρία τῆς
Μαύρης Θάλασσης (20-28.9.1997). 152
26. Ἄλλες πρωτοβουλίες. 153

B. ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ	164
1. Συμβουλευτική συνάντηση σπουδών του Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ) (Βουκουρέστι, 22-26.3.1982)	164
2. Διάσκεψη τῆς Σόφιας (1987) καί Μίνσκ Ρωσία (1989)	165
3. Διάσκεψη γιά τήν Ἀκεραιότητα τῆς Δημιουργίας (Σόφια, 24.10-2.11.1987)	165
Γ. ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ	168
1. Διακήρυξη τῆς Ἀσίζης (26-29.9.1986)	168
2. Διάσκεψη τοῦ Ρίο καί οἱ παρεμβάσεις τῶν Ἐκκλησιῶν	170
3. Παγκόσμιο Forum ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος καί τῆς ἀναπτύξεως γιά τήν ἐπιβίωση. (Μόσχα, 15-19 Ἰανουαρίου 1990)	171
4. Διάσκεψη τοῦ Σικάγου	174
5. Διακήρυξη τοῦ Τολέδου (6-7.11.1995)	176
6. Διακήρυξη τοῦ Mühlheim	177
7. Διάσκεψη τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (ΚΕΚ) μέ θέμα: “Οἰκολογία καί Ἀνάπτυξη”. Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (19-25 Ἰουνίου 1995)	179
8. Διακήρυξη τοῦ KLINGENTAL 27-29.10.1995 (Ἀλσατία/Γαλλία)	182
9. Οἱ Ἐκκλησίες καί τό οἰκολογικό πρόβλημα τῆς Μεσογείου	185

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1. Ἡ περιβαλλοντική ἐκπαίδευση στό σχολεῖο	195
2. Βοηθητικό ὑλικό γιά μαθήματα περιβαλλοντικῆς ἀγωγῆς	198
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	211
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	215

Σειρά
ΙΣΤΟΡΙΚΟΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ

ΒΑΛΑΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, Δρ. Θ.:

1. «Ἡ Θρησκευτική Διάσταση στή Ζωή καί τό Ἔργο τοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη». σ. 354, ISBN 960-7297-77-6

ΓΛΑΒΙΝΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Καθ. Παν/μίου Θεσσαλονίκης:

2. «Οἱ διωγμοί κατά τῆς Ἐκκλησίας στήν Προκωνσταντίνηια ἐποχή». σ. 270, ISBN 960-7297-39-3

3. «Οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι». Ἡ ζωή καί ἡ δράση τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων μέ ἔγχρωμες εἰκόνες τους. σ. 196, ISBN 960-7297-53-9

ΚΑΛΑΪΤΖΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Μητροπολίτου Μύρων:

5. «Τό Μετόχιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Μόσχα “Ο Ἅγιος Σέργιος” καί οἱ ἡγούμενοι αὐτοῦ (1881 - 1936)». Διδακτορική διατριβή. σ. 838+2 χάρτες, σχῆμα 17X24, δεμένο, ISBN 960-7297-23-7

6. «Ἡ Μονή τῆς “Νέας Σιών” τῶν Μύρων καί αἱ βλέψεις τῶν Ρώσων ἐπ’ αὐτῆς». σ. 46, ISBN 960-7297-35-0

ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ), Ἐπ. Ἀμορίου:

7. «Ἀνάλυσις καί Κριτική τοῦ Ἔργου ‘The Photian Schism’ Σύγγραμμα τοῦ Καθηγητοῦ Francis Dvornik». σ. 65, ISBN 960-7297-79-2

ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΗΛΙΑ, Ἀρχιμανδρίτου:

8. «Σημάδια τοῦ Πνεύματος». Ἀξιόλογες πνευματικές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς μας. σ. 101, ISBN 960-7297-70-9

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Πρωτοπρ., Καθ. Παν/μίου Ἀθηνῶν:

9. «Πολιτική καί Θεολογία». Ἰδεολογία καί Πράξη τοῦ ριζοσπάστη πολιτικοῦ Γεωργίου Τυπάλδου - Ἰακωβάτου. σ. 464, ISBN 960-7297-04-0

ΝΑΝΑΚΗ ΑΝΔΡΕΑ, Ἀρχιμ., Ἐπ. Καθ. Παν/μίου Θεσσαλονίκης:

10. «Τό ἐπισκοπικό ζήτημα 1880 - 1882 καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης». σ. 200, σχῆμα 17Χ24, ISBN 960-7297-42-43

11. «Ἐκκλησία - Γένος - Ἑλληνισμός». Διάφορες μελέτες γιά τό μεγάλο αὐτό θέμα. σ. 192, ISBN 960-7297-69-5

ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Δρ. Θ.:

12. «Καينὴ Διαθήκη καί Ρητορική». Τά ρητορικά σχήματα διανοίας στά ἱστορικά βιβλία τῆς Καينῆς Διαθήκης. σ. 384, ISBN 960-7297-73-3

ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Θεολόγου:

13. «Ἡ Γυναίκα στό Ἰσλάμ - Μῦθος καί Πραγματικότητα». Ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν τουρκική ἰσλαμική κοινωνία κατά τή σύγχρονη τουρκική βιβλιογραφία. σ. 151, ISBN 960-7297-78-4

ΤΡΙΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ, Δρ. Θ.:

14. «Οἱ Νεομάρτυρες καί ἡ Προσφορά τους στό Γένος». Μετά τῆς ἀσματικῆς αὐτῶν ἀκολουθείας. σ. 64, ISBN 960-7297-76-8

Σειρά ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ
τῶν ἐκδόσεων ΤΕΡΤΙΟΣ

ΓΚΙΚΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Πρωτοπρεσβυτέρου Δρ. Θ.:

1. «Τό πρόβλημα τῶν ναρκωτικῶν καί ἡ ἀντιμετώπισή του ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας». Συμβολή στήν Ποιμαντική. Μία ἐκτενής παρουσίαση τοῦ τόσο καυτοῦ θέματος καί προτάσεις ἀντιμετώπισής του μέ βάσεις ἐκκλησιοκεντρικῆς ποιμαντικῆς διακονίας. σ. 256, σχῆμα 17X24, ISBN 960-8449-08-1

ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ:

2. «Ἡ Ἑνορία». Β' ἔκδοσιν.
σ. 48, ISBN 960-8449-16-2

ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Καθ. Παν/μίου Ἀθηνῶν:

3. «Βάσεις - Ἀρχές τοῦ ποιμαντικοῦ καί Κατηχητικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας».

σ. 96, ISBN 960-7297-21-0

4. «Ἡ ἐπίστασία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στά Κανονικά Κείμενα τῆς Ἐκκλησίας». Ἀποδεικτικές μαρτυρίες.

σ. 120, ISBN 960-7297-50-4

5. «Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἑνότητα καί Κοινωνία - Κανονικές ἀρχές». σ. 116, ISBN 960-7297-83-0

ΣΑΒΒΑΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἀρχιμανδρίτου:

6. «Ὁμολογιακὴ ἔνταξη ἢ Ἐκκλησιαστικὴ διαφοροποίηση;» Τὰ πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνεργασίας στὰ πλαίσια τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας καὶ ἡ θέση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας.
σ. 32, ISBN 960-7297-64-4

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ:

7. «Ἐκκλησία καὶ Σχολικὴ Νεότητα». Εἰσηγήσεις στό Παγκρήτιο Θεολογικὸ Συνέδριο, Νοέμβριος 1990.
σ. 128, ISBN 960-7297-47-4

8. «Χριστιανισμός καὶ Εὐρώπη». Προσπάθεια Καταλλαγῆς στὶς σημερινές θρησκευτικές, κοινωνικές καὶ πολιτικές προκλήσεις. Πρακτικά τοῦ Παγκρήτιου Θεολογικοῦ Συνεδρίου τοῦ 1996. σ. 200, ISBN 960-8449-13-8

ΤΣΕΤΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Μεγάλου Πρωτοπρεσβυτέρου:

9. «Εὐρωπαϊκὴ ἐνότητα καὶ Ἐκκλησία».

σ. 32, ISBN 960-7297-08-3

ΨΑΡΙΑΝΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, Μητροπ. Σερβίων καὶ Κοζάνης (+):

10. «Ἐξαπλᾶ». Κυριακάτικες μικρές ὁμιλίες στὶς Εὐαγγελικές καὶ Ἀποστολικές περικοπές. σ. 484, δεμένο.

